Brieven. Deel 10. Laatste periode

Multatuli

Editie Mimi Douwes Dekker

bron
Multatuli, *Brieven. Deel 10. Laatste periode* (ed. Mimi Douwes Dekker). W. Versluys, Amsterdam 1896

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mult001mdou12_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

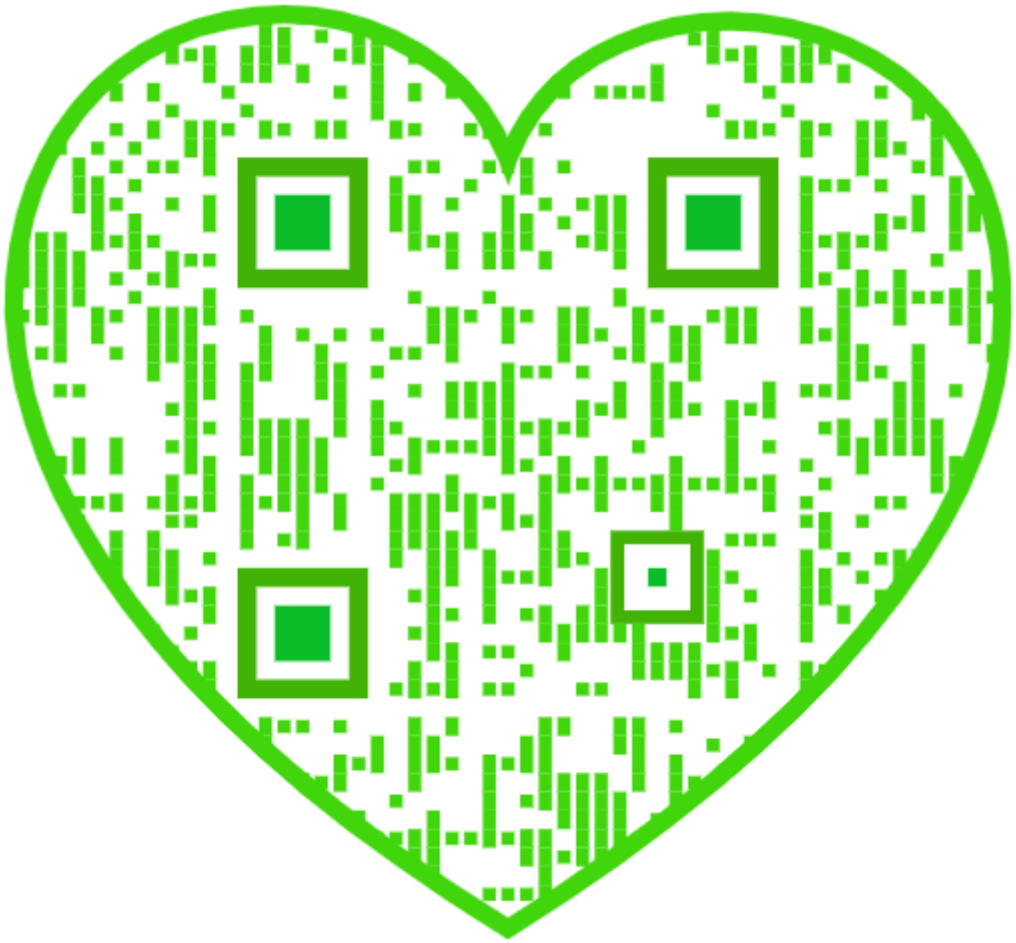

Laatste periode

[Overgenomen uit het destyds te Antwerpen verschynend ‘Vrye Volk’ orgaan van den Democratischen Bond voor Noord- en Zuid-Nederland.]

Aan den voorzitter van het democratisch congres te Antwerpen.

Wiesbaden, 29 Mei 1873.

Schoon ik reeds gister uwen brief met het nummer van 't ‘Vrye Volk’ en de ‘Oproeping’ ontving, was 't my onmogelyk daarop voor heden te antwoorden.

Eerst iets over uwe opmerking dat ik een vroeger schryven van u onbeantwoord heb gelaten. Ik ontvang zeer veel brieven en 't zou me zoowel physiek als finantieel onmogelyk zyn, met ieder die me over deze of gene zaak raadpleegt, aaneengeschakelde correspondentie te voeren. Ik meen dat de gewone wetten van burgerlyke beleefdheid

in dit opzicht niet van toepassing kunnen zyn op iemand die als puklieke persoonlykheid meer dan anderen in 't oog valt. Het zou er weldra zonderling uitzien met m'n arbeid, indien ik m'n tyd besteedde aan particuliere correspondentie om nu niet te spreken van 't versnipperen myner indrukken en denkbeelden, waarmede ik economisch moet omgaan.

Ook uit 'n oogpunt van industrie - de zaak bestaat, god beter 't, en dus mag 't woord ook wel genoemd worden! - ook industrieel beschouwd zou ik 'n zonderling werkman wezen, indien ik de waren, waarvan ik en m'n gezin leven moeten, en die toch niet zeer ruim, namelyk Nederlandsch worden betaald, links en rechts de wereld instrooide. Vordert of verwacht men dit van een pasteibakker? Waarom eischt men 't dan van my? Ik steek geen beet in den mond die niet door zeer moeilyken arbeid, gecompliceerd met de offers die ik bracht, verdiend is. En dan zou ik nog bovendien m'n denkbeelden wel gefrankeerd moeten weg werpen in de postbus? Erken dat de eisch zonderling is!

Ik ontving tot heden toe niet eens antwoord op m'n brief aan den Koning in september, noch van hem, noch van de natie, die 't in de eerste plaats aanging. Meer nog, die Natie, democraten

zoo min als andere partygangers, hebben my nog niet geantwoord op den Havelaar die reeds dertien jaren oud is!

Wat nu 't byeenroepen van 't Congres aangaat, ik begryp waarlyk niet, hoe men my daartoe kan uitnoodigen!

Voor zeer veel jaren reeds stak ik een vaan uit, en niemand kwam. Ik riep, en niemand antwoordde. Ik schudde 't volk 'n oogenblik wakker - of nagenoeg - en men liet toe dat alles weer indommelde.

Hoe nu dezelfde personen die 't geduldig aanzagen dat ik door geloovers en behouders, of liever door de mannen en place van alle partyen, werd mishandeld, thans op het denkbeeld kùnnen komen, dat ik aan hunnen roep zou gehoor geven, is my raadselachtig.

Men kan bovendien weten dat redevoeringen, debatten, verhandelingen, parlementery, enz. enz. my zeer tegen de borst stuiten. Door frazen is 't volk bedorven, 't zal door frazen niet genezen worden. In allen geval behoor ik niet by ‘Vergaderingen.’ 't Parlage van democraten bevalt my geen haar beter dan dat der meest ouderwetschen behouders. Integendeel. Ik kan nog beter met een redevoerenden minister overweg, dan met 'n werkman die aan 't raisonneeren slaat, zegge déraisonneeren gewoonlyk.

Dit alles kan u bekend zyn. 't Staat duidelyk in den parabel op blz.... Millioenen Studiën.

[Zoowel in den afdruk als in het afschrift van bevriende hand, die de uitgeefster van dezen brief heeft, staat: Millioenen-studien. Zy gist evenwel dat dit van den schryver een ‘erreur de plume’ is geweest voor: Specialiteiten, en dat de verwyzing bedoelde de parabel van den Herder en de Schapen die voorkomt op blz. 84 van de laatste uitgave van dit werkje in 1890, by Cohen].

Ook in Vorstenschool heb ik de congres- clubof parlementsziekte gebrandmerkt, en overal! De staatslieden waarmee Nederland zich opschikt zyn in den regel te dom om van hen iets te wachten dat naar finesse gelykt, maar anders zou men op 't denkbeeld komen, dat congressen als 't nu voorgenomene geinspireerd waren door ... 't behoud. Niets doodt de democratie zoo zeker als zulke praat-collegies!

Republiek? Wel zeker ... waar 't kan! Republiek? O ja, als er stof voor is! Maar in Holland bestaat die stof niet. Voor we zoover zyn, zou er heel iets anders moeten geschieden!

Er is integriteit noodig, plichtbesef, waardigheid, rechtsgevoel, moed ... altemaal zaken die in ons land niet bestaan.

Toen ik voor vele jaren opstond voor 't goede - let wel, niet met 'n praatje, niet met 'n verhandeling, maar door 'n daad! - heeft dat Volk

heel onverschillig toegekeken. Het duldde, en duldt, dat allerlei potsenmakers aan z'n hoofd werden geplaatst, en dat men my met vuil wierp.

Republicanisme is evenzeer of liever meer 'n zaak van karakter als van politiek. Zoolang 't karakter ontbreekt heeft de zoogenaamde politiek niets te beteekenen, en dat karakter heb ik in Nederland niet gevonden. Ik kan my dus niet aansluiten by personen of corporatien die metterdaad, of althans door onthouding getoond hebben het noodige karakter niet te bezitten.

Wie het goede wilde, had my moeten steunen. En dit is nog zoo. C'est à prendre ou à laisser! Ik zal zorgen dat de 19de eeuw niet sluit voor men van deze waarheid de overtuigendste blyken heeft gezien. Ik wyk niet terug, en doe wat ik op de laatste blz. van den Havelaar gezegd heb. Ter zyner tyd zal ik nota houden, niet van degenen die my oproepen - dat is onnoodig en zelfs eenigermate ongepast; 't is alsof men u voorstelde te Antwerpen te komen wonen, en daar in 't Volksblad te schryven! - maar van de weinigen die tempore utili teeken van leven hebben gegeven op myn roep.

Al wat ik u hier schryf kon of kan u bekend zyn uit m'n werken. Maar ik vrees dat het u niet bekend is. Er is in democratische kringen

gebrek aan discipline, aan methode. Als een der eerste vruchten der vryheid schynt men te beschouwen het recht van spreken. Zeer wel, maar eilieve, 't luisteren dan? Wat baat het spreken als 't luisteren verwaarloosd wordt?

Er had in dit opzicht 'n voorbeeld moeten genomen worden aan de behouders. Zy hebben tucht, taktiek, methode. De heer Groen van Prinsterer spreekt geen woord dat niet door elken rechtzinnigen kathechiseermeester wordt van buiten geleerd - que bien lui fasse! - Zoo is er aansluiting, zoo kan men invloed uitoefenen, zoo bestaat er kracht!

Dat willen de democraten maar niet inzien. Ieder wil generaal zyn. 't Spreekt van zelf dat er op die wys soldaten ontbreken. En ... zonder soldaten geen leger.

Nog iets, of liever 't zelfde nog eens in anderen vorm. Weet ge wrat de eerste stap is tot vryheid?

Het onvoorwaardelyk buigen onder dictatuur, het tydelyk afstand doen van alle vryheid.

Het verdrukte deel eens volks is natuurlyk 't zwakste. Dit spreekt vanzelf, anders ware 't niet verdrukt. Ieder ziet dus in, dat om met hoop op goed gevolg het juk der verdrukkers af te schudden, iets moet geschapen worden om aan te vullen wat aan kracht ontbreekt. De democraten

immers hebben noch geld, noch soldaten, noch invloed in raadzaal of kamer of hof kliek. Zy hebben niets te stellen tegenover de wel georganiseerde macht hunner tegenstanders.

Het ‘iets’ dat dit gebrek aan kracht moet vergoeden is: tucht, organisatie, discipline, eerbied voor het gesproken wachtwoord, vertrouwen op den aanvoerder.

Van dit alles bestaat in Nederland niets! De generaal die met zulke troepen te velde trok, zou schande inoogsten. Ik ben niet onbekwaam genoeg om me daaraan bloot te stellen.

Ja, er is wat te doen! Ja, er zyn middelen. Maar vóór alles zou er blyk moeten zyn van ernstigen wil. Deze moet zich openbaren in tucht en nog eens tucht. Meent men 't kapitool - wilt ge kapitaal lezen, my wel! - in te nemen met een onordelyken troep, dan bedriegt men zich. En ik doe niet mee. Ik vrees geen nederlaag, maar heb geen lust in de bespottelykheid eener nederlaag, die door de onbesuisdheid van den aanval te voorzien was. En ... ik wil den vyand niet versterken, door hem de zwakheid van 't kamp te toonen.

Ieder zal erkennen dat er op 't oogenblik in Holland ongewone wryving is, niet waar? Dit verschynsel is in zekeren zin gunstig, niet waar?

Men voelt dat er misschien iets zou kunnen gedaan worden - getuige 't congres! - al kiest men dan naar myn inzien de goede middelen niet.

Welnu, hebt ge u wel eens afgevraagd wat de oorzaak is dat het terrein eenigermate is voorbereid? Kunt ge ontkennen dat ik daartoe meer dan eenig ander het myne bydroeg en altyd, let wel, geheel alleen staande, zonder hulp, zonder côterie, zonder party?

Van waar dan de verblinding om m'n tegenstanders te helpen in hun helsche, maar zeer praktische, taktiek van doodzwygen? Vous autres démocrates, vous jouez le jeu de l'ennemi! De geloovers, de behouders, de kapitalisten, de mannen en place, zeggen u dank!

Ik denk hier onwillekeurig aan uw stuk tegen de godsdienst! Ook gy - zonder erg, dat weet ik wel, maar 't effect is 't zelfde - beroept u daarin op allerlei uitspraken van vry-onbeduidende halfdenkers, en onthoudt u melding te maken van myn pogingen om die pest uitteroeien. Laast ge dan niet wat ik daarover schreef? Ge leest toch Voltaire, die nog telkens van 'n God leutert, en al heel veel meende gewaagd te hebben met het aanvallen der katholieke heiligen. Dit beduidt waarachtig niet veel, en werkt schadelyk, omdat het 'n versterking is van 't ellendige protestantisme.

In de politiek gaat het evenzoo. Wie heeft het eerst het manneke Thorbecke uitgekleed? Dit heb ik gedaan en wel in m'n II^{den} bundel Ideen die reeds verscheen in '62. Waarom dit niet erkend? Waarom niet myne pogingen tot punt van uitgang gekozen, inplaats der lieux-communs uit de clubwereld, qui ont fait leur temps?

Uw tegenstanders zyn u zeer dankbaar voor uw hulp. Waarlyk, men zou niet op z'n gemak geweest zyn in Den Haag, indien het Volk, wiens eer ik trachtte te handhaven, zich om my geschaard had! Maar dit heeft men niet gedaan, en alzoo...

Wat my betreft ik weet wat geschieden moet en wat geschieden zal, en ik bedank er hartelyk voor in 'n vergadering te kibbelen met den eerste den beste die, zonder iets gepresteerd of geofferd te hebben, 't woord vraagt en gekregen heeft.

Ik kan geen andere betrekking aannemen dan van dictator. Na de executie (zie slot ‘Pruisen en Nederland’) zou ik my terugtrekken in m'n kluisje, want: eerzucht in gewonen zin heb ik niet. Daartoe ben ik te misselyk van de wereld, van de zoogenaamd democratische niet minder dan van de eerste.

Wees vriendelyk gegroet van t.t.

DOUWES DEKKER.

Confidentieel is deze brief niet. Maar door den

slordigen vorm is hy niet geschikt voor de pers. Tot schaven en lymen heb ik nu geen tyd en geen lust. Wilt ge myn woorden publiek maken, ook goed! Mits gy er dan ook dit P.S. byvoegt.

Aan den heer I. Versluys.

[De correspondentie met den heer J. Versluys dagteekent van 1873. Na 't verschynen van de Millioenen-Studien had de heer Versluys dat werk in zyn Schoolblad besproken en zond die recensie met een brief aan MULTATULI, die hem daarop een artikel voor zyn Schoolblad toezond, waarvan ik hier de eerste helft afdruk. Tot het wel verstaan van de tweede helft zou men het stuk van den heer V. voor zich moeten hebben.]

Geen anti-kritiek,

maar een dankbetuiging aan den heer J. VERSLUYS, voor de behandeling in dit blad, van m'n Millioenen-Studien. De door dien heer gemaakte aanmerkingen zullen my, by herdruk, welkome stof leveren tot een nieuw hoofdstuk. Ik ben hoogmoedig genoeg om my zeer vereerd te achten door zyne terechtwyzingen, en het doet my leed dat de beschikbare ruimte hem niet toeliet uitvoeriger te zyn. By 't overwegen der gemaakte aanmerkingen zal 't my ten-eenen-male onverschillig wezen, of de schaal overhelt aan zyne zyde of aan myn kant. Voor

hem is twee maal twee vier, en dat is het standpunt, waarop ook ik staan wil. Wat daar buiten gaat is uit den booze.

Geheel afgescheiden alzoo van de door den heer Versluys gemaakte aanmerkingen van wiskundigen aard, bepaal ik my voor heden tot 'n paar bedenkingen die op 'n ander gebied tehuis behooren.

Ik meen dat de heer V. zich vergist ... neen, ik verzeker hem dat hy dwaalt, in twee opvattingen.

Daar staat:

> ‘Het doel van MULTATULI is intusschen niet, denkbeelden te geven omtrent menschkunde, geschiedenis, taal, enz. maar wel door berekening het dwaze aantetoonen van het spelen aan de speelbanken.’

Nego!

Wat was dàn uw doel, vraagt de lezer? Ziehier 'n vraag die ik geloof onbeantwoord te mogen laten. Wie myne werken meten wil naar den maatstaf van 't ‘voorgenome’, van 't ‘opzet’, van ‘beoogde tendenz’ zal dien maatstaf slechts vinden in 't algemeen program dat ik meedeelde in m'n (eerste) brochure over ‘Vryen-arbeid’. In nauwer kader kan ik me niet bewegen. Is dit 'n fout? Is 't 'n verdienste? Ik weet het niet. Doch wel weet ik, dat het my onmogelyk is anders te werken.

De ‘Millioenen-Studien’ - bont alweer als ... de Natuur - zyn voor myn doen redelyk homogeen. Men gelieve te begrypen dat ik maar de

secretaris ben van m'n gemoed, en dikwerf ...'n onbekwame. Och, als de lezer wist hoe vaak ik m'n pen aan den dyk zet!

Wat overigens die M.S. aangaat ... als ik ze recenseer, zullen ze 'r slechter afkomen dan hun - haar: even leelyk! - onder de welwillende handen van den heer V. te beurt viel. Toch had ZEd. wel mogen zeggen, vind ik, dat ze hier en daar vermakelyk zyn. Is dit niet zoo? (Reclame aan 't adres van Leesgezelschappen! De heer V. noemt m'n betoog: ‘logisch’. Arme uitgever!)

De tweede dwaling van den heer V. betreft m'n uitval tegen Stuart Mill. Den schryver S.M., den staathuiskundige S.M., ken ik niet. Dit heb ik uitdrukkelyk gezegd. M'n persiflage kan dus hem niet gelden.

De Stuart Mill dien ik ‘bespottelyk maak’ (juist!) is de hedendaagsche citeer-zondebok in den mond onzer debaters, napraters, ideen-dieven, parlementeurs ... in en buiten de Kamers. Het is de fameuse Mr. Chose waarmee 999/1000 onzer voorgangers op allerlei gebied, hun - z'n? het 's? ik weet het niet! - naaktheid trachten te bedekken. Deze onhebbelykheid heerscht en regeert. Ze overweldigt ons. Ze... ‘bemachtelt’ [Zie idee 1056] ons. Caveamus.

De hollandsche schryvers en sprekers onzer dagen zyn voor 'n overgroot gedeelte niet oorspron-

kelyk, noch in de wyze van inkleeding hunner... halt: van *de* denkbeelden die ze te berde brengen, noch in hun styl - iets geheel anders nog dan schryfraanier! - noch vooral in die denkbeelden zelf.

Naast deze luie onoorspronkelykheid staat iets ergers: ze bluffen er op, en meenen ‘groot te doen’ met 'n ‘Stuart Mill efa!’ Daartegen kom ik op.

En iets nog ergers, vind ik in de onnoozelheid van zekere auditorien die met hun ‘mooi!’ deze struikroovery aanmoedigen. De haute nouveauté's uit naburige landen worden ten onzent aan den man gebracht als knapkoek. Wat de man eigenlyk gezegd heeft, weet ik niet, maar ... hy haalde Stuart Mill aan, 't zal dus wel goed geweest zyn! Ziet men niet in hoe de leegste koppen zich op die wys frauduleus meester maken van de consideratie die 'n ander toekomt? En ... dat juist dit aanhalen op zichzelf, byna altyd 'n testimonium paupertatis is?

Wat my betreft, ik moet te hard werken voor m'n brood om nog te kunnen lezen ook. Tot nog toe, niet den minsten mangel aan denkbeelden ontwarende, voel ik geen behoefte iets aan Mr. Mill terleen te vragen. Ik kan in alle oprechtheid verzekeren dat ik moeite heb m'n eigen gedachten behoorlyk te logeeren, en dus geen ruimte heb voor de kinderen der hersens van 'n ander. Zoodra

't noodig wordt, zal ik aan 't adopteeren gaan, misschien by dien Mill.
.....

[Hierby was de volgende brief gevoegd:]

Wiesbaden, 30 November 1873.

Zeer geachte heer Versluys,

Ik heb 'n stukje geschreven voor 't schoolblad en verzoek u vriendelyk dat te plaatsen.

Ik teeken kopie altyd aan, want het nog eens maken van zoo'n stukje is zoo vervelend, zoo opwarmerig. Bovendien als ik na 8, 10, 20 dagen vernam dat het verloren was, ben ik de stemming kwyt, en moet vragen: ‘wat was er ook weer?’ Doch ik prevenieer u van dit aanteekenen om u niet te doen denken dat er *f* 100 m. voor u op de post ligt. Uwe vrouw zou allicht een mooier huis huren en dan had ze ten slotte maar wat kopie van Mult. waarmee men geen huur betalen kan.

Hm! Wat bedoelde dan de auteur met die Millioenen-Studien? Och, misschien 'n bydrage tot de waarheid dat ‘alles raakt aan alles.’ Cyfers aan poezie, 't (zoogenaamd) lage aan 't (zoogenaamd) hooge. 't Is me waarachtig onmogelyk m'n opmerkingen te splitsen in ‘logien’. Taal, botanie, geschiedenis, poezie, alles raakt elkaar. Bedenk dat ik geen vakman ben. Hebt ge m'n Specialiteiten gelezen? Ik zal ze u laten zenden.

O, 'n verzoek, buiten 't boekje. Alweer een blyk van dat ‘alles in alles.’ Ge zult er om lachen. Weet ge wat me in 't ontvangen nummer 't meest aantrok? Niet uw stuk, o neen, maar de naam van uw mede-redacteur: dr. Epkema. Zie, toen ik 'n jongen was van 12½, 13 jaar ben ik voorgesteld geworden aan z'n mama: ‘als een knap jongetje.’ De tegenwoordige dr. E. kan toen nog niet geboren geweest zyn. Z'n vader, praeceptor aan de lat. school te Amsterdam, was pas gehuwd. Ik kreeg er chocolade, en de heer E. behandelde my zeer vriendelyk. De oude heer moet dit vergeten hebben, maar ik niet. Voor my was 't 'n heerlyke dag. De heer E. noemde zyne vrouw Mathilde. Dit moet kloppen. De jongelui woonden op de Voorburgwal te Amsterdam. De oude heer E. had pas 't metalen kruis voor vrywilligers gekregen, dat was een nieuwtje. Neen, dat kruis ontving hy later. Maar hy was pas teruggekeerd van den tiendaagschen veldtocht.

Na zeer beleefde groete
met hoogachting,

U.E.d.Dw. Dienaar,
DOUWES DEKKER.

Ik was zoo grootsch, weet ge, dat ik geprezen werd tegenover 'n dame. Vandaar de stevigheid der herinnering. Zoo zyn we! Uit dankbaarheid was ik wel acht dagen verliefd op Mathilde.

18 Juni 1874.

Den laatsten tyd kreeg ik nog al veel bezoeken uit Holland, die me lief waren, o ja, maar ze hielden me van m'n schryftafeltjen af. En ... 't zwakke vleesch wou wel zoo! In 'n oude schoolprent komt de regel voor:

‘En kiest den langsten weg tot korting van den tyd!’ nam: 'n schooljongen! Hy verheugt zich dat de brug opgehaald is. Autant de gagner sur l'ennemi. Die ennemi is: inspanning, leeren, vermoeienis.

Nu, ik lyk op dien schooljongen. 't Bedroeft my, ik zie daarin achteruitgang, ik worstel er tegen, maar 't is zoo! Zelfs 't manuaal van schryven staat me tegen.

Dat het my aan meer of min degelyke pretexten niet ontbrak, is waar. Maar menig brugjen op m'n weg was slechts daarom opgehaald toen ik er voor stond, omdat ik niet gezorgd had er over te staan voor-i opgehaald werd. We zyn zoo, of ... worden zoo. ‘O, myne jonge vrienden’ (style domine de Veer in z'n Nieuws v.d.D.) denkt er aan, en werkt terwyl het dag is ... alweer style de Veer, in godsnaam!

.....

M'n redeneeringen over maatschappelyke of politieke toestanden zyn (of behooren te zyn) 'n even logisch ontwikkelingsproces als 'n vermenig-

vuldiging of worteltrekking. By dit laatste heeft ieder cyfer z'n onaantastbare reden van bestaan, op straffe der onbruikbaarheid van 't geheel. Indien ik, zulke dingen uitrekenende my veroorloof te zeggen 2 × 2 is iets anders dan 4 ... welken grond heb ik om te meenen dat ik géén fout maak in procédés van anderen aard? Het zou niet eerlyk wezen zich neerteleggen in zelfbehagelyk vertrouwen, omdat de ‘proef’ wat minder makkelyk te nemen valt dan by 'n cyferzaak. 't Is alweer Larochefoucauld's: ‘personne ne se plaint de son jugement!’ Nu, dit is niet eerlyk van die ‘personne.’ Wie acht slaat op z'n cyferfouten moest ... enz.

Och, ik ben verdrietig, en eigenlyk ben ik dit altyd. Van Göthe houd ik niet, en z'n Faust stel ik zoo hoog niet als de meesten ... voorgeven te doen. Maar 't idee zich te verkoopen aan den duivel voor wat kennis ... (Is dat wel 't idee van den Faust? Is er wel 'n *idee* in den heelen Faust, die, dit erken ik! vol ideën is?) enfin, ik begryp dat men alles offert om te weten. En dan? Verzadiging, walging, stilstand, dood! ... Al weer niet goed.

Er is 'n (komieke) overeenstemming in zoo'n droefgeestigheid met de contritie die den op bekeering staanden zondaar heet te kenmerken. ‘Ik heb zwaar gezondigd, o Heer, ik ben 'n beroer-

deling.’ Zoo beginnen de jachten op wat zaligheid. En ik? Zeker heb ik ontelbare malen 2 × 2 = 5 gezegd, ik ben 'n stommeling ... maar, zonder Heer! Nu, juist daarom begryp ik de pretense faust-idee, waarin men zich met 'n zwarten poedel en Mefisto behelpt. 'n Mensch wil wàt hebben om z'n wrevel te klagen!

.....

En ik beweer dat het lager onderwys in taalkunde ... Met lager onderwys bedoel ik niet het minst dat hetwelk op de Hooge scholen wordt gegeven ... ik beweer dat die taalstudie 't oordeel bederft, liever de aandacht aftrekt van den inhoud.

Eene dergelyke treurige verplaatsing van belangstelling ‘aanleggen op 'n verkeerd doel’ meen ik overal te vinden. Even als sommigen de eerlykheid omschryven als de zucht om ‘ieder 't zyne te geven’ (ik zeg er by: ook zichzelf!) zou wysbegeerte kunnen heeten: de begeerte om alles op z'n ware maat te schatten ‘het suum cuique, toegepast op alles wat bestaat en geschiedt.

(De overeenstemming tusschen moraal en wysbegeerte is hier alweer treffend, niet waar? Wie zegt 2 × 2 = 5 steelt het ding of begrip: twee 'n eigenschap af, en wel tweemaal. Hy geeft hem wat ✓ 5 toekomt. Of: hy lastert de afkomst van 5. Enz. alles ònwaar, ònwysgeerig = immoreel.

Dat niet-geven aan de dingen wat het hunne is! Ik zie dat de koning zich weer heeft bezig gehouden met het aantal sterren op de schabraks der generaals! Is dàt aan het koningschap geven wat het ding toekomt? Van Swieten is (volgens z'n eigen rapport: onbewust en by toeval) in 'n leege enceinte gekomen, 't volk gelooft den minister die 't 'n verovering voorgoochelt. Is dàt aan de dingen geven wat hun toekomt? Professers die letterkunde heeten te doceeren, geven wysheid over 'n letter, of commenteeren 'n oude kroniek (zeer slecht geschreven meestal, en in geenen deele massgebend voor meer ontwikkelde tyden). Is dàt aan letterkunde geven wat haar toekomt? Couranten vertellen dat de heer A. 'n onderhoud heeft gehad met den heer B. Om 't hongerig publiek niet te laten wachten naar die verkwikkelyke zielespys, hebben ze dat bericht per telegraaf laten komen (liefst ten koste van 'n ander blad!) en Publiek meent verzadigd te zyn van z'n dorst naar kennis. Dat is nog 't ergste van de heele historie, want de physische ondoordringbaarheid van de oude school bestaat nog altyd op 't gebied van kennis. Waar de wetenschap van die A.B.-ontmoeting plaats nam, is geen ruimte voor wat beters. Al zy dit niet letterlyk waar (het weten van iets overbodigs belet niet rechtstreeks 't aannemen van 'n nuttige waar-

heid) toch wordt het waar door de hebbelykheid om zich te voeden aan zinledige praat.

- Ei, ei, och kom, is 't waar? Heeft A. 'n bezoek by B. gebracht? Inderdaad!

Kom zulken lui eens aan met 'n stelling die oefening en inspanning eischt! Met 'n paradox! Met 'n kettery? Anathema!

Ja, ja, dit alles moet u, u den wiskundige, ergeren! En my ook, my die zoo graag 'n wiskundige, wezen wou. Ik ben jaloers op uw werkkring.

In een uwer vorige brieven schreeft ge u niet te hebben opgehouden met grieksch en latyn. Och, haal dat even in. 't Heeft waarlyk z'n nut en de moeite is zoo groot niet. Het komt te pas i^o by de terminologie, 2° by algemeene etymologie. (Geenszins omdat alle tegenwoordige talen van grieks of latyn zouden afgeleid zyn. Dit nam. geldt slechts voor de verliplapte romaansche idiomen.)

Taalstudie is altyd interessant omdat ze bydragen levert tot ontwikkeling van 't denkvermogen. Krom praten en scheef denken houden elkaar gewoonlyk gezelschap. Ge zult erkennen dat het, (byv. in opvoedkunde) soms nuttig is te weten wat de grieken zeiden. Welnu, even nuttig is het te weten hoe ze 't zeiden. De uitdrukkingsmanier teekent, licht toe, verklaart.

Ook is latyn en grieksch geen hoofdzaak. Leerryk en amusant is 't keltisch, en: de overeenstemming der pretens-oudere oostersche talen met de klanken der oud-europesche troglodyten, holbewoners. (Van 't woord kelt zelf hebben we nog: kelder, en de engelschen hun: shelter. 't Grieksch en latyn zyn miserabel modern.

Aan den heer I.A. Bientjes leeraar in de wiskunde.

[Uit een zestal brieven, alle van 1874] Wiesbaden, 7 Augustus 1874.

.....

Een nieuw weekblad! Zie, ik geloof inderdaad dat daaraan behoefte is. Uit den Spectator kan ik niet wys worden. 't Is net een produkt van snipperuurtjes, wat dan ook klopt met den geringen omvang. Ik begryp 't program van den Spectator niet. Mag ik 't ding meten aan den titel, dan lykt het naar niemendal. Ja, ik geloof dat 'n flinke ernstige nieuwe SPECTATOR z'n weg maken zou.

Of ik daarby zou kunnen gebruikt worden, is 'n andere vraag! Waarschynlyk niet. Ik ben te - hoe drommel noemt men 't? - te ‘journalier’ te afhankelyk van allerlei ‘trainbuben’ in en buiten my. M'n onafhankelykheid is geen karakterweelde, maar gebrek aan talent, aan gelykmatig werkende

kracht. Dit komt er nu (iets) minder op aan, als ik op m'n eigen houtje werk. Maar in compagnieschap iets moetende voortbrengen, zou ik in oogenblikken (maanden soms!) van malaise de firma benadeelen door m'n onmacht. Toch juich ik uw voornemen toe, en zou graag u willen dienen van consideratie over uw program. Ja, Vosmaer en Roorda zyn uitstekend. Van Vloten is 'n slecht mensch. Dit behoeft ge niet te gelooven op m'n woord (en ge moogt dit zelfs niet op m'n woord gelooven!) maar ik die 't weet, zou nooit met hem iets willen te doen hebben. Als eventueel medewerker raad ik u Schook aan. Eerstdaags komt deze hier. Wilt ge dat ik hem pols? Hy heeft in z'n stukken iets eigenaardigs dat niet te verwerpen is, nam.: feiten. Met styl houdt-i zich niet op. Hy levert gewoonlyk in weinig bladzyden stof tot lang nadenken. En al wat-i zegt krygt puntjes op de i's. Het doet me leed dat hy tot nog toe z'n stukken in de ‘Sneeker’ begroef, en ik zal er op aandringen dat-i ze uitgeeft in 'n bundel. Dat zal waarachtig 'n curieus handboek zyn, vol wetenswaardigheden. Men zal 't opslaan als 'n dictionnaire. Kyk, dit beduidt meer dan mooischryvery, niet waar? Toch erken ik dat er ook andere methoden noodig zyn.

Uw stuk over Vosmaer's Een en Ander...

[Dit was de titel waaronder allereerst Vosmaer's Studien over MULTATULI'S Werken, thans opgenomen in Deel I van de Verzamelde Werken, verschenen.] zond ik naar Indie, met verzoek het hier of daar over te nemen. Ge ziet dus welke waarde ik daaraan hecht.

Precies, Vosmaer bleef wat uitsluitend by de letterkundery! Dit komt me voor 'n hollandsche eigenaardigheid te zyn. Geen engelsche staatsman zal 't Disraeli tot verwyt maken dat-i romans schreef. Noch Bulwer. Noch Gladstone dat-i de Ilias vertaalde. En Dickens was, meen ik, lid van 't Parlement. In Frankryk speelden mannen van letteren steeds (des verkiezende) 'n rol op 't politiek tooneel. (Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo. Of ze nu die rol goed speelden is de vraag niet. Onder de slechte staatkundige akteurs, waren er ook die zich niet hadden bezondigd aan mooi schryven!)

En in Holland schynt het beoefenen der litteratuur iemand in zekeren zin te schandvlekken! In de 2de kamer ging Van Lennep gebukt onder 'n soort van doodverklaring. Il était convenu de ne pas le prendre au sérieux. 't Is waar dat hy niet laten kon geestigheidjes te verkoopen. Dit noem ik geen verdienste. Maar is 't een verdienste dit natelaten in hen die 't niet kunnen?

Wiesbaden, 23 Nov. '74.

Waarde heer Bientjes, ik bracht gister, zeer ten

nadeele van m'n zwakke oogen en dringend werk, 'n groot gedeelte van den dag door met conscientieus antwoorden op uwen brief van den 20sten. Ik meende dat ge waarheid zocht, en wilde u bystaan zoo goed ik kon.

Eerst heden ochtend ontving ik uw courant waarin ik uw aanpryzing vind van de ‘Javaannutmaatschappy.’ Terstond verscheurde ik de 3½ blaadjes die voor u gereed lagen. Inderdaad, het is me onmogelyk gedachten te wisselen met iemand die 't gezond verstand en de moraliteit zoo in 't aangezicht slaat. Wel begryp ik dat uw vergryp voortvloeit uit onkunde, doch ook dit is stuitend. Ge kondet beter weten!

Ik verwacht nu eerlang Dr. Kuyper te zien aanbevelen voor leeraar in de wiskunde.

Adieu

t.a.v.D.D.

Wiesbaden, 24 Nov. 1874.

Waarde heer Bientjes, het doet me leed dat ik u gister zoo brusk schreef, en daarvoor vraag ik verschooning. Wat den hoofd inhoud van myn schryven aangaat, moet ik by m'n opinie blyven, maar ik deed verkeerd die zoo onvriendelyk te uiten. Om nu evenwel ook jegens myzelf rechtvaardig te zyn, verzoek ik u acht te slaan op de volgende byzonderheden.

1° Ik korrigeerde onlangs ‘Minnebr.’ en ‘Verspreide Stukken,’ en nu den ‘Havelaar.’ By dien arbeid spring ik gedurig op en uit woorden en gezegden van de soort die gy niet graag in uw courant drukt. Bygewoond hebbende wat ik bywoonde, gedaan hebbende wat ik deed, ondervonden hebbende wat ik van Natie en Regeering ondervond, zoudt ge dit begrypen en ... billyken, hoop ik.

2° In die stemming ontving ik uw brief. Ik had de kracht myn eigen indrukken ter zyde te zetten, uwe positie my voortestellen, en besteedde den ganschen zondag aan 't conscientieus beantwoorden uwer opmerkingen. Ik analyseerde Roorda's positie, trachtte daarby geheel buiten rekening te laten dat hy m'n vriend is, lette op uw verplichtingen aangaande uzelf, vrouw en kind, wikte en woog .. in 't kort ik gaf me veel moeite om eerlyk te antwoorden op uwe beschouwingen. De hiertoe noodige inspanning was niet gering. M'n gezicht is slecht. Om m'n reeds zoo langen brief niet te doen uitdyen tot meer nog dan dubbel port, moest ik zeer klein schryven. Den volgenden dag brandden m'n oogen en ik moest den heelen dag ysbaden nemen en in een donker hoekje zitten, zeer ten nadeele van m'n werk. Want ik heb niet als van de Putte, van Twist e.d. de middelen om te

bestaan zonder arbeid. Ik moet zeer hard werken om niet omtekomen. (Vergun me dit zeer aftekeuren in de Natie die ge niet door Roorda in uw blad wilt laten uitschelden!)

Toch stond ik gister betrekkelyk vergenoegd op, omdat ik meende behoorlyk m'n plicht te hebben gedaan. Gy naderdet my met openhartig vertrouwen, en ik had loyaal geantwoord. Den zondag had ik goed besteed, en dat ik den maandag ten gevolge daarvan, niet zou kunnen arbeiden ... in godsnaam!

't Eerste wat my onder de oogen kwam was uwe courant (die 24 uur na den brief besteld werd. Hier is zondags maar één bestelling.)

Daar las ik uw aanpryzing der Javaan-nut-maatschappy! Ik vertrouwde in 't begin m'n oogen niet! Aan den schryver van dat stuk had ik getracht denkbeelden over eer en plicht duidelyk te maken! Zie, ik had de kracht gehad tegen myn vriend Roorda verschil te zien in de gegrondheid zyner uitdrukkingen, en uwe verplichting om daartoe uw blad te leenen, ik had myzelf geweld aangedaan om me te verplaatsen in ùw positie, om rekening te houden met uw gebrek aan persoonlyke ondervinding van die Regeering en die Natie, ik verontschuldigde uw tegenzin om op die wys optetreden voor recht...

(Ook dat recht bediscussieerde ik, nam. in R. zelf.)

In 't kort, ik had me ingespannen om stipt rechtvaardig te zyn. En daar komt me zóó'n àl te grove afwyking van recht en waarheid onder de oogen!

Ik heb iemand gekend die, met min of meer recht zich beklagende over Publiek, Natie, over ‘men’ (ik kan niet beoordeelen wat z'n grieven waard waren) iemand dan die de spreuk in den mond had: ‘Ze weten zelf niet hoe groote schelmen ze zyn!’ In 't algemeen kan er iets waars liggen in dien uitroep. Zeker weten de leden der Javaannut-schwindel niet welke afschuwelyke rechtsverkrachting, ze in de hand werken! Van Gennep is zeker heel onschuldig aan de kennis van Javasche toestanden, (ik betwyfel of-i ooit 'n Javaan gezien heeft? Zeker is hy nooit, nooit in aanraking geweest met ‘inlandsche zaken’, en kan er dus over meespreken als 'n New-Yorker procureur over de Roodhuiden.) En Moens! Eén der 70 paskwillen op 't begrip: Volksvertegenwoordiging! De vent die, om hem aan 'n baantje te helpen, te Sneek gekozen werd, omdat z'n borst hem belette te preeken! Dit werd me letterlyk door z'n kiezers gezegd. Druk het, als ge verkiest en zeg dat ìk 't u meedeel. Druk er, des verkiezende, by dat-i toen hy vreesde dat men by 'n nieuwe keus my kiezen zou (waarvoor ik vriendelyk bedank!) overal

rondliep met 'n brief van my aan v. Twist waarin ik dien kerel uitschold, daarvan de handteekening zien liet, en zeide dat ik dien ellendeling om geld vroeg. In dien brief kwam waarschynlyk iets voor als: ‘De mynen lyden gebrek, en gy leeft in overvloede.’ Ik schreef hem meermalen op die manier. Onlangs zond ik hem 'n herdruk van Vr. Arbeid met het inschrift: *Aan den heer van Twist als 'n gering blyk van de diepste verachting van den schryver*.

Hoe dit zy de Javaan-nut-man Moens is 'n kreatuur van v. Twist, en een dergenen die met hand en tand de Havelaarszaak tegengaat.

Die zaak is:

‘De Javaan moet niet beroofd en vermoord worden.’

Meer niet, minder niet, iets anders niet! Dàt is de kwestie, de eenige kwestie! Wie wat anders ter behandeling voorstelt in een bedrieger. Wat anders, als: Kadaster, Agrarische wet, Muntstelsel, Reorganisatie Preanger, Afschaffing der slaverny, Koffiprys, Monopolie H.M. schappy, Heldendaden, zegge: insidieuse verraderlyke inmenging en opwekking van verdeeldheid. Juist wat Van Swieten nu zoo op den voorgrond stelt, in plaats van de heldhaftighedens waarvoor betaald wordt, en die de holl. verzemakers ‘bezingen,’ heb ik als de holl. manier gekarakterizeerd in m'n Vry-arbeid.

Van Swieten heeft volkomen gelyk. Met vechten kunnen wy den Atjinees niet aan. De oude gebruikelyke manier van verdeelen en heerschen moet toegepast worden. Dat hy zich evenwel voor heldendaden betalen liet, schynt-i nu vergeten te hebben. Toch krygen we Atjin niet! Daartoe namelyk zyn vele jaren noodig (‘voet voor voet voortschrydende en de grenspalen verzettende’) en vóór dien tyd krygen we heel wat anders te doen.

Enfin, al die dingen zyn afleidingen, duitenplatery!

Wist ge dit niet? Ge hadt het kunnen weten! Dat uw meeste kollega's dezelfde fout begaan ... eilieve, gy kent toch m'n briefje aan de Javaannutters, die my, Havelaar, uitnoodigden mee bytedragen om 't javaansche volk ... lezen en schryven te leeren! [Verz. Werken Idee 942.]

Wat overigens die anderen aangaat ... zy mogen hun aanbevelen van zulke dingen verantwoorden voor zichzelf. Ik heb met u te doen, met u die party trok voor Havelaar! Dit gaat niet samen met het patrocineeren van zulke kwakzalveryen!

Nog eens: ik ben aan 't korrigeeren van den Havelaar! Ik weet dat ik de waarheid zeide. *Ik* ondervond hoe de Natie daarop heeft geantwoord .... door doen en niet doen. Vergun me dus over die Natie 'n andere opinie te hebben dan gy. Zooeven korrigeerde ik 'n bladzy waarin gehandeld

werd over m'n edele vrouw ... Op de straten van Amsterdam is zy uitgejouwd omdat ze er zoo armoedig uitzag. Tranen beletten my voorttegaan. Ja, als Roorda, noem ik die natie 'n natie van schelmen.

Ge voelt immers dat ik die eene passage niet aanvoer als bewys? M'n bewyzen zouden 'n bundel vullen. [Deze 2 laatste regels zyn blykbaar later tusschengevoegd.]

Of ge dit zoudt kunnen zeggen in uwe courant? Eilieve, eergister meende ik dat dit niet te vorderen was. Maar als ge vryheid meent te hebben die Javaannut-Schwindel aantepryzen, dan loopen onze begrippen over zedelykheid zoo uiteen, dat er geen punten van aanraking tusschen ons bestaan.

Het doet my altyd leed iemand te grieven. Maar ... waarheid bovenal. Ik kan niet anders!

Wees vriendelyk van my gegroet t.t.

D.D.

Wiesbaden, 3 Dec. '74.

Waarde heer Bientjes. Hartelyk dank voor uwen brief! Nog eens vraag ik verschooning voor m'n bitteren toon.

Uw plan omtrent de J.N.M. is loyaal. Goed, wacht op den herdruk van Havelaar. Daarby zal ik waarschynlyk eenige nootjes voegen die u dienen kunnen by de interpellatie .... Hoofdzaak voor

my is op 't oogenblik de vreugd dat ge waarheid zoekt. Ik was zoo bang dat ge boos waart. Juist dezer dagen had ik 'n gelyke ondervinding met Feringa. Ik had erg geprutteld over z'n citeer geschryf ('n kanker in onze litteratuur. Prof. Quack kan er ook wat mee!) en zie, hy antwoordt heel fideel. Dat doet me zoo goed.

Nu, m'n verscheurde brief, was 'n lankdradige verhandeling over de plichten van 'n publicist. En ... ik bracht daarby wel degelyk uw gezin en maatschappelyk standpunt in rekening. Er kwam in voor: ‘uw vrouw gaf u 't jawoord niet, in de meening dat ge haar zoudt blootstellen aan martelary, enz. Zal de schryver van 'n ingezonden stuk u uw betrekking weergeven, wanneer ge die om de plaatsing van zyn stuk verloren hebt?’

Nu, dit is eenvoudig. En ik zal Roorda moveeren dit toetestemmen. Al wat waar is, kan hy vatten, en zàl hy vatten. Maar ... de vraag: hoever moet de zorg voor dat welzyn gaan, om niet te ontaarden in ... etc.

Zie, dat is moeielyker en in de analyse daarvan had ik me verdiept.

Ik meende u meer te schryven, maar mag heusch niet! Wees hartelyk gegroet van

t.t.

DOUWES DEKKER.

Aan den heer Funke

Wiesbaden, 28 Nov. 1874.

Waarde Funke! Zekere heer MEYNERS D'ESTREY schryft me van Parys:

‘Veroorloof me UE. te verzoeken my uwe toestemming te geven uwe werken in het fransch te vertalen. De heer Funke heeft my zulks toegestaan, my echter verzocht zulks ook aan U te vragen.

Ik ben sedert 25 jaar in Frankryk woonachtig en collaborateur van verschillende fransche cou ranten en tydschriften, hoofdzakelyk voor de buitenlandsche politiek.

Indien ik met UE. toestemming vereerd werd zal ik UE. natuurlyk steeds een exemplaar doen toekomen van wat alhier in het fransch van uwe werken uitkomt.’

(dan nog iets over z'n byna vergeten van 't hollandsch schryven.)

Is 't waar dat hy uw permissie al heeft? Zal ik ook ja zeggen? En ... heeft-i eigenlyk onze heele permissie wel noodig? Of althans de myne? Ik weet waarachtig niet wat in deze zaak rechtens is. Indien gy en ik geen recht van weigeren hebben, is zyn vraag pure beleefdheid.

Maar nu hy eenmaal permissie vraagt vind ik 't vreemd dat-i ons wil afschepen met 'n exemplaar

van de werken die in 't fransch van my verschynen zullen. Met de vraag of 't honorarium u of my zou toekomen laat ik me nu niet in. Maar zeker zouden we, als er 'n tractaat bestond, niet zoo goedkoop 't vertaalrecht afstaan.

Maar ... nog 'n beschouwing. Afgescheiden van alle honorarium zie ik 't gaarne dat ik vertaald word, en ook u moet het genoegen doen. Dus myn advies is: z'n voorstel gracieus aannemen. Vindt ge dit ook?'

[De heer Meyners d'Estrey kreeg van Multatuli en van zyn uitgever verlof diens werken in 't fransch te vertalen. Maar voor zoover ik me herinner hoorden ze later niets meer daar van. Nadat èn Dekker èn de heer Funke overleden waren, verscheen evenwel in het Augustus-nummer van de Nouvelle Revue van 1888: 'Légendes orientales d'après le manuscrit arabe d'un auteur inconnu, par Comte Henry M. d'Estrey.' Deze légendes waren de vertaling van Multatuli's Geschiedenissen van Gezag uit de Minnebrieven.
Wel herinnerde ik my de aanraking die Multatuli met den heer d'Estrey had gehad, maar bewyzen er voor, zooals bovenstaanden brief, had ik in 1888 uit Multatuli's correspondentie nog niet opgedolven. Evenwel schreef ik aan Mad^{me} Juliette Adam, redactrice van de Nouvelle Revue, dat bedoelde stukken uit het hollandsch naar Multatuli vertaald moesten zyn, dat een andere oorsprong onmogelyk was, en dat ik haar verzocht myn schryven in haar eerstvolgende Revue optenemen.

Madame Adam antwoordde my: Que Mr. 1e comte d'Estrey était résolu à constater lui même qu'il avait été induit en erreur.'
Voor zoover ik weet heeft hy dit gedaan door de 'Légendes' nog eens te publiceeren in de 'annales de l'Extrème Orient' van november 1888, waarby hy dan in een noot zegt: Ces légendes ont éte publiées il y a quelques années dans un recueil allemand, probablement par MULTATULI lui-même comme étant d'un auteur arabe inconnu.'
Hy zond my dit nummer van zyn annales, en deed het, op verzoek van Madame Adam, vergezeld gaan van een brief waarin hy dezelfde onwaarheid debiteerde maar de vage 'recueil allemand' de 'deutsche Rundschau' noemt van een vyftien jaar geleden. 'J'ai trouvé les légendes orientales il y a une quinzaine d'années dans une Revue allemande, la deutsche Rundschau et je les ai alors traduites littéralement sur le texte allemand.'
Ofschoon wetende dat dit niet waar kòn zyn, wilde ik er toch de Rundschau ten overvloede op nazien, en ontdekte daarby 1^0 dat dat tydschrift nog niet bestond in den tyd dat de heer d'Estrey voorgaf er uit geput te hebben, 2^0 dat in geen der jaargangen van dat tydschrift een vertaling van de geschiedenissen van gezag voorkwam,
Mejuffrouw Berdenis van Berlecom had reeds in den Spectator het vermoeden geuit dat de Légendes in de Nouvelle Revue een vertaling naar Multatuli waren, en in datzelfde blad had prof. M.I. de Goeje verklaard dat zy in dit vermoeden op innerlyke gronden gelyk

moest hebben. Hiermee was de angel aan de zaak ontnomen, evenwel kwam het my niet onaardig voor bovenstaanden brief van Multatuli optenemen. Immers het vermoeden ligt na dat de hollandsche briefschryver van 1874, de heer Meyners d'Estrey, die toen ‘sedert een 25 jaar in frankryk woonachtig, en collaborateur aan verschillende fransche bladen was, dezelfde persoon is als ‘le comte Henry M. d'Estrey’ die in 1888 de ‘légendes orientales’ eerst uit het arabisch en later uit het duitsch voorgaf vertaald te hebben,]

Aan den heer Dr. P.A. Tiele laatst bibliothecaris te Utrecht.

[In tegenstelling met de overige brieven-reeksen uit dezen bundel, wordt deze correspondentie byna volledig afgedrukt. Tot myn grooten spyt mis ik de brieven van den heer P.A. Tiele, waarmee MULTATULI zoo ingenomen was. Mocht hy ze aan een zyner vrienden ter lezing gegeven hebben, dan verzoek ik ook namens de weduwe van den heer Tiele daaromtrent bericht.]

I.

Wiesbaden, 27 Juli 1875.

Waarde Tiele, ik heb vergeten u den naam optegeven van de bladersoort die, gerookt, zoo byzonder goed moet zyn tegen asthma. Ze heeten: DAHOEN (zegge: daun) KETJOEBON.

Leg by 't uitspreken van ketjoebon, den klem-

toon op de voorlaatste. Dit is by maleische woorden (misschien slechts met uitzondering van 'n twaalftal tweelettergrepige) vaste regel. Ik zou deze pedanterie gespaard hebben, als ze u niet dienen kon in uw studien omtrent indische reizen.

Onze menagerie is vermeerderd met 'n schildpadje. Jammer dat de arme kerel aan een oog blind is. Overigens zyn we heel wel. Maar ik zit erg te tobben met m'n noten voor den Havelaar. Ik had niet voor ¾ ruimte genoeg, schoon ik rekende op kleine letter, en zie (om ik weet niet welke reden staat Funke er op, dat ze gedrukt worden met dezelfde letters als de tekst. Nu is er ... heelemaal geen gooien met de muts naar! Dat geknoei met de Noten maakt me misselyk.

Heden (dinsdag) moet ge thuis komen. Ik ben bly voor u want ik ben theologisch vast overtuigd:

Vliegen, parlementery, en yzeren sporen
Schiep onze lieve-heer in 'n oogenblik van hevigen toren.*)

Wees van ons beidjes heel vriendelyk gegroet en geloof my.

t.à v.

DOUWES DEKKER.

*) Litterarisch-geleerde annotatie van Dr. DIE: Volgens sommigen zou 't woord ‘toren’ heer beteekenen: i r a , en niet turris. Dewyl er evenwel by die interpretatie 'n zin liggen zou in de aangehaalde tekst woorden, 'n gruwel die ons ... (caetera desunt. Is dat niet jammer?)

II.

Wiesbaden, 4 Aug. '75.

Waarde Tiele. Vergun me dat ik u heel gemeenzaam behandel, waartoe ik me tevens van uwen kant aanbeveel. Ik heb met zooveel genoegen kennis met u gemaakt, dat het me hinderen zou deftighedens te verkoopen. Ja, ook ik hoop van ganscher harte dat de aangeknoopte betrekking tot duurzame vriendschap leiden moge.

Zeg, mogt ge misschien voor uw gezondheid een tweede verblyf te Wb. noodig oordeelen, en wat opzien tegen de hooge kosten van een hôtel, dan zouden we 't prettig vinden, als ge genoegen naamt met dat kleine kamertje. De badkuip wordt dan in de voorkamer gezet, wat best kan. Maar ons régime van leven is allereenvoudigst Nu, dat zal u niet kunnen schelen.

De twee overdrukjes uit den Gids heb ik wel doorgeloopen, maar nog niet gelezen. Ik ben weer bang dat ik er me in verdiepen zal, en dit mag ik niet voor ik met Funke in 's Reine ben. Hy heeft reden tot klagen, en dit drukt me.

Dank voor de mededeelingen over van Meteren. Ei, hebben Heeren Staten daarin iets laten veranderen? Wel, dit is 'n kostbare bydrage tot de kennis der regeeringsbeginselen van die dagen.

Wie de Geschiedenis met aandacht leest, loopt gevaar 'n menschenhater te worden. Hoeveel geknoei, hoe weinig schoons.

Wie ‘met aandacht leest.’ Er blykt me elken dag dat ‘men’ dit niet doet. Over 't geheel is 't verwonderlyk hoe makkelyk 't menschdom altyd te foppen was, niet door opzettelyke bedriegers juist altyd, maar door z'n eigen lust in 't onware. Hoe moet ik 't anders noemen? Ik neem 'n voorbeeld aan mezelf. Waarom vroeg ik niet toen me voor 't eerst verteld werd dat Franklin ‘eripuit coelo fulmen’... Hoe weet men dat? Hoe wist hy 't zelf? Welke proef kon hem daarvan zekerheid geven? Hoeveel onweders neemt één persoon waar? Van de hoeveel onweeren raakt men tot de kennis van den loop die de electrische vonk nam? Hoeveel keer van die weinige gegevens liep die vonk langs 'n staak en draad? De uitkomst moet miniem zyn en - in verband met de waarschynlykheidsrekening - kon Franklin onmogelyk beweren dat-i 'n afleider van den bliksem had uitgevonden, onmogelyk! Ik herinner my uit m'n jeugd 'n plaatje in Martinet's ‘Kath. der Natuur’. In de eigenaardige kostuumpjes van dien tyd staat daar de opvoedende dominé te doceeren, natuurlyk in de ‘Natuur.’ 't Begrip ‘natuur’ eischt buitenlucht, boomen en groen. Het bliksemt ... als

de bliksem. Maar de toeluisterende jonker Zögling hoeft niet bang te zyn, want: ‘deze groote boom beveiligt het gansche landschap.’

De jonker die, heel slim, wat ver van dien boom bleef, is dien dag niet geraakt. Toch zal-i met gods hulp nu wel dood zyn, zoowel als Martinet zelf.

Vrage: wat moet de arme bliksem doen, als er twee even groote boomen in een landschap staan? Waar blyft volgens Franklin en Martinet de elect. vonk, als de bliksem niet ‘ingeslagen’ is? O, er zyn 1000 vragen te doen die ... niet bewyzen dat Franklin 't mis had, maar dat hy geen données kan opgeven voor de waarheid van z'n beweren. 't Is onmogelvk z'n burgerlyke gissing tot de waardigheid van adelyke hypothese te verheffen.

Toch benoemde men haar klakkeloos tot meer dan hypothese, tot zekerheid! Na 100 jaar lang meegepraat te hebben, begint men nu, op experimentale gronden te twyfelen, en is dan weer even ver als de domste kerel die in Franklin's tyd de zaak niet geloofde omdat de ‘Heer’ door zulke uitvindingen verkort werd in z'n waardigheid.

Of de thans opkomende twyfel over de waarde van Franklin's uitvinding meer grond heeft dan de uitvinding zelf, weet ik niet. Ik gis neen. Maar zeker is 't dat men 100 jaar lang algemeen

iets geloofd heeft, zonder naar bewys te vragen, ja, zonder te bedenken dat er voor Franklin's beweren (misschien?) geen bewys te leveren was!

Zoo ook gaat men met de geschiedenis om, met of zonder erg. Maar als ‘Heeren Staten’ de van Meterens gaan emendeeren is 't mèt erg! Vrage: wat komt er van de waarheid?

SLATUINTJES. Is 't onder bibliologen aangenomen dat Schonck de auteur is van die vermakelyke kommentaar? Van waar dan de naam: Eibes, in myn uitgaaf? (1775, Utrecht by I.C. ten Bosch) ‘Eibes’ klinkt niet pseudoniemerig, dunkt me. Ook vind ik in myn editie een lofvaers van P.R.S. ‘aan Eibesius.’

Wat het fraaie stuk zelf aangaat de commentator zegt dat er voor jonge critici nog altyd wat te doen is,

‘Zoolang van Egmonts pers nog nieuwe liedjes drukt.
En van der Putte dit gelukt.’

Men zal dus moeten zoeken in Liedeboekkens die by v. Egmont of by v.d. Putte zyn uitgegeven.

Jammer dat Schonck's (of Eibes') kommentaar, hoe zot ook te pas gebracht, werkelyk geleerd is. Onze tegenwoordige ‘bezorgers’ van klassieken zyn wel zot, maar geven geen blyk van geleerdheid, de weinige uitzonderingen niet te na gesproken.

De Vondels-uitgaven zyn ellendig. 't Is om medelyden te hebben met de armoed. En Nederland slikt dit! En 't kent wetenschappelyken rang toe aan zulk gebeuzel. E.G. (één uit duizend!)

> ‘Dus dient haar faam alderbest verzwegen.
> Nu wel, die klok heeft haast elf geslegen. *)
> *) GESLAGEN’

Ziedaar 'n opheldering van Doctor van Vloten! Is 't misselyk of niet? En, let wel, dat hy de uitdrukkingen die wel degelyk wat verklaring noodig hadden, heel leuk overslaat.

He, van antara gesproken. Er hangt me 'n klank in 't oor, waarvan ik de beteekenis niet weet: oetara. Wilt ge dat woord eens opzoeken. Ik heb op 't oogenblik geen mal. dictionnaire. Wanneer echter 't woord werkelyk antara is, bestaat de mogelykheid dat het begrip: ‘tusschen’ is overgegaan in ‘grens.’ De sarcasme: lucus a non lucendo is dikwyls ... géén sarcasme maar stipte waarheid. De beteekenis van sommige woorden is meestal afwykend, soms in lynrechte tegenstelling van den etymologischen zin.

Hm, gewaagde gissingen! Ik houd malakka en molukko voor 't zelfde woord. M. l k? Malch? By 't nasporen van oorsprong - hier: geen echte UR nog, want malch is nieuwer dan 't holbewonen - landt men aan by:

1 interjecties.
2 water
3 terrein-accidenten
4 waardigheids benamingen
5 stam en volksnamen, gewoonlyk synoniem met man, mensch, wezen, vechter, allerlei woorden die 't wy-schap uitdrukken, de comminauteit, k i m b r , (Si) k a m b e r . K e n m r , (Si is, thans nog in In die, 'n voorzetsel dat persoonlykheid beduidt, verwant misschien met sri, sr, sarah, sire, senior. tser, czar, caesar, assur, syrie.) Ik houd byv: Nebukadnezar, voor 'n tautologischen drieklank. (Nabie, ngabi, chodno, chodna(?) Sir, sr,) zoo ook Salmanasser (Sleman, salomo, sir, sr) Zerubabel (Sire sr, Baba, El=heer (er=hy, i o r , lat. comp., de grootere.) Ook tser-claes is een dubbele titel. Claes is claus, clovis, chlodwig, de opgeslotene, hy die 't huis bewoont, (Sloss, ook van sluiten) dus d e h e e r . etc. etc. etc. Er is geen eind aan, want de afleidingen zyn even menigvuldig als 't aantal wortelen gering is.

Behalve die vyf hoofdbronnen van etymologie blyven de klanknabootsingen een bron die nog altyd vloeit.

Och, ik had zoo'n lust m'n opmerkingen hierover byeen te brengen! Maar ik heb geen loisir.

(By die kladdery op de vorige blz. hoort ook

de gissing dat e l : heer, en s r : heer met elkaar verwant zyn, en slechts door verbastering van uitspraak, eindelyk door letterschrift bestendigd, schynen te verschillen.

Het hy-begrip (de hy by uitnemendheid, de HEER) werd in 't latyn: l (ille = el) in de germaansche tongvallen: er, herr. Maar de latynen behielden de r in hun comparatief, maha (groot) werd maha-er, maha-ior, maior, d.i. ons: meer, enz.)

Nou, in dien tyd had ik best je portugesche studiën kunnen lezen. En Funke klaagt! Hoor eens, ik zal 't niet weer doen. Maar kunt ge niet iemand die ... de bosse van gewaagde gissingen heeft, aansteken met m'n zucht om u r te zoeken? Die bosse, ja, en tyd! Toe probeer eens.

Wie was de man die beweerde dat er in 't paradys vlaamsch gesproken werd? Wat voerde hy aan, tot staving van zyn gissing? Zie, al is 't 'n zotterny aan een paradys te gelooven, toch zou ik wel eens willen weten of hy misschien getroffen was door de soort van overeenstemmingen die my in 't oog vielen. De fout kan geweest zyn dat hy voor ‘vlaamsch’ hield wat eigenlyk algemeene wereldtaal was, d.i. sommige urklanken in 't vlaamsch, die heenkyken door 't manteltje der bedervende letterkundery. By studien als deze moet men zich ontdoen van letter-geloof, men moet

op klank letten en op den overgang van klanken. Gister hoorde ik alweer een r uitspreken als a. De pruisische onderofficieren meenen regt militärisch te spreken door Gewehw te zeggen. De fransche incroyables zwoeren paole d'honneu. ‘Huwelyk’ is 'n slecht uitgesproken byv. naamwoord: ehelich.

Mocht het u schikken iemand optewekken tot de studie die ik zoo liefheb, laat hem dan wel bedenken dat de opgegeven vyf, zes soorten van bronnen 1° allengs eenigszins vermeerderen (d.i. by voortgaande ontwikkeling en behoefte.) 2° hoogstwaarschynlyk uit elkander voortspruiten, zoodat er ur, ur-lyk gesproken nog minder dan vyf of zes zyn. 't Begrip van heerschap byv. is nieuwer dan kennis aan water. De klanken SR en ER zyn alzoo wellicht aan den vlietenden ruischenden ṗ ontleend (watER). Zie eens, hoe aardig die aanblazende *h* er al terstond: ‘heer’ van maakt, zonder te wachten op germaansche keelen die herr zouden zeggen! De overgang van 't begrip: beweging of voortgaan (meesleepende wat zich in den weg zet) op hoogheid, overwicht, gezag en den comparatief, is makkelyk te vatten, vooral als men zich verplaatst in de zeer begrypelyke penurie van uitingsmiddelen. Zoo ook heeft 'n kind op zekeren leeftyd maar 'n klank of drie waarover 't beschikken kan, en tracht het daarmee uittedrukken wat het begeert. Moeders

leeren het verstaan, zoowel uit verschil van stembuiging als uit de blykbare pogingen om den klank te wyzigen. Die pogingen zyn soms kluchtig, maar de moeder spreekt het kind na, en maakt 'n woord met geykte beteekenis van wat eerst tot taal stond als waggelen tot loopen. Zoo immers zyn de talen in de wereld gekomen?

Tot m'n schande moet ik erkennen niet te weten wanneer Kiliaan gebloeid heeft. Wilt ge my dit zeggen. En ... vanwaar de betrekkelyke autoriteit die men hem toekent? Immers z'n verklaringen van woordbeteekenis rust niet op vergelykende taalkennis, en alleen op 't gebruik. Zou hy niet in 1875 schryvende 't woordje ‘bepaald’ omschryven als 'n adverbium van superlative verzekeringskracht? ‘Ik heb bepaald pyn in 't hoofd’ hoort en leest men tegenwoordig telkens. Ik herinner me nog zeer goed dat ik 't woord bepaald in zoo'n malle beteekenis voor 't eerst hoorde. Het was toen het nieuwste akademische snufje, zooals later plastisch, drastisch, concreet, intens en vooral ob- en subjectief. 't Gekste is dat ikzelf soms ‘bepaald’ zeg, en 't klinkt me zoo gek. ‘Bepaald zeker’ moet nu beteekenen: onbepaald zeker, onbeperkt zeker, of beperkt onzeker, god weet het, ja god weet het ... bepaald! Dus: niet volkomen.

Wees heel hartelyk gegroet, ook van m'n vrouw.

Wy wenschen u goede gezondheid, en ... als ge daar hoest, kom dan hier! geloof my

uw vriend
DOUWES DEKKER.

Ik schryf altyd heel slordig. Als m'n zinnen niet rondloopen, zet ze dan maar terecht. Ik vermei me in slordigheid als 't niet voor de pers is, net 'n jongen die de school verlaat.

III.

Wiesbaden, 27 Aug. '75.

Waarde Vriend!

Ge moet me wel voor heel ondankbaar houden, dat ik u geen woordje zond noch na uwen zeer aangenamen brief van den 12^{den} noch ook na 't ontvangen van uw geschenken. Hartelyk dank voor alles! Hoe drommel wist ge zoo precies wat er aan myn ‘Insulinde’ ontbrak?

En Bredero! Ik heb me al meer met hem geamuseerd dan me eigenlyk schikt. Nu, amuseeren is altyd 't woord niet. Zeg, ik vind herhaaldelyk by hem 't woord: mooi (moy.) Dit bewyst nu wel niet voor of tegen m'n gissing dat wy 't overnamen van de Spanjaarden, maar 't is toch

vreemd dat we 't niet by de Vlamingen vinden waar de Spanjaarden zooveel langer gehuisd hebben. Ook blykt er niet dat Bredero 't als 'n nieuw snufje gebruikt. Dus???

Wat me ook opmerkelyk voorkomt is dat ik (tot nog toe) by Bredero geen spoor vind van patriotismus. Wel van predestinatie-geloof, dat-i allerkomiekst te pas brengt in een huwelyks-aanvraag! Maar op de Spanjaarden scheldt hy niet. Of liever, ik heb daarvan nog geen blyk gevonden. Als zedeschildering is z'n werk kostbaar, en 't meest daar waar-i niet schildert. Neen, zoo meen ik 't niet. Ik bedoel dat men meer staat kan maken op kleine trekken die hem onwillekeurig ontsnappen, dan op de breede grove strepen die hy meende noodig te hebben voor effect. Dit is altyd zoo. Zie daarover eenige opmerkingen in de voorrede van Wagenaar. Zeer juist! Ik vind het vreemd dat Bredero, blykens twee brieven van hem, vry gelieerd scheen met den hoofschen Groot en den hovaardigen Hooft, grootsche lui allebei. (Je ziet dat ik in 't saizoen ben van 17de-eeuwsche woordspelingen. Och 't is zoo moeielyk onvernuftig te blyven by zulke lektuur.) Nog iets, en dan stap ik van Bredero af. Ik meen, gis, geloof byna dat al z'n données gestolen zyn. Dekameron, Reine de Navarre, en voorts àl wat in dien tyd en vogue

was.) Nu, dit verdriet my. 't Is of de Hollanders op Vondel na, weinig Trieb tot scheppen hebben. Ik erken dat er onder Bredero's liedekens zeer aardige zyn, en zoetvloeiende.

Wat me een raadsel blyft, is de stemming van 't publiek in die dagen omtrent het al of niet geoorloofde van toespelingen op 't geslachtsleven. ‘Toespelingen’ zyn 't eigenlyk niet, de zaken worden vry rond by den naam genoemd. Ik zou begrypen dat men daarin niets aanstootelyks vond, maar ... dan ligt er ook niets anders in, d.i. niets pikants. Een ‘ondeugendheidje’ in onze dagen heeft enkel recht van bestaan dóór 't verbod. Dewyl nu in B's tyd dat verbod niet scheen te verhinderen zulke dingen aanteroeren, vat ik niet wat er te lachen viel by kluchten van dien aard.

Gy ‘verlangt’ niet dat ik op uw schryven antwoord. Dit is heel vriendelyk (zooals uw heele zyn) maar ik heb er groot pleizier in, u te schryven. Uw brieven zyn zoo degelyk.

Ja, nog eens, als ge weer verlof krygen kunt, kom dan by ons! Die hotels zyn ware vil-inrichtingen. Ge zult waarlyk pret krygen in onze eenvoudige levensmanier, en ... nergens krygt ge zulke goede koffie en thee, nergens! Dat 's 'n bluf, he?

Molukko en Malakka (misschien verwant met melch, malch, moloch, malek etc.) Geen t h e s i s ,

maar bydrage tot 'n mogelyke h y p o t h e s e . Gut, verontschuldig u niet over 't gebruiken van 't woordje: ‘gewaagd.’ Ikzelf heb 'n hekel aan ‘doorhakken.’ Dit getuigt van onwetenschappelyken zin, en is dus onzedelyk. Ja, 't genoegen nemen met leugen is slecht. M'n methode is aldus. Ik begin (nu speciaal in filologie) alles voor mogelyk te houden, wat maar aan een der vereischten van waarschynlykheid voldoet, en noteer ieder nieuw gegeven als wáár ... voor memorie. 't Hangt dan van later opmerkingen af, of 't eens gestelde gecorroboreerd of tegengesproken wordt. Zeer veel van wat ik tot nog toe vond, leidt tot (betrekkelyke) eenheid van den oorsprong der talen. 't Spreekt vanzelf dat ik hiermee geen adamitische naamgeving bedoel. De eerste klanken van mensheid en mensch waren en zyn onwillekeurige uitingen, die slechts oorzaak hadden en geen reden. Dat er ook in die uitingen reeds verschil was, naar luchtgestel, omgeving, keelvorm etc, spreekt vanzelf. Daarom sprak ik van ‘betrekkelyke’ eenheid. Van lieverlede, maar zeer langzaam, ontwikkelde zich oorzaak tot reden, en niet eens volkomen. Nog thans is er veel onwillekeurigs in 't vervormen der woorden. De eerste Latyner die ‘forma’ voor μρφγ zei, zal wel 'n fout gemaakt hebben door 'n slag in de tong, 'n fout die succes had,

en in de mode kwam. Misschien is de zaak omgekeerd, want er is geen reden om de Etruriers jonger te achten dan de Grieken. Ontwikkeling en beschaving volgden nooit 'n rechten weg. Ze beschreven zigzags ... als de bliksem.

Nu is dat verzetten of veranderen van 'n enkele letter nogal makkelyk te bespeuren, maar soms is de verandering op 't oog zóó groot dat we aan verwantschap twyfelen. Juist heden las ik den naam van den perzischen daemon van 't goede, dien we gewoon zyn Ormusd te noemen, gespeld: Ahura Mazda. Ik had moeite den goeden duivel in dat lettergewaad te erkennen. En, gelyk ik u reeds zei, er zyn duitschers die hun ‘ihr’ uitspreken als ‘joe.’

Ah ja, ik was aan Molukko. Ge vraagt by 't woord ‘Arenbuche’ wat kan dit zyn? en zegt dat Vespucci dit woord noemt als landsnaam. ‘Eilanden die arenbuche of maluche heeten. ‘Dit brengt my in de war. Arèn, areen is palmsuiker, maar ... zoo is 't woord op Java, en ik zou niet durven zeggen dat dit moluksch is. Al ware dit zoo, wat is ‘buche’. Met 'n duitsch oog 't woord lezende zou men aan buche = beuk denken. Dit mag niet. Uit ‘Maluche’ blykt dat hier op z'n italiaansch de ch = k klinkt. Met ‘buche’ weet ik geen weg. En ook de beteekenis van 't woord arèn zou niets

beduiden, wanneer niet juist de boomsoort die de palmsuiker voortbrengt, een der hoofdvoortbrengselen van de molukken was, meer dan nagelen en muskaat nog, 't eigenaardig land-produkt. Hy heet sagéroe (in de holl. wandeling: saguweer) en levert suiker, sago, en den saguweer-drank. De bevolking leeft van dien boom. Heeft nu Vespucci dien boom voor 't land genomen? Onmogelyk is dit niet. Gebrekkige taalkennis van de eerste bezoekers leidden tot zulke vergissingen. (Volgens sommigen beteekent 't woord ‘Jawa’ 'n soort van gierst die ook op Java groeide vóór de invoering (?) van de ryst. Maar welke bewyzen men daarvoor heeft, weet ik niet.)

Buche? Kan dit beteekenen: Boeki, bukki, bokki? In 't moluksch is dit de titel van een prinses. En in 't maleisch is boekiet, heuvel.

M'n vrouw dankt u hartelyk voor den Werther. Zy was er zeer mee ingenomen, èn met het geschenk, èn met de lektuur. Maar, zei ze, Göthe is in leven gebleven en werd 'n dikke hofrath!

Ze groet u zeer hartelyk, en leest als ik uw brieven met zeer groot genoegen.

Uit 'n verslagje in 't Nieuws v.d. dag zie ik dat het Oera Lindabok te Maestricht werd aangevallen. Daar wordt gesproken van ‘bewyzen van onechtheid.’ Nu 't Nieuws is waarachtig geen evangelie.

Maar als 't relaasje waarheid bevat, maak ik de opmerking dat men vóór 't leveren der ‘bewyzen van onechtheid’ de valsheid der ‘blyken van echtheid’ moest betoogen. Althans in dit byzonder geval. Een ding is zeker: Ik ken niemand die den litterarischen vorm aan 't boek geven kon. 't Is opmerkelyk dat hierop door de aanvallers der echtheid zoo weinig gelet wordt. Gy noemdet E.V. als de mogelyke vervaardiger. Welnu, dan is E.V. 'n groot kunstenaar die, dunkt me, moeite zou gehad hebben zich als zoodanig zoo lang te verbergen.

Adieu, beste Kerel, houd u goed wat uw gezondheid aangaat, en wees hartelyk gegroet van

t.t.

DOUWES DEKKER.

IV.

Wiesbaden, 22 Okt. 1875.

Waarde Tiele!

Reeds den 11^{en} schreef ik u 3½ zydje in antwoord op uwen brief van den 6^{en}, en om u namens Mimi te bedanken voor ‘Die Pflanze’ etc van Schleiden. Maar m'n brief bleef liggen omdat ik op blz. 4 aan 't knoeien was geraakt met duitsche versjes, waarover straks meer.

Ik schreef dan dat uw brief juist van pas kwam, want we waren ongerust over uw gezondheid. Er volgde: ‘dat ik nu zoo gauw antwoord is hoofdzakelyk om u te zeggen dat uw brief me zooveel genoegen deed. Uw vriendschap is 'n ware schat, kerel! Wat kan ik veel van u leeren. Velen zouden m'n vreugd hierover niet begrypen omdat de dingen die ik nu bedoel thuis hooren op 'n terrein dat niet voor 't myne wordt gehouden, omdat men my veroordeelt tot uitsluitende poeterigheid. Dit vonnis is onbillyk, want zy die 't vellen, doen 't waarlyk niet omdat ze (als i k!) streven naar waarheid en poezie voor redelyk identisch houden. In hun oog is poezie iets ònwaars. Ze vinden m'n Idee 263 paradoks. Nu, tegen de leer is het! Maar onjuist is 't daarom niet!’

Ik zal nog een en ander uit die gekondemneerde blaadjes overnemen, zonder nu juist nauwkeurig te splitsen wat ik den 11^{en} schreef, en wat van vandaag is.

Uw opmerkingen en mededeelingen zyn me van groot nut. Ik ga nu voorby, hoe vaak ik daaruit leer dat ik weinig weet. Uw vingerwyzing omtrent Bredero's omgeving was me nieuw. M'n eigen opmerkingen over z'n gebrek aan militante vaderlandsliefde nu in verband brengende met m'n lektuur van de laatste weken (Bor!) zie ik duidelyker

dan ooit hoe slecht de ‘Vaderlandsche Geschiedenis’ geschreven is. Dat zal eerst beter kunnen geschieden als we geen Vaderland meer hebben, en dus verlost zyn van de wanhopige noodzakelykheid om helden te fabriceeren ten-gebruike van de schooljeugd. God, wat 'n leugens maakt men de kinderen wys! Niet door 't verzinnen van feiten zoozeer, als door 't verduisteren van feiten. En ... door 't tooneelmatig aankleeden van 't beetje dat werkelyk gebeurd is! Zoodra we 'n provincie van 't duitsche Ryk zyn, en dan byv. Willem I, Maurits, etc. zullen beschryven naar de gegevens in de bronnen, zal niemand 't in z'n hersens krygen die lui tot iets byzonders te maken! Wat de ‘krygskunde’ van Maurits aangaat, me dunkt dat er blykt hoe hy en Spinola onder één deken schuilden. Ze liepen elkaer gedurig uit den weg en lieten elkander vice versa den boer brandschatten of steden nemen. Zelden of nooit werd een belegerde stad ontzet. De vry steriotiepe term is: ‘hy leidde z'n leger naar X (waar wat te plunderen viel!) om den vyand van Y of Z aftetrekken.’ Maar ... dien vyand te Y of Z optezoeken en op z'n kop te slaan, merci! We moeten erkennen dat die vyand op zyn beurt even krygskundig beleefd was. 't Was diefje met diefjesmaat.

Ja ik studeerde veel in Bor, maar betreur zeer dat ik niet beschikken kan over 't archief der Staten (die van Holl. en de Algemeene.) Ook Bor slaat veel over.

By zulke schryvers vraag ik altyd mezelf, of zy er op rekenden dat men tusschen de regels lezen zou, of dat ze werkelyk er niet aan dachten dat er tusschen die regels wat te lezen viel. Byv. by 't schandelyk proces (?) tegen Bloys van Treslong. Dacht Bor er niet aan dat ieder die zyn stukken daarover leest, vragen moet: ‘Wie toch stookte dat vuurtjen aan?’ En de tweede vraag is: ‘Was 't Maurits?’ En was de latere benoeming van B. van T. tot luitenant opperhoutvester 'n pleister op den wond? Een afkoop van gepleegde schelmery?

Zoo vergeet Wagenaar te antwoorden op de vraag welk aandeel Willem III had aan den moord der De Witten? Wel verhaalt-i (alsof dit niet zeer beteekenisvol was!) dat die gemeene Tichelaar 'n pensioen van Willem III genoten heeft. Zeker zullen we ook daarvan meer te weten komen, als we, na de inlyving, in Z.M. van Engeland geen vaderlandschen held meer hoeven te zien.

Ja, Mimi zal u schryven over Schleiden, en, denk ik, ook over den Werther. Toen ze dien las riep ze telkens; ‘hoor eens, er is toch veel schoons

in!’ Dat wou, overgheset zynde zeggen: ‘praat tegen Göthe wat je wilt ... enz. Of: al stel jy Goethe zoo hoog niet, toch beweer ik ... enz.

Nu, daarin lag 'n beschuldiging van onbillykheid. 't Was lang geleden dat ik den Werther gelezen had...

Eilieve, zyn er van die lektuur geen sporen in de Bruid daarboven? Ja zeker. Dat stukje bevat blyken dat ik in '42 onder den indruk verkeerde van de litteratuur die grootendeels uit de Wertherperiode voortkwam, of althans daarop volgde. Tot zelfs de afgezaagde schimpscheuten op adel komen er in voor. En de obligaat zelfmoord! Dat Holm zich niet doodschiet (de auteur maakt gebruik van den niet ongewonen deus ex machinâ die precies op 't fatale oogenblik aan de deur komt kloppen) nu, dat is de '42sche variant op den tekst van vyftig jaar vroeger maar 't bloederig grond-idee: ‘ongelukkige liefde, d u s subiet sterven!’ is er. Ik zeg dit niet om te bluffen op de diepzinnigheid van de vinding ('t is niet erg nooit-vertoond!) maar om aantetoonen hoe modieus m'n ‘Bruid’ was in háár tyd. Och, dat stuk moest beroemd zyn! De holl. kritiek verstaat haar vak niet. Dat stuk moest beroemd zyn als de brave Hendrik! 't Is 'n vod, nu ja, maar 'n vod en règle. Kyk, er bestaat geen beter model van al de stokpaardjes waarop

de lichte litteratuur van 1800-1820 rondgaloppeerde dan dat ding. 't Riekt, om alles in eens te zeggen, naar Lafontaine die op zyn beurt de trouwe leverancier was van al de artikeltjes die 't Werther-mooi-gevonden-hebbend Duitschland hebben wou. Dat (even als in de ‘Bruid’) Lafontaine's helden zich niet doodschieten heeft 'n geldige reden van 't métier. De roman moet zooveel deelen druks beslaan, en de ‘Bruid’ zou vyfbedryvig wezen. Bovendien 'n bly eind met 'n kittelend ‘ze krygen elkaar’ laat 'n zoeten nasmaak achter, en wekt op tot hernieuwing van de kennismaking met den vriendelyken auteur.

Nu dan, ik las Werther na Mimi, en er bleek me dat ik in 34, 36, gelezen had als 'n jongen. De slotsom is dat ik ... niet van Göthe houd. Gebrek aan objectiviteit, niet waar? Ik behoorde Werther te beoordeelen ‘an und für sich.’ Wat heeft m'n voor of tegenpathie jegens Göthe met dat boekje als zoodanig te maken? Ei, dit kan 'n bokking ook zeggen die men versmaadt om den rooksmaak. Werther is gegöthet, en er zyn menschen die niet houden van gerookt eten.

Wat is nu hier de rooksmaak die me hindert? Het is de: leugen! Ik verdiep me niet in de gewone topic van de moralisten ‘of zelfmoord geoorloofd is?’ Door zich altyd daarmee bezig te houden

heeft men iets geheel anders in 't boekjen over 't hoofd gezien, iets dat uit artistiek en zielkundig oogpunt belangryker is. Ik bedoel de figuur van Lotte. De jongelui die in 1800-1820 met den Werther dweepten, deden dit niet per se omdat ze zoo'n pleizier hadden in zelfmoord. De charme van den Werther lag in 't wellustig lyden dat tot dien zelfmoord leidt. Dat ‘lyden’ is dan ook 't uithangbord op den titel, en moest uit dramatischletterkundig oogpunt gerechtvaardigd worden (kunstterm: geameneerd) door Lotte's volkomenheid. Zy is de madonna in 't kerkje. Hoe teekent nu Göthe dat ideaaltje? Ronduit gezegd ze is 'n gemeene meid. Ik weet wel dat men dit niet in haar gezien heeft, en waarschynlyk wist Göthe zelf 't niet, maar hy verklapt zich door 't byvoegen in een der volgende drukken van de kanarievogel-scène. Daar speelt de deugdzame Lotte (‘deugzaam’ omdat ze niet met W. naar bed ging. On ne sort pas de la!) ja, daar stelt ze zich aan als 'n ... tafelhoer. Zy, de brave, onmenschelyk deugdzame gebruikt dat vogeltje om W. onderwys te geven in 't... ‘nahrhafte küssen.’ Ze wekt hem hoerig op, en stoot hem deugdzaam af. De jongelui die op Werther's voorbeeld zich overgaven aan interessantig ‘lyden’ hebben niet goed gelezen. Tegen Göthe's bedoeling heeft-i niet geleverd 'n litterarisch

kunstwerk, iets als de menigvuldige gravures byv. die dat boekjen inspireerde, maar ... 'n vry platte waarschuwing: ‘Jongens, laat je niet mal maken door 'n slet!’ Die kanarievogel-scène maakt de demonstratie van Lotte's onwaarde heel gemakkelyk. M'n oordeel zou niet anders zyn zonder die episode, maar nu is alle debat overbodig, ook omtrent de beteekenis van haar vorig gedrag. Göthe was onwaar, en (als alle leugenaars) onbekwaam genoeg om zich te laten betrappen. Ik erken: ‘geen poezie zonder wellust!’ Ook geen wysbegeerte zonder wellust! (De ontmande Abélard was 'n infaam gemeen heertje, en dat zyn alle eunuken, ook zy die zich slechts moralement parlant lieten castreeren.)

Geen poezie zonder wellust. Poezie, één met wysbegeerte, eischt het volledig gebruik, de ongestoorde inwerking van alle fakulteiten des gemoeds, dus ook van dien hoofdfactor in 't bewerktuigd zyn, neen in alle stof, d.i. in alles. De zucht tot eenzyn is identisch met bestaan. In physika noemen we 't aantrekkingskracht, in zielkunde heet het genegenheid, vriendschap, liefde. Alles wil (wahlverwantschaftlich) naderen, in-zyn, vereenigen. In chemie is scheiden niets dan voorkeur voor vereeniging met wat anders.

Wellust is alzoo noodig, zoowel ìn 'n kunstwerk,

als tot het voortbrengen van 'n kunstwerk. Ik sla de niet moeielyke demonstratie hiervan nu over, om overtegaan tot het tegenovergestelde: waar (als in Lotte's beeld) wellust alleen spreekt, krygen we 'n misbaksel, want ‘geen poezie zonder wellust’ beteekent niet: ‘wellust is poezie.’ Dit laatste nu schynt Göthe gemeend te hebben. Hy haalde z'n inspiraties uit z'n broek. Ge vindt dit grof? Ei, 't is plicht en als ik m'n tegenzin in publiekschryvery kan overwinnen (O, beste Funke!) dan zal ik 't eens laten drukken. ‘Druk je dan wat fatsoenlyker uit!’ zeg je? Neen, 't moet grof gezegd worden, grover zelfs. En dat zal ik doen. En dat deed ik in de duitsche versjes die niet vlotten. Straks misschien zal 't lukken. De grofheid die ge daarin vinden zult is... 'n pieteit. De goede Lessing heeft er op aangedrongen. De Werther was heel mooi, zeid-i, maar ... 't boekje had moeten eindigen met ‘ein derbes Wort.’ Hy heeft den Werther niet publiek gerecenseerd ('t scheen dat-i redenen had om Göthe niet aantevallen) maar hy uit die meening in 'n briefje waarin hy bedankt voor de toezending van 'n exemplaar. Ik weet niet of daarin de verraderlyke kanarievogel-scène voorkwam (ik gis van niet, want 't was een nieuw snufje, en hy had dus de eerste uitgaaf) maar als reeds zonder die scène een grof

woord noodig was, hoeveel te meer heb ik dan nu het recht dat woord te leveren.

Komaan dan! Mefisto kykt den auteur over schouder:

> Hei Freundchen, du vergisst das deine Puppe
> Ein Engelein von Fleisch und Blut nicht, doch
> Vom suprafeinsten Aether sollte sein.
> Sie schwebt zu hoch in dieser Qualität,
> Um so genau zu wissen wie man küsst!
> So rein wie sie sind wir bei uns wohl auch,
> Wir halten aber auf fair play, que diable!
> Die Huren sind bei uns gewissenhaft,
> Und liefern redlich was der Mund versprach,
> Bezahlen richtig, Steuer für 's Gewerbe...

Lessing beklaagt zich. 't Is niet ‘derb’ genoeg. Voyons:

> Ein Weibsbild das sich respectirt,
> Das sein Galant auf Klopstok regalirt,
> Statt ... nun, ein anständiges Mädchen soll nicht einmal wissen
> Dass es Leute gibt die k ... und p...

Me dunkt dat Lessing hiermede tevreden kan zyn. en de jongelui ook. 't Wint hun 't doodschieten uit voor de Göthische idealen.

Onze beste Vosmaer logeert by me. Ja, ja, hy schikt zich in dat kleine hokje. Hy is bezig met

de correctie van z'n ‘Vogels’ derde deel. Daarin komen weer excellente stukken. En die Huet die beweerde dat Vosmaer geen poeet is!

Dank voor de mededeeling over de Feniciers.

He, let eens op wanneer ge in portugesche geschriften den naam d'Albuquerque (De Alb., Dalbuq.?) 't eerst ontmoet. Is 't geen hollandsche naam? (Ouwerkerke?) De romeinen hebben wel van E l g i b l, Heliogabalus gemaakt. Hier zeggen ze en schryven ze voor ‘frontispice’ Frontspitz. En ik wees u reeds in een bataviaansch naamboekje den naam De Queljoe, waarmee naar myn meening De Coelho bedoeld wordt! Zoo ook kan Ouwerkerke Albuquerque geworden zyn. Dat in 't begin der 16e eeuw 't verkeer der Hollanders met het schiereiland levendiger was dan nu, blykt overal. Was dit ook vóór dien tyd zoo? 't Kan best zyn dat zich 'n familie Ouwerkerk naar Portugal verplaatste en daar genoegen nam met het verstümmlen van haar naam. Iets als of ik, in frankryk ansiedelende, me D'Oëst De Kerr zou laten noemen.

Dank voor de mededeeling over Adr. van Scrieck. De dingen die ge van hem aanhaalt, bewyzen dat-i geen wetenschappelyke consciëntie had. Zulke gekheden bederven dikwyls iets ernstigs.

Schryf me niet gauw terug. 't Zou wezen of

ik u op contributie zette van lange brieven. Maar... uitstekend zyn ze! Juist bezig met de correspondentie van Lessing, denk ik telkens hoe onbeduidend dikwyls de correspondentie was van de coryfeën. Zie eens Bilderdyk. Ook by hem zat de wysbegeerte en de poezie op 'n vreemde plaats. Z'n hevigste verliefdheid gaf hem geen idee in. Als de kerel in 't bed zoo impotent was geweest als in de zielespys die hy zyn ‘allerbemindsten’ toedeelde, was er veel ellende gespaard. 't Is zeer eigenaardig dat van Vloten by de behandeling van die brieven niet gelet heeft op de armoede aan denkbeelden die daarin doorstraalt.

Dat was beneden de aandacht van den gewezen letterprofessor. Een o of oo, e of ee, parlez moi de çà!

Dag beste Tiele, wees hartelyk van ons beidjes gegroet. We wenschen u volkomen gezondheid. Houd u goed. O goden, m'n blyspel lukt niet.

Uw vriend D.D.

V.

Wiesbaden 5 Juli 1876.

Myn beste Tiele! Toen ik uw lieven brief van 29 Juni ontving, had ik bezoek uit Holland. Twee dames voor wie ik de honneurs van Wb. opte-

houden had. We zouden dien dag naar Sonnenberg en Rambach gaan, en by 't verlaten van m'n woning haalde ik uw brief uit de bus die op de keukendeur hangt. Welnu te Sonnenberg en Rambach voelde ik ‘een gloeiend en kool’ in m'n zak te hebben? Want ik had u op uwen zeer belangryken brief niet geantwoord, en als ge boos op me geweest waart, had ik 't niet kwalyk mogen nemen.

Laat me nu beginnen met de betuiging van m'n spyt dat ge verhinderd zyt dezen zomer hier te komen. Maar, is dat zoo zeker? De beste maanden moeten nog komen en by de late hedendaagsche lenten hebben we aanspraak (of kans tenminste) op schoone herfstdagen. Wat my betreft ik vind 'n herfst heerlyk. Niet alleen de buitennatuur maar ook de natuur ìn ons, is in 't derde jaarkwartaal rustiger. Ik vind de lente, en ook in zekeren zin den zomer, agitant. Van de lente is 't bekend en erkend, maar ik geloof dat deze opmerking omtrent den zomer nog niet zoo algemeen is doorgedrongen. Hoe dit zy, ik houd van avend en najaar. Daarin ligt iets kalmeerends, iets dat denken doet aan zich ter rust te begeven, en m'n voorkeur voor dien indruk klopt heelemaal met m'n verlangen naar den dood. Zoek in deze uitdrukking niets melankolieks, niets van Welt-

schmerz. Ik ben, behoudens 'n paar servituten die op m'n gemoed drukken, vry opgeruimd. De twee dames die ons bezochten, vonden me byzonder vroolyk. Ik was ‘om te gieren’ zeiden ze met de thans gebruikelyke uitdrukking. Alzoo: niets van byzondere treurigheid. M'n vrouw is 'n engel voor my, ons woninkje is best, sedert zeer langen tyd heb ik geen gebrek geleden, ik ben gezond. Het is nu m'n plan niet de dingen optesommen of uittepluizen die de medaille 'n revers bezorgen. Ik stipte alleen 't goede aan dat ik geniet, om niet m'n voorkeur van den etmaal-, jaar- en levensavend op rekening te doen zetten van zwartgalligheid. Maar ... ik vind men moest niet langer leven dan 50 jaar. Dat is wèl! Er werd in myn tyd (1842, '43) in de Battahlanden verteld dat 'n familie-vader die zich voelde aftakelen, z'n kroost en kleinkroost verzocht hem nu maar opte-eten. En dit deden de goeie kinderen! Ze maakten hun maag tot 'n mausoleum van pieteit. Maar ik weet niet of deze vertelling grond heeft: gezien, heb ik 't niet! Zonder nu van m'n kinderen zoo'n onsmakelyken dienst te vorderen (onsmakelyk voor hén, meen ik) voel ik toch iets in me van zoo'n battaksche wysgeer.

Heere Jesis Kristis, en dat alles om u te zeggen dat ge in September of Oktober best hier kunt

komen! Laat het niet om de kosten, wanneer ge ten minste genoegen neemt met dat kleine kamertje. De reis zelf is goedkoop...

Ge hadt de goedheid in uw vorigen brief uitvoerig te antwoorden op m'n boutades over Göthe's Werther. Kyk, ziedaar nu 'n reden waarom ge niet eer 'n brief van me kreeg, (t? Schryft men die t nog? Ook zulke dingen doen iemand naar den dood verlangen. Na 'n mode drie, vier, beleefd te hebben, weet men niet meer hoe men conjugeeren moet, en loopt de kans òf voor ouwerwets te worden aangezien, of schuldig te worden aan geaffecteerde nieuwerwetsheid! Wie tweeerlei spelling beleefd heeft, hoogstens 2½, moest z'n hoofd neerleggen.)

Als ik nu 'n beroerte kreeg, en m'n brief bleef onàf liggen zouden de commentatoren zeggen: ‘Mult. schreef niet meer aan Tiele omdat deze zich verstoutte andere opinien dan hy te hebben over juffr. Lotte. De verwaande gek nam dit zoo kwalyk dat de korrespondentie eensklaps werd afgebroken.’ Ei, juist andersom! Ik vind uwe opmerkingen over den Werther zeer belangryk, en stelde 't schryven telkens uit, juist omdat ik 't jammer en zonde vond uw brief terloops aftedoen. En, dit gevoel heb ik nòg! Uw brieven zyn te goed om ze niet met zorg en conscientie

te behandelen. Wat verschil van gevoelen aangaat, ik geloof er zelden aan tusschen menschen die naar juistheid van uitdrukking en goed verstaan streven, want dissentie is meest 'n gevolg van slordig spreken of misverstaan.

Toen ik uw brief van 29 Juni nog maar half gelezen had, gaf ik hem m'n vrouw, en zei (je moogt het navragen!) ‘zie eens weer wat 'n besten brief van Tiele, altyd zoo soliede, net als hy zelf.’ De keus van dat laatste woord werd wel eenigszins bepaald door haar hoedanigheden ook, want.... ze houdt van wiskunde, ze studeert er in, en wil trachten er examen in te doen. Wy allebei zyn beu van litterature légère, van mojigheidjes. By 't lezen byv. van iets schoons in de ‘manier’ van Heine ('t woord ‘manier’ alleen hindert ons reeds) zeggen we: ‘Kyk, dàt zouden we vroeger mooi gevonden hebben.’ Meen niet, dat we geprozaiseerd zyn, o neen! We zoeken slechts de poezie elders dan in sentimenteel getourneerde plompheden, of gevoeligheid met lepels en 'n oorveeg toe. Met wat goeden wil kunt ge uit e.e.a. berekenen hoe 't woord ‘soliede’ by ons in eere kwam en met liefde op u wordt toegepast.

Grootendeels ben ik 't met uw beschouwingen over den Werther eens, maar ik weid er nu niet over uit, omdat dan deze brief nooit afkomt. Vooral

daar ik iets aktueelers omtrent Lotte's koketterie te vertellen heb. Verbeelje dat m'n vrouw op een zolderkamertje 'n kanariebroeierytje heeft opgezet. Zoo'n nest... ja, als ik dááraan begin komt de brief niet klaar! Dus kort. Een der jongen was moederloos. Hoe, waarom, och, 't gaat soms zoo! Zenobia (by verkorting Nobbi, Nobbetje) was 'n slordige voedster, en haar mannetje knoopte andere amours aan. (Weet, dat anders de kanarievadertjes redelyk goed zorg voor de jongen dragen). Hoe 't zy, Jan Carel Josefus van Speyk (zoo heette 't jong) was verlaten. Mimi nam de moederzorg op zich, en ... ik ook. Toen aan 't voeden en volproppen met geweekt brood, met hard gekookt ei, met al wat we grypen en vangen konden om 't kropje gevuld te houden. Nu, daar hoort wat toe, want 'n jonge kanarie is onverzadelyk als 'n eerzuchtige. Zoo'n diertje verbeeldt zich slecht bedeeld te zyn zoolang er nog wat by kan. Wy volgden dien wenk van de natuur, misschien wel 'n beetje uit rancune op Zenobia die weggevlogen was en nu waarschynlyk de loisirs vervroolykt van 'n pruisisch soldaat. Want, en ziehier 'n diepe ornithologisch-militaire waarheid: alle weggevlogen kanaries komen terecht in de kazerne, ten minste als je op de schwalbacherstrasse woont.

Ik geloof dat m'n zin niet uit is, en heb geen

lust optezoeken waar ik begon. Zonder zin alzoo: Van Speyk is opgegroeid in deugd en veeren. Hy is zoo mak dat hy nergens gelukkiger is dan op een van onze vier schouders, en by voorkeur op een van de mynen, om dat ik meer in de buurt ben. Doch zie nu de samenhang. Als-i op mimi's schouder zit, vindt ze 't diertje lief, en maakt onwillekeurig, en zonder verleidelyk opzet waarlyk! mine hem te kussen, of zich van hem te doen kussen. (In kanarie-zeden overgezet, beduidt dit dat-i haar in de lip pikt, enfin!) En toen ik dit 't eerst zag riep ik buiksprekend dat ze 't niet hooren zou: O god, daar heb je Lotte. Laat ik 'r toch waarschuwen dat ze 't niet doet als Tiele hier is!

Want, voorgelicht door m'n opmerkingen over Lotte, zoudt ge er kwaad van denken, en ik kan u bezweren dat Mimi en kanarie beiden onschuldig zyn. Ook om dat nu van naby te zien zou 't goed wezen dat ge eens hier kwaamt. (Als ik nu nog langer leef gaat die t van ‘kwaamt’ ook weg. Lieve Jesis 't is zoo lastig!)

Ik heb je wel 100 dingen te schryven, maar wil eerst dezen op de post doen om u heel hartelyk van ons beidjes te groeten. Anders denkt ge dat ik al dood ben. Verwacht dus 'n vervolg.

Uw vriend D.D.

Nu dit brok brief is waarachtig niet soliede!

Als ge 'r voorloopig maar uit besluit dat ik niet dood ben, en dat we met de grootste hartelykheid aan u denken.

VII.

Wiesbaden 9 Juli 1876,

Beste Tiele! Altyd door heb ik 'n drukte als 'n kleermaker met één klant. Dat is nu al weer drie dagen dat... 'n hondje van 'n styltje: dat dat. Maar ik heb gister fransch gesproken, en schyn gedacht te hebben dat ik begonnen was met: Voila trois jours que... Onlogischer constructie en zegswys dan de fransche bestaat er niet.

Nu, ik wou zeggen: sedert drie dagen alweer wou ik telkens me zetten tot beantwoording van uw brieven. En ook begon ik gister; maar ik verloor me in 't begin eener verhandeling over de oorzaken waarom ‘geleerden’ zulke slechte etymologen zyn. Kyk, ik zou òf die verhandeling on-af moeten laten, of ik verbreed me teveel, zooals de duitschers zeggen. De quintessens was dat ‘geleerden’ verletterd zyn, en meenen dat het geschrevene of gedrukte (notatie slechts, en 'n zeer gebrekkige notatie!) de taal is. Ik kwam daarop naar aanleiding van 't woord Albuquerque, waarin ik Ouwerkerk meen te hooren. Dat dit ‘hooren’

vaak bedriegt is waar. Maar 't bedriegt niet zóó dikwyls als 't ZIEN van letters waarin verschillende volken dezelfde klank op heel verschillende manier afbeelden. Dat ihr = you is kan men in zeker dialekt wel hooren, maar weinigen zullen 't in de letters zien. Men kan zich 't verschil van klank dat in onderscheiden landen aan 't zelfde teeken gehecht wordt, of 't verschil van teeken dat men gebruikt om één klank uittedrukken, niet te groot voorstellen. Ik beproefde eens fransch te leeren aan een Amerikaan uit Canada. Wat hy *r* noemde, klonk in myn oor als aaaa, en omgekeerd.

Verwaand of niet, nog nooit las ik over etymologie 'n degelyk werk. De ‘geleerden’ bepalen zich tot opmerkingen als dat vader, father, en Vater verwant zyn. En om iets voor wáár te houden moet het in 'n ‘boek’ staan, 'n kriterium van betrouwbaarheid dat ze precies gemeen hebben met 't volkje dat in 't geheel niet lezen kan. Toen ik aan dr. Van der Linde de opmerking meedeelde dat pisangstammen geen bouwmateriaal leveren, antwoordde hy: 't staat in 't zooveelste caput van dat of dat indisch werk met 'n onuitsprekelyken naam. Bayle zou net zoo geantwoord hebben, Komieker voorbeeld van boekenvereering dan by Bayle bestaat er niet. Alexander is 'n kwajongen by Quintus Curtius, of iets dergelyks, blinkt overal door.

Niet heelemaal zonder analogie is de stelling van Jonckbloet dat... och, ik weet niet precies hoe hy zich uitdrukt, maar 't komt hierop neer dat 'n professor die over boeken oreert, doceert, dicteert, hooger staat dan de man die de boeken gemaakt heeft. E. g. hy, van Vloten, e.a. hooger dan de Vondels die ze behandelen. De uitvinding is best! Want, zie je, onze professors moeten bedacht zyn op 'n antwoord als de leek hun eens vragen zou: ‘ge praat altyd over letterkunde, wat levert gy zelf in 't vak van letterkunde?’

Dat sympathie of 't tegendeel niet mag meespreken in ons oordeel over handelingen en personen, is waar. Doch... als voor- of tegen ingenomenheid zekeren grond hebben? Welnu, ik ben zeer ingenomen tegen Willem III, en acht hem tot het laagste in staat, dus ook tot medewerking aan den moord der de Witten. Ik begryp niet hoe iemand de voorbereiding tot het onttroonen van Jacob lezen kan, zonder afschuw te voelen voor dien intrigant en z'n harteloos wyf. Jakob was toch haar vader! En dat dekmanteltje van yver voor 't ware geloof! Ik gis dat WITSEN van myn opinie was!

En Willems gedrag jegens Holland (en de Hollanders die kwesties in Engeland hadden!) nadat Holland hem zoo mal-trouw geholpen had aan z'n

roof! En z'n geknoei met Bentinck! Dat Fruin hem verdedigt, verwondert me niet. Ik ben benieuwd te lezen, hoe? Of neen, ik mag niet toegeven in m'n lust tot zulke onderzoekingen.

Bovendien heb ik niet als Fruin, archiven en bibliotheken tot m'n beschikking.

Ge vraagt naar m'n opinie over ‘christelyke zending’ naar aanleiding van zeker werk, van 'n zwitsersch predikant. Ik heb dat boek niet gelezen, en houd me dus aan 't kort bericht, dat gy van den inhoud geeft. Ge zegt:

> ‘Buss betoogt dat het Chr. dom universeel genoeg is, om in z'n hoofdtrekken door volken die op den laagsten trap van ontwikkeling staan, begrepen te worden.’

Nu mag ik Buss niet verantwoordelyk stellen voor de notarieele correctheid van een haastig gemaakt excerptje uit z'n werk. Misschien drukt ge u hier kortheidshalve wat onnauwkeurig uit, wat ik duizendmaal doe. Anders zou ik vragen wat hier 't woord ‘universeel’ beteekent als hulpmiddel tot begrip van minder ontwikkelden. Geringe ontwikkeling heeft juist altyd behoefte aan iets concreets. Meent men dat ‘concreet’ hier niet de ware tegenstelling van ‘universeel’ is (wat dan?) welnu, dan zal ik m'n bedoeling anders uitdrukken. Kinderen en onontwikkelden houden van iets feitelyks. ‘Er was eens’ en ‘hy deed dàt.’

Als voorbeeld beroep ik me op de manier waarop alle genesissen geschreven zyn, en byna zonder uitzondering alle Geschiedenis. Om de kost smakelyk te maken, moest elke wording tot 'n afgerond factum worden ineengekrompen. Alle gebeurtenissen werden veroogenblikkelykt, alle denkbeelden verpersoonlykt. Meteorologie heet Aeolus, Boreas, Zephyr, Jupiter pluvius, tonans. Wysheid heet Minerva. Groeikracht: Ceres (verwant *en par enthese* met Sir en Heer, met ihr en you, met Caesar en er! O, met wel 1000000 woorden! Aan etymologie is nog niets gedaan! maar als ik daaraan begin kom ik niet klaar met vriend Bufs.)

Samentrekken, inkrimpen, condenseeren alzoo, blykt de eisch geweest te zyn om iets te doen aannemen in de kindsheid van 't menschelyk geslacht. In de geschiedenis vinden we telkens steden gesticht door één persoon, wat (met uitzondering van Alexandrie en Petersburg) wel nooit zal geschied zyn. Het eeuwenlang afvloeien van bevolkingen wordt volksverhuizing. (Op één Mei zeker, 's middags klokke twaalf!) etc. etc. etc.

‘Maar, kan Buss antwoorden, 't concretizeeren was noodig by leugens. De waarheid kan abstract worden voorgedragen.’ Kan? Ja. Maar of ze begrepen wordt? Neen! Behoefte aan aangename kittelende sprookjes gaat den lust tot denken en

oordeelen vooraf. Wie onontwikkelden wil inpakken moet altyd beginnen met: ‘er was eens.’ Dit deed Jezus ook met z'n parabelen.

‘Maar de tyd komt (kan B. zeggen) dat men geen genoegen neemt met sprookjes.’ Dan hebben we ook niet met onontwikkelden te doen. De ervaring leert (dit zal Buss moeten erkennen) dat er steeds meer geloof is geslagen aan vertellingen die hy zelf voor onwaar houdt, dan aan de meeningen die hy als waar verkondigt. Op grond van welke ontdekking nu zou dit op eenmaal veranderd zyn? (My is de leer dat er 'n god is, en wel in hoedanigheid van ‘hemelsche vader’ even sprookjesachtig als de wonderkracht der Heilige Maagd, maar ik houd me nu voorloopig aan 't standpunt van Buss.) Waar heeft B. geleerd dat kinderen onverwachts van smaak veranderd zyn, en aan brood de voorkeur geven boven taartjes?

Ge zegt verder:

> ‘Hy wil hun geen dogmata gepredikt hebben, maar algemeene menschenliefde, een liefhebbend hemelvader, enz.’

Ik laat nu alweer 't nut en de waarheid dezer beide stellingen in 't midden (onder protest!) maar eilieve, zyn dàt geen dogmaas? Dan moet het woord van beteekenis veranderd wezen. Wie wat leeraart, verkondigt 'n leering, 'n leerpunt, 'n leer-

stelsel. Hoogstens kan men onderscheid maken tusschen de etymologische beteekenis van 't woord en den canonieken zin. In 't laatste geval komt er de verplichte aanneming by, als sine-qua-non van 't zalig worden. Hoe nu Buss 't woord dogma wil opvatten, in beide gevallen zullen zyn: ‘God is 'n hemelsche vader’ en ‘hebt alle menschen lief’ dogmaas wezen. Dit wordt te blykbaarder daar hy van Christendom spreekt. Ik ken den modernen deun: ‘weg met leerstellingen, wy prediken (zegge: wy l e e r a r e n) het ware echte onvervalschte Christendom.’ Dat leeraren nu bestaat in 't verkondigen van ‘waarheden’ die wel degelyk als dogmaas moeten worden aangenomen. De zin (onzin) dezer preekjes zou eigenlyk zyn: ‘wy leeren geen leering.’

Ge zegt verder dat het naar uw inzien 'n illusie is van Buss, als hy meent op die wys heidenen te bekeeren. We zyn het alzoo daaromtrent eens. Hoe moeten de christen-zendelingen 't dan aanleggen? Wel, ze moeten met de Heidenen denzelfden weg volgen dien de dominéés en katechizeermeesters met ons insloegen, toen we onontwikkelde heidenen d.i. kinderen waren. Men begint met antwoord op de vraag: ‘waar is alles vandaan gekomen?’ Niets eenvoudiger dan dit: ‘In den beginne was er Niets, en God zei: daar zy licht.’ Zoodra 't kind of de Heiden dàt geslikt heeft zonder te vragen:

Hoe weet ge dit?

Wie, wat, is die God?

Waarin uitte zich zyn bestaan vóór hy dat licht te voorschyn riep?

Wat beteekende 't woord of begrip: licht, voor er iets bestond waarop 't weerkaatsen kon?

Etc. etc.

welnu, dan volgen paradyshistorie, zondenval, uitverkoren-volk-geschiedenis, verlossing, behoefte aan geloof ter zaligheid en die zaligheid zelf... (Nooit echter zonder ook de daartegen overstaande verdoemenis aantenemen, anders is 't 'n schaar met één lemmet = géén schaar!) als van 'n leien dakje.

Juist. ‘Negers byv. die christen geworden zyn, zyn dogmatische christenen geworden.’ Dit zyn uw woorden. 't Is de waarheid, en de proef op de som van m'n bovenstaande beweringen dienaangaande.

En ge vraagt naar m'n opmerkingen over de tot het chr. dom bekeerde inlanders in ons Indie? Javaansche, zoogenaamd mahomedaansche, bekeerlingen heb ik nooit gezien. In myn tyd 1838 - '42, waren er 'n paar christengemeenten naby Batavia (Toegoe? en Depok) waarmee ik altyd den gek hoorde steken. Maar dit bewyst niets. Ik zelf was in die dagen te jong om onafhankelyk te oordeelen. Er is dus niets aan verloren dat

ik nooit met die menschen in aanraking kwam.

Veel later echter, als secretaris van Menado, en daarna als Asstistent-Resident van Amboina had ik veel met christen-inlanders te doen. De Minahassa (bet: verbond, nam. van alfoersche stammen die de residentie Menado bewonen) is in onze dagen de hoofdwerkplaats van Zendelingen. En te Amboina is de geheele bevolking sedert Valentyns tyd ‘gekerstend.’ (Ik meen in z'n huis gewoond te hebben. Althans de straat en de door hem gegeven afmetingen kwamen uit.) En nu m'n oordeel? Het is ongunstig, zoowel omtrent de vatbaarheid van die menschen om iets te begrypen van wat de christenen (m.i. ten-onrechte) de kern der zaak noemen, als aangaande den invloed dien al die bekeeringen op zeden en gedrag uitoefenen. Ook zonder van den ‘kern’ te spreken, zelfs de dogmatiek zit er dunnetjes op. Die lui leeren psalmen opdeunen, kleeden zich in 't zwart (inplaats van de zoo vroolyke kleurige voorvaderlyke kleeding...

Wilt ge die zien? Sla dan eens op: Reize van den kolonel van der Hart langs de kusten van Celebes - 't boek zal 'n groote twintig jaar oud zyn - waarin de heer van Heemskerk van Beest, toen adelborst op de Argo, de uitsteeken de platen leverde. De alfoer die tegenover 't titelblad staat is wat z'n kleeding aangaat van photografische

juistheid, ook de kleuren zyn exakt, en zelfs 't gelaat is portret. Ik kende den man en tenzyd-i door ouderdom zeer veranderd is, zou men hem nog thans met die plaat in de hand, kunnen weervinden. Ik was er by toen v.H.v.B. hem teekende, of liever 'n schets nam.

14 Juli.

Deze brief is weer 'n paar dagen blyven liggen. Ik zie nu in dat ik, beginnende met m'n oordeel over 't christenmaken van die onnoozele alfoeren, 'n werk aanvang dat me verder leiden zou dan me nu schikt. Men verliest zich daarby telkens in lastige vraagstukken. Is absentie van kindermoord 'n gunstig teeken wanneer ze voortspruit uit gebrek aan schaamte? Het christendom namelyk heeft in de minahassa tot kindermoord aanleiding gegeven. Dan volgt het onderzoek in hoever die schaamte niets is dan vrees voor de pandeta (zendeling) dien de stumperts voor een autoriteit aanzien. Dan de kwesties of 't 'n vooruitgang is, dat alle inlandsche spelen, dansen, balslaan enz. van vermeend heidensche beteekenis, vervangen worden door psalmzingen? En by dit alles myn vóór-oordeel, daar ik 'n hekel heb aan 't christendom, en dus wel moet oppassen niet partydig te zyn. Een lastig werk.

Komiek, die Buss met z'n weglaten van dog-

maas! Net iemand die om zich te voegen in 't gebrek aan ontwikkeling der metselaars, hun voortaan zal toestaan te beginnen met de tweede verdieping!

't Geloof aan 'n ‘Hemelschen Vader’ i s dogma. En wat beteekent hier: ‘hemelsch’? Alwys, almachtig, volmaakt, heilig, d.i. 'n vyand van 't booze en 'n vriend van 't goede. Welnu, wàt goed en wàt boos is moet alweer door 'n dogma worden uitgemaakt. Men kan de rez de chaussée van 't gebouw niet missen. En meer dogmaas. Gods ‘heiligheid’ enz. brengen mee: straf en belooning (anders klemt de moraal niet!) en de leer daarvan is alweer 'n dogma. Daarby behoort uit ... christendommelyk oogpunt: zondenval, kans op verlossing door geloof (dogma!) zaligheid of verdoemenis, allemaal dogmaas.

En hoe komt Buss aan 't idee, aan den wensch dogmaas weg te laten? Zyn z'n dogmaas dan niet goed? Dit mag ik zeggen, maar hy niet. Hy moet zich houden aan Paulus: indien de Christus niet dàt, dàt en dàt gedaan heeft, is ons geloof ydel.’

VII.

Wiesbaden, Juli 1876.

Waarde Tiele. Als ik mag aannemen dat ge eenig belang stelt in m'n brieven dan moet ik

gelooven dat ge gister en eergister hebt uitgezien naar 't vervolg op m'n schryven van 'n paar dagen geleden. M'n plan was dienzelfden dag nog uw beide laatst ontvangen brieven te beantwoorden, maar jawel! Altyd wat! De post brengt me gewoonlyk meer dan ik behoorlyk verslikken kan. Ieder schryft me, en ... over alles. Dat is overdreven en omdat ik zoo waar mogelyk wil wezen: velen schryven my en over ... zeer veel. Kyk, zoo is het! Een lystje van onafgedane stukken zou kurieus wezen, maar ik zal er niet aan beginnen. Toch iets er van: Verzen en 'n drama ter beoordeeling. Dat is om te rillen! Nu onder 't onafgedane hooren die verzen niet, want ik schreef den auteur dat hy beter deed zich bezig te houden met iets degelyks. 't Ding is waarachtig miserable. Er ligt iets beleedigends in met zoo'n prul aantekomen, en om de maat vol te meten teekent zich de man (of de jongen?) ‘uw geestverwant.’ Bèn ik dan al suf? Of: Is 't dan al van zoo algemeene onweersproken bekendheid dat ik suf ben? Hebt gy, o booze Kerel, misschien publiciteit gegeven aan m'n battaksche ouwemannenverzuchting? Dàn ... wacht ik nog meer geestverwantige verzen, helaas!

Ook graaf Rehbinder vraagt m'n oordeel over z'n ‘Jezus van Nazareth’ welk stuk ik u hierby

doe geworden. Die taak neem ik met minder weerzin op me, omdat ik hoop veel te kunnen pryzen, of iets toch. Maar daarover wil ik nu niet spreken, ik wou je vertellen hoe druk ik 't heb met de eigenaardigheden van m'n positie. Ik kan u dozynen histories meedeelen die me allen meer of min in Anspruch nemen. En de zoogenaamd letterkundige zyn de ergsten niet. Velen zien me voor 'n soort biechtvader aan. Dit is vereerend maar lastig. Zoodra ik op 't punt sta toetegeven in verwaandheid (of wel dat punt al lang gepasseerd ben, dus te laat, helaas!) komt me dan de post 'n nieuwe expectoratie van v. Vloten brengen. (Zie o.a. z'n No. II van 't stuk tegen Jonckbloet, waarin deze en Loffelt en Vosmaer en iedereen en ik 't onze krygen. Misschien moest ik zeggen: 't Zyne, 't Van Vlotensche.) Dus géén verwaandheid, of 'n beetje minder verwaandheid, of ... heerejesis, ik speel liever met m'n kanarie. 't Beestje is snoepig, en dit is meer dan men van Van Vloten zeggen kan. Gelezen heb ik z'n aanvallen nog niet, maar ik ving den geur op. Dan volgt er iets van Admiraal in den Nederland, en m'n verwaandheid neemt weer toe. Dan herinner ik me een mededeeling van uw broer (die precies klopt met andere symptomen) omtrent de verregaande minachting waarmee ‘de geleerde wereld’ op me neerziet...

nu dat verwondert me niks! Maar 't werkt alweer storend op 't toenemen van m'n verwaandheid.

Kort gezegd, ik kan m'n aandoeningen niet op. Met Van der Linde had ik 'n historie te lang om te vertellen. (Hy is hier gelyk ge weet, maar ik wil hem niet zien en hy my niet.) En nu die aardige zaak met Korteweg. Weet je 't nog niet? Korteweg is (was) leeraar in de wiskunde aan de mil. akademie te Breda, en werd ontslagen omdat '*z'n denkbeelden te ontwikkeld* waren, en hy *te ver geavanceerd* was in z'n meeningen over *sociale toestanden*.'

De onderhaalde woorden zyn letterlyk aldus gebezigd. K. heeft de stukken laten drukken. De generaal Van Willes komt me voor een loyaal man te zyn en dit zegt ook m'n vrouw die hem gekend heeft. Ik begryp de mogelykheid dat-i in deze zaak z'n plicht deed. Er staat 'te ontwikkeld' en 'te geavanceerd' voor iemand die les geeft aan toekomstige officieren. Dit kan gegrond zyn. Schoon noem ik 't dat hy K. niet zwart maakt of belastert. Hy geeft hem als mensch en onderwyzer in de wiskunde alle eer. Korteweg mag van geluk spreken. Myn ondervinding is anders! K. die nog jong is zal 'n heel verkeerd denkbeeld van 't leven krygen, want de Van Willessen zyn zeldzaam!

Nu dan, ik denk Korteweg hier te zien. Dat-i 'n beste brave kerel is, weet ik.

[De hier bedoelde was de later te Groningen overleden heer B. Korteweg.]

En dezer dagen had ik ander bezoek, zoodat ik maar zeggen wil dat er nooit iets komen zou van 't beantwoorden uwer brieven, als ik nu niet begon. En als ik wèl begin is 't de vraag of ik ooit klaar kom! Ja, want nu moet ik weer ophouden om te baden. Ik stik.

Weer niet af, niet half af, niet begonnen. Dus alleen 'n groetje vandaag!

Wat zyn uw brieven netjes en geacheveerd! Och, laat de mynen toch nooit aan 'n geleerde zien! Ei, wat is dat toch eigenlyk voor 'n ding? Gy zelf levert meer en werkt beter dan zeer veel anderen. Ben je geleerd? Neen? Dan zal ik me troosten.

Adieu voor vandaag. De groete van m'n vrouw.

Uw vriend DEK.

VIII.

Wiesbaden 18 Nov. 1876.

Waarde Tiele! Ge moet me wel voor 'n aartslompert houden! Nog geen woord van dank voor uw geschenk (B.v.d.B.) en ook heb ik uwen

laatsten, toch zoo welkomen brief niet beantwoord, een brief welks datum ik niet noemen durf! Ach, vergeef 't my nu en altyd. Ik ben ... niet, of àl aan 't werk. Zoo neen dan blyf ik uit de buurt van pen en inkt. Zoo ja, dan vrees ik m'n draad te verliezen (wat toch wel eens gebeurt) en m'n vaart er by. ‘Vaart’ is wat blufferig gezegd, want ik geloof niet dat ooit 'n auteur zoo langzaam en stuntelig werkte als ik. Ongenialiger kan 't niet! M'n beste eigenschap is dan ook geduld, misschien is 't de voornaamste, en wie weet, de eenige. Maar noodig is ze, want de keeren dat ik 't eenvoudigst brokje schrifts overwerk, zyn ontelbaar. Nu, dit is 'n reden te meer om bang te zyn voor 't verliezen van wat by 'n ander ‘vaart’ heeten zou. Door nood gedrongen (want de schryvery voor publiek verveelt me) heb ik me weer aan 't leveren van kopie gezet, en eerstdaags zal er eens weer een afl. Ideen voor den dag komen. De bloemlezing die m'n beste vrouw verzamelde (taal: 'n lezing verzamelen!) nu, dat boekje dan is uit, en ge staat opgeschreven voor 'n present exemplaar.

Ja, die stukken van Admiraal zyn hartelyk. Gut, en ik hoor dat-i zoo op me heeft aangegaan in den Tydspiegel. Och, eigenlyk ben ik beu van de publiekerigheid. Er gaat byna geen dag

om dat ik niet door dezen of genen in m'n hoedanigheid van auteur word toegesproken (per brief, namelyk) en ik kan 't niet byhouden, vooral wanneer men my zooals vandaag nog, 'n werk zendt met vriendelyk verzoek om m'n opinie. Ik heb op 't oogenblik vyf tooneelstukken liggen met begeleidend schryven van dien aard. En ze vervelen me zoo! Maar 't is pynlyk dat te zeggen. Een paar daarvan zyn ware vodden. Hoe dit uittedrukken, zonder wreedheid? En ook de anderen ... och, 't is zoo verdrietig! Ook is 't vermoeiend, vooral wanneer ik telkens uitvoerig rekenschap wil afleggen van m'n oordeel. Daartegen opziende, laat ik ze liggen, en dan ben ik 'n lompert. Heere Jezis, Tiele, als je trouwt en kinderen krygt, laat ze geen schryven leeren. En lezen ook niet! Wat geeft het? Meenje te meenen dat je anders meent ... och, dat is 't zelfzuchtig vooroordeel van iemand die den kost verdient met boeken te bewaren, ook al 'n slecht vak. O, die Omar te Alexandrie, dàt is 'n kerel! Ik weet wel dat sommigen z'n roem verkleinen en ... óók schryvery! Als Omar 't niet gedaan heeft, hy had het moeten doen. In allen geval blykt hy 'n man geweest te zyn dien men tot zoo'n beste daad in staat achtte. Dit is al iets.

(He, is niet de Omri van wien men in de con-

troverse over die zaak spreekt, Omar zelf? Er is zeer veel verwarring voortgesproten over 't verschillend overnemen van Oostersche namen.)

Ons kanarievogeltje is snoepig. Hy, zy, het is brutaal mak, en soms moest ik gratie vragen, d.i. nemen, door hem optesluiten, want hy huppelt over m'n papier, trekt aan m'n knevel, pikt aan m'n pen of de letters van 't papier ('n recensent!) en vergast me dan nog bovendien op hanepootjes die in geen alfabet ter wereld thuis hooren. 't Is een lastig klantje, maar lief ook. Ja, ik verheug me in 't vooruitzicht dat ge 't zien zult.

Graaf Rehbinder is overleden. Ook ik vind, als gy, dat er in z'n J.v.N. veel schoons is, ook dat de hoofdfiguur te wenschen overlaat, maar geloof niet dat dit, *als men nu eenmaal 'n Jezus teekenen wil*, kan verbeterd worden. Juist, Rehbinder heeft te veel de bybelsche traditie gevolgd, en in die traditie zyn fouten. Wie nu die fouten er uitlaat, en z'n Jezus ten behoeve van psychologie en drama beter schildert (stel dat men hierin slaagde, en zoo neen dan deugt het ook niet) wie 'n nieuwen Jezus vervaardigt, schildert den Jezus van Nazareth niet. Zooals de Evangelien hem voorstellen, is hy geen dramatische figuur, tenzy men hem bewerke voor 'n publiek van Oberammergauers die de conventioneele mystiekery zonder

hinder slikken. Ik houd veel van Jezus, en 't is dus niet uit antipathie als ik iets ongunstigs van hem zeg, maar waar is 't dat ik geen kans zou zien, z'n streven *voor zoover ons dat bekend is*, te poetizeeren, noch in idealen zin, noch praktisch. (Dit woord is onjuist; straks volgt m'n bedoeling.) Voor 'n idealen held is Jezus te negatief, te week, te linkerwangig. Ook blyf ik er by z'n hemelvoorspiegeling onedel te vinden. Spekulatie is speculatie, onverschillig of 't gehoopt ryzen der effecten aan deze of aan gene zyde van 't graf zal plaats hebben. Let wel dat ik niet Jezus beschuldig van iets onedels. Ik kwalificeer z'n stelsel, voor zoover 't den naam van stelsel dragen mag, want het is vaag, wolkerig, décousu. En dit gebrek bedoelde ik met de klacht over onpoetisable praktyk. Zie. juist uit de meest ordinaire handelingen, gezegden, leeringen, omstandigheden etc. is wel ter dege poezie te halen, mits men daarin zekere stevigheid vindt, zekere continuiteit, zekere stiptheid, verband tusschen oorzaak en gevolg. Ik vooral zoek daarin by voorkeur dichterlyke indrukken. 'n Wiskundige waarheid, 'n kloppende boekhouding, 'n triumf van gewoon gezond verstand, dit alles verwekt in my de prettigste aandoeningen. Maar juist die gegevens tot poetische opwekking levert Jezus me niet. Hy spreekt, leeraart en leeft slordig, en ik word knorrig

als ik zie hoe onhuishoudelyk hy omgaat met maren en wanten. Met rhetorische volgorde van denkbeelden gaat-i om alsof 't roofgoed was...

Op dit oogenblik roept m'n vrouw, letterlyk:

‘Och, och, wat toch 'n aardige dingen!’

‘Wat dan?’

‘Nou ik vind 't 'n erge aardige studie!’

‘Hm!’

Meer antwoord ik niet, en ook zy zwygt om me niet te storen. En wil je nu weten wat haar tot dien uitroep aanleiding gaf? Ze zit te werken aan wiskunde, en 't gebeurt dikwyls dat ze over 'n pas gevonden verhouding in verrukking is. Zulke indrukken nu deelen my de Evangelien nooit mee. Alles daarin is onwis, en zelfs tegenstrydig. Men moet gebiologeerd zyn om 't verband te vinden, zegge: om zich te kunnen opdringen dat men 't gevonden heeft. Hoogstens geeft Jezus me den indruk dat-i oprecht was. Nu, daarom houd ik ook van hem.

Zoo, hebt ook gy antipathie tegen Jonckbloet? Ook ik ben blind voor z'n verdiensten. Ik heb daar 'n Van den Vos Reynaerde .... heidaar! Vanden Vos Reynaerde moet het zyn. Wat is dat nu voor 'n letterkundery? Heeft de man heel veel anders geleverd dan zulke dingen?

Ge schreeft over 't onverklaarbaar samengaan

in één persoon van algemeene ontwikkeling en stekeblindheid op 't gebied van geloovery. Ook ik kan dat niet vatten. Ik heb de knapste menschen gekend die op dat punt van Lotje getikt waren, en toch wou de gedachte aan huichelary er niet by my in. Verklaren kan ik 't niet, maar gebrek aan moed om doortedenken speelt er zeker 'n rol in. Doch ik erken dat dit maar weinig opheldert. Ik blyf er by dat spot 'n geoorloofd en efficace wapen is. Geoorloofd (om veel redenen, maar o.a. ook) omdat zy ook spotten met de dingen die hun zot voorkomen. Efficace omdat het opwekt tot nadenken of de voor heilig gehouden zaken wel heilig zyn! Dat wegwryven van 't waas der heiligheid geeft gelegenheid en aanleiding om de dingen in 't gezicht te zien. De algemeene afkeuring van spot en 't praatje: ‘Spotten is geen bewyzen’ gaan niet op. Een spotter beoogt geen bewys, hy wekt op tot zelfoordeelen. Door z'n spot taxeert of détermineert hy de waarde van 't kwestieus metaal niet, hy byt de oxyde weg, die 't détermineeren en schatten verhindert. En ... dat men zoo tegen spot yvert, is juist 'n bewys dat men dien roest en dat vuil er op houden wil.

Grooten dank voor B.v.d.B.! Ge hebt 'n nuttig werk gedaan, 't is 'n beste bydrage tot de geschiedenis der litteratuur.

[Na het overlyden van Potgieter, die het 2de deel der ‘Studien en Schetsen van Bakhuizen van den Brink’ had uitgegeven, maar dat werk onvoltooid liet, heeft Dr. P.A. Tiele nog een derde en vierde deel byeenverzameld en uitgegeven, het derde deel in 1876, waarvan dus in dezen brief sprake is, het vierde deel een jaar later.]

Ja, ik kan me best verplaatsen in de stemming van 1840, en de toen laatst verloopen dertig jaren. Zelfs ben ik daarin beter thuis dan in veel van later tyd. Ik herinner me als van gister den stryd tusschen Vaderlandsche Letter-oefeningen en den Gids. De eerste nummers van den Gids hadden op den titel 'n voorlichtend mannetje. Hy droeg 'n lantaarntje dat ongelukkig precies den vorm had van 'n dieven-lantaarn. Aan glossen ontbrak 't dan ook daarop niet! Ook de titel bleef niet ongedeerd. 't Was ‘onbescheiden, verwaand, brutaak zei z'n tegenvoeter, zichzelf 'n ‘gids’ te noemen. Ik was toen zestien jaren, en vermaak me nu met het analyseeren van myn indrukjes in die dagen. Ze waren al heel groen, en byzonder ongeniaal. Want er blykt me dat ik weinig anders wist, dacht of oordeelde dan me door m'n omgeving werd meegedeeld. Beter nog: ik wist weinig, en oordeelde in 't geheel niet. Ik zag niet in dat die Gids 'n ‘verschynsel’ was, 'n merkpaal, 'n moment van verandering. En, dat is-i toch geweest! Maar, als ik

de zaak beschouw van m'n tegenwoordig standpunt schynt die belangrykheid toch weer geringer dan ik voor twaalf, vyftien jaren zou gemeend hebben, en dan de koryfeen van 1836 (?) meenden en meenen.

Gy zegt niet alles van hem (B.v.d.Br.) mooi te vinden. Ik ook niet. En zelfs z'n taal, als zoodanig is me zeer tegengevallen. Nu, dit is geen hoofdzaak. De algemeene richting van z'n streven is van meer belang, en ik moet ronduit verklaren dat ik zeer dikwyls niet begryp wat-i wil. Van z'n stuk byv. over Vaderlandsliefde heb ik weinig of niets gevat. Als het mooi is ben ik 'n stommeling.

Een andere opmerking, en hier kan ik vry precies weten wat ik bedoel. Hy is in de war met antiquarische kleur. (Net als juffr. Toussaint, trouwens).

Hy schynt te meenen dat 'n schildery die 'n schemeravond voorstelt, schemerig geschilderd wezen moet. Deze niet ongewone vergissing is komiek. Z'n ‘Trudeman en zyn wyf’ is even inkompleet, even afgebrokkeld (d.i. even ongenietbaar) als 't schrale donneetje dat-i in 'n kroniek vond. De roeping van den dichter is 'n half uitgewischt beeld weer frisch voor den dag te tooveren, de ontbrekende lynen bytewerken, de verouderde zaak te aktualizeeren door den toeschouwer te dwingen

zich zoo of zooveel eeuwen terug te denken. Maar dit doet men niet door 't navolgen van 't gebrek aan helderheid dat 'n oude Begebenheit kenmerkt. In parabel overgezet is m'n bedoeling aldus: een schilder die 'n bedelaarster in lompen wil voorstellen, bereikt dit doel niet door inplaats van stevig doek, 'n ouwe lap te nemen voor z'n stuk. Het oude kleed moet nieuw geteekend zyn.

Die ‘Trudeman en zyn wyf’ doet me denken aan iemand die om goed te doen begrypen hoe zwart 'n schoorsteenveger is, z'n heele boek in den inktpot gooit. Het gebruiken van drie vier oude woorden of vormen (Bylo! vroed, dank hebt! dy spille jolyt, etc) is 'n armzalig fopperytje ook al werden ze juister aangewend dan B.v.d.B. zich veroorlooft. Maar dit is byzaak. Hoofdzaak is de bestudeerd onklare indruk die 't geheel maakt. Doch zeg me eens, wat is dat voor 'n ‘Kroniek van den Militarius’ waarop-i zich beroept?

IX.

Wiesbaden 9 Dec. 1877.

Waarde vriend, Hartelyk dank voor uw Bakhuizen v.d. Brink. Ik heb er al veel in gelezen, en 'n heele oogst van opmerkingen ... neen, geen oogst. Het gewas staat te veld en zal daar wel

verdorren en vergaan omdat het my onmogelyk is 't binnentehalen in de schuren. Velerlei verdrietelykheden - och, 't woord is wat zacht! - maken my sedert lang 't werken onmogelyk. Of liever, dit geldt het uitwerken, 't vorm geven aan m'n gedachten. Opmerkingen maak ik wel, en ik ben zoo vry te gelooven dat ze, ten deele althans, de moeite van 't publiceeren zouden waard zyn. Maar de smart slaat me telkens de pen uit de hand. Meen niet dat ik groote woorden voor kleine zaken gebruik, iets waaraan ik juist zoo'n hekel heb! Neen, ik verga inderdaad van verdriet.

Toch wil ik u 'n blyk geven dat ik in uw B.v.d.B. reeds iets gelezen heb. 't Is nog niet, veel, want ik lees zeer langzaam en schwerfällig. Ik vind stukken als dat over Le Maire hoogst belangryk. Zulke studiën moesten we meer hebben. We konden daarvoor zonder schade 99/100 van onze zoogenaamde bellettrie missen. De pretense mooischryvery in dat genre wordt misselyk! Ik schaam me dat ik er ook aan deed. Erger nog dat ik, om niet om te komen van gebrek, wel genoodzaakt wezen zal er nog meer aan te doen. De richting van m'n geest wordt hoe langer hoe kontemplatiever, en de uiting voor publiek valt me zwaar! Ook voel ik dat deze aandoening niet begrepen wordt, maar ... waaraan schryft men dan m'n zwygen toe?

B.v.d. Brink! Ik erken dat ik, vóór 't lezen van uw III^{n} bundel, weinig van hem wist. Het geschryf van Huet over hem naar aanleiding altoos van z'n ongenietelyk geseur over z'n Potgieter, bracht me weinig of geen licht. Nu, om licht te verspreiden schryft Huet dan ook niet. Men moet al tevreden zyn als hy 't clair-obscur niet stikduister maakt. De expectoraties van Huet doen me altyd denken aan 'n die ven-lantaarn ... in den zak van 'n overjas. Ik kan er niet by zien. 't Kan aan my liggen, want ik hoor dat vele anderen gelukkiger zyn, of ... zich gelukkiger voordoen.

B.v.d. Brink dan. 't Zou de moeite loonen 'n studie over hem uittegeven. Zeker, was hy 'n belangryke persoonlykheid. Des te betreurenswaardiger dat-i après tout maar 'n schryver was. Ook hy liet zich door 't métier verlokken tot het leveren van den onzin die 't lezend publiek nu eenmaal schynt te verlangen. Waarom niet zich bepaald tot het doorsnuffelen van archieven, en't leveren van bouwstoffen? Was 't zelf-schryven en ‘stukken maken’ ook hem misschien 'n treurige noodzakelykheid? Schande dan over 't volk, dat hem niet in staat stelde, z'n ware roeping ongestoord te volgen.

Misschien vraagt ge, wat ik in v.d. B's schryven afkeur? Laat my eerst zeggen dat hy myns inziens veel beter schryft dan verreweg de meesten.

Mais ce n'est pas jurer gros, want het misbruik, dat er door onze mannen der pers gemaakt wordt van de algemeene onbedrevenheid in lezen, is hemeltergend. Niets zou makkelyker zyn dan dagelyks 'n courant uittegeven, gevuld met de zotternyen der schryvers van den dag.

Dat er slecht geschreven wordt (d.h. in casu: slordig gedacht) zou me minder verdriet doen, wanneer er maar niet door de algemeene tevredenheid bleek dat ‘men’ niet gewoon is onderscheid te maken tusschen onzin en gezonde rede. Ik wed tien tegen ... niemendal, dat er in heel Holland geen twintig lezers zyn, die de schouders ophalen voor de b e w y z e n die B.v.d.Br. hier en daar geeft van Mac Auley's schryvers talent. Lieve god, die bewyzen zyn armzalig! Zie blz. 185, bovenaan. Zie den ‘om zyn satirischen kracht onvergetelyken trek’ op 192-193! Men moet al heel weinig te onthouden hebben om zoo'n schryvers-prouesse in z'n gedachten te houden ... neen, nù zal ik ze onthouden, my zal ze voortaan inderdaad onvergetelyk zyn!

En die ‘ponjaardsteek’ op blz. 183! Als er geen scherper wapens waren dan zulke dolken, zou 't nog al schikken met de welvarendheid der slachtoffers van de pen! 't Komiekst is, dat B.v.d.B. zelf hier en daar flinker stooten uitdeelt. Wat bewoog hem toch

de schryvery van dien Mac Auley - ‘dien’ met al de verachting die 'n gewetenloosverkrachter van de waarheid verdient! - wat bewoog toch B.v.d.B. tot het uitreiken van zulke zotte certificaten. Hy wist beter, dit blykt uit z'n eigen werk. Toch verdenk ik hem geenszins van opzettelyke leugen, 't Is 'n quandoque dormitare. Maar dat ‘quandoque’ komt wat al te dikwyls voor. 't Wordt hebbelykheid, gewoonte, tic. Ik stel B.v.d.B. te hoog om 't hem niet kwalyk te nemen. By verreweg de meeste papierbekladders let ik er niet eens meer op.

Daar brengt de post den Spectator. Neen, ik let er niet eens meer op. Toch moet ik erkennen, dat ik even vloekte. M'n vrouw vroeg: wat is er? Ik antwoordde niet, maar toen ze zag, dat ik den Spectator (zie: Ising ‘Een mooi boek is dit’ en wat er volgt!) nu, toen ze zag dat ik den Spectator in handen had (gehad had, want ik smeet 't vod neer) toen had ze geen antwoord meer noodig. Ze wist met overvloedige zekerheid waarom ik gevloekt had. Ik ben nog altyd zoo dom, zoo naïf, zoo oorspronkelyk, zoo vreemd, dat ik - als Jezus! - woedend word als ik 't volk zie bederven. De leege praat waarmee men 't dag-uit dag-in volstopt, is vergif! Ben ik dan de eenige die dit inzie? Ben ik de eenige die my er over erger? En dan te moeten schryven voor een publiek

dat daarmee genoegen neemt! O god, 't is zoo bitter! Als ik 'n jaar of tien slechts jonger was, lei ik me op timmeren toe, en om m'n humeur niet te bederven sloeg ik geen oog in 'n boek...

Ik wachtte heden brieven van m'n kinderen. Alweer niets! Niemand kan beseffen wat ik te dragen heb. De uitlegging zou me te zwaar vallen. Door allerlei machinatiën zyn m'n kinderen van me afgetrokken ... och, zoo treurig! Maar waartoe u dit te schryven? Beste kerel, ik kan niet schryven zonder dat m'n smart doorstraalt. Ziedaar juist een der redenen waarom ik zoo weinig voortbreng. De smart verteert me...

Vaarwel! Meen niet dat ik B.v.d.B. laag stel. Gister nog las ik als voorbeeld van schoonen styl 'n paar blz. uit z'n werk aan m'n vrouw voor. (De inleiding tot de verhandeling over Le Maire. Toch heb ik ook over dien styl ongunstige opmerkingen, of opmerkingen althans die m'n overigens zoo gunstig oordeel wyzigen (namelyk gemaakt klassicisme). Maar och, ik ben bedroefd, en zal maar sluiten. Eene bittere onzekerheid over 't lot van m'n kinderen, martelt my. Was 't nog maar onzekerheid! Ik moest eigenlyk op reis, maar ... ik kan niet!

Wees hartelyk gegroet. Wy beiden verheugen ons, ook om uwentwil over den zachten winter.

t.t. D.D.

Aan den heer I. Waltman.

[Uit een brief van 5 Januari 1875]

Waarde heer Waltman, wel wat 'n prettigen brief! Ik ben aangedaan van uw hartelykheid en bedank er u wel voor. Ja, zeker zal ik met groot genoegen Specialiteiten korrigeeren.

Kyk, *nu* weet ik niet of er reden bestaat om hier of daar 'n hoofdstuk meer te maken. Ook niet of de noten zekere uitbreiding van 't werkje zullen vereischen. Op 't oogenblik ben ik er niet in. Maar dit kan ik u nu wel vragen: Als ik onder de korrektie lust voel om een twee of drie vel uittebreiden, zou u dat schikken? Zoo ja, laat ge my ook vry het niet te doen? (Stemming, weet je?)

Ik heb 'n beetje hoop dat deze nieuwe uitgaaf redelyk snel zal geplaatst worden, omdat er inderdaad sedert 71 iets veranderd is in de publieke opinie. Het werkje zou althans door eenige couranten en tydschriften besproken worden. Nog altyd zullen velen 't niet doen, maar ... enkele toch!

Dat het debiet (ook van M.S.) redelykjes ging, is net voldoende om u geen bankroet te bezorgen, en om niet te klagen, te jammeren, etc. Maar ... hollandsch is en blyft het succesje! Ge hadt duizenden van Mill. St. en van Specialiteiten moeten

verkoopen. Wat men noemt opgang, hebben we 'r niet meegemaakt! Hierna beter.

Hoe vriendelyk van u, dat lystje van verkochte M. St. zoo nauwkeurig te maken! Dat gy er telle quelle mee tevreden zyt, doet me genoegen, maar ik heb verdriet over de nauwte, de kleinheid van de hollandsche verhoudingen. Neen, méér nog! Aannemende dat ons landje klein is, dan nog valt het debiet my tegen. Volgens Huet waren er eenige jaren geleden 10000 inteekenaren op twee gelyktydige uitgaven van Cats! Ook van een compleeten Feith werden er eens circa even zooveel terstond geplaatst! Ik weet wel dat ik niet populair ben (wat me niet bedroeft) maar toch zag ik 't getal der ‘geestverwanten’ gaarne iets grooter. Ik ontvang 'n tal van brieven (waaronder zotte) vol sympathie, o! By de meesten denk ik: wel, kerel, als je dan zoo hartelyk gezind bent, verspreid dan m'n werken! maar ik uit dien wensch nooit, 't Zou den schyn hebben, alsof ik m'n geestverwanten op kosten jagen wou. Heel komiek is 't overigens, dat er onder die ‘geestverwanten’ velen zyn wier ... verwantschap me niet heel duidelyk is, ja sommigen die ik volstrekt niet als neef of nicht naar den geest erkennen mag. Velen meenen m'n kameraad te zyn, omdat ze dit of dat niet gelooven, wat zoo'n groote kunst niet is. Anderen

omdat ze ontevreden zyn, en meenen wat te klagen te hebben. Och!

[geheel los van den overigen inhoud is aan dezen brief het volgend P.S. toegevoegd:]

Aan de Mill. St. ontbreekt iets zeer essentieels! Het ... voornaamste hoofdstuk! Dit zal men zien by den herdruk. Toen ik dien bundel afmaakte omdat hy toch eindelyk afmoest! was ik niet wèl.

[Uit een brief van 25 december 1875]

.....

Dit wat stemming aangaat. Wat m'n geen tyd hebben betreft ik sukkel nog al met de correctie van Bundel III en IV. Op 't afwerken daarvan en van de Specialiteiten wacht het Blyspel.

En zie, daar kwam me dezer dagen iets voor de voeten wat me èn stemming èn tyd kost. Ook dat zal ik u by gelegenheid eens vertellen, maar om 't goed te doen, en in al z'n kleuren, zou ik te lang moeten uitweiden. Herinner me maar eens, liefst mondeling, aan ‘Maria Theresia en de vrymetselary.’ Dat is 'n zaak die me twintig dagen lang m'n avend kost, en op veel ergernis te staan komt. Ik had iemand die doodarm is, of op 't punt staat het te worden, den raad gegeven aan 't vertalen te gaan, en toen die persoon ... och, 'n vervelende historie! Daar ik hulp had toegezegd, meenende dat 't om 'n kleine korrectie zou

te doen zyn, moet ik nu doorbyten! Maar er blykt dat m'n beschermeling geen twee regels redelyk hollands schryven kan, en ook 't duitsch niet verstaat. Nog 'n avend of vier, vyf dan ben ik er door, en dan basta!

[In de ‘bibliographie’ van den ‘ter Gedachtenis aan Multatuli’ door de vereeniging ‘De Dageraad’ in 1892 uitgegeven bundel komt o.a. voor: ‘Sacher Masoch, Maria Theresia en de Vrymetselaars, historische novelle. Volgens Veritas (Mejuftr. M. Anderson) geheel door Multatuli vertaald.’ De ware toedracht dezer zaak blykt uit Multatuli's brief. De daar bedoelde persoon wàs Mej. Anderson.]

Wiesbaden 11 Maart 1876.

Beste kerel, uw brief heeft me zoo getroffen! Daarom vooral antwoord ik terstond, om u te doen weten dat ik hartelyk aandeel neem in uw tegenspoed. Ge schryft zoo fideel en open en natuurlyk! Alles is zoo waar. Ik bedoel hiermee niet: er staan geen leugens in uw brief. Zoo grof is de zaak niet! Ik meen wat fyners. Ge schetst zoo precies naar waarheid uw aandoeningen. Maar, beste kerel, één bezwaartje hoefde niet mee te tellen, namelyk 't verloren gaan van die kopie.

Bezwaar u nooit over iets wat my betreft. Die kopie was zeker weinig, heel weinig, en niet de moeite waard om van te spreken, maar al waren

't vellèn geweest, ik heb te veel bewys van hartelykheid van u ontvangen om niet heel graag ook van myn kant te toonen dat ik welwillend ben. Doch, nog eens, in dit zaakje kan ik niet eens welwillendheid plaatsen. Dat ik naar die (in allen geval weinige en onbeduidende) kopie vroeg was 'n gevolg van myn ... beroerdheid. Ik moet even openhartig zyn als gy. Welnu, ik ben met onze ‘Specialiteiten’ in de war. Ge weet dat ik 'n heel pak Noten klaar heb. Welnu, dat brak me den nek. By 't aanvullen en pas-maken van den tekst, waaraan we nu nog bezig zyn, wist ik zelf telkens niet of ik zekere opmerkingen al dan niet in die Noten had geplaatst. Ook is er telkens twyfel of zekere gedachte al dan niet thuis hoort in tekst of in Noten. Kortom er is knoeiery in m'n werk en telkens ben ik den draad kwyt. Ik ben hierover zoo verdrietig dat ik, als ik middelen had, zou trachten alles terug te koopen en over te werken. Maar dit kan niet.

Het terug vragen van dat brokje kopie, geschiedde in een van die buien toen ik mezelf vroeg: hoe drommel, wou ik dat ook weer maken, aansluiten, pas-maken? 't Was alleen tot handleiding om door te zien wat ik geschreven had, weer op de rails te komen voor 't vervolg, en niet omdat die kopie eenige waarde had.

Wat overigens dat op de rails brengen aangaat, ook als zoodanig, is 't de vraag of dat onnoozel brokje geschryf me wel zou geholpen hebben. Neen, zeker niet!

Het is dus zonde en jammer dat ge, by al uw anderen tegenspoed, u ook nog daarover geergerd hebt. Mocht ooit zooiets weer voorkomen, reken dan vast op myn groote zucht om u genoegen te doen. Ik ken niets schooners dan welwillendheid. (Er is kwaadwilligheid genoeg in de wereld!) en me dunkt dat ik ù vooral, welwillendheid schuldig ben! Doch ook zonder dat, ik houd er van, en wou niets liever dan zóó te kunnen omgaan met alle menschen.

[Eenige maanden voor 't schryven van dezen brief, in 't najaar van 1875, was de eerste aflevering van een nieuwen druk Specialiteiten verschenen. Die aflevering, zes vel groot, eindigde midden in hoofdstuk MVII dat in dezen druk nieuw ingelascht zou worden en dat het dicton 'Il n'y a pas de grand homme pour son valet de chambre' behandelde, maar waarvan de verdere kopie nu verloren was.
De schryver vond den draad niet weer, was bovendien met de Noten in de war, zoodat ten slotte deze aflevering werd gesupprimeerd. In October 1878 verscheen een geheel nieuwe vermeerderde 2de druk, maar zonder Noten. Die werden, zooals uit het voorbericht blykt tot later bewaard, maar ze zyn nooit gedrukt.
De uitgevers van den derden druk in 1890, Gebr.

Cohen te Nymegen, namen het voorbericht van den 2den druk over en veroorloofden zich daaraan toe te voegen:
‘Omtrent de noten en toelichtingen waarvan sprake is ons by informatie gebleken dat deze niet bestaan.’
Ik begryp niet waar deze heeren hun informaties genomen hebben. Aan het rechte adres waren ze niet. Want ik ben in 't bezit van een bundeltje ‘Noten op Specialiteiten’ door *multatuli* zelf onder dit opschrift samengebonden.]

Aan den heer D.I. Korteweg
[thans hoogleeraar in de wiskunde te Amsterdam.]

[Ongeveer gelyktydig met de tweede uitgaaf van Specialiteiten verscheen ook een tweede uitgaaf van Millioenen-Studien. Aan het slot daarvan gaf MULTATULI een ‘Naschrift’ van slechts drie regels: ‘Ik heb een lystje van noten op deze studies voor me liggen, doch vind ten gerieve der koopers van de eerste uitgaaf beter, die in een afzonderlyk bundeltje verkrygbaar te stellen. Wiesbaden, Augustus 1878.’
Even waar als het Voorbericht voor Specialiteiten was dit Naschrift. De noten voor eerst genoemd werkje, zyn, zooals de schryver berichtte ‘grootendeels gereed.’ Voor de noten op Millioenen-Studien was alleen een lystje gemaakt, en daar vond ik later aan toegevoegd eenige stukken die by 't maken van die noten te pas zouden zyn gekomen. Vooral merkwaardig daaronder zyn twee brieven van den heer D.I. Korteweg. Deze zeide daarin over de Millioenen-Studien sprekende, o.a.: ‘Over het geheel genomen houd ik uwe beschouwingen

voor volmaakt logisch, in één opzicht meen ik echter dat u een vooroordeel - vergeef my de uitdrukking! - gehuldigd hebt, dat veel juist door niet-spelers wordt aangekleefd.' MULTATULI stelt namelyk in zyn 'Studien' dat de bank ook zonder zéro en refait, dus: zonder extra-kansen voor de bank, zou moeten winnen. (Zie Mill.-Studien 1ste en 2de uitgaaf in de noot op blz. 207, en de tekst op blz. 265; 3de uitgaaf by Cohen, de noot op blz. 140 en de tekst op blz. 181.) In de bedoelde brieven weerlegt de heer Korteweg deze opvatting met bewyzen; en al zyn de noten op de Millioenen-Studien nooit verschenen, waarin MULTATULI zyn lapsus had willen herstellen, de brief aan den heer Korteweg in antwoord op diens opmerkingen is bewaard gebleven en volgt hier met een paar anderen. Hy dagteekent uit de dagen van de eerste opvoeringen van Vorstenschool.]

Rotterdam 19 Maart 1875.

Waarde heer Korteweg! Als ik nu nòg langer draalde met het beantwoorden van uw beide brieven zoudt ge wel denken dat ik ... gek en slecht was. Want het is gek en slecht 'n waarheid af te wyzen. Reeds na uwen eersten had ik lust u te bedanken ook voor uw probabiliteits-beschouwingen ten opzichte der kiezery, [Dit slaat op een toegezonden afdrukje van een artikel in het Journal des actuaires français van 1874, getiteld: Réflexions, calculs et solutions particulières à propos d'un problème du calcul des probabilités sur les votes.] die ik nog niet vol-

doende bestudeerd heb, maar ik heb 't vreeselyk druk. Verbeelje, ik moet van avend te Delft ‘spreken’ en weet nog niet hoe ik 't maken zal. Als ik 't er redelyk afbreng (goed is onmogelyk) zal 't 'n kunststukje zyn.

Nu dan, drukte en 'n aaneenschakeling van afleidingen veroorzaakte dat ik niet terstond antwoordde. Ik wou namelyk meer doen dan eenvoudig bedanken, en vreesde, my te veel te verdiepen in zaken die me meer aantrekken dan me op dit oogenblik schikt. Ik ben bang voor wiskunde als Mentor voor de nimfen op 't eiland van Calypso.

Toch zal ik zoodra mogelyk u op dit eiland 'n bezoek brengen. Voorloopig dank, en: ge h e b t v o l k o m e n g e l y k. Stom van me, dat ik dit niet inzag. God heeft de Woensdagen geschapen om ons te doen beseffen dat we Dinsdag in de war waren. Nu, myn redeneering in quaestie was zeker op 'n Dinsdag geschreven! Merci voor 't helpen op den Woensdag.

Wees, met de heeren van de telegram, hartelyk gegroet van t.a.v.

DOUWES DEKKER.

Wat keus van plaats en tyd van opvoering der Vorstenschool aangaat, moet ik me effaceeren. Ik moet vooral oppassen me niet te bemoeien met din-

gen die me niet aangaan. Dit is de begrypelyke voorwaarde van blyvende goede verstandhouding.

[Zondag 1 Maart 1878].

Beste Korteweg, wilt ge zoo goed zyn, my optegeven in welk gedeelte van den dag ik tyd hebben zal om drie bezoeken te maken. Daarvoor zal, als ik 'n rytuig neem, ± 1½ uur noodig zyn. Ik wensch de heeren A.S. Kok, Collard (Duclari) en van Hemert (Verbrugge) een vriendschappelyk teeken van leven te geven. Kunt ge dit passen in m'n program van vandaag? Ik had u dit gisteravend moeten vragen, maar was er te suf toe. Hartelyk gegroet

Kroon 9¼. tt. DEK.

[In een brief aan de uitgeefster dezer brieven van dienzelfden dag vind ik: ‘Verbeelje wie me gister in de pauze kwam opzoeken? Collard. Hy was zeer hartelyk. Ook Verbrugge is hier, maar zeer ziek. Daarom kon-i niet op de voordracht komen, maar straks ga ik met Collard hem bezoeken. Collard is als overste, geloof ik, gepensionneerd’.]

's Bosch Maandag
[2 Maart 1878].

Beste Korteweg! Wel kerel, wil je my 'n dienst doen? Ik heb te Tilburg [dit moet wel zyn Breda] het kleine lessenaartje (klaplezenaartje, zou 't mis-

schien moeten heeten) in de zaal waar ik gesproken heb, laten staan. Wilt ge nu de goedheid hebben het te reklameeren en naar Rotterdam, Westerstraat 16, te zenden, waar ik morgen wezen zal? Misschien heb ik ook in de spreekzaal of in m'n wachtkamertje 'n paar handschoenen laten liggen. Als die gevonden zyn, konden ze 'r by gedaan worden. Zoo neen, ik zal er me niet dood ongelukkig om voelen.

Gister heb ik 't tweede gedeelte van den dag by onzen Iterson en z'n lieve Digna doorgebracht. Hier zit ik nu in 'n Hotel, en aangenaam rustig tot van avend. Dan ‘spreken’ en wel over ‘spotvormen’. Ik heb dat onderwerp meer behandeld, maar niet goed. Ik hoop 't nu 'n beetje beter te doen. De tekst is ryk.

schoolmeestery:	spotvorm van geleerdheid
verzen:	id. id. van poezie
akademische filosofie:	id. id. van wysbegeerte
filanthropie:	id. id. van ware menschen liefde
Mr. H.	id. id. van.....

Sakkerloot, van wàt? Hoe kan men zóó vervelend zyn! En dàt wil onsterfelyk wezen! Wat 'n pretentie! En hoe vervelend voor z'n medeonsterfelyken! Ik ga liever met Radboud naar de hel dan zulk gezelschap in den hemel aan te treffen.

Dag, beste kerel, leef wiskunstiglyk gelukkig en heb je meisje lief met cirkelige volmaaktheid. Dit wenscht je toe uit het middelpunt van z'n kamer 2 × 2 = 4 = DEK.

Deventer 4 Maart '79.

Beste Korteweg! In de Mill. Studien is niets nieuws. Ik was by de korrektie te lam om de verbeteringen (of verbetering) er in te brengen, waarop gy me opmerkzaam hebt gemaakt. Ook nu ben ik lam en onwel en moê.

In Specialiteiten zyn 'n paar nieuwe bladzyden.

Hartelyk gegroet tt. DEK.

Nieder-Ingelheim 15 Okt. 1881.

Beste Korteweg! Vier, vyf dagen geleden schreef ik aan Iterson en vroeg hem of uw inaugureele oratie in druk was? Doch zie, nog voor hy dien brief kon ontvangen hebben, kreeg ik uw ‘Wiskunde als hulpwetenschap.’ Vriendelyk dank! Ik ging terstond aan 't lezen en begon eergister een brief die liggen bleef, en dien ik nu verscheurd heb. Ik zag, zoo even hem willende vervolgen, nog juist by tyds in dat ge by 't aanvaarden uwer nieuwe betrekking zeker wel wat anders te doen hebt dan myn gevit op ‘aether’ en m'n klacht over Newton's berusting in 't niet verklaren der

zwaartekracht aantehooren. Ook ik zelf mag me eigenlyk niet verdiepen in al de onderwerpen die gy aanroert. De werkelykheid schryft andere bemoeienis voor. Wat zal u uw verhuizing verveeld hebben! En 't kennismaken! En 't weg-vinden in 'n vreemde stad! Kyk, zulke nieuwigheden zyn my lastig, en, ik wou ze zoo graag op 't lystje zetten der dingen welker beoefening geen toepassing ‘vereischt of toelaat’ zooals Newton over de funkties zyner ‘Onlichamelyke middenstof’ schynt geoordeeld te hebben. Hoe drommel kan daar in 't engelsch gestaan hebben? Insubstantial substancy? Immaterial matery? Bodyless bodies?

Eén vraag moet me toch van 't hart. Mag er uit het feit dat luchtledigheid de werking der elektriciteit niet belet, worden besloten tot het bestaan van dien ‘Aether?’ Bewyst het voortgaan der werking van den electr. stroom niet veeleer dat luchtledigheid (in strikten zin) niet kan worden teweeggebracht, en dat de electriciteit met 'n minimum tevreden is?

Er zyn wel twintig dingen in uw stuk waarvan ik u opheldering zou willen vragen, maar 't zou onbescheiden zyn.

Het spyt me zeer dat ge dezen zomer met uw lieve vrouw niet hier kondet komen. Maar wy houden het te goed, niet waar? Misschien ware

het goed voor u en haar deze zeer gezonde lucht eens te komen inademen. Iterson zal u wel verteld hebben, dat ons huis ruim is. Gy zult hartelyk welkom zyn!

By al 't genoegen dat uw eervolle plaatsing u moet verschaft hebben, zal toch zeker het scheiden van onzen nobelen Iterson u leed hebben gedaan. Toch zal hy even als ik, wel 'n beetje grootsch wezen op de zyn vriend te beurt gevallen onderscheiding. Ik ben zeer benieuwd wat ge over eenigen tyd over uw nieuwe betrekking zeggen zult. Zeker hebt ge tyd om te werken.

Wat ons aangaat, wy zyn wel. Ons pleegkind geeft ons veel geluk, 't Is onmogelyk 'n eigen kind meer lief te hebben. Ieder zegt dan ook dat hy 'n lieve jongen is. Ik hoop dat je hem over 'n jaar of twaalf op je kollegie krygt. Kom dus al vast in '82 kennis met hem maken.

Onze beste groeten aan u en uw vrouw!

t.à.v. DEK.

Aan mevr. Douwes Dekker-Schepel.

[By de zeer vele zaken en brieven die uit plaatsgebrek niet in aanmerking kunnen komen by deze uitgaaf zyn ook bundels papieren uit de tyden der voordrachten-tournées. Ziehier evenwel een enkele episode uit een brief geschreven in het voorjaar van 1878.]

M'n aventuurtje in den trein was zóó. By toeval kwam ik in 'n wagen met nog zes of zeven rookende heeren. 't Beviel me niet, maar ik vond het uitstappen niet de moeite waard. Daar kwam op 't laatste oogenblik hygend 'n ‘dame’ (iets als modemaakster) met 'n enorme groote ronde platte doos. Wel drie voet in doorsnee. Ik zei:

- Maar ... men rookt hier...
- Eh, comment?
- On fume ici, madame.
- Cela n'y fait rien, pourvu que j'entre!

En ik nam haar doos aan, en ze raakte er in. De doos deelde den waggon in tweeën. En zy:

- Mon dieu, quel pays! Figurez vous, m'sieur, que ce commissionnaire ... etc, etc. Ces gens ... etc, etc.

Ik: Oui madame, c'est un pays exécrable...

- N'est ce pas, m'sieur?

Ik: Pitoyable, misérable, détestable.

- Oui m'sieur, et...

Volgt vertelling van de gruwelen die de commissionnair aan haar begaan had.

Ik: En France tout est beaucoup mieux madame.

- Oh, je ne dis pas, mais...
- Madame, en Frrrance tous les commissionnaires sont des gentilhommes!
- Pardon, m'sieur! Mais...
- Des anges!

- Mais; m'sieur...
- Des hommes d'esprit...
- Mais, m'sieur...
- Tandis qu ici, dans ce pays maudit, nous n'avons que des gueux...
- M'sieur, je ne dis pas cela, mais...
- Des niais, des nigauds, des rustres...
- Mais...
- Si la Frrrance avait la bonté de nous annexer...
- Mais ... m'sieur...
- Et de nous inonder de ses commissionnaires...
- Mais...
- Et de ses maréchaux...

Enz. Enz. Enz.

Al de heeren lachten schaterend en zy (nogal 'n mooie vrouw) keek half knorrig om 't voor den gek houden, half lachend.

Toen was 't uit.

Een oogenblik daarna beweerden de heeren aan de andere zy van de doos, dat hun venster dicht moest en 't myne open.

Ik: Madame, ces messieurs me prient d'ouvrir cette fenêtre-ci. Le permettez vous?

- Mais ... m'sieur.
- Le permettez vous, madame? Dans ce vilain pays on ne fait rien sans la permission des dames.

Ze wou niet zeggen: ja of neen.

Ik liet het half neer, en vroeg weer of 't haar beviel? Ze was verlegen over 't lachen, en wou niet antwoorden. Ik zei:

- Je vous jure ... françaisement madame, c.à.d.: j'affirme ... c.à.d.: je ne sais pas trop, c.à.d.: je n'en sais rien du tout, c.à.d.: je vous jure françaisement, que dans ce vilain coupé, rempli de vilains hollandais, rien ne se fera sans votre permission frrrrançaise, madame!

Enz. Enz Enz. Ze keek boos.

Kort voor den Haag zette ik m'n hoed op, om hem te kunnen afnemen, en vroeg heel beleefd:

- Pardon Madame, voudriez vous me dire si vous connaissez l'adresse de la maison ou vous voulez vous rendre?
- Mais, m'sieur!
- Je veux vous débarrasser des commissionnaires de ce vilain pays, madame.
- Mais, m'sieur.
- L'adresse, s'il vous plait, madame?
- Calavare marke, six, zei ze eindelyk.
- Cela suffit.

We kwamen aan. Ik nam haar doos (enorm!) en gaf hem aan een pakjesdrager. Toen haar reistasch idem. Toen reikte ik haar de hand, en zei tot den dienstman: vigilante!

- Mais, m'sieur!
- C'est mon affaire, madame!
En:
- Entrez, madame!
- Mais, m'sieur!
Ik betaalde den koetsier, en zei: Kalvermarkt zes. Adieu Madame!
- Mais, m'sieur!
- Adieu, Madame!
Uit!

Vos en Loffelt die me hadden opgewacht by 't uitstappen, wisten eerst niet hoe ze 't hadden. Ik zei: goed, wacht even. Ik heb hier wat aftedoen. Zy begrepen er eerst niets van, maar hebben later hartelyk gelachen. En m'n française zal de hollanders veel aardiger vinden dan vroeger.

Aan den heer Mr. Saaymans Vader, lid der 2de kamer enz.

Wiesbaden 9 Jan. 1879.

Weledelgeboren Heer!

Een myner vrienden zendt my het nummer der N. Rott. Courant [van 6 Januari] waarin UWEdGeb. den heer De Haan [vertaler van Büchner's: De mensch en zyne plaats in het voorleden, het heden en de toe-

komst] berispt en de godsdienst verdedigt. Men schynt van my te verwachten dat ik in die zaak openlyk party kiezen zal. Ik heb er geen lust in.

Door eene verklaarbare aaneenschakeling van denkbeelden evenwel, voelde ik my genoopt UWEdG. nevensgaand uitknipsel uit een ander blad ter inzage aantebieden [ik herinner my niet welk blad dit was, maar van het uitknipsel werd afschrift genomen. Het was een B e d e van den heer van Dissel predikant te Bladel in Noordbrabant, voor 2 stokoude arme blinden, die het bitter treurig hadden] en tevens m'n uitgever te verzoeken u namens my te doen geworden een ex. der Bloemlezing die m'n vrouw uit m'n werken heeft samengesteld. Daarin namelyk komt op blz. 75 eene Geloofsbelydenis voor, die ik in uwe belangstelling durf aanbevelen. Hoogachting gevoelende voor den moed en de klaarblykelyke oprechtheid uwer overtuiging - in welke eigenschappen ik de eer heb uw coreligionnair te zyn! - meen ik te mogen hopen dat de Deus die *in* ons woont U ‘agiteeren’ zal tot ‘calescere’ [In het stuk van den heer S.V. werd de spreuk aangehaald: Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.] voor lystermannetjes onwetende religie en voor de beide stumperts te Bladel die behoefte hebben aan onze hulp. Ik kan slechts 'n onvoldoende

kleinigheid bydragen, en verdrietig over m'n onmacht, wreek ik my door u op de gelegenheid te wyzen meer te doen.

Hoogachtend heb ik de eer te zyn
UWEdGeb. Dw. Dienaar
DOUWES DEKKER.

10 Jan. '79.

WelEdGebHeer.

Zoo even verneem ik dat er voorloopig in de behoeften van die arme luidjes te Bladel ruim voorzien is althans voorloopig. Ik ben daarom zoo vry u te verzoeken het hun betreffend voorstel in myn schryven van gister als vervallen te beschouwen.

Aan den heer I.A. Roessingh van Iterson.

Wiesbaden 23 November 1876.

.....

Ja, zeker hopen wy u in Holland te komen zien. 't Wacht hoofdzakelyk op dat verschrikkelyke blyspel. Ik ben 't schuldig en kan 't maar niet naar m'n zin krygen. Ik heb wel al de volume van tien blyspellen gemaakt, maar al die brokken maken geen héél. En 't wordt hoe langer hoe moeielyker. Velen wachten er op, en vragen er naar. Dezer dagen nog A. Admiraal. Hy zegt:

‘toe, toe, Holland heeft behoefte aan 'n gullen lach!’ Best en wáár. Juist! Maar ... juist dìt besef verzwaart de poging om iets voorttebrengen dat daartoe dienen kan. Eens in Indie zou er in zeker huis bezoek ontvangen worden van twee personen waartegen de huisheer ('n beste en verdienstelyke man, maar iemand die zich niet uiten kon, en verlegen was) nu, hy en z'n vrouw zagen tegen 't bezoek op. 't Waren twee generaals, van Gagern en Cleerens. De huisvrouw klaagde my haar nood, en kwam me verzoeken of ik 'n ‘beetje aardig wezen wou’? Hoe ik 't er afbracht, weet ik niet... ja toch: heel goed, omdat die beide heeren hun eigen aardigheid meebrachten. Zal 't publiek dat m'n blyspel komt zien ook zoo goedig wezen als die twee heeren? Dit betwyfel ik. Bovendien 't hollandsch publiek is zeer lastig. Het slikt alles in vertaalde stukken, en is kleingeestig in opvatting van 't oorspronkelyke. Wat van vèr komt wordt gezien met 'n teleskoop, en voor de dingen die naast de deur geboren worden, gebruiken zy 'n loupe.

En ... en ... ik weet niet wat 'n blyspel eigenlyk is! Ziedaar 'n bekentenis die mal klinkt in den mond van 'n auteur, litterator of wat ik dan heet te wezen. Waarachtig ik weet het niet! Wat ze hier ‘Lustspiel’ noemen, is byna doorgaande

slechts 'n farce, 'n klucht. De comédies (blyspelen?) van Molière zyn gedeeltelyk onmogelyke grollen (en dan nog uit Plautus en Terentius getrokken!) gedeeltelyk comédies de moeurs waarin menschkunde 'n ongelukkige rol speelt. (De Misanthrope byv. is geen menschenhater, maar 'n ontevreden kregelige vitter. De Avare is overdreven tot het krankzinnige toe. De huichelary van Tartuffe is grof als boonenstroo, etc.)

Dit zou niet ter-zake doen daar ik niet naar 'n model zoek, wanneer ik niet inzag dat het publiek zulke stukken hoog pryzende, 'n gansch ander begrip van de zaak heeft dan ik. Ik verbeeld me dat m'n stuk, om te bevallen, niet zou moeten deugen, en goed zynde, niet bevallen zou. Al liep ik hoog met Molière, wat sedert 'n jaar of tien 't geval niet meer is, dan nog zou ik geen lust hebben hem natevolgen. Doch gesteld eens dat dit anders ware, meent ge dat òns publiek 'n Tartuffe of Misanthrope, (of iets dergelyks, op zýn leest geschoeid) toejuichen zou? Neen! Ik ken geen enkel stuk van 'n buitenlandsch schryver, Shakespeare, Racine, Corneille meegerekend, dat ik, in 't bezit zynde van 'n ongedrukt en onbekend manuscript, aan òns publiek zou durven voorleggen. Geen enkel! Verbeel-je eens dat de Hamlet onbekend ware, meent ge dat men 't gouteeren zou? Neen!

Men zou vragen of de auteur mal was? Ik heb deze vraag zelfs hooren doen by beroemde stukken welker buitenlandsche oorsprong bekend was. By van Lennep's Romeo en Julia byvoorbeeld.

13 Januari 1879.

Oh Litteratuur! Oh, dramaas! Frank van Riemstra is minstens zoo goed als ¾ van de stukken die wy vertaald te zien krygen, maar Fr.v.R. deugt niet *omdat het niet vertaald is*. Oppervlakkig schynt dit te beduiden dat ik hier 't dom vooroordeel tegen al wat hollandsch is bestryd. Neen. Ik zeg niet: ‘Fr. van R. zal 't publiek niet bevallen, in weerwil dat het stuk minstens zoo goed is als de meeste buitenlandsche’ maar ik beweer dat het inderdaad mank gaat aan Hollandisme. We moeten vuurhoutjes uit Zweden, en dramaas uit het buitenland hebben, de eersten omdat ze beter zyn dan wy ze kunnen maken, de anderen omdat de eigenaardigheid van ons volksleven in verband met de wys waarop wyzelf die eigenaardigheid opvatten, het maken van goede dramaas belet.

‘Goed’ beteekent hier niet alleen dat de eigenschappen van 't stuk goed zyn, maar ook dat ze passen in 't kader onzer gewaarwordingen, van onzen smaak, en zelfs van ons gehoor. Ik beoordeel

nu dien geest onzer natie niet, ik constateer maar. Het schryven van 'n goed hollandsch tooneelstuk is 'n onmogelykheid. By alle volkomenheid zou altyd een hoofdfactor blyven ontbreken: het publiek. Om aan 't publiek te bevallen zou 'n stuk juist niet goed moeten zyn. Doch nu dwaal ik af. Want ik wou niet betoogen dat de schuld ligt aan den toeschouwer (schoon dit wel voor 'n groot deel het geval is) maar dat het ligt in de eigenaardigheid die ik reeds aanroerde. Het publiek kan 't niet helpen dat: ‘O, myn God’ niet hetzelfde is als ‘Oh, mon Dieu.’ Dat ‘Mejuffrouw’ anders ‘teekent’ dan ‘Mademoiselle’. Breng deze allereenvoudigste voorbeelden eens over op toestanden. Kunst bestaat in den (betrekkelyken) leugen die conventie heet. (Zie Naschrift Bruid daarboven.) De buitenlandsche conventien zyn ingeburgerd, zoodat men de zotste ongerymdheid slikt zonder erg wanneer ze overeenkomt met de opvatting waartoe we door gewoonte zyn opgeleid. (De stukken van Corneille, Racine en helaas, ook van Molière, ontdaan van de convenlie-vergiffenis, zyn walgelyke prullen!)

De opleiding door gewoonte nu, kan nooit het deel zyn eener Natie die sedert eeuwen overstroomd werd door buitenlandsch produkt.

(De burgerlykste holl. épicier is vertrouwd met:

‘O gewis mynheer de Markies!’ of: ‘Amalia bemint ghy den Ghhhraaf?’ omdat hy zulke frazen van der jeugd af heeft leeren hooren.)

Om 'n nationale tooneel-litteratuur te hebben moet men ... werkelyk 'n natie zyn. Dit nu zyn we in dit opzicht nooit geweest. Ook niet in de dagen van Hooft, Bredero, Fockenbrock, Langendyk! Onze litteratoren konden niets aan den man brengen dan nagevolgde vreemdigheid. (De flauwe vuiligheden van Pietje Boddaert zelfs zyn niet origineel!)

Maar ik dwaal telkens af. Niet de fout van 't publiek wil ik behandelen, ik wil op 't feit wyzen dat 'n Hollander geen litteratuur *voor zich* hebben kan. By 'n incongruiteit in 'n vertaald stuk, zegt of denkt men: ‘dat zal in Frankryk of Duitschland zoo de mode zyn.’ In 'n oorspronkelyk stuk roept ieder: ‘Zóó is het niet! Dat weet ik beter!’ Welnu, meestal is de waarheid ook in buitenlandsche stukken allerjammerlykst verkracht, maar de Buitenlander zelf is er op afgericht zich daaraan niet te stuiten, en de Hollander nam dat over, niet zonder 'n beetje trots misschien dat-i zoo goed thuis is in wereldmanieren. Molière's suivantes zyn onmogelyke personages. Dit is ook in Frankryk-zelf erkend, maar men heeft er vrede mee omdat ze geykt zyn. Men zou 't eer 'n norman-

dische meid kwalyk nemen dat ze niet op Dorine geleek, dan omgekeerd. Wy, kleinstatenaars, vorderen uit naïve onkunde, in de kunst de vérité vraie, juist zooals 'n kind zou doen. Dat nu de buitenlanders op dit punt anders zyn, is niet zoozeer 'n gevolg van meer ontwikkeling (o, neen!) maar ze zyn zoo gewoon aan de valsche krulletjes der kunst, dat ze ... enz. Ja, enz! 't zal wel genoeg zyn.

.....

Ook beweer ik niet dat ik in m'n opmerkingen alle bezwaren opnam. Ik zeg maar dat men 'n Normande slikt, en 'n Vriezin niet. Een hollandsche grisette op de planken is onmogelyk. Een bon vivant ook.

Bertram en Raton, vertaald, wordt met pleizier gezien. Stel u eens voor dat dit stuk origineel was, en dat men daarin hollandsche schooiers of dieven voorstelde! Dit zou *niet* behagen. Ik ken geen enkel fransch of engelsch stuk (en slechts weinige duitsche) dat door 'n hollandsch auteur geschreven, en op hollandschen bodem spelende, zou geduld zyn geworden.

M'n opmerkingen zyn niet nieuw. Reeds Terentius had er mee te kampen dat romeinsche toestanden niet gewild waren. Al z'n stukken zyn grieksch. De romeinen waren, zooals wy, te nuchter om conventioneele kunst-eischen te eerbiedigen, of teveel

toegeven in voorgewende conventie door de vingers te zien.

Geisenheim, 11 Oktob. '80.

.....

M'n laatste zes, acht weken zyn weer (en dat voor iemand die zoo graag kluizenaart) zeer gevuld geweest en ten deele geagiteerd. Straks zult ge dat begrypen.

1°. (Ik begin met het minst irriteerende.) Sedert vele jaren ging ik erg gebukt onder 'n schuld van '64, '65 voortspruitende uit het toenmalig verblyf van m'n vrouw en kinderen te Brussel. De zaak was drukkend èn op zichzelf èn omdat de crediteur allerlei dingen in bezit had, kleeren, koffers, speelgoed van de kinderen (alles van weinig of geen geldswaarde) en: brieven. Ja, sedert 14, 16 jaar was me die zaak 'n cauchemar, en met al m'n gewurm en getob kon ik maar niet slagen my dien doorn uit het vleesch te rukken. Altyd was er iets anders dat om deze of gene reden moest voorgaan. Voor 'n week of vier kreeg ik (en ge zult zien hoe?) geld in handen. Wy besloten, na ryp beraad een klein deel daarvan aan de regeling van die brusselsche zaak te besteden. En dit hebben wy gedaan. Die schuld te Brussel dateert uit den tyd toen m'n arme beste vrouw door 'n ‘vriendin’ naar Italië werd gelokt. De haar

in dat land te verleenen hulp en de heerlyke toestanden daar, bewogen haar alles in den steek te laten ... 't eerste bericht ontving ik uit Innsprück. En zoo'n onberaden vlucht waarvan al de schande en verantwoordelykheid op my kwam ... och, dat had zy niet zoo ingezien! ... nu, zoo iets is later nóg eens geschied. Maar daarover, en over de gevolgen die 't voor my had, zal ik nu maar niet uitweiden. Genoeg dat het weerzien van de achtergelaten voorwerpen my zeer pynlyk was! Voor zoover ik ze weerzag. Mies heeft alles voor my beredderd. Voor ¾ was 't boeltje 'verschleppt' zooals ze hier zouden zeggen, en wat er over was liet zy den man houden op eenige pakketten brieven na. Ook die zyn ver van kompleet, doch wat we niet terugkregen zal wel vernietigd zyn, en dat is goed! Daar ik grond had tot de meening dat de schuld wel wat hooger dan noodig was opgedreven, vond ik er geen bezwaar in den man 'n bod te doen, 't welk hy aannam. Kortom Mimi heeft die zaak flink beredderd, maar agitant was het!

2°. Voor 'n week of tien kreeg ik bezoek van 'n man dien ik reeds by vorige gelegenheden als zeer hartelyk had leeren kennen. Hy bleef slechts twee dagen. Toevallig was er in zyn tegenwoordigheid spraak geweest van 'n huisje met tuin aan den overkant van den ryn dat te koop

was, en we hadden ons uitgelaten dat wy 't wel zouden willen hebben. Heel ernstig gemeend was, van myn kant althans, die wensch niet. Wel geloof ik dat Mimi 't bezit van dat huisje aardig vond, maar zeker was myn meespreken zonder doel, want daar ik geen geld had kon ik niet aan koopen denken.

Toen ik m'n vriendelyken gast naar den trein bracht, zeide hy:

- O ja, wat dat huis te Ingelheim aangaat, koop dat maar.
- Mooie grappen! Ik heb geen geld.
- O, dat heb ik wel. En ik zal 't u zenden zoodra ge 't noodig hebt.

Dat heeft-i gedaan! (Ik heb nu hier allerlei beraadslagingen en schryvery overgeslagen.) De nobele kerel heeft zonder eenige zekerheid vooruit te vragen, aan my overlatende welke rente ik betalen wilde, kortom op de meest flinke en edelmoedige wyze 14000 mark gezonden.

Zooveel was de eisch, doch 't is voor 11000 mark gekregen, wat ik hem natuurlyk heb meegedeeld. Ik mocht zei hy 't overschietende voor de noodige vertimmering gebruiken.

Zoodat ik nu, beste Iterson, op m'n ouden dag huiseigenaar geworden ben. Er is iets komieks in. Maar heelemaal pleizierig vind ik de zaak niet.

Het project van vertimmering loopt ver ver uit de gis! En ik zie zeer tegen 't verhuizen op. En 't gemaal dat uit zulke dingen voortvloeit. Och, ik had nu, wel beschouwd, maar liever in 'n huurhuis blyven wonen! Als ik er nu in slaag dat huis vry te krygen, zoodat ik Mimi en Wouter iets nalaat ... maar dat is de vraag. En wat zal zy na m'n dood met 'n huisje doen? Neen, dit trek ik in. Zeker zal zy er groente en vruchten teelen, genoeg om byna zonder geld te kunnen leven. Enfin, al is m'n indruk over die acquisitie zeer gemengd, de zaak is beklonken, en dus... geen zwartgallighedens!

Het huis ligt wel naby maar niet aan den ryn, en wel op 'n hoogte, aan de Chaussée van Mainz naar Ingelheim. De grond is historisch. Te Ingelheim had Karel de Groote een paleis (waarvan nog restes zyn) en de weg waaraan ik woon is onder zyn regeering aangelegd. Vlak by 't huis staat in een touffe boomen 'n zuil waarop:
Route de Charlemagne
érigée (nam. de colonne denk ik)
sous le règne de S.M.
Napoleon
par
.....
préfet du département etc.

Wat die ‘préfet’ met dien zuil bedoelde, wat hem bewoog ... wel, 'n voorwendsel om die twee keizersnamen op één steen te griffelen! Hoe dit zy, Charlemagne heeft in die buurt gehuisd, gewerkt, vergaderingen belegd, en:

'n Put gegraven! zegt m'n eenige buurman, 'n oude boer. Zoo zeggen ook de lui te Ingelheim. Die put is nu de myne. 't Is de put op myn erf! Wie had dat gedacht? En al zy 't nu niet historisch bewysbaar dat Karel de Groote dat ding graven liet, men zegt het, en dat is al iets, niet waar? Uit die put zult ge water drinken als ge in den zomer van '81 ons bezoekt.

Vervolg hierna. Hartelyk gegroet

DEK.

Ik heb nog vergeten u te zeggen dat m'n hartelyke helper my uitdrukkelyk verboden heeft z'n naam te noemen. Visch er dus niet naar.

Woutertje sprudelt van levenslust, 't Is 'n aardige jongen. Zoo even zei hy tegen Mies: ‘hoor eens, als jy 'n klein oud vrouwtje bent geworden, zal ik je in een korfje zetten, en overal heen dragen waar je wezen wilt. Wees maar gerust hoor!

Nieder-Ingelheim 8 Januari '82.

[Deze brief werd geschreven naar aanleiding van besprekingen over een stuk van den heer Perelaer dat

was opgenomen in het Handelsblad van 25 December 1881, en naar aanleiding van een en ander dat MULTATULI o.a. ook van den heer Iterson zelf vernomen had over het later in dezen bundel nog eenige malen te noemen Huldeblyk. Hier wordt deze brief alleen om den merkwaardigen inhoud opgenomen, niet in verband met iets anders.]

.....

Overigens zou ik er voor zyn om niet juist het mooierige boek Max Havelaar maar liever den ‘brief aan den Gouv. Generaal in ruste’ tot uitgangspunt te nemen. Dit is vooral goed wyl er uit den datum van dat stuk blykt dat ik na 't verlaten van Lebak niet terstond ben begonnen met ‘aan den weg timmeren.’ Wanneer de lebaksche zaak door my op touw ware gezet om 'n rol te spelen, zooals me verweten is, zou ik niet, zonder de minste publiciteit getracht hebben 1°. myzelf staande te houden en 2°. ondershands verbetering te bewerken in de indische toestanden. Dit laatste doel zou bereikt (of ... benaderd) geworden zyn, indien Havelaar ‘op de meest eervolle wys’ d.i. op ernstige aanbeveling van D.v. Twist herplaatst ware geworden. Nobeler manier van schuld-erkennen, met weldadig succes tevens, kon ik den man niet voorslaan, dunkt me. (De brief aan hem is veel overtuigender dan de Havelaar. Hy kon beoordeelen of ik onwaarheid zei.)

Dat overigens by 't aannemen van dien ‘brief’ als grondslag voor de geschiedenis der zaak, tevens de Noten op den Havelaar moeten geraadpleegd worden, spreekt vanzelf. Ook de stukken die ik in de Minnebr. publiceerde, en die allen den Brief aan Duymaer van Twist in afschrift vergezelden!

Collard in de zaak trekken? Ook my komt dit oppervlakkig gezien gepast en nuttig voor, en ik vind daartegen geen andere bedenkingen dan die uit opmerkingen van algemeenen aard voortvloeien. Ik houd Collard voor 'n braven kerel. Toen ik den kabinets-brief van v. Twist ontving (in zyn tegenwoordigheid) riep hy (letterlyk)

‘Godverdomme, ik heb hier schelmen en dieven met eere vandaan zien gaan, en men schryft U zoo'n brief! (Dat ‘schelmen en dieven’ had 'n zeer bepaalde beteekenis. 't Was geen fraze.)

En ook alle andere dingen (voor zoover ze ter zake dienen en niet behooren tot de franje van 'n mooierig boek) zyn stipt waar. 't Is wáár, dat Collard den kontroleur vertelde op de jacht aangesproken te zyn door 'n inlander enz. 't Is wáár, dat hy zeide 't lyk van 'n javaan de rivier te hebben zien afdryven, die den vorigen avend, in zyn presentie, zich by den Ass. Res. had gemeld met 'n klacht. Het is wáár, dat Collard den kon-

trôleur bewoog my meetedeelen dat de Resident aan den Regent geld had gegeven. In één woord, alles wat ter-zake dient, is zooals ik 't in dat boek voorstelde. En ... ik heb niets verzwegen dat de strekking eenigermate zou kunnen ontzenuwen. Bovendien er bestaan geen redenen om Collard te verdenken van oneerlykheid, zooals 't weigeren van getuigenis inderdaad wezen zou! Maar ... ook de kontrôleur Langeveldt van Hemert was niet oneerlyk! Toch heeft hy er vrede mee gehad, te weten dat ik rondzwierf als 'n vagabond, zonder ooit 'n mond opentedoen! Ik had hem gepermitteerd geen held te wezen, goed! Maar ... enfin! Hy is overleden. Toen hy my (in '80?) zag, begon hy als 'n kind te schreien, en viel slap tegen my aan. Ik bezocht hem wel eenigszins met het plan hem te verzoeken nu, na 't eindigen van z'n carrière, hy was gepensionneerd als Resident, nu niets hem meer deren kon, voor my optetreden. Maar z'n toestand was zóó ellendig, hy was zoo ouwelyk en débiel en ... hy huilde zoo, dat ik 't niet van my verkrygen kon hem op kosten van krachts- of karakterinspanning te jagen. By diezelfde gelegenheid (te Bergen O Z) ontmoette ik Collard. [De hier bedoelde ontmoeting had plaats te Breda in 1878. Zie blz. 114 van dit deel Brieven.] Hy was allerhartelykst, o ja! Maar ... ik wou geen

échec lyden, en vroeg hem niets! Nogeens, ik heb geen enkele reden om te denken dat Collard weigeren zou, dan ... de algemeene opmerking: dat ieder die sedert 1856 (jaar van 't ontslag vragen) of na Februari 1860 (verschyning van 't boek M.H.) om velerlei redenen verplicht was geweest voor my optekomen, zich heel voorzichtig stil hield! Er zyn er honderden die eershalve woedend hadden moeten worden, toen men in Holland begon my voor 'n slecht mensch uittemaken! Niemand protesteerde, noch zy die van naby weten konden dat ik gelyk had in de zaak te Lebak, noch de zeer velen die my van vroeger kenden als 'n goed mensch. De grief die my deze ... trouweloosheid sedert zooveel jaren veroorzaakt (ook nu nog!) kan ik niet beschryven. Als ik begonnen was dezen of genen daarover verwytingen te doen, was er geen eind aan geweest. Uit overmaat van ergernis heb ik altyd gezwegen. Wat nu Collard aangaat, by m'n komst te Lebak kende ik hem niet, en ik zou dus verkeerd doen me op hem als ‘oud vriend’ te beroepen. Daartegen-over staat dat hy boven ieder ander geschikt ware optetreden als getuige in de lebaksche zaak zelf. Maar wie kan zeggen of hy daartoe, god weet om welke redenen, genegen is? Zyn zwygen gedurende zooveel jaren bewyst al vast

dat-i geen aandrang voelde spontaan optetreden. En 'n weigering van zyn kant zou heel verdrietig zyn. Zoo-iets moet van harte geschieden, en niet schoorvoetend. Daarby komt nòg iets, en deze opmerking slaat op velen. Ik ben zeker dat menigeen berouw heeft dat-i door laf zwygen my heeft overgelaten aan de clique van van Twist. (Ik noem 't nu zoo kortheidshalve, en niet eens geheel juist. Maar: passons.) Vooral sedert 'n jaar of zes, zeven is de algemeene stemming nogal veranderd. Maar nu zou er voor hen die my verloochenden eenige moed noodig zyn om nu voor den dag te komen. Ieder zou hun toevoegen: ‘Wel, waarom sprak je dan niet vroeger?’ Als byv. Collard nu openlyk verklaarde dat ik ten aanzien der lebaksche zaken, voor zoover hy daarvan weten kon, de waarheid gezegd had, zou hy 't antwoord moeten afwachten: ‘dan ben jy wel 'n beroerde kerel, dat je Havelaar zoolang hebt laten uitschelden!’ Zie, ik ken Collard niet goed genoeg om te weten of hy die beschuldiging durft trotseeren. Vooral daar ze, stipt gezegd, grond heeft!

En iets dergelyks past op 't getuigenis omtrent de vuile verhouding van Brest van Kempen met den Regent. Daarover heb ik nog andere opmerkingen.

Ik hield B.v.K. inderdaad in gewonen zin

voor 'n hoogstfatsoenlyk man, en (alweer in gewonen zin) dit zeg ik nog. Hy was in toon, taal en voorkomen 'n gentleman. Daarmee geheel overeenkomstig was dan ook onze geheele verhouding. By 't ‘aboucheeren’ viel geen enkel onbehoorlyk woord.

(Niet zonder doel konstateerde ik dit in m'n brief aan hem van 28 februari 1856 No. 93, slot. Ik wilde my dekken tegen de banale opvatting der zaak, alsof ik met m'n chef 'n standje had gehad. Niets daarvan! 't Was 'n principekwestie, en ... hyzelf vreesde dat IK 't winnen zou. Zelfs heeft hy zich als 't ware geexcuseerd over de my toegedeelde berisping, en verzekerd dat hy daartoe geen aanleiding had gegeven. Ook betuigde hy me uitdrukkelyk z'n hoogachting.)

Fatsoenlyk man! Wat is dat eigenlyk? Of hoe is dat woord hier optevatten? Toen ik op de doorreis naar Batavia by B.v.K. afstapte (hy had me daartoe uitgenoodigd,) en hy me zeer beleefd ontving, verweet ik hem 't geen er tusschen hem en den Regent was voorgevallen. Hy werd verlegen, en hakkelde, en zei iets als:

- Ja ... zie je ... eens besloten om ... de zaak niet ... naar uw meening ... te behandelen ... moest ik wel ... van ... myn ... kant ... alle pogingen ... (etc. Men kan zulk gehakkel niet precies weergeven.)

Fatsoenlyk, in iets hoogeren zin nu, was die handelwys zeker niet! Maar dan komen wy op 'n ander terrein dan ik bedoelde toen ik B.v.K. voor zooveel noodig schetste. En nog verder wyken wy af van dat woord, als we de zaak behandelen van die vuile verhouding met den regent. Aan zoo iets dacht ik niet, en 't spyt me dat er zoo iets in 't spel was. Anders gezegd: het doet me genoegen het niet geweten te hebben toen ik den Havelaar schreef. Misschien had ik me laten verlokken dàt aanteroeren, en ik ware vervallen in de chronique scandaleuse, terwyl nu de zaak geheel en al gebleven is op het gebied van zoogenaamd staatkundige (liever oudgasterige) regeerings-principes. Dat B.v.K. byzondere redenen had om den regent te ontzien, zal wel waar zyn, want het is my gezegd door iemand die 't weten kon (waarvan straks) maar dit neemt niet weg dat hy, 'n heel ordinaire rang- tractement- en pensioensjager, geheel en al handelde ‘in den geest van de regeering’ door myn aanklacht te smoren, gelyk uit den uitslag gebleken is. (Ik werd gedwongen m'n ontslag te nemen: de verplaatsing naar Ngawie was 'n piège! en hy bleef in gunst.)

(Geen piège van van Twist, o neen. Hy was te verregaand onkundig van alles, om te weten waarom

ik te Ngawie zou moeten buitelen. Maar ik sla nu deze byzonderheden over.)

Afgescheiden nu van de vraag of B.v.K.'s byzondere verhouding tot den regent invloed had op z'n déloyale handelwys, en ook van de kwestie of ik m'n stelling niet verzwakken zou door dat optegeven als hoofdmoment, wáár is het dat de hierbedoelde beschuldiging tegen B.v.K. werd ingebracht, en wel door den heer Hasselman, minister van Kolonien! Hy heeft me gezegd: ‘Wel, wist je dàt niet. B.v.K. zat onder den regent omdat die hem meiden leverde.’ (letterlyk!)

Die woorden geschreven of gedrukt kyken iemand vies aan! Daarom is het de vraag of 't goed is ze aantehalen, terwyl aan den anderen kant juist het letterlyke hier misschien de eisch wezen zou. (Misschien niet, waarvan straks.)

Vóór die uitlating zeide Hasselman iets anders dat waarschynlyk beter te gebruiken is. Maar oordeel niet te gauw.

De oorzaken die me tot hem voerden sla ik nu over ... 'n lange geschiedenis! [Zie deel brieven 1867.] Heel spoedig begon hy op 'n toon van ... verwyt of geringschatting, met:

- Maar ... ik begryp niet waarom je nooit gebruik hebt gemaakt van mýn rapport over Lebak. Daar staat wat meer in dan in je Havelaar!

- Uw rapport?

- Ja, wel zeker. 't Myne!

(Hy was nl., en dit wist ik niet, een myner voorgangers te Lebak geweest. In 't nasporen van het archief schyn ik niet zoover te zyn teruggegaan ... wat ook niet noodig was.)

Daarover werd nog wat gesproken, en door hem altyd op 'n toon van afkeuring dat ik de zaken niet zwart genoeg gekleurd had.

Daarin had hy ongelyk. Erger dan 't vermoorden van m'n voorganger, kòn het niet, en in den Havelaar onthield ik my van veel geschets, 'n onthouding uit kunstbesef, waarop ik dan ook uitdrukkelyk wys. Door te veel te schetsen, verzwakt men den indruk. Doch dit hoefde Hasselman niet te begrypen. Ook konstateer ik nu maar alleen dat de minister van koloniën me als 't ware verweet dat ik niet genoeg gezegd had! En dit zeide hy als specialist in de zaak, in hoedanigheid van gewezen Assistent-Resident van Lebak!

De vraag ryst nu, of er van die uiting moet gebruik worden gemaakt? Ge begrypt dat we onder vier oogen waren. Ik ken Hasselman niet genoeg om te weten of hy 'n man van z'n woord is, (ik gis: ja!) doch kan berekenen dat hy die vis-à-vis my zoo rond en byna plomp met zyn opinie voor den dag kwam, ook jegens anderen meermalen

moet gezegd hebben wat hy my zeide. Al ware hy dus 'n oneerlyk man (wat ik niet geloof) dan nog zou hy zich door loochenen in 't oog van die anderen tentoonstellen. Ik zou dus op zyn getuigenis durven rekenen.

En toch is 't de vraag of het beroep op Hasselman nuttig wezen zou? Even als by Collard heeft by hem de spontaneïteit ontbroken, en ook by hèm dus zou nu een getuigenis in 't voordeel van Havelaar worden uitgelegd in zyn nadeel, vooral daar hy minister van koloniën en dus in staat geweest is my recht te doen. Elk ander minister kàn zich verschuilen achter de meening dat ik in m'n onrecht was. Hy niet! (De vraag: ‘waarom drong dan jyzelf niet by Hasselman aan om iets te doen?’ ligt voor de hand. Ik had er goede redenen voor, die ik nu oversla, schoon ik je ze heel graag vertellen wil, en, meen ik, reeds verteld heb.)

Zoodra we ons begeven op kwestieus terrein (kwestieus noem ik de genegenheid van Collard en Hasselman om flink voor den dag te komen) loopen wy gevaar aftedwalen van de hoofdzaak. Met of zonder de getuigenissen van die heeren is de gegrondheid myner in den Havelaar neergelegde grieven zonneklaar bewezen. By weifeling of halfheid van C. of H. zouden m'n tegenstanders terstond zich daaraan vastklampen, en dit is ge-

vaarlyk. 't Is de vraag niet of ik hen ten laatste zou dwingen te erkennen dat ik recht had (o zeker!) maar de thans bestaande opwekking zou weer vervliegen in die voorloopige schermutseling. Ik heb daarvan ondervinding. De tyd van pleiten moest voorby zyn. Honderdmaal heb ik er aan gedacht Collard, en vooral Hasselman, opteroepen, maar ... ik ben wee van overtuigen. Wie nu nog niet gelooft dat Havelaar gelyk had, wìl niet overtuigd zyn. Ik herinner me hoe bly ik was toen in ... ('t eerste jaar van Sloet van de Beele) de heer Schook me schreef dat die G.G. aan den heer Hooft (?) te Ammerzoden ... och, ik weet niet recht meer. 't Kwam hierop neer dat Sloet my gelyk gaf. Dan ben ik klaar, dacht ik. Jawel! [Zie Brieven 1862 blz. 50.]

In 1860 berichtte men my dat de dokter die m'n voorganger behandeld had, my aanviel. Zekere kommissie die toen voor Havelaar zou optreden bleek dien aanval belangryk genoeg te vinden om my te sommeeren daarop te antwoorden. Met heel veel moeite begaf ik me uit Brussel naar Rotterdam (ik had geen cent op zak) nam 'n kamer in 'n logement, en annonceerde dat ik al de bewysstukken van den Havelaar by me had, en ieder belangstellende uitnoodigde die by my te komen zien. Heel naïf meende ik dat het de

Natie om waarheid te doen was! Er kwam niemand! En dr. Bleeker, 't kommissielid dat my op 't stuk van dien dokter gewezen had als zoo bezwarend, zei me, toen ik hem later sprak, dat de aanmerking van dien dokter eigenlyk op niets neerkwam. (‘Op niets’ wat de strekking van den Max Havelaaraangaat. Dat was zoo. Zelfs versterkte ze myn bewering dat m'n voorganger vergiftigd was.) Bleeker zei:

- ‘Och, je moet begrypen, ieder spreekt nu van dat boek, zie je. En die dokter Bensen wil nu ook graag eens genoemd worden. Zoo gaat het altyd. *Ik* heb terstond gezegd dat z'n aanmerking niets om 't lyf had.’

't Was om den man aantevliegen. Intusschen had ik de pynlyke reis naar Rotterdam gemaakt, zat zonder geld in 'n logement en ... de geestdrift van die kommissie voor M.H. was voorby. [Zie Brieven 1861 blz. 22 en volgg.] Règle générale; by zulke zaken is 't van hoog belang zich stipt te bepalen by de hoofdkwestie. Elke afleiding, elke stap op 'n zypad, verzwakt.

Zoo iets nu vrees ik van 't opsporen van meer getuigenissen dan reeds in den loop dien de zaak genomen heeft, ligt opgesloten. Behalve die aanmerking van Dr. Bensen (zie Noot 151) is er nooit op eenig in den Havelaar vermeld feit iets afgedongen. Jazelfs: dit is

niet beproefd. Dat zeer velen 't zouden geprobeerd hebben indien er maar eenige kans ware geweest op goeden uitslag, ligt voor de hand.

Eens ben ik beschuldigd onwaarheid gezegd te hebben door 'n ‘Oud- officier van 't Ind. Leger.’ Zie daar over 't nootje op blz. 385 van de laatste uitgaaf. [Zie daarover ook Brieven 1870-75 blz. 96.] Zoover my bewust is werd er overigens nooit ... ja toch, er is beweerd dat er in de Lampongs niet zooveel (of: geen) gevluchte Bantammers waren. Ik blyf m'n sustenu volhouden, maar 't onderzoek zou ons noodeloos van den weg brengen. 't Is door den (generaal?) Weitzel gezegd, meen ik. Wanneer de zaak daarmee stond of viel, zou ik voorstellen er over te schryven aan 'n onpartydig en bevoegd persoon in Indië. Over den uitslag zou ik heel gerust zyn, want ik weet dat ik de waarheid gezegd heb. Mocht iemand die accessoire meening voor hoofdzaak houden (of dat voorgeven) wel, ik zou bereid zyn ook daarvan bewys te leveren. Maar wat dan? Ik riskeer als ik daarmee aankwam, 'n antwoord te krygen als van Bleeker. Iets als: Ja, zie je, dàt heb ik wel gedacht. Ik begreep wel dat die Weitzel ook 'n duit in 't zakje wou gooien!’

Zeker zult ge er op gelet hebben hoe ik in de Noten me telkens beklaag, dat men geen zuiver

inzicht in de zaak VERKOOS te hebben. Dat de officieele stukken die ik in Max Hav. en Minnebr. publiceer, valsch of verzonnen zouden zyn, heeft niemand durven beweren, maar men heeft ze, *gelijk alles*, geïgnoreerd. Dat was 't makkelykste.

Het zwygen van allen die zooveel belang zouden gehad hebben by spreken (Duymaer van Twist in de eerste plaats!) en dat zooveel jaren lang, en na zooveel sommatïen van myn kant, is meen ik 't sterkste bewys voor de waarheid van den M.H. Dàt en de toestand van Bantam, voornamelyk van Lebak!

Ikzelf ben moe van de zaak. Wel 'n geluk voor my dat mannen als gy - en dat begryp ik wel! - meer lust hebben dan ik om haar weer aantepakken. Als ge al m'n deceptien kendet! 't Is wel inderdaad iets als 't getob van de mier waarover ik spreek als inleiding tot de Saidjahgeschiedenis. Ja, ìk ben er wee van! En niet dan ongaarne zie ik dat boek in. Maar nu, de laatste dagen daartoe genoopt (nu byv. by 't schryven van dezen brief) frappeert het me hoe korrekt de zaak in elkaar zit. Neem, byv. den ‘Brief aan den G.G. in ruste’. Er is geen speld tusschen te krygen. En dit is... juist een der oorzaken geweest van mislukking. Als D.v.T. den minsten kans had gezien iets te winnen by debat, ware hy (persoon-

lyk of door intermédiair van anderen) uit den hoek gekomen. Maar dit niet kunnende, was hy wel gedwongen tot zwygen, juist het eenige waardoor hy me afmatte. En dit doemde my tot eentonigheid! Vandaar dan ook dikwyls m'n zwygen. Ik begon te vreezen dat men zeggen zou: ‘Och, daar is hy weer met z'n ouwe gezanik! Altyd hetzelfde!’ Dat is dan ook zoo. Variatie kon ik er niet in brengen. M'n gelykhebbery verveelt mezelf. Maar dit is geen reden om my ongelyk te geven!

Ja, het trof me dikwyls hoe stipt en kompleet de zaak door my in '56 behandeld was, zóó dat ik nu nog (in 82!) me houden kan aan alles wat ik gedaan en later geschreven heb. Deze opmerking kwam me zoo even in den zin toen ik op de woorden wees waarin ik konstateerde dat ik met den resident geen ‘standje’ had gehad. Er blykt hoe ik voorzag hoe men de zaak naar beneden zou willen halen.

9 Januari '82.

Ik zou nog terug komen op dat ‘meiden’ praatje. Ik houd Hasselman's beschuldiging voor waar, vooral omdat ik later zoo dikwyls over B.v.K. hoorde spreken als 'n zeer wellustig mensch, waaraan dan ook z'n eindelyke krankzinnigheid wordt toegeschreven. Ik verzeker u dat het me

leed doet. Behalve den tegenzin om zoo'n platte uitdrukking te doen drukken, heb ik er nog dit tegen dat ik niet graag zeker soort van Brave Hendrikken tot bondgenooten kreeg. Er is iets laags in iemand met wien men officieel in geschil ligt, optezoeken in z'n alkoof. Wèl ben ik hiertoe in casu gerechtigd, indien 't waar is dat alkoofzaken invloed hadden op 't officieele, o ja! Maar wie alles doet waartoe hy zou ‘gerechtigd’ zyn, is geen goed mensch! In 't kort, het stuit me!

En weer aan den anderen kant, als men bedenkt dat ik die zoo liberaal van opvatting ben in zulke dingen (ik neem 't 'n wellusteling (?) hoofdzakelyk kwalyk dat-i z'n hersens bederft!) en in weerwil daarvan zoo fesoenlyk m'n plicht deed (let wel: óók naar kappelmannigen maatstaf!) dat ik nu lyden moest onder de fout van iemand die ook juist naar dien maatstaf z'n plicht niet deed.

(Over zulke zaken is tusschen B.v.K. en my nooit gesproken, maar ik houd me overtuigd dat hy op allerdeftigste wys de banale moraliteits praatjes zou verkocht hebben. Misschien had hy my om m'n hoogstliberale opvatting, voor 'n zedeloos mensch uitgemaakt. Zoo iets is me dikwyls voorgekomen.)

Maar, vraag je, wat is nu je konklusie ten aan-

zien van 't inroepen der getuigenis van Collard en Hasselman?

Wel, ik wacht je advies. Neem voor zeker aan dat al wat ik schryf stipt waar is. Aan ontkennen van Collard of Hasselman verkyk ik m'n beste oog, 't linker! Maar voor schoorvoetery, voor halfheid, voor bygesleepte maaaaren ben ik bang.

En vooral: de tyd van getuigenissen byeenzoeken is voorby. Dat is m'n voornaamste bezwaar. En daarin word ik versterkt door 'n stuk in de Amsterdammer van gister dat me heden ochtend in handen kwam. Ik zeide u reeds by eenige vrienden te hebben aangedrongen op 't propageeren van Perelaer's stuk. Een hunner heeft met beste bedoeling daaraan gemeend te voldoen door 'n uittreksel uit m'n brief aan hem ... overteleveren (beter woord is er niet voor!) aan de redactie van dat blad, en zie, die heeft alweer juist het van ouds bekende smoormiddel by de hand gepakt. waarop ikzelf met afkeer wys. En dat: ‘niet behooren tot de blinde vereerders van Multatuli’! Ik vraag noch om vereering, noch om blindheid, maar wie vroeg hùn naar die betuiging? Dat is weer de afgezaagde slenter om ieder die 't voortaan voor my opneemt uittemaken voor 'n blinde.

‘En als het blyken mocht dat werkelyk Multatuli

voor 25 jaren Lebak verlatende van daar vertrok als 'n man die z'n plicht had vervuld...' etc.

'*Als het blyken mocht!*' Ei! Een voorstel alzoo om nu, in 1882 eens van voren af aan te beginnen met 'n onderzoek. Hartelyk dank! Me dunkt dat er in die 25 jaren voldoende 'gebleken' is! Wie nu nog niet weet of Havelaar gelyk had, zal 't nooit weten. Zóó doende zou men elke nieuwe 25 jaar op nieuw kunnen konkludeeren tot begin van onderzoek.

Dat 'als er blyken mocht' is 'n mooie tekst. En ik voorzie preeken dáárover als we moeite doen Collard of Hasselman in de zaak te trekken. De minste lamheid van hun kant zou worden aangegrepen om opnieuw aantedringen op 't 'blyken' van een of ander. En, gelyk ik by ondervinding weet, dan verloopt de zaak.

Myn aanbevolen punt van uitgang is: wie nu nog niet overtuigd is, kan ophoepelen!

Dag beste Iterson, wees hartelyk van ons drietjes gegroet.

Ge moogt al dit geschryf laten lezen aan wien gy goed vindt. Maar laat er niets van drukken. Niet IK moet weer pleiten. De Arnhemmer noemde het slot der noten op den M.H. 'welsprekend.' Jawel, juist omdat ik geen woord voegde by de erkenning der indische couranten: dat 'Lebak 'n

woesteny is. Al wat ik verder zeggen zou, wordt seuren. En helaas, dat is ook wel 'n beetje van toepassing op dezen brief!

Wat Hasselman aangaat, is 't ook de vraag of 't ‘fair’ is, gebruik te maken van iets dat hy - wel minister zynde. maar niet àls minister - in 'n soort van gul laisser-aller gezegd heeft. Dàt spreekt zelfs uit het triviale der uitdrukking. 't Kòn niet gemeenzamer. Geen spoor van diplomatieke voorzichtigheid. En juist daarom zou 't me bezwaren hem in onaangenaamheden te brengen. Ik ben benieuwd naar uw opinie.

Hoofdzaak blyft: dat de zaak door 't zoeken van nieuwe bewysgronden weer plekerig wordt. Dáár ben ik misselyk van.

Aan den heer Dr. H. de Haas te Rotterdam.

Geisenheim 5 Nov. 1879.

.....

Ik kan u verzekeren dat ik geen courant of boek opneem, zonder verdrietig aangedaan te worden. Jammer dat ik niet meer in my heb van ùw temperament, en de zaken meer lachend opneem. Als ik dàt kon zou men meer van me hooren. Ik ben te zwaar op de hand te vermanerig, te puriteinsch van opvatting. Ik

erger me als ik lees (heden byv. in een duitsche courant:

‘Seine Majestät hat den Grossfürsten recht herzlich umarmt und geküsst, DENN es liegt Seiner Majestät sehr viel daran mit Seinem Neffen, dem Russischen Kaiser auf freundschaftlichem Fusse zu bleiben.’

Dat ‘denn’ wordt door 30, 40 millioen menschen geslikt, en niemand ziet in dat men hier Z.M. de rol laat spelen (tot en met de kussen toe!) die Pierson zoo heel erg vindt in arme schepsels, die ... etc.

Wat zoo'n (kindsche?) keizer doet, kan me niet schelen, maar ik verzeker u dat niemand zich gestuit voelt door zulke dingen. Men vindt het zeer ‘en règle’ dat 'n man een kus geeft om zeker doel te bereiken, juist alzoo 't middel aangrypt dat de hoofdfactor van prostitutie is: Lief zyn om voordeel!

En zoo'n Bismarck! Koketieeren met zwartrokken en Behouders om door 't voteeren van 130 millioen mark voor verderfelyke Inkomende Rechten, het duitsche Ryk (dat 5000 millioen van frankryk ontving) aan 'n beetje geld te helpen!

En de invoering van de konfessioneelen scholen! En zoo veel in Duitschland. De middeleeuwen keeren terug. Toen m'n vrouw onlangs in onzen tuin harkte, kwam men haar waarschuwen voor

de policie. Het mocht niet, vertelde men ons, want het was Zondag!

En dat leutert van vooruitgang!

Maar zegt deze of gene, ik zou me zulke dingen niet aantrekken!

‘Wie twaalf maal zegt: ik zou, zegt elf maal 'n bêtise!’

Het is waar dat ik met duitschland niet te maken heb. Of al ware dit anders, ik kan weggaan, en weer wonen in m'n ‘vaderland.’ Welnu, daarmee heb ik wel te maken, en juist dáár is me elke voetstap 'n aanstoot!

Er staat in den Havelaar ergens 'n regel of wat over de smart van iemand die 't wèl meent met z'n mede-menschen, en zich voortdurend overschreeuwd ziet door kwakzalvers en bedriegers. Ik kan u niet voldoende zeggen wat voor my 't verblyf in Holland is! M'n brief zou al te lang worden indien ik u de grieven schilderde die me daar overstelpen. Toch zal ik daar moeten terug komen (om voordrachten te houden) maar nu reeds voel ik my zenuwachtig by 't vooruitzicht. Ik ben dan ook by zoo'n tournee mezelf niet, en dat mag ik zelden wezen. M'n aard is kinderlyk vroolyk, en veel omstandigheden dwingen my tot 'n stemming die op zwartgalligheid gelykt. En dan 't besef dat men me verwarren zal met het

volkje dat zich melankoliek aanstelt om interessant te wezen!

Myn oordeel over de hollandsche toestanden is zeer ongunstig. Ik weet niet wat misselyker is, de koning, de ministers (deze of de vorigen om 't even) de Volksvertegenwoordigers of 't Volk. Zoo'n Keuchenius die z'n heere Jezus Christus in de Kamer brengt is bespottelyk, o ja, maar hy staat hooger dan liberalen die hun liberalismus n i e t in de Kamer brengen. Nog altyd betaalt men belasting voor ‘Eeredienst’. Nog altyd bestaan de verfoeielyke en zeer onëkonomische Inkomende Rechten! Nog altyd wordt er onderwezen ‘de par le Roi!’ De gilden zyn afgeschaft maar .. 't gild der schoolmeesters is meer dan ooit in bloei. Men laat vreemdelingen hun vlag hyschen in Insulinde, en de minister die dat volkje niet aandurft, zegt (onwetendheid of opzettelyke leugen?) dat de streken waar die avonturiers zich vestigden, niet tot Insulinde behooren. Geen lid van de Kamer vraagt of dan Borneo toen 't nederlandsch gezag den heer A.L. Weddik tot gouverneur benoemde (in ± '44) al of niet gerekend werd tot onze bezittingen te behooren.

(De benoeming van Weddik had juist ten doel ons eigendomsrecht te constateeren!)

Geen Kamerlid heeft den vorigen minister van

Justitie ter verantwoording geroepen voor 't -weggoochelen van Pincoffs. Niemand protesteert tegen 't betalen van *f* 100.000 aan den tegenwoordigen kroonprins, of wel: niemand vraagt of hem dat geld wordt uitbetaald. De heele Kamer (en 't krantlezend volk daarby!) laat zich op den mouw spelden dat de oorlog te Atjeh glorieus geëindigd is.

(Er is geen woord van waar! Wat van Swieten deed uit persoonlyk belang en verlangen naar rust, doet nu de Regeering om zich van de zaak aftemaken. Ons gezag te Atjeh strekt zich niet verder uit, dan de kanonnen dragen, en dàt bereikt men altyd met 'n inlandschen vyand, wiens taktiek meebrengt zich in bosschen en gebergten terug te trekken. Veroverd hebben we niets dan de plek waar we gecampeerd zyn.)

Te Amsterdam benoemen ze 'n orthodoxen professer ‘om ook studenten van die kleur aan de akademie te krygen.’ (zoo schryft men my.)

(Net 'n winkelier die om klanten te lokken, zich van allerlei waren voorziet, om ieder te bedienen naar z'n keus.)

By de discussien over de begrooting wordt, als naar gewoonte, alles vermeden wat inderdaad ter zake dienen zou, om lang en breed z.g.n. politieke wysheid te luchten te hangen. Gemeente-besturen,

produkten van de keus des volks, god beter 't, geven duitsche Gewalthaber niets toe in domheid en baasspelery. (Onlangs las ik dat te Kuilenburg 's avonds tien uur alle publieke huizen moeten gesloten zyn, ook N.B. logementen! Maar diezelfde gemeente-besturen zien geen kans straatjongens te beteugelen! Ook laten ze slachtvee door de straten dry ven. En wat 'n ‘markt’ is blyken ze niet te weten.)

Laat eens 'n Kamerlid aandringen op 'n specifieken staat van de pensioenen! Misschien zou 't volk wakker worden als het dien gepubliceerd zag! Wat al ministers!

En de couranten, die ‘tolken’ der publieke opinie’. Duidelyker bewyzen van immoreele verrotting kunnen er niet geleverd worden dan die dingen. Ik weet dat de kunst van ‘lezen’ niet algemeen is. Dit is te betreuren, want als men gewoon werd zich rekenschap te geven van wat men las, zouden die ‘tolken wel genoodzaakt zyn zich te beteren. De fatsoenlykste krant is Asmodee. Dat blad is dikwyls franchement gemeen-gemeen. (‘dikwyls’ zeg ik, want soms doet het ook aan nagemaakte deftigheid, midden in de smeerigheid van de rest.) Maar de andere bladen zyn huichelachtigfatsoenlyk-gemeen. Ze staan tot 'n z.g.n. schendblad als ‘uwéé’ tot ‘jou’.

En de feuilletons! De boeken! De vertellingen! De versies! Ajakkes.

Ja, ik ben bitter. En dan by dat alles 't besef dat ik zoo gaarne een en ander gedaan had ter verbetering, zonder 't minste succes! Alle klieken, hoe vyandig ook, schynen elkaar 't woord gegeven te hebben, my te ignoreeren.

14 Aug. 1881.

Ik denk telkens aan zeker werk van Bulwer waarin 'n ouwe heer voorkomt die 'n boek wil schryven over de menschelyke dwaasheid. De man komt nooit tot uitvoering van z'n plan, maar wel zamelt hy bouwstoffen, en telkens roept hy: dàt komt er in! Maar hy bemerkt dat de stof te ryk is en durft niet beginnen, inziende dat-i toch niet klaar komt. Zoo is het!

Maar dan volgt de bekende verdrietige vraag: is 't niet dwaas wys te willen zyn in 'n gekkenhuis?

7 Oct. 1881.

Myn leven is zonderling vol, vervelend vol, afmattend vol. En 't schryven is my een zwaar werk. Misschien wel omdat ìk zoo tracht precies waar te zyn, en dan lankdradig word van duidelykheid, misschien onduidelyk van lankdradigheid.

20 februari '83.

... Ik moet de zaken in vogelvlucht zien en dan moet ik getuigen dat er voor 'n bitter pessimismus zooal geen reden, dan toch overvloedige oorzaak is!

Met de zoogenaamde ‘beschaving’ ziet het er ellendig uit. Wat men vooruitgang noemt bepaalt zich tot vakzaken, tot verbetering van deze of gene ‘manier’ zonder te beantwoorden aan het eenig gepaste desideratum: vermeerdering van genot.

(Aan ù behoef ik niet te zeggen dat ik met het woord ‘genot’ slechts die genietingen bedoel die tot verhooging van wezenlyk geluk leiden.)

De moraal, de letterkunde, de politiek, het stoffelyk welzyn... alles wordt in phrasen omgezet, òver alles wordt, ten-koste der zaak zelf, hoe langer hoe meer geredekaveld. Kritiek - en slechte! - gaat vóór doen en produceeren. De maatschappy gelykt op 'n troep keukenmeiden die inplaats van spys bereiden, verhandelingen houden over de kokery. En ... slechte verhandelingen! En ze stellen zich onbeschaamd aan alsof ze 't koken beneden zich achtten!

(Jonckbloet, 'n professor, heeft ronduit gezegd dat het kletsen òver letterkunde de ware zaak was. De meesten willen wel zoo, hy zelf byv.!

Meen nu niet, omdat ik toevallig dit voorbeeld aanhaal dat ik zelf hoog loop met die letterkundery. Andere vakken zyn belangryker, maar de knoeiers daarin komen niet zoo brutaal voor hun opinie uit. (In hun handelingen blykt dat ze: praten over staatkunde, moraal, algemeen welzyn etc. stellen bóven die onderwerpen zelf. Ze doen als die keukenmeiden.)

Waar ik de oogen sla, vind ik de blyken der verrotting die onze maatschappy heeft aangetast. En zelfs zy die - op 't voetspoor van Thorbecke - myn uitspraak van 20 jaar geleden beamen, leveren *onder dat toestemmen*, telkens de bewyzen dat ze geen haar beter zyn dan de rest. Geen enkel kamerlid heeft gevraagd van wie eigenlyk de tin hoort waarom tweeërlei roovers aan 't vechten zyn, of althans daarvan niet óók iets aan 'n ander toekomt? Is dit naïveteit? Zoo naïf was Shinderhannes ook. En wat beteekent die herhaalde verzekering dat er geen twyfel bestaat aan ‘de goede trouw’ noch van Jacob noch van Golstein noch van de Brauw? Dat is gelogen. Er bestaat wel terdeeg twyfel aan die goede trouw. Met pleizier wil ik ieder van die drie heeren in 't gezicht zeggen dat-i 'n s..... is.

17 Jan. '84.

Wouters Lehrer is nog altyd ziek, en wy vreezen 't ergste. De arme man is te Essenheim, 'n dorp 1½ uur van hier, waar z'n ouders wonen. Gister heeft Wouter hem daar bezocht. Het overlyden van dien man zou ook ons in moeielyke positie brengen. Misschien dringt dan de schoolopziener er op aan dat Wou naar school moet, iets dat ons zoowel voor 't onderwys als voor de opvoeding zeer treurig voorkomt. Hy leert daar slecht duitsch (oien voor ein, hawwe voor haben etc) slechte manieren en gemeene woorden. Het stelsel van leerplicht - waarmee nu ook in Holland zoovelen dweepen - is my 'n gruwel. De uitslag daarvan in Duitschland is ellendig, Is 't niet bedroevend, z'n kind, van welks opvoeding men 'n gewetenszaak maakt te moeten overgeven aan zulke inrichtingen van stelselmatig bederf? By inspectien van die scholen komt het er vooral op neer of men den jongens heeft ingepompt dat Gott, Kaiser und Reich mooie dingen zyn; de rest is byzaak tot het spreken van hun eigen taal toe! Ook in Holland gaat het dien weg uit, by al 't officieele dat ons onderwys aankleeft. Als men 't onderwys overliet aan byzondere concurrentie zouden ouders kunnen kiezen tusschen systemen, richting en praktyk der respectieve on-

derwyzers. Thans is alles in één vorm gegoten. En wèlke vorm? Na uw vertrek heb ik Dirk's schoolboekjes ingezien, Ze zyn naar! Al die leerboekjes van deze dagen rieken naar 't examen dat men van onderwyzers vordert. Het is alsof men met miliciens die marcheeren moeten leeren, zou gaan redekavelen over dynamica en anatomie, of 'n scheepsjongen bezighouden met meteorologische beschouwing der cyclonen. Het blyft de vraag of veel van 't geen thans in de leerboekjes behandeld wordt wel eens dienstig is voor den beginsel onderwyzer (ik zeg: neen!) maar al ware dit anders, den leerling dient de valsch-wetenschappelyke inrichting der leerboeken zeker niet! Het maakt hem (in plaats van vermeerdering van z'n kennis) vertrouwd met... kletsen! De ware wetenschap eischt dat het kennen van feiten, 't positieve weten, 't ontledend denken vooraf ga. Er valt niet te denken zoolang men niets weet. De natuur vraagt eerst voor 't geheugen, daarnà voor 't denkvermogen voedsel.

Als ik let op dergelyke dingen, voel ik me verdrietig. Op technisch gebied maakt men dagelyks vorderingen, dit is waar. Maar dat die vorderingen gunstig werken op intellectueelen en zedelyken vooruitgang, d.i. ‘op verhooging van oorbaar-genot’ (want dit is myn criterium) ontken

ik. Van de meeste nieuwe uitvindingen maakt zich terstond de ‘industrie’ meester, zegge: de kunst om de menschen vervalschte waren in de handen te stoppen. In de couranten lees ik dat men - natuurlyk in Amerika - geslaagd is in 't fabriceeren van kunsteieren. De kip die deze charge verzonnen heeft, toont onze eeuw grondig te kennen. We hebben kunstboter (in 'n weideland!) kunst-pieteit (dogmatiek) kunst staatkunde. Ja, ja, die kip heeft den spyker op den kop geslagen.

6 febr. '84.

Dezer dagen las ik 'n boek dat me innig veel genoegen deed. Het ligt geheel buiten uw kring, maar wat my betreft in lang heb ik geen boek gelezen dat me zooveel voldoening gaf. En dit verheugt me zoo. Vooral ook omdat ik hierin een bewys meen te mogen vinden dat ik, die zooveel afkeur, zooveel minacht, geen genoegen schep in afkeuren of minachten. Van jongs af had ik zoo'n byzonderen lust om de West-Indien te leeren kennen. Daarvoor bestonden oorzaken die ik nu voorby ga. 't Was en is zoo. Toen ik nog in den waan verkeerde dat dat ‘Huldeblyk’ my zekere vryheid van beweging verschaffen zou, stond 'n reisje naar Paramaribo op de lyst myner

plannen. Hoe dit zy, ik stelde belang in de West, en nòg. Daar zag ik 'n werk aangekondigd van zekeren Kappler over Nederl.-Guyana. Ik schafte het my aan, en zie, zelden beantwoordde een boek zoo volledig aan 't verlangen van den kooper als dàt werk. Die Kappler levert waar voor 't geld! Daarby komt dat z'n arbeid tevens den naam van Lebensbild verdient. Hy had het ook ‘Mémoires’ of ‘Confessions’ kunnen noemen. Ik lees met wantrouwende attentie, en moet erkennen dat ik hem nergens betrapte op onwaarheid. Er is iets eenvoudig-naifs in z'n mededeelingen dat zeer voor den man inneemt. Verbeeld u dat hy als arme 19-jarige jongen in 1835 Stuttgard verliet. Hy had 'n onweerstaanbaren lust om ‘de wereld’ te zien, vreemde landen, vreemde natuur, vreemde zeden. Maar... arm! De eenige manier was, zich te Harderwyk te laten aanwerven. Hy diende z'n zes jaren uit, na 't gebracht te hebben tot fourier. Daarna ging hy naar Wurtemberg terug, bleef daar slechts twee maanden om opnieuw naar de West te gaan, natuurlyk alweer zonder middelen, maar nu als vry man. Daar is hy maar eventjes veertig jaar gebleven en hy leidde een waar Robinson Crusoe's leven, of nagenoeg. Want de weinige indianen of boschnegers waarmee hy in aanraking kwam, kunnen niet gelden voor ge-

zelschap. In de latere periode van z'n verblyf had hy 'n 20, 30, ja tot zeventig toe, Wurtembergers by zich, maar hy klaagt bitter over dat volk. Eenigszins beter kon hy met Chinezen terecht, die na de slaven-emancipatie door bemiddeling van de Regeering werden ingevoerd. Wat die man heeft gewurmd om zich staande te houden is verbazend. Gedurende vele jaren moest hy in de bosschen kapellen en kevers vangen om aan den kost te komen. Of liever, óók daarom. Want entomologie en zoologie was z'n liefhebbery. Hy heeft dan ook 'n heele verzameling opgezette dieren en skeletten weten te bezorgen aan 't museum te Stuttgard. Hy zelf betreurt z'n gemis aan wetenschappelyke leiding, maar ik betwyfel of menig man van 't vak zooveel wetenswaardigs geleverd heeft.

En ik, die zoo gaarne veel weten wilde van Guyana! Na Kappler's boek kan ik me voorstellen er geweest te zyn geholpen door de kennis van eigenaardigheden die tropenlanden met elkaar gemeen hebben. Toch zou ik thans nog gaarne daarheen willen. Maar ik zou er nu niet komen als vreemdeling.

Wat overigens den toestand van dat enorm groote land aangaat (ethnologisch en maatschappelyk) die is treurig. En ik zou - evenmin als de regeering

te Paramaribo of in den Haag - weten wat er moet gedaan worden om daarin verbetering te brengen. Ook Kappler ziet het donker in.

De onderzoekingslust en taaie yver van dien man zyn bewonderenswaardig. Thans is hy - 68 jaren oud! - in de Oost om ook daar eens rond te zien. Hoeden af voor dien man!

En even als hy zich beklaagt over gebrek aan ‘wetenschap’ - m.i. ten onrechte, schoon Joost weet waar hy de kennis vandaan haalt - meent hy ook dat hy geen ‘schryver’ is. In 'n kort voorberichtje maakt hy daarover als 't ware z'n excuses. Dit hoefde niet! Ik beweer dat zeer veel brokstukken van z'n boek 'n eervolle plaats zouden beslaan in Bloemlezingen. Ook geestig is hy hier en daar. Ik ben zeker, dat hy zelf dit niet weet, en juist daarom is het zoo aantrekkelyk.

Uit de courant zie ik dat het boek vertaald is. Zal men de waarde er van beseffen? Misschien niet! Maar wel durf ik voorspellen dat Kappler's ‘Guyana’ zal worden aangehaald na eeuwen nog, als de versjesmakers en hoofdartikelschryvers van den dag lang zullen vergeten zyn.

En nog eens zeg ik, dat ik 't werk noch u, noch Lina aanbeveel als lektuur. Er zyn byzondere oorzaken die 't my zoo waard maken.

Afgescheiden van 't meer of min genoegelyke

dat 'n boek verschaft - daar dat voor 'n deel smaakzaak is - moest de Regeering den man beloonen die haar zooveel wetenswaardigs levert omtrent een harer oudste (en ci-devant belangrykste!) kolonien. De huizen aan Heeren- en Keizersgracht te Amsterdam zyn van West-Indisch geld gebouwd. Er was 'n tyd dat de Westindische Compagnie.... maar helaas, thans is Suriname een lastpost. Voor iemand die Oost - Indie kent, is de armzaligheid van die kolonie kluchtig. Z. Exc. de Gouverneur van West-Indie heeft minder belangryke zaken te besturen dan menig controleur-civielgezaghebber in de Oost. Het Bestuur speelt daar dan ook 'n treurige rol, armoedig! Maar er is misschien niets aan te doen, daar 't land gebrek heeft aan de eerste voorwaarde van welvaart, aan handen. Ik stel me geen heil voor noch van europesche kolonisatie, noch van chinezen-aanvoer, noch van Bengaalsche koelies. Eigen bevolking heeft het land zoo goed als niet. Indianen en boschnegers stryden in getal om den prys der onbeduidendheid, en, al ware dit anders, 't is onbruikbaar volkje. Voor die 1½ man boschnegers is 't Gouvernement nog bang, nota bene! Men houdt die canailles te vriend door geschenken of tribut in geld!

26 febr. '84.

Ik bedank u wel voor de drievoudige zending ‘Brazilie’ ‘Frau Jaïde’ en ‘Katharina’.

Het eerste is zeer interessant. Die Ryckevorsel is geestig, en toch (meen ik) verstandig. Ik geloof dat z'n oordeel over die Z.A. toestanden juist is. Mutatis mutandis kloppen zyn inzichten volkomen met wat ik uit Kappler's Guyana over die landen te weten kwam. In Guyana is, om zoo te zeggen, geen bevolking, en wàt er is deugt niet veel. Ook in 't reusachtig groote Brazilie is dit het geval. Rest: het land zelf. Miasmen voor, miasmen na, overal ziekte, verslapping van energie, dood! Niet gaarne zou ik geroepen zyn tot het geven van advies. ‘Immigratie’ zeggen de meesten. Makkelyk gezegd. Wel zeker, waar geen handen zyn om te arbeiden, moet men werkkracht aan- (in-) voeren. Simple comme bonjour! In Guyana heeft men 't herhaalde keeren met Europeanen beproefd, en wel met Europeanen van allerlei soort. Het lukte niet. Met Bengalezen. Met Chinezen. Alles te vergeefs! Die laatste twee soorten van immigranten heeft men ook in Britsch Guyana. Overal is de uitslag bedroevend. De oorzaken der mislukking zyn van velerlei aard, en m.i. wordt by de opsomming daarvan meestal de voornaamste over 't hoofd gezien, d.i. de onmogelykheid om

't onmisbaar gezag in handen te geven van exploiteurs. (De reden ook waarom ik zoo'n tegenstander ben van zoogenaamd ‘vryen arbeid’ op Java.) En, zonder gezag is er niets te bereiken. De wetten zyn - en behooren te zyn - humaan. Dit nu kan niet bestaan zonder den ondergeschikte te beschermen door allerlei bepalingen die hem de wapens leveren z'n heer en meester tot den speelbal zyner kuren te maken. Wettelyk voorgeschreven deugd is de broeiery van chicane. Dooreen gerekend, is er op elke tien ondergeschikten één (ongepromoveerde) advokaat die z'n kornuiten onderwyst in de kunst z'n werkgever op de vingers te tikken. Om die hebbelykheid den kop intedrukken, zou men dien werkgever iets als vaderlyke, d.i. discretionaire macht moeten geven. Dit nu kan en mag niet. Want: discretie en fortuinzoekery zyn twee! Er is niets aan te doen. Het verdrietig dilemma dat zich hier vertoont, draagt overal z'n zure vruchten, ook op heel ander gebied dan kolonisatie, op algemeen Regeeringsbeleid, byv. Het goede blyft ongedaan omdat men huivert iemand de macht te geven die hem tot het kwade zou in staat stellen. De in onzen tyd misschien noodzakelyke, verdeeling van gezag is de vrucht van (maar al te gegrond!) wantrouwen.

Maar... ook dat wantrouwen gaat dikwyls den verkeerden weg op. Uit overmaat van angst voor misbruik, ziet men vaak... 'n troepje bokken belasten met het opzicht over de haverkist. Ja, liefst 'n troepje. Men meent dat die collectiviteit de bokkennatuur verandert. Dit is verkeerd gedacht. Eén bok vreet 'n beetje haver. Veel bokken vreten véél haver. Eén bok kàn worden weerhouden door de vrees dat men hem betrapt en straft. Veel bokken steunen op ontlastende collectiviteit. Zy vreten àlles op, behalve elkaar, natuurlyk! Sedert tientallen jaren was 't m'n illusie de Haagsche stallen schoontevegen. Men roemt Herkules, maar men vergeet er by, ook Augias 'n woordje van dank te wyden. Hy gaf den man 'n bezem.

6 Aug. 1886.

Al begryp ik dat de Wolven u terdeeg rapport hebben uitgebracht... alzoo: ‘men brengt iemand iets uit.’ Wat 'n taal! Kyk, dat is een der redenen - al weer fout. ‘Een der oorzaken’ bedoel ik - die my zoo'n tegenzin inboezemen om schriftelyk m'n gedachten te uiten. Stipt gezegd moest men maar met de gebrekkigste uitdrukkingen genoegen nemen, daar de taal, ook de z.g.n. zuivere, nog ellendiger in elkaar zit dan

het oog volgens Helmholtz, en dus de moeite van 't purisme niet waard is. Lina vroeg onlangs: Is in de schryvery van Netscher dat: wipbillend, heupwiegend, vlyhalzend niet verkeerd.? Dezelfde aanmerking is door Hugenholtz gemaakt en Netscher heeft 'n tal van woorden aangehaald die, schoon even onjuist, burgerrecht verkregen, (reik = rek-halzend, halsstarrig, enz. wat dan ook halsrek (of rei)kend, starhalzig enz. zou moeten zyn, als 't gezond verstand op taal van toepassing ware! Maar dit is zoo niet. Alle talen zyn lappendekens van ongerymdheid. Wel is de studie mooi als men ze gebruikt tot begrypen van de ontwikkelingsgeschiedenis der intelligentie - of van wat daarvoor doorgaat! - maar op zichzelf is 't eigenlyk vergeefsche moeite orde en regel te brengen in de klanken die we gebruiken om zoowat uittedrukken wat we meenen of gevoelen. Dat er nog menschen zyn die den kost verdienen met het beoefenen en doceeren der spelling - 'n geheel conventioneele notatie van die klanken - is heel komiek. Nu, hun doceeren is er dan ook na... of naar, zooals ge wilt. Een vonk fonkelt, een tondel tintelt zeggen de geleerden.

Och, hoe kom ik daar zoo verzeild in taal. Ik zou u schryven hoe 't ons gaat, Mies en Wou houden zich best, maar ik voel me sterk

afnemen, erger dan de Wolven kunnen bemerkt hebben. By aangename bezoeken als 't hunne, vergeet ik m'n kwaal, maar zoodra er niet 't een of ander is dat me wat opmontert voel ik heel goed dat ik lam en stakkerig ben. Ook hoest ik nu weer 's nachts en dan is den volgenden morgen m'n asthma er niet beter op.

Aan den heer Baron A.D. van Verschuer.

Nieder-Ingelheim, 13 Okt. '81.

.....

Overigens zyn wy wel. Dat is physiek. Op m'n stemming kan ik niet roemen. Ik ben moe van teleurstelling. Op geen enkel gebied schyn ik, ook by benadering slechts, myn doel te mogen bereiken. Als niet de noodzakelykheid my voortzweepte... ja, wat dàn? Als 't leven een schaakparty was, zou ik zeggen: ‘ik geef de party op!’ Het eentonig getob verveelt me.

Deel me wat mede van uw stemming. Leest ge veel, en wat? Ik heb dezer dagen met aandacht Mad^{e} de Remusat's Mémoires gelezen. Arme Napoleon I!

Het is m.i. een belangryk werk. Eerst was ik tegen de schryfster ingenomen. Ik hield haar uitkleeden van Napoleon voor 'n introduktie by de

Bourbons. (Ze schreef namel. in 1819.) Dat ze eerst nu in druk verschynen, pleit niet tegen dat vermoeden, daar zy 't manuscript kon doen circuleeren, en dan was 't effekt nog grooter daar ze 't in dat geval in haar keus had het slechts daar te geven waar ze 't noodig achtte, en polemiek met andersdenkenden of beter-geinformeerden afsneed.

Zonder nu nog te verzekeren dat deze impressie geheel en al grondeloos is, moet ik toch erkennen dat zy den indruk maakt 'n respectable vrouw geweest te zyn. Men mag haar niet te snel uitmaken voor den valet de chambre d'un grand homme, althans niet in de ergste beteekenis van 't woord. Dat er soms in haar naar benedenhalen van Napoleon iets kleingeestigs ligt, kan evenwel waar zyn. 't Is byv. komiek haar te hooren klagen, dat hy ... nooit 'n behoorlyke entree of sortie de salon maakte. Wel verbazend!

Belangryk is 't werk. 't Komt me voor als een nekslag voor de Bonapartisten. Geen 10 Victor Hugo's of Rocheforts met hun ‘Chatiments’ of ‘Lanterne’ zetten den ‘Grandhomme’ zoo in 't hemd als deze mémoires. Toch wordt daarin iets anders nog veel meer dan Napoleon zelf van z'n nimbus beroofd. Het is de roem en eerzucht, het najagen van z.g.n. hoogheid. Ik kan je verzekeren dat een myner hoofdindrukken was: me-

delyden met Napoleon! Wat 'n getob had hy te dragen! Geheel nieuw was my die indruk niet. Reeds voor veel jaren (ook naar aanleiding van gesprekken met den ouden Generaal Cleerens) berekende ik dat het saldo zyner gewaarwordingen in zake geluk, nadeelig moet geweest zyn. Erkennende dat het boek van Mad^{c}. de Remusat me veel te leeren geeft, mag ik toch verzekeren dat ik by intuitie (of liever door toepassing myner analogische methode) veel gegist heb van wat zy als feit vertelt. Ook myn schetsje van Napoleons wyze van doen, en de toon die in z'n omgeving heerschte, het bonte, komedieachtig-opgesierde, 't popperig-gemeene, alles beheerscht door vrees voor den meester wiens eenige wet (ten-aanzien zyner omgeving, niet: in politiek) z'n humeur was... zie, er blykt me uit die Mémoires dat m'n fantaisie juist gegist had. Ik verbeeld me dat Mad^{e}. de R. m'n teekening niet desavoueeren zou. Ik wou dat je 't boek las, en daarna, of als je zoowat op de helft bent, eens 't schilderytje bekeek dat in m'n zesden bundel voorkomt. My zelf heeft de gelykenis getroffen.

Mad^{e}. de Remusat's Mémoires loopen slechts tot 1808. Jammer. Toch begryp ik nu beter dan vroeger dat Napoleon, toen hem werd voorgeslagen van St. Helena te vluchten en nog eens

te beginnen, daarin geen lust had. 't Verwondert me nu al dat-i van Elba terugkeerde. Reeds voor de russische campagne namelyk waren er indices dat z'n piedestal ondergraven was. Tot en met (misschien reeds vóór) Austerlitz had zyn stygen 't toppunt bereikt. Stilstand is onmogelyk. Ergo moest hy dalen. De franschen zelf hadden hun bekomst van zyn en hun gloire!

Talleyrand verschynt in Mad^{e}. de R's werk in een ander licht dan ik hem meende te moeten zien. Dien man zou ik, by gebrek aan kennis, geheel verkeerd geteekend hebben, althans als ik op Mad^{e}. de R. mag vertrouwen, wat ik geloof. Zy komt my eerlyk voor.

Ik ben benieuwd of 't waar is dat Talleyrand's Mémoires bestaan, en zoo ja, of ze nog by myn leven zullen uitkomen. Maar ik meen haast te moeten betwyfelen of hy zich de moeite heeft gegegeven ze te schryven. Volgens de karakterteekening van Mad^{e}. de R. was hy er te onverschillig en te gemakzuchtig toe.

Er komen in haar werk magnifiek geteekende portretten. De maarschalken komen er kaal af. Hortense was (volgens haar) 'n engel. Josephine een... goedaardig en beminnelyk maar wuft liplapje. Louis Napoleon niet veel beter dan 'n smeerlap. De heele familie van zyn kant schynt niet veel byzonders geweest te zyn.

Nieder-Ingelheim 11 Aug. '83.

.....

Onder de vele dingen die ik niet begryp is ook de verregaande déceptie die 'n carrière als de uwe oplevert. Deze uitdrukking is onjuist. Ik begryp de déceptie wel, maar ik zoek naar de oorzaken die haar teweeg brengen en wettigen, 't Is onbetwistbaar dat de maatschappy in 't contract dat zy met u (gy met haar, om 't even) aanging achterstallig is, niet volgens 'n noembaar wets-artikel natuurlyk, maar in-gemoede. De bedenking dat de Staat u geen beter inkomen of sneller promotie beloofde, dat ge by 't kiezen uwer carrière vrywillig de risico van tegenvallen voor uw rekening naamt, zou grond hebben voor 'n rechtbank, als ge gek genoeg waart den Staat te dagvaarden wegens wanpraestatie. Maar die praatjes zyn zonder waarde als men zich plaatst op hooger standpunt dan 'n rechter mag innemen. Het belang van den staat kan met zulke toestanden niet gediend zyn. Maar ik voel me niet in staat de middelen aantewyzen die verbetering kunnen brengen in den toestand. Wèl meen ik te weten wat ik zou te doen hebben als ik baas was. M'n niet-weten doelt op de maatschappy zooals ze thans is. Myn ideaal zou wezen een zeer klein leger, doch zeer hoog betaald, in rang

en eer zoowel als in geld. Het eenvoudig soldaat-zyn moest 'n hoog standpnnt opleveren. De geest der eeuw neigt tot het herabsetzen van alle individueele waarde om die te vervangen door getalsterkte. (Zie de kiezery!) Men wil veel waar voor z'n geld, 'n groot quantum, en let hoe langer hoe minder op 't gehalte. Deze fout heerscht ook in andere vakken, in de industrie, byv. Overal wordt gespeculeerd op goedkoopte.

Wat nu 't leger betreft, staat nederland, vooral in appréciatie, zeker 't allerlaagst. Of dit ook in betaling 't geval is weet ik niet, doch daarby moet wel in rekening worden gebracht dat in ons landje 't geld goedkooper is dan byna overal elders. Minder dan elders wordt de ellendige betaling door waardeering aangevuld. Nederland heeft z'n waardeering noodig voor andere dingen, by voorkeur voor de zoodanige die niet te converteeren zyn in iets degelyks. Albrecht Beyling, Hambroek, Claudius Civilis kunnen geen rekening presenteeren ‘voor aan UEd. geleverde stof tot chauvinisme.’ Men kan er dus op toe bluffen à coeur joie! Wat nog leeft, nog in de buurt is, moet verwaarloosd worden, ja schandelyk geïgnoreerd. Gister nog ben ik verontwaardigd opgevlogen by 't lezen van 'n tweetal berichtjes die in 'n krant vlak onder elkander stonden. Een bakker

had vergunning gekregen zich hofleverancier te noemen. 't Schynt dat z'n ‘Weihnachtsstollen’ byzonder in den smaak Z. (of H.) Majesteit waren gevallen. Die koeken werden vermeld, de naam van den vent werd genoemd, de straat waar hy woonde werd aangewezen. Zelfs deelde men den volke mede welken anderen koekbakker hy in 't bakken van die Stollen had opgevolgd. De redactie van die krant zorgde er dus wel voor dat de nederlandsche Natie in alle byzonder heden te weten kwam hoe 't met dien man geschapen stond en wat er met hem gebeurd was. Er mankeerde nog maar aan dat men er 'n lofrede aan toevoegde op Z.M. onzen geëerbiedigden Koning die zoo koninklyk ware verdiensten (hier in zake ‘Weichnachtstollen’) weet te beloonen. Laat ons hopen dat we dit nog te goed hebben.

En zie vlak boven die belangryke uitvoerige mededeeling, lezen wy:

‘In 't Amstelhotel is by dr. Mezger in behandeling gekomen een luitenant van het O.I. leger... (waarom niet liever: 'n persoon? 'n individu? 'n kerel?)... die te (?) Atjeh drie kogelwonden en drie-en-twintig klewanghouwen bekwam.’

Geen woord meer. Zelfs de naam niet van den lyder. DRIE kogelwonden, DRIE-EN-TWINTIG klewanghouwen!

Hoeveel kogelwonden, hoeveel klewanghouwen moet iemand ‘bekomen’ hebben voor 't de moeite waard is den naam te melden van den arme die in nederlandsche dienst - in 'n vuile zaak, dit is waar, maar dit is zyn schuld niet - gemarteld werd?

Ik ben bitter gestemd. Laat me maar eindigen.

Hartelyk gegroet

t.t. Dek.

Aan den heer. N. Braunius Oeberius.

N. Ingelheim, 17 Juni 1881.

Beste Oebé! Die goede Ym heeft op 'n postkaart aan Mies de rol van m'n geweten gespeeld, want juist dat ik u zoo lang niet wat van ons deed hooren, drukte my. De oorzaak was dat ik telkens méér schryven wou dan 'n enkel woordje, en daardoor kwam er niet van. De zuivere waarheid is 't dat wy herhaaldelyk over u spraken, en meer nog aan u dachten. Dat geeft me niet veel, zult ge zeggen! O neen, maar zeker geeft het wel-schryven ook niets. U toetespreken met opzettelyke vermyding van de smart die u verteert, is stuitend. Het wèl aanroeren van uw bitter verlies is wel geen wreedheid (ge denkt er tòch aan!) maar... och, troosten is ydel!

Laat me beginnen met wat over ons te vertellen. Ons huis is allerliefst Het uitzicht prachtig. Nooit, dat heet na m'n Lebakschen schipbreuk, had ik kunnen verwachten zoo 'n aardig verblyf te krygen. Dat de medaille haar keerzy heeft, spreekt vanzelf. Er is iets drukkends in de verplichting, al moet ik erkennen dat dit besef geheel van my uitgaat en niet de schuld is van den hartelyken man die de zaak mogelyk maakte.

Doch dat ga ik nu voorby. Iets anders, dat geheel tot de kleine misères van 't leven behoort.

Daar hebben wy 't nu juist, beste Oebe. Hoe min, niet waar, over kleine misères te spreken tot iemand die werkelyk gebukt gaat onder smart! Toch moet men het doen. En ik zal je een en ander vertellen van kleine zaakjes. Maar eerst wat anders dat me nu in den zin komt.

Voor 'n jaar of dertig in Indie zynde vernam ik uit de courant dat zeker schip op de thuisreis schipbreuk had geleden op de Oostkust van Afrika (by Natal, geloof ik). Veel matrozen en eenige passagiers kwamen daarby om. Dat ongeluk leverde eenige weken stof tot discours in alle gezelschappen. De hoofdschotel van 't praatgerecht was innig medelyden met zekeren Heer Deeleman (of Hageman, dit is me ontschoten) die levend aan strand was gekomen... zonder z'n vrouw en kinderen.

De arme man had radeloos langs 't strand geloopen, en heeft na lang zoeken één voor één zien aandryven als lyk! De berichten van z'n zieletoestand waren vreeselyk, en ieder was innig begaan met het lot van den man die zóó-iets ondervonden had! Iets tragischers kan dan ook niet bedacht worden door de verbeelding van 'n romanfabrikant!

Zondagochtend.

Gisteravend brak ik af om met Mimi te praten. Natuurlyk over 't voorvalletje dat ik nu bezig ben te vertellen.

Gelyk alle anderen, misschien meer dan de meeste anderen, was ik doordrongen van medelyden met Deeleman. En dit gevoel heb ik nòg. Me dunkt, er kan geen ysselyker smart verzonnen worden! Denk eens na, dat loopen zoeken aan 't strand! En... 't successivelyk vinden! Ik meen dat-i drie kindertjes had. Vier malen dus moest hy z'n staren op elk voorwerp dat daar kwam aandryven herhalen. Wat was in dit geval teleurstelling te noemen? Was 't 'n (betrekkelyke!) genoegdoening als hy zich vergiste? Als hy juist raadde? Zyn indrukken moeten onbeschryfelyk geweest zyn. Deeleman heen en weer loopende op dat strand ging me niet (en ook nu nog niet!) uit de gedachte.

Daarby kwam dat er overal zoo gunstig over Deeleman's verhouding tot zyn vrouw en kinderen gesproken werd. ‘Hy had haar en z'n kinderen zoo lief’ werd er gezegd. Dit behoort er by. De meest boosaardige vermyder van *met iemand mede lyden* kon geen voorwendsel vinden om de zaak wat minder sterk te kleuren. Arme, arme Deeleman!

Een paar jaar daarna in Holland met verlof zynde, zat ik in 'n koffiehuis met 'n paar Indische kennissen. Achter in de zaal werd billard gespeeld. Men hoorde praten, lachen, bittertjes bestellen. (Meen niet dat ik met deze woorden iets onbehoorlyks bedoel. O neen, 't was de gewone begrypelyke levendigheid die by zulke gelegenheden past. Ik maak geen aanmerkingen, ik vertel maar.)

Een myner kennissen riep: ‘Wat drommel, ik hoor de stem van Deeleman!’

- Deeleman? Wie, welke? De ingenieur?
- Wel ja, Deeleman!
- Deeleman van de schipbreuk op Natal?
- Wel zeker. Hy is 't.

Die m'nheer stond op, ging naar de billardspelers toe, reikte Deeleman op opgeruimde wys de hand, en ik zag dat D. dit op gelyke wys beantwoordde, geheel in de manier waarop twee oude kennissen elkaar met genoegen weerzien.

Ik was ontsteld. Ook trof het my dat myn vraag: Deeleman van de schipbreuk? Beantwoord was alsof ik elke andere identificatie had gebruikt. En... Deeleman's ‘gedrag’. Ik zag hem lachen, hoorde hem spreken over 't spel, afspraak maken straks de ontmoeting voorttezetten. Misschien wel bestelde hy nog 'n bittertje.

Beste Oebé, laat u niet op 'n valsch spoor leiden. Geef niet toe in verdenking of miskenning van Deeleman. Ik was de schuldige. Ja, schuldig aan domheid!

Ik bemerkte dat Deeleman's kennis of vriend hem wees en vertelde wie er aan ons tafeltje zaten. Natuurlyk werd ook ik aangewezen. Ik wist dus dat D. m'n naam gehoord had, en dat ik, als 't ware, op 'n distantie by hem geïntroduceerd was. Treurig en woedend stond ik op, liep naar achter, en zette my op de galerie-sofa. By 't voorbygaan merkte ik dat D. me groeten, misschien aanspreken wou, maar ik nam er geen notitie van. Waarom ging je by 't billard zitten, vraag je? Wel, als student in menschkunde wou ik 'n monster zien!

Deeleman's monsterschap was nog verhoogd door de mededeeling ‘dat-i weer getrouwd was, en al weer 'n paar kinderen had.’ Zoo hadden my 'n paar heeren aan myn tafeltje gezegd.

De party was uit. Of neen, ik geloof dat D. riem opbrak. Hy kwam naar me toe, groette beleefd en ging naast me zitten. 't Scheen wel dat-i my spreken wou. Dit was ook zoo. In weerwil van m'n stroefheid bleef hy volhouden my in gesprek te dringen. Hy gaf blyk me by naam te kennen en drong er op aan hem te zeggen ‘waarom ik zoo-even by 't passeeren van 't billard hem niet had willen zien?’

- Ik geloof u te begrypen, zeide hy. Zulke ontmoetingen zyn me wel meer overkomen. Meestal neem ik er geen notitie van, maar ù wil ik er gaarne over spreken.

(Ik was geacht in Indie. Bedenk dat men vóór de Lebaksche zaak er niet aan denken kon dat ik door laster en verdachtmaking van de baan moest worden geschoven. Dat dit plan, zoo grof als 't is, gelukte, is een myner grootste grieven tegen ons volk!)

Hoe dit zy, D. stelde er prys op dat ik hem juist beoordeelde, en nadat ik erkend had dat z'n gedrag my onbegrypelyk d.w.z. ‘afschuwelyk’, voorkwam, gaf hy my een lesje dat ik nooit vergeten zal. In een myner werken doel ik op onze onmacht om smart te bewaren, te koesteren, te bestendigen. De vraag of die zwakte te betreuren of te loven is, laat ik nu daar. 't Is zoo. Wy

bezwyken of... voelen ons veroordeeld tot genezing. De aard der dingen laat niet toe dat wy als malingre soldaten, slechte dienstdoeners! ons tot vaste kommensalen van 't hospitaal maken. De baas van 't spul zegt: ‘Krepeer of... terug in de gelederen!

Ziehier 'n woord van Deeleman, waar en eenvoudig tegelyk. ‘Daar ik nu eenmaal niet verpletterd neerviel aan dat strand, bleef ik leven en... herstelde!’

Hy schetste my z'n aandoeningen ('t was niet noodig!) en verzekerde my, 't dikwyls betreurd te hebben dat-i ze overleefd had. Maar ze eenmaal hebbende doorgestaan, moest hy zich langzamerhand weer schikken in 't leven. ‘Soms voel ik schaamte, zeide hy, dat het me gelukt is.’

- En... weer getrouwd? vroeg ik.

Als er in die vraag iets als verwyt lag (wel mogelyk!) dan had ik ongelyk. Ik had evenveel recht tot afkeuring dat-i na die vreeselyke katastroof gegeten, gedronken, geademd had. Hy was in leven gebleven, en moest dus... leven! Leven met al wat daarby hoorde, d.i. besef, gevoel en waardeering te hebben voor de indrukken die 't aanbood.

Stel eens het tegendeel. Wat zou er uit gevolgd zyn? Dat hy weer gehuwd was... (NB. met de zuster zyner vrouw 't geen voor alle drie prou-

veerde!) nu, dat huwen geschiedde zeker omdat hy... 't wilde, omdat hy er lust in had. Uit smart over 't geledene had hy nu de handelingen waarin hy lust had, moeten vermyden. Maar zeker had hy ook wel eens lust gevoeld, 'n schoon hemd aantetrekken, z'n neus te snuiten, zich te kammen. Moest hy al die kleine dingen uitstellen, vermyden, afwennen ter eere van z'n smart? Beleedigde hy de nagedachtenis van vrouw en kinderen, door na hun verlies toegankelyk te blyven voor menschelyke indrukken, onderworpen aan menschelyke behoeften? Moest hy de vloo die hem beet laten begaan uit vrees dat het dier hem zou antwoorden: hé ik dacht dat je 't niet voelde? Maar dan volgt er uit dat alles dat-i dood wezen moest, en dit was hy nu eenmaal niet: hy hàd den slag overleefd!

Ge begrypt dat D. zich ànders uitdrukte, maar de zin van z'n spreken kwam hierop neer, dat hy, jaren nu na die vreeselyke gebeurtenis, in geheel andere stemming was dan de menschen die, van hem niet anders wetende dan die ramp, zich hem nog altyd voorstelden zooals hy daar handenwringend aan 't strand liep. Men had van den geslagen wond gehoord en nam 't hem, als 't ware kwalyk dat die gesloten was en veranderd in 'n likteeken.

‘Handenwringend’ zei ik zoo-even. Dat woord was schryverachtig. Niemand wringt z'n handen

langer dan op z'n hoogst 'n minuut. Deeleman heeft (meen ik) langer dan 'n etmaal op 't aanspoelen van vrouw en kinderen gewacht. Wie hem dáár had opgezocht, zou zeker (even als ik by de billardparty, en wel beschouwd even onrechtvaardig!) zich afkeurend verwonderd hebben dat de man ‘niet eens de handen wrong!’ Of-i de haren uit z'n hoofd had getrokken? Eilieve, hoe lang kan men dat volhouden? Op 'n schildery of in 'n beschryving heeft de artist zulke dingetjes noodig om op de makkelykste wys z'n doel, het voorstellen van smart, te bereiken. Maar dat is niet de smart.

Wat my betreft, ook ik heb geleden! Meer dan een ramp heeft my getroffen die ik ‘zou gemeend hebben’ niet te overleven als hy me voorspeld was. De hoofdkleur van m'n bestaan is dan ook treurigheid. Maar... ik hèb nu eenmaal die slagen overleefd, en ik mag niet eens van likteekens spreken daar de wonden bleven en blyven gapen. Verwacht nu geen beschryving van myn smart. Indien ik 20, 30 jaar geleden geweten had wat me zou worden opgelegd, had ik zeker m'n leven present gegeven! Maar nu is 't de moeite niet meer waard. Ik tracht te waardeeren wat eenigszins gewaardeerd worden kàn en dring my op dat het genoeg is. M'n

grootste en byna eenige steun is, te zien dat anderen vroolyk zyn!

Maar dat berusten in de treurigheid der hoofdzaken die myn leven verbitteren brengt zuinigheid mee van indrukken omtrent het dagelyksche. Wie millioenen, duizenden, honderden verloren heeft, en zich ('t moet wel!) schikt in dat verlies, wordt prikkelbaar voor zoogenaamde kleinigheden. En ziedaar nu my, langs 'n omweg van belang teruggekeerd tot de petites misères van 't leven waarmee ik dezen brief begon. - Als ik toen niet door den loop myner gedachten op dien omweg geleid was had ik u zeker 'n lang relaas gegeven van allerlei dingen die door de onophoudelyke aaneenschakeling my dan eens suf, dan eens dol maken. Ik ben moê!

.....

De Beer, red. ‘Portefeuille’, vroeg my om bouwstoffen voor 'n levensbericht in 'n duitsch konversations Lexicon. Eerst antwoordde ik niet. Op z'n aandringen heb ik hem 'n brief geschreven vol bitterheid en sarkasme. (Er bleek my dat-i de strekking niet eens begreep. Hy meent dat het 'n verhandeling is over levensbeschryvingen!) Heel goedig zond hy me de proef ter korrectie. Ik heb er weer zooveel scherpten tusschengevoegd, *(uitvloeisel van m'n stemming!)* dat ik nu twyfel of hy 't in z'n onnoozele ‘Portefeuille’ plaatsen zal.

[Uit een brief van 31 Mei 1883].

.....

Er is een brochure uitgekomen van zekeren van Andel, vóór my tegen van Vloten. 't Is hartelyk en vry forsch geschreven. Toch doet het my geen plezier. 't Is net of ik de speciale antagonist van van Vloten ben. Myn klachten gaan verder. De oorzaak van m'n wrevel is breeder dan er zou voortvloeien uit den aanval van dien kerel. Sedert jaren denk ik niet aan hem.

[Ziehier den hierboven bedoelden brief die is opgenomen in de 'Portefeuille' van 25 Juni 1881].

Een brief van Multatuli.

Nieder-Ingelheim, 8 Juni 1882.

Geachte Heer de Beer!

Vergeef me dat ik u zoolang liet wachten op antwoord. Ik zat by 't ontvangen van uw eersten brief (10 Mei) in gekke beslommeringen. O.a. woonde ik niet. En ik legde uw circulaire terzy... in groot gezelschap helaas! '*Onder de eigenaardigheden die dezen schryver kenmerken, behoort in de eerste plaats dat-i zoo'n vervloekte hekel heeft aan schryvery!*' Ziedaar, waarde verzamelaar van Auteuriana, reeds één byzonderheid, en 'n groote. Overigens ben ik geboren den 2^{n} Maart 1820. Myn

ouders waren welvarend en godsdienstig, maar zeer eerlyk. Van die drie voorvaderlyke hoedanigheden is slechts de laatste op my overgegaan. Op myn achtste jaar maakte ik verzen die beleefde gasten in verrukking brachten. Myn verstandelyke vermogens waren dan ook zeer zwak, zoodat er altyd boodschapjes naar den onderwyzer werden gezonden om 't asjeblieft den jongeheer niet kwalyk te nemen dat-i z'n les niet kende. ‘'t Kind had waarlyk z'n best gedaan, maar kon met den besten wil niet leeren.’ Dit is nòg zoo. Niemand heeft besef van de zwakheid myner hersenen. Wat de meesten terstond begrypen, kost my weken, maanden, jaren nadenkens. Veel dingen zelfs die overal intellektueele gemeenplaatsen zyn, leer ik nooit. Dit geef ik u niet als sarkasme. 't Is eenvoudig-waar. Myn grootste-(eenige?) verdienste is de dappere worsteling tegen die hersenfout. Ik kon en kan dien afmattenden stryd slechts volhouden door veel onthouding, liever: door my te onthouden van veel. ‘Multatulit fecitque puer, sudavit et alsit’... o ja, maar vooral: ‘abstinuit Venere et Baccho.’ En, toen 't schaamtegevoel zich begon te ontwikkelen, ook van rymelary. Niet die puer, maar ik. 't Is verbazend, hoeveel mooie verzen ik ongemaakt heb gelaten.

Ik bezocht, doch maar kort, 'n paar scholen die voor zeer goed doorgingen, maar waar ik weinig leerde ten eerste omdat ze niet deugden, ten tweede en voornamelyk, omdat ik zoo speelsch was. Toch was ik ook in spelen niet sterk. Eens zag ik een jongen op de straat een priktol ‘zetten’ dien hy, zonder 't ding den grond te laten raken, op de hand ving. Dat wilde ik nadoen, en zie... ik kan 't nòg niet! Maar leeren zàl ik het. Er is kans op oefeningstyd, want het huis dat ik thans bewoon moet zeer gezond zyn: daarin is nog nooit iemand gestorven. Die manipulatie met een priktol heet (naar ik in 1830 vernam) ‘scharmaaien’ en evenmin als ik de kunst kan uitvoeren, begryp ik den oorsprong van dat woord. Maar ook dàt zal ik vinden. Beloof 't gerust aan Herr Spamer, want ik houd veel van etymologie, en geef nooit een plan op. M'n voorouders waren Friezen. Ook wiskunde alzoo trekt me aan, en ik zou er grootsch op wezen als ik bewyzen kon dat de logarithmen-Douwes m'n overoudoom was. Maar alle bewyzen van adeldom myner familie zyn verloren gegaan. Ik heb de moeite moeten nemen m'n eigen Stamvader te wezen 'n lastig werk! Scharmaaien is er niets by.

Even 18 jaar oud, vertrok ik naar Batavia. Van Vloten schynt het beter te weten, en nà of naar

hem De Keyzer in z'n dikke bloemlezing. Durft gy Van Vloten tegenspreken? Ik niet. Hy scheldt zoo, en na de zwakte myner verstandelyke vermogens, is afkeer van vuiligheid een myner meest kenmerkende eigenschappen. Tot die eigenschappen behoort ook dat ik dichter ben, en dus alle verzenmakery naar de kinderkamer wil verbannen zien. Korte extemporeetjes, deviezen voor ulevellen, albumversjes en soms 'n epigram, kunnen misschien nu en dan gedoogd worden. Voor dominee Ten Cate e.d. eisch ik levenslang cellulair of 'n hofcharge. Een professoraat in de Letteren is óók goed.

Lieve god, wat moet ik nog meer zeggen? Wat behoort er eigenlyk in zoo'n Konversationslexikon onder 't hoofdbestuur van de firma Spamer? Om my te oriënteeren, sla ik De Keyzer op, in voce: ‘Cremer.’ Er blykt dat die zeer gevierde schryver - ‘geliefkoosde’ is mooier - zelf de inlichtingen heeft gesuppediteerd.

O, m'nheer de Beer, ik ben bureauman geweest! ‘Gesuppediteerd’ m'nheer! Burgerlyk gesproken, Cremer zelf leverde aan De Keyzer al 't luisterryke nieuws dat noodig schynt om den lezer zyner novellen behoorlyk te doordringen van eerbied voor iemand die oâ voor aa zeggen kan. Na de mirobolante mededeelingen van den Heer

Cremer, durf ik waarachtig met myn curriculum vitae niet voor den dag komen. Wat al aanzienlykhedens! Een grootvader die Litt. Hum. Doctor en Rector was! Ik weet niet eens of ik 'n grootvader gehad heb!

'Van zyn 10e tot zyn 15e jaar op 'n kostschool' En ik? Na m'n 12e jaar heeft de fransche M'sieur me niet meer gezien. Ja toch, eens of tweemaal, in '53. Er staat iets van in myn Ideën. Maar geleerd heb ik toen weinig anders dan dat er van den man weinig te leeren viel. Die m'nheer Roodhuyzen te Oosterbeek moet 'n àndere kerel geweest zyn, hy die nu auspiciis Cremeri et Keyseri vereeuwigd wordt.

'Op 't atelier van den schilder Hendriks.' 'F.H. Hendriks'... alweer 'n vereeuwiging! Wat al beroemdhedens! En ik arme drommel die niet eens in de gelegenheid gesteld werd, scharmaaien te leeren!

Wat heb IK te stellen tegenover 't: 'groot boschryk landschap' en den 'eersten roman' van den heer J.J. Cremer? M'n 'Bruid daarboven' is niet eens boschryk, en m'n Ideën zyn volgens uw *Portefeuille* niet veel zaaks. Zeg dàt aan Spamer, en bewaar me asjeblieft voor duitsche beroemdheid. De schilderyen die ik... neen, liegen wil ik vandaag niet, schilderyen heb ik

nooit begaan. De meest gepaste ophemeling heeft haar grenzen.

‘Waar hy (Cremer) de letteren beoefende.’ Gut, dat heb ik nooit gedaan! Wat zou 't ook gegeven hebben? En waartoe, lieve hemel. Juist die autobiografie van den gevierden Cremer levert de meest-afschrikkende voorbeelden van de ellende waarop zoo'n levensrichting uitloopt. De man die toch van heele fatsoenlyke afkomst was...

Verbeeld u, z'n ouders hadden 'n ‘buitengoed.’ Precies als van Twist, die ook zoo erg fatsoenlyk is. Op dat ‘buitengoed’ - ik kan 't woord niet schryven zonder siddering in m'n binnengoed - op dat ‘Buitengoed’ is Cremer's ‘eerste Overbetuwsche Novelle’ geschreven. Waarde Heer De Beer, zyt ge wel zeker dat de firma Spamer in relatie staat met 'n goede drukkery? O, och en en ach, als er eens groot-kapitaalletters mankeerden voor des heeren J.J. Cremer's fatsoenlyke ouders' Buitengoed? Eenmaal, na 't òndergaan der europeesche beschaving zal de oudheidlievende Mongool met weemoed staren op de plek waar Cremers ‘Wiegemie’...

Maak den zin maar uit. Ik ben verdrietig en beschaamd als ik bedenk welke geringe hokjes die Mongool zal te doorsnuffelen hebben om den

nageur te rieken van myn eersten letterkundigen arbeid. Arme Mongool. Arme ik!

Neen, o goden, dank voor uw jaloersche gierigheid die my maar 'n binnenplaatsjen aanwees tot tooneel van myn eerste uitspatting! Dank, duizendmaal dank! Weldadig was de afkeer dien ge my hebt ingeboezemd van letterkundery, en helderder dan ooit zie ik in, dat...

Hier had 'n geloovig van Merkensche tegenspoednuttige verzuchting moeten volgen. Maar ik heb er geen lust in. Liever 'n korte aanwyzing hoe 't soms afloopt met lieden die zich op 'n Buitenplaats laten bevruchten met ‘Wiegemie’.

Boontje komt om z'n loontje: die arme Cremer is gestorven als officier van den Eikenkroon, en (alsof dit het verbolgen lot niet genoeg ware!) als ridder van den Nederlandschen Leeuw. De man is wel genoodzaakt geweest in z'n autobiografie volmondig te bekennen dat Nederland en zyn Regeering - wreed, nu ja, maar rechtvaardig als de goden zelf - hem hebben behandeld als 'n haagschen hofrekel. Zelfs was hy geacht. Alweer net als Van Twist. *Et dire* dat er menschen zyn die niet aan 'n vergeldend God gelooven! 't Is om Wiegemieën te deklameeren van verontwaardiging.

Maar intusschen zit ik nog altyd in den brand

met de billyke eischen van de firma Spamer. Niets natuurlyker dan dat heel Duitschland nieuwsgierig is naar de manier hoe ik my ontwikkelde. Maar eilieve, ik heb me in 't geheel niet ontwikkeld. Ziedaar juist de moeielykheid van 't relaas. En ik sta niet alleen in die meening. Als er in hollandsche tydschriften van letterkundery spraak is, word ik zelden genoemd, een kiesheid die ik op hoogen prys stel, al zy 't dan dat ze by meer verlichten uit minachting voortspruit, omdat ik in 't woord ‘avend’ geen o kan verdragen, en *sch* 'n gekke lettergroep vind. Ik, schryver? Wel, zelfs 't spellen kost my inspanning, vooral nadat D.V. & T.W. de goedheid hadden my te onderrichten hoe dat eigenlyk behoort gedaan te worden. Ik leer 't nooit.

Zyt ge verzekerd dat de firma Spamer uw berichten niet kontroleert? Weet dan dat ik hier te Ingelheim slechts aan zeer weinig vertrouwden bekentenis heb afgelegd van 't métier dat Nederland me opdringt. De politie heeft me als ‘Rentner’ geboekt. Hoe nu, als Spamer naar my informeert by den burgemeester van Ingelheim? Zoudt ge niet beter doen, my een plaatsjen in zyn Konversationslexikon te bespreken onder de bankiers?

Zóó is het! Zeg aan Spamer dat ik in Indie

my verzet heb tegen geweldenary, en dat de dankbare Natie me daarvoor met schatten beloond heeft. Maar vertel er niet by, om godswil niet, dat 'n zeer enkele my voor die moedige plichtsbetrachting heeft uitgescholden, zwartgemaakt, belasterd. 't Mocht eens dezen of genen afschrikken van 't goede! Breng overigens, wat ik u bidden mag, de Duitschers niet in de meening dat Havelaars pogingen en offer iets goeds hebben tot stand gebracht voor 't mishandeld Insulinde. Het tegendeel is waar. Volgens de laatste berichten is ‘Lebak 'n woesteny’. Zoo zeggen de indische couranten, en Nederland, uit die berichten alweder - ten overvloede waarlyk! - de overtuiging puttende dat Havelaars streven een rechtmatigen grond had, heeft zich gehaast, my als nationaal huldeblyk nog eenige millioenen optedringen. Ik zal ze gebruiken om sekretarissen te bezoldigen en, m'n nuttelooze pen voor goed wegwerpende, aan m'n vyanden 't voorwendsel te ontnemen my voor 'n fabrikant van boeken uittemaken. Zeg dàt aan Spamer.

Na vriendelyke groete
Uw dienstwillige
Douwes Dekker.

Aan den heer D.R. Mansholt.

Geisenheim, 8 Juni 1880.

Voorloopig dit. De tien blindelings gespeelde partyen heb ik bygewoond. [Schaakspelen, in de Cursaalte Wiesbaden.] Wat de Rh. Kurier daarvan zegt, is waar! Hy zegt echter te weinig. Wel werd er nu en dan geapplaudisseerd. Byv. by 't annonceeren en uitvoeren van den mat in zes zetten tegen speler No 1, en by 't vlug opnoemen van den stand der partyen, ook by 't winnen van party No. 3 (den laatsten). Maar er was iets anders optemerken. Men was stom van verbazing. en had geen woorden meer. ‘Kolossal’ en dergelyke uitdrukkingen waren abgenützt. Ook ik voelde me stom, en (lach niet!) ik was ... aangedaan. Fritz is 'n jong mensch van wel aangenaam doch zeer gewoon voorkomen. Bescheiden in toon en manieren. Ik had hem wel willen omhelzen. Nog eens ik heb geen woorden voor den indruk dien zulk 'n Leistung op my maakte. Hy won van de tien partyen negen en onder de spelers waren meesters van 2^{den}, 3^{den} en 4^{den} rang. Een hunner byv. had in 't Hauptturnier 'n prys gewonnen. Geen hunner speelde slecht. Al had Fritz alle partyen verloren, dan nog bleef de zaak overweldigend, wonderbaar!

Geisenheim, 5 Nov. 1880.

Beste Mansholt! Misschien zegt ge dat m'n gister verzonden brief weinig of geen antwoord inhoudt op den uwen van 17 Okt. Ja en neen. M'n schryven was 'n voorbereiding tot antwoord. Ik durfde m'n:

'Wy kunnen daar niets aan doen!' niet zoo opeens uiten. Het lykt te ongevoelig.

Ik durf zeggen dat weinig menschen zoo *medelydend* zyn als ik. Van jongs af was 't m'n ziekte. Ik ging er onder gebukt. En dat is nog 't geval. Het is nog niet zeer lang dat ik die meegevoelendheid (?) als 'n fout erken en daartegen stryd. Ze verzwakt my, zonder anderen te baten! De begeerte om 't lyden der wereld te willen dragen ... enz. Gy kent dit alles wel!

't Is heel hard als men, z'n gevoel overwinnende tot 'n slotsom geraakt die ons doet gelyken op hen die geen gevoel hebben! Toch moet men den moed bezitten dien schyn te trotseeren.

Een der nieuwste snufjes der schoolfilosofie bestaat in 't grondvesten der moraal op medelyden.

Dr. Feringa liep er mee weg in z'n 'Vrye gedachten.' De stelling is m.i. makkelyk te weerleggen. Lyden = ondergaan is iets passiefs. Medelyden id^{m}. En moraal behoort handelend te zyn. Het ondergaan van indrukken kan evenmin zedelyk

zyn als 't getroffen worden door 'n kogel heldenmoed bewyst.

Ik zeg dat de moraal berust op de Rede waarvan de ‘God’ die sommigen aanbidden slechts de heel kinderachtig aangekleede! personificatie is. Wat schryft nu de Rede ten aanzien der maatschappelyke verbeteringen voor? In de eerste plaats: het erlangen van inzicht in de natuurlyke eischen der zaak.

Natuurlyke eischen? Al wat bestaat is natuurlyk! O ja, maar er is verschil tusschen den ongedwongen loop der dingen zònder menschelyke tusschenkomst, en de willekeurig daaraan gegeven richting. We moeten trachten te weten te komen: wàt 'n onvermydelyk gevolg is van de wetten der noodzakelykheid, en wat er door dezen en genen wordt verricht om den toestand der minderbedeelden ongunstiger te maken dan de natuurlyke loop der zaken, aan zich zelf overgelaten, veroorzaken zou. Om pryzen te kunnen uitbetalen moet een loteryhouder 'n evenredig getal nieten in de bus doen. Wie zoo 'n niet trekt, mag niet klagen tenzy er blykt dat men valsch gespeeld heeft en z'n kans op pryzen minder groot heeft gemaakt dan de zuivere ekonomie van 't spel meebrengt.

Dusdanig valsch spel wordt er door 't kapitaal

gespeeld, en daarin ligt de fout, niet in 't kapitaal zelf. Het agglomereeren van finantieele kracht is m.i. noodig, en zou zonder 't valsch spel waarop ik doelde, den arbeider ten-nutte komen. Of liever zelfs nu doet het dat, en de socialisten erkennen dit faktisch door hun pogingen tot koöperatie. Zy zelf trachten tot stand te brengen wat zy in anderen afkeuren. Ook de spaarbank manie draagt hetzelfde kenmerk. (Van waar zullen de renten komen, als ieder renteheffer wordt?)

Het valsch spel dat de kapitalen spelen is van tweeërlei soort.

1°. kapitalen worden vaak, ja grootendeels op deloyale wyze verkregen.

2°. Het bezit van kapitaal geeft gelegenheid (en dit geschiedt inderdaad) den marktprys van arbeid te drukken, en tevens de kosten van levens onderhoud te verhoogen.

Het betoog dezer beide stellingen zou me nu te ver leiden. Wat no. 1 aangaat houd ik de zoogenaamde diplomatie voor 'n kanker, en de volkeren gaan daaronder gebukt omdat ze niet lezen kunnen. Neem eens de couranten van 1880 voor u, en vraag wat al dat geknoei met die z.g.n. Oostersche kwestie anders beteekenen kan dan valsch spel met papierwaarde? By elk nieuw berichtje over Dulcigno (een armzalig nest

waar 'n reiziger geen redelyk bed bekomen kan!) over 't al of niet verzeilen van de Eng. vloot, enz. enz, verandert de effectenkoers en 't surplus by eigenfabrieksryzing vloeit in de zakken van 'n paar dozyn ‘staatslui’ en de bankiers die met hen onder een deken spelen. Van de duizende meeloopers spreek ik nu niet. (De nakomelingen van den barbier die den minister Appelius scheerde zyn nog altyd zeer welvarend. Wie ten onzent kan de mysterien doorgronden van 't ‘grootboek der nationale schuld’ een inrichting die zeer geheim is met alles wat belanghebbenden zou kunnen wakker maken? Wie profiteert van de onzinnige privilegien der Ned. Bank, die 't recht heeft zooveel millioenen slechts gedeeltelyk gewaarborgd bankpapier als waarde te gebruiken? Waar is de kontrole op 't eigendom van weduwen, weezen, armen? Welk toezicht wordt er gehouden op 't uitgeven, aanpryzen en door makelaarspremie opdringen van speculatie in vreemde leeningen of verre spoorwegen? Wat beteekent de Nederl. Handelmaatschappy, 'n maatschappy die niet handelt, en als 5de rad aan den wagen slechts voor agent tot inhuur van schepen en verkoop van producten dienende, toch altyd enorme dividenden weet uittebetalen? Zoo zyn er wat Holland aangaat veel vragen te doen, maar als algemeen

europeesch verschynsel blyft, meen ik de diplomatieke afzettery hoofdzaak. Ik erken dat onze ministertjes na Appelius veel verloren hebben van den invloed die tot koers bepalen - d.i. valsch spel! - in staat stelt. Maar voor ons klein landje zyn de opgenoemde punten genoeg.)

Jezus zei: ‘Er zullen altyd armen zyn.’ Heel juist, al sprak hy niet als staathuishoudkundige. Wat by hem slechts 'n ‘redensart’ was om hulp aan hem bewezen als dringender voortestellen dan armenzorg, kunnen wy met allen ernst herhalen. 't Is de eisch der dingen, even als die nieten in de lotery. Uit die nieten worden de pryzen gevormd. Het gemeenschappelyk leven is 'n wedloop naar genot, en die stryd is het leven. Niet daarover mogen wy dus klagen, maar wy behooren ons te verzetten tegen 't aanwenden van ongeoorloofde middelen om in dien stryd overwinnaar te zyn.

De genietingsmiddelen, hoe ook aanhoudend toenemende, bedragen op elk gegeven oogenblik 'n bepaald quantum. Wanneer nu zy die veel verkrygingsmiddelen bezitten, meer van 't voorradige verbruiken dan hun deel wezen zou by billyke repartitie, spreekt het vanzelf dat anderen tekortkomen. Hierin nu zou 'n weldadige prikkel tot inspanning kunnen liggen voor de minder be-

deelden, indien slechts het verwerven van verkrygingsmiddel een gevolg van loyale inspanning wezen mocht, en wie dan arm bleef zou niet meer reden van klagen hebben dan wie in 'n wedloop verloor.

Ik sprak daar van ‘billyke repartitie.’ Wat is hier billyk? By 't groot verschil van aanleg, gaven, ontwikkeling, zou absolute gelykheid juist zeer ònbillyk zyn. De ware gelykheid is niet dat allen gelyke rokken dragen, maar dat ieder 'n rok heeft die hem past. Welke maatstaf moeten we nu aanleggen om te weten op welk quantum genot uit den algemeenen voorraad, ieder aanspraak heeft? Ik meen dat dit beoordeeld moet worden naar het deel dat ieder tot het algemeene quantum heeft bygedragen. Een onontwikkelde arbeider die niet veel meer dan ezelsdienst verricht, heeft niet zéér veel meer aanspraak dan zoo'n ezel, maar; hy heeft aanspraken, klein of groot dan, hy heeft ze! En daaraan wordt niet voldaan omdat er onevenredig veel wordt genoten door de duizenden wier aanspraken minder zyn dan de zynen, ja, die volstrekt geen recht hebben mee aantezitten aan de tafel des levens. En nu spreek ik nog niet van dezulken wier recht negatief is, d.w.z. die aanspraak hebben op het tegendeel van mee-genieten, op straf!

Toen ge tien regels geleden my dien onontwikkelden arbeider niet veel hooger dan 'n ezel zaagt stellen in aanspraak op genot, meendet ge dat ik bar was? O neen, want ... ik stel dien ezel zoo laag niet. Een beetje meer aanspraak dan ik zoo'n trouw goedig dier toeken, is zoo heel weinig niet! En de ezel, èn zoo'n arbeider zouden tevreden zyn, als ik te beschikken had over 't hun toekomend deel. 't Zou ze meevallen! Vooral wanneer ze zagen hoe ik de hun toegekende verhooging van welstand zou putten uit 'n wreedaardig schynende verlaging van anderen!

De maatschappy wordt opgevreten door fatsoenlyke boosdoeners. M'n gemoed is zacht, maar by redeneering bergryp ik Robespierre en zelfs Marat. Ja, Caligula met z'n verzuchting: Och, dat het heele menschelyk geslacht maar één hoofd had, om 't met één slag te kunnen afhakken! Wie zoo iets als stelsel geeft verkoopt dronkemanstaal, maar als uiting van wrevel, als vervloeking komt me Caligula's woord zoo ongerymd niet voor.

Of er wat aan te doen is? A la Marat, misschien. Op anderen wys? Dat geloof ik niet! Preek eerlykheid in 'n roovershol, men beschimpt u, men lastert u, men maakt uzelf voor 'n dief uit, of (erger dan dat alles!) men zwygt u dood. In dit laatste geval verkeer ik. Er gaat geen dag

voorby dat ik me niet geërgerd voel door dat opzettelyk ignoreeren. De mannen ‘en place’ hebben daar hun reden voor. Hun taktiek hoe laaghartig ook, is begrypelyk. Maar dat het volk daarmee genoegen neemt is my 'n raadsel. De eenig mogelyke verklaring hiervan zal wel zyn dat men niet lezen kan.

Dat ik hier van my zelf spreek, is alleen om terug te komen op de vraag: of er aan toestanden zooals gy beschryft iets kan gedaan worden? Voor tien, twaalf jaren zou ik zeker nog gemeend hebben dat 'n grondige uiteenzetting der fouten waaronder wy gebukt gaan, nuttig wezen kon. Maar nu zeg ik dat niet meer. Ik zie geen kans m'n stem ingang te doen vinden by 'n natie die blykt zoo verrot te zyn als de onze! (Is 't elders beter? Dit raakt me niet. Die vraag is een van de vele uitvluchten welke zeker soort van debat-kemphanen voor de gelegenheid in voorraad hebben. Ik antwoord er nooit op!)

Ik ben misselyk van de publieke zaak! En eindigende waarmee ik dezen brief begon, geloof dat de ellende die alom heerscht, my zeer ter harte gaat. Reeds in den Havelaar noem ik 't aanzien van de vruchteloosheid der pogingen tot verbetering een der grootste smarten die er kunnen geleden worden. Niet op Golgotha maar

in Gethsemane, zeg ik, heeft Jezus 't meest droefheid gevoeld. (Gemakshalve neem ik hier aan dat hy 't goede wilde. We weten te weinig van Jezus om dit te kunnnn beoordeelen.)

N. Ing., 31 Augustus 1881.

Onderwys! Alle gegevens die tot my komen, wyzen op iets zeer ongunstigs. En wel in dubbele beteekenis. De resultaten namelyk openbaren zich óók ten nadeele der karakters, iets wat by onderwys programmen altyd over 't hoofd wordt gezien. Men past daarop nooit het alles in alles toe. (Wèl let men eenigszins op de eischen der gezondheidsleer, althans die worden genoemd als by de zaak te pas komende.) Al ware het onderwys als zoodanig uitstekend, dan nog moest worden nagegaan in hoeverre het strookt met de ontwikkeling des gemoeds. Het aanwyzen der fouten is ydel zoolang er onderwyswetten bestaan.

Deze laatste uitdrukking is misschien niet volkomen juist. Er bestaan eenige (zeer weinige!) punten van aanraking tusschen ‘regeering’ en ‘onderwys’. Maar ze staan niet in verband met den tekst: onderwys principe. Ik mag ze dus nu overslaan.

Wètten op het onderwys, d.i. inbreuk op vryheid van onderwys, het officieel gildewezen op

dit stuk, zie, dit zyn dingen waarvoor 't nageslacht ons bespotten zal, zooals wy nu ons ergeren aan heksenprocessen en autodafé's. Wat baat het of wy de fouten in de tegenwoordige methode opzoeken en aanwyzen zoolang de geheele zaak (onderwys de par le Roi, 'n gezag dat zelf in de eerste plaats behoefte zou hebben aan wat onderwys!) zoolang de geheele zaak één fout is? De wettelyke regeling stempelt elke dwaling met 'n cachet van vereeuwiging, belet allen werkelyken vooruitgang, kweekt middelmatigheid en gewoonheid ten behoeve van onware en konventioneele eischen der maatschappy, verlamt elk initiatief, onthooft elke uitstekendheid, bestendigt de heerschappy van 't kwade. Mozes, Aristoteles, Socrates, Jezus, Columbus, Newton, Keppler etc. etc. etc. zouden ondergegaan zyn by 'n régime als 't onze. Ik eisch: vryheid van onderwys!

N. Ingelh., 18 October '81.

Ge vroegt onlangs naar 't verloop van die onaangenaamheid met het Nieuws. Die verdrietige zaak ligt al weer ver achter my, en 't is me inderdaad iets lastigs haar weer optehalen. Maar daar ge 't vraagt mag ik niet weigeren.

De heer De Beer, redacteur van 't weekblaadje ‘De Portefeuille’ heeft op zich genomen artikels

te bewerken over hollandsche lettermannen ten behoeve van 'n duitsch Lexikon dat by Spamer te Berlyn 't licht zal zien. Hy, De Beer, zond circulaires, ik denk aan Jan en alleman. Daarin vroeg hy levensbyzonderheden, portret etc. Zulke aanvragen kreeg ik dikwyls en ik weigerde gewoonlyk, of antwoordde soms niet eens. Het ophemelen van letterkundery is my 'n walg. Toen De Beer's circulaire my gewerd, had ik drukte, en by herhaling van zyn verzoek, dat heel vriendelyk was ingekleed, beging ik de fout antwoord te beloven. Toen ik later alzoo iets antwoorden moest, kon ik dit niet anders doen dan door met de heele letterkundery een loopje te nemen. M'n antwoord was 'n sarcasme, vooral gericht tegen 't malle ophemelen van ieder die een vertellinkje, of versjes heeft geschreven (alsof dat wat beteekende!) en alzoo ook tegen hen die zelf daartoe de bouwstoffen leverden.

Op dat stuk volgde in 't my zeer vyandig gezinde ‘Nieuws’ 'n woedende aanval. (Ik zoek dat nummer maar kan 't niet vinden.) Ik word daarin beschuldigd van lafheid en gemeenheid, omdat ik, zeggen ze, Cremer beschuldig van ydelheid en verzekerd had dat hyzelf de bouwstoffen had geleverd voor 'n ophemelende levensbeschryving in de Keyzer's bloemlezing. Dit, zeggen zy

kon ik niet bewyzen en zoo'n beschuldiging was (letterlyk:) ‘òf laf, òf gemeen of onbezonnen.’

Nu deed my de aanval in 't Nieuws genoegen. Om dit uitteleggen heb ik meer omslag noodig dan me nu schikt. Sedert jaren had ik over dat blad te klagen, maar de aanvallen waren of jezuitisch ingekleed of bestonden in zeer sprekend doodzwygen waar ik had moeten genoemd worden. Nooit kwam 't my gepast voor daartegen openlyk optekomen. Wel klaagde ik dikwyls aan Funke die directeur en hoofdeigenaar van 't blad is, maar kontraktsmässig niets (of byna niets) over de redaktie te zeggen heeft. Hy is inderdaad altyd hartelyk en hoogstwelwillend voor my. (O, 'n beste beste kerel!) maar z'n verhouding tusschen z'n redaktie en my was soms pynlyk, ook voor my. Ik wist dat hy er altyd verdriet van had als De Veer, of, om De Veer te behagen, een der mindere redakteuren my min of meer uitdrukkelyk beleedigde. Indien ik eens in 't publiek tegen die aanhoudende vyandelykheid opkwam, had het polemiseerender wys moeten zyn, en ik had Funke's blad als zoodanig moeten aantasten en uitkleeden... wat me niet moeilyk vallen zou! Dit mocht ik niet uit pieteit jegens Funke die me nooit anders dan goed heeft gedaan.

En zie daar begaat De Veer, of een van z'n

kliek, de flater my zeer plomp, zonder eenige reserve, persoonlyk aantevallen! Daarom was dat stuk me welkom. Ik meende nu te weten wat ik te doen had, en schreef oogenblikkelyk aan Funke: ‘Trek u dien aanval in 't Nieuws niet aan!’ Dat wilde zeggen: Ditmaal zal ik zelf de zaak afdoen, maar ik schreef hem niet hoe, ten einde hem niet in 'n onaangename zaak te mengen. M'n plan was om De Veer (of wie zyner redacteuren maar lust had) uittedagen. De uitdrukking laf en (‘of’ schenk ik ze!) gemeen wettigde tot m'n innig genoegen dien maatregel. Vooral ook omdat ik daardoor m'n jarenlang verdragen van bedekte aanvallen als 't ware rechtvaardigde. En dit niet jegens 't Nieuws alleen! Er gaat geen halve week, geen dag mag ik wel zeggen voorby zonder dat ik gekrenkt word.

(M'n beschouwingen over 't duel als principe-zaak sla ik nu over. Ik ben er voor. Ook wil ik nu niet afdalen op 't gebied der veronderstellingen dat 'n De Veer of z'n redacteurtjes geen uitdaging zouden aannemen. De al te nauwkeurige beschryving der zaak zou me te ver leiden. Genoeg: ik was bly over den ruwen aanval.)

Ik zocht terstond twee secondanten. Een vond ik terstond. Maar den tweeden heb ik niet kunnen krygen. Zeer weinigen zyn voor zoo'n funktie ge-

schikt. Aan veel myner vrienden mocht ik 't niet vragen, omdat zy door standpunt, omstandigheden, huiselyke of beroepsbetrekking (ook door z.g.n. principes) verhinderd zouden zyn m'n verzoek intewilligen. En twee getuigen moest ik hebben, want hoogstwaarschynlyk zouden de dappere Nieuws-schryvers weigeren, en dan kwam de zaak neer op 'n behoorlyk gestyleerd procesverbaal, waarin werd geconstateerd wie hier ‘laf en gemeen’ gehandeld had.

De beschryving van myn gewurm om dien tweeden secondant maakt me misselyk. Vergun me dat ik dit oversla. Ik word wee als ik de weken herdenk die ik daarmee bezig was.

Nog niet wetende, niet kunnende gissen dat ik daarmee zoo'n moeite hebben zou, schreef ik 't korte stukje dat ge vindt in de Portefeuille van 9 Juli. Ge ziet dat ik daarin de polemische behandeling aan Valette opdraag, die zich in 't nummer van 23 Juli zeer goed van die taak gekweten heeft.

Het incident dat de aanvaller een of twee dagen na z'n aanval, de beschuldiging introk, liet ik zonder effekt. Dat draaierige z.g.n. intrekken beteekende niets, en ik hoefde er geen notitie van te nemen. 't Speet me maar voor Funke want ik begreep zeer goed dat hy die intrekking gevor-

derd had. Hy schreet me dan ook dat-i hoopte dat ik daarmee voldaan zou zyn. O neen! Maar ik antwoordde hem niet, ten einde hem buiten de zaak te laten.

Nog altyd zit ik uittezien naar 'n tweede getuige. Althans ik beschouw de zaak niet als geeindigd. Voor ‘laf en gemeen’ laat ik me niet uitschelden. Maar ... sedert die zeer vervelende geschiedenis zyn er alweer zooveel andere dingen my komen storen en in spanning brengen....

Enfin, nog altyd zit ik met die zaak in m'n maag. En ze is erger dan ik me verbeeldde. Ik zeide u dat de aanval my genoegen deed. Schooner oorzaak om eens flink uit den hoek te komen, en eens 'n voorbeeld te stellen ter waarschuwing, kon ik niet verlangen. Zoo meende ik. Ik vond het een onhandigheid van De Veer, daar toch zeker 't gansche publiek, de heele ‘pers’ hem veroordeelen zou! 't Mocht wat! Geen enkel blad of tydschrift, zoo verlegen om pikante stof anders, heeft 'n woord aan de zaak besteed. Er is gebleken dat men my straffeloos kan uitschelden. Ook Valette's zoo bondig en afdoend antwoord is door geen enkel blad overgenomen! Er blykt dat De Veer niet onhandig is geweest en z'n publiek beter heeft gekend dan ik. Ook Funke zou zich hierin vergist hebben. Hy zelf schreef

te vreezen dat men z'n blad om zulke artikels ‘aan de schandpaal’ zou slaan. Mit nichten!

Nieder-Ingelheim 31 Oktober 1881.

Die zaak met het Nieuws laat ik (voorloopig?) rusten. Ik moet me bezighouden met wat anders. Daarom ook nu aan u zoo kort.

Ik zeg niet een duel mooi te vinden, maar *het* duel (als principe) is nuttig in 'n maatschappy waar eergevoel niet bestaat. Als 't duel in onze zeden was, zou die Nieuwsschryver zich wel gewacht hebben my uitteschelden.

Ja, die zoogenaamde ‘litteratuur’ is 'n vak van niemendal. Schryven kan te pas komen, o ja, maar die schryvery òm te schryven houd ik voor 'n soort van prostitutie. Daarover heb ik nooit anders gedacht. En let eens op 't volkje dat zich dat gewawel tot beroep koos! In myn oog staan ze beneden 'n gewoon arbeidsman die iets degelyks levert. 't Is 'n ras! Ik voel me dan ook nooit minder op m'n gemak als by ‘letterkundigen’. En 't woord zelf vind ik komiek, ik heb altyd neiging er by te zeggen ‘zoogenaamde’ of ‘zich noemende.’

Ja, Van Houten was lam. Daartegenover staat dat er meer uit den hoek gekomen zyn om tegen Modderman's preek te protesteeren dan ik had

durven verwachten. De afdoening der zaak van atheïstisch of ook zelfs maar van liberaal standpunt is eenvoudig. Men vervange in de wet het woord ‘eed’ door: ‘gerechtelyke verklaring’ en ‘gerechtelyke belofte’ met behoud van rechtsgevolgen zooals nu voor den ‘eed’ bepaald is.

Ik begryp dat protest van de atheïsten niet, en vind er iets kinderachtigs in. Openlyk verklarende dat ik niet in god geloof, *dat ik 't bestaan van god ontken,* zou ik geen bezwaar maken de formule uittespreken, die volgens de (gekke) wet tot bevestiging van 'n verklaring noodig is. Zou Hartog H.v.Z. ook weigeren 'n brief met Dw. Dienaar te sluiten? Ik vind iets onvryzinnigs in dat pronken met vryzinnigheid. Maar ik geef geloovers gelyk als ze hun ‘levenden’ god (zyn er dooie goden ook?) niet by elke kleinigheid in z'n werk of rust storen, Zy zyn consequent. Dat is H.H.v.Z. niet.

Ja, van Houten had moeten zeggen: ‘De atheïsten houden woord en zeggen de waarheid zonder vrees voor 'n god’ en: de geloovers schynen weinig waarde aan hun woord te hechten daar ze elkaar niet gelooven als de spreker zich niet aan verdoemenis onderwerpt.’

Hoe overigens 'n geloover bang kan zyn voor 'n valschen eed, begryp ik niet. Door geloof *in*

Christus immers kunnen ze ook dat vergrypje elk oogenblik schoon wasschen als ‘witte wolle’. Wat is die godsdienst, en speciaal dat christendom infaam onzedelyk! Een arme atheïst blyft altyd z'n eigen pakje dragen. Zy gooien 't hun Jezus op de schouders. Klaar is Kees!

Ik weet niet of ik u schreef over 'n moeielykheid waarin ik geraakt was door 'n misrekening in de verbouwery met m'n huis. Welnu, ik zal m'n walg moeten overwinnen, en had te kiezen tusschen ‘voordrachten’ en ... schryven voor ’Elzevier.’ De maatschappy die nu eigenares is van m'n werken. Daarover ben ik in correspondentie. De zaak is dat ik om hier rustig te zitten, oogenblikkelyk 'n redelyk groote som moet hebben. Als ze my dat zenden (ik wacht stündlich antwoord), moet ik leveren. 't Is bitter en moeielyk, maar 't moet. De keus tusschen dat en voordrachten (twee kwaden) werd o.a. bepaald door den tegenzin om m'n vrouw en kind alleen te laten, daar ons huis afgelegen ligt. Ik gis dat zy - om my te binden - myn voorstel zullen aannemen, en dan ... ik heb 'n heelen voorraad postkaarten opgedaan. Ik zal dan alles moeten laten liggen of maar terloops behandelen om tegenover die Maatschappy m'n woord gestand te doen. Prepareer u op ... geen brieven.

Aan den heer W.A. Paap.

Nieder-Ingelheim 4 Juli '81.

Waarde heer Paap! Nadat ik met byzonder veel genoegen uw stuk over Ebers laatsten roman gelezen had, voelde ik aandrang u daarvoor te bedanken' [Hier wordt gedoeld op een in den Spectator verschenen artikel van den heer W.A. Paap, destyds litt. hum. stud. te Amsterdam, dat MULTATULI in dit tydschrift had opgemerkt.] 'Met byzonder veel genoegen' en 'bedanken'. Zoo is het! Byzonder, omdat ik zoo zelden ontwaar dat recensenten hun brilleglazen afvegen. Eenmaal dien Ebers benoemd hebbende (of gissende dat-i benoemd is) tot 'beroemde schryver' kletst men maar toe. Hy schryft slecht.

Ik las van hem: 'Homo sum' en durf beweren dat het 'n prul is, naar inhoud en uitvoering beide.

Ook de Egyptologie die daarin heet geleverd te worden is min. In een van z'n andere stukken ('k weet waarachtig den naam niet meer) ben ik blyven steken. Ik had er genoeg van! Dat nu die man niet schryven kan, deert me niet. Maar wèl voel ik ergernis over 't ophemelen van zoo'n knoeier. Uit die ergernis verklaren zich de woorden 'byzonder' en 'bedanken.'

(Ebers' 'Eine Frage' noem ik een alleraardigst

kunststukje, iets als 'n casse-tête, 'n difficulté vaincue. De malle krulletjes die gy zoo ten-rechte in hem afkeurt, zyn in dat stukjen op hun plaats. Dáár is dat vulsel gepast-keutelig, nagemaakt Theokritaansch ... of zoo iets.

Of ... is 't geen kunstjen in hem? Zou 't hèm wellicht op inspanning te staan komen, sober, eenvoudig, waar te zyn? In dat geval blyf ik er by dat z'n talent op mispelen gelykt, die slechts dienen kunnen als ze niet deugen. Of op 'n natuurlyken bochel die zeker publiek in vervoering brengt, als het treft dat de gelukkige bezitter juist voor Tortillard moet spelen. Enz. Enz.

Maar ... wat anders. Wilt ge my 'n tweede genoegen doen? Wyd ... (zegge: besteed) eens een artikel aan de tyden der werkwoorden in onze schryvery van den dag. Toe, asjeblieft! Even als met Ebers neem ik 't niemand kwalyk dat-i geen talent heeft...

(Ja toch! Want: la principale qualité de l'auteur ... c'est la probité (Vry en gewyzigd naar La Bruyère.)

... maar (of als ge de parenthesis er by leest, géén: maar) 't is ergerlyk te zien, hoe men by gebrek aan talent, zich 'n zweem van distinktie aanmatigt door ... door ... hoe zal ik zeggen? 't Schryvend volkje stelt zich boven Onzen L.H. zelf.

Niemand heeft ooit zyn almacht opgevat in den zin dat-i de begrippen ‘gister’ ‘morgen’ ‘verleden week’ en ‘vandaag’ door elkaar kon schudden als hagel in 'n kogeltasch. De hedendaagsche romanflikkers - vooral van 't soort dat rondkruipt aan den voet onzer kranten - zyn zoo vry zich aantestellen alsof ze dat kunstje wèl verstaan. Een reden is er niet voor, maar de oorzaak meen ik te vinden in 't jagen naar de deftigheid die zy in schoolboekjes wel eens hoorden toekennen aan den praesens actualitatis (actualitas staat niet in Cicero. Dat is 'n fout van Cicero). Het schermen met zulke middeltjes staat op één lyn met den pluralis majestatis van de kranten, en dus zeer laag.

Wilt ge dat geknoei eens vereeren met 'n oorveegje? Schikt of lust het u, te zeggen dat ik u daartoe uitnoodigde? goed!

Komt het in uw rym te pas er een en ander bytehalen dat in de buurt ligt? Ziehier:

‘Ja’ zeide X toestemmend.

‘Neen’ lachte, zuchtte, piepte, ontkende, hoestte, niesde, gaapte, etc. etc. de vader, terwyl hy rook uitblaasde, pyp stopte, aan z'n neus krabde, z'n hand legde op 't blonde hoofd van..., haar aankeek met z'n zoo- of zoo- oogen, etc. etc. etc.

‘Onwillekeurig’ en ‘onmiddelyk’ verdienen ook

'n plaatsje. (Gyzelf zyt aan 't onwillekeurigen gegaan).

Ook ‘letterlyk’ De menschen staan tegenwoordig ‘letterlyk’ als (dit ‘als’ is te veel) van den donder getroffen, ‘in den grond genageld’ etc.

En 't malle duitsche ‘als’ in plaats van toen, daarna, vervolgens, etc.

‘Als Amalia dit gezien heeft, is Ferdinand onwillekeurig opgestaan, en letterlyk als door den donder getroffen steekt hy onmiddelyk (alzoo zonder lucifer) een sigaar op. Caetera desunt, maar 't is genoeg.

Nu, breid maar uit. Ik zie in al dat geknoei: oneerlykheid. Vgl. m'n proeve van een definitie der uitdrukking: ploert. Ieder inderdaad eerlyk man kan goed schryven. Elk oneerlyke schryft slecht. Dit valt slechts daarom niet algemeen in het oog, omdat de meeste lezers niet gewoon zyn zich de vraag voortestellen: wat is waarheid. Een en ander is heel verdrietig voor 'n schryver die zich afslooft om voor z'n gedachte de minst onjuiste uitdrukking te vinden. Wie 't dus met waarheid wel meent, is verplicht tegen al dat geknoei met kracht optekomen.

Daarom deze brief!

‘Waarom doet ge 't niet zelf?’ Beste jongen, ik ben zoo misselyk van publiekerigheid. Dit is

m'n eenvoudig-natuurlyke indruk, en zie: redenee rende kom ik tot gelyke slotsom dat het beter is, u te verzoeken dezen knikker uit de sloot te halen. Tegen my heeft men 't voorwendsel aantevoeren dat ik oud, knorrig, zwartgallig, pessimistisch, ja, god weet wat ben. Misschien zelfs afgunstig! Als ze wisten hoe hartelyk bly ik ben by 't lezen van iets degelyks! En hoe genegen, dat - soms met overdryving! - te uiten.

Vriendelyk gegroet van Uw dienstwilligen
DOUWES DEKKER.

Nieder-Ingelheim 20 Oktober 1881.

Waarde heer Paap! Vergun my uw hulp interoepen om zoo mogelyk 'n jong mensch terecht te brengen, dat naar my voorkomt aan 't malen is. Zekere G ... te B. schryft me sedert eenigen tyd zinnelooze brieven. Door niet te antwoorden hoopte ik hem te doen inzien dat ik met z'n gekkepraat niet gediend ben, maar gister bleek me weer dat m'n zwygen niet baat. Daar hy eenige keeren uw naam noemde, mag ik veronderstellen dat ge hem kent. Wilt ge hem aanraden te werken?

Hy schynt zich te verbeelden: hoe krankzinniger hoe mooier. Niet alleen zyn inhoud en uitdrukkingswys van z'n brieven klinkklare onzin

maar zelfs letters, schrift, adres, alles ... is zoo bespottelyk dat ik den armen jongen wel voor onwys moet houden, of opweg om het te worden.

Wel weet ik dat 'n groot gedeelte van de aandrift om zich te tooien met iets vreemds, zeer dikwyls slechts affektatie is, maar die gemaaktheid-zelf is reeds 'n hersenfout, en 't zou 'n gewetenszaak wezen den patient in den waan te laten dat hy daarmee eer inlegt. Doe hem s.v.p. weten dat ik z'n schryvery allerellendigst vind, en niet genegen ben daarvan nota te nemen. Hy moet werken, ernstig ingespannen werken! Zeg hem dat z'n (onhandige!) jacht op buitengewoonheid 'n belachelyke en zeer gewone fout is. Inderdaad, niets is banaler dan nagemaakte excentriciteit. De oorzaak dat zoovelen dáármee trachten iets te bereiken, ligt in luiheid. Het is nl. gemakkelyker 'n zotterny te debiteeren dan iets wezenlyks te verrichten. Zeg o.a. aan G. dat hy moet trachten te leeren 'n behoorlyken brief te schryven. Indien hy zich daarop toelei, zou er al iets gewonnen zyn. Hy schynt te meenen boven school, boven vormen te staan, en staat er zeer diep onder.

M'n vrouw, Woutertjen en ik zyn wel. Hoe gaat het met uw studien? Ik kan niet beoordeelen welke omstandigheden u 't studeeren in de Let-

teren gewenscht maken. In 't algemeen zie ik iemand van letterkundigen aanleg liever 'n vak kiezen dat ... nu ja: van stipte natuurkennis. En dit juist in 't belang van Letterkunde. Het is m'n overtuiging dat akademische letterkundery nadeelig werkt.

't Moest geen vak zyn. Dichter en wysgeer ('t is van zeker standpunt gezien, 't zelfde!) leggen zich toe op kennis van den aard der dingen. De vorm der uiting zal toegeworpen worden aan wie zich dáár van 'n gewoonte heeft gemaakt, en 't onderwys in vorm, met voorbyzien of achterstellen van 't andere, doet denken aan den pasteibakker die wel zakjes maar geen meel en suiker inslaat.

De Litt. hum. proff. zien dit dan ook in. Ze moeten wel, daar 't feit hun leert dat onderwys in Letterkunde 'n onmogelykheid is. Om dan toch iets te doceeren ... nu ja, dan krygen we kibbelary over 't geboortejaar van Maerlandt, annatationes op zekere plaats van Euripides, of ophemeling van (godbeter't) Hooft, Huyghens en (met permissie!) Brederoo! En dat heet: letterkunde. Ze doen als 'n keukenmeid die inplaats van spys te bereiden, kletspraatjes houdt over keukenmeiden die (volgens háár) zoo smakelyk konden koken.

Toets m'n aprioristischen afkeer van gedoceerde

letterkundery aan 'n aposteriorische statistiek van wat er geleverd is door akademisch afgerichte lettermannen. 't Is naar! Vriendelyk gegroet.
t.t. D.D.

2 Januari 1882.

Uw verstoordheid op den Spectator is zeer begrypelyk. Toch moet ik hier de opmerking by voegen dat redactien soms redenen tot afwyzing hebben, niet liggende in haar oordeel over de aangeboden stukken, maar voortvloeiende uit zekere verhoudingen en konvenientien die moeilyk door anderen zyn te beoordeelen, en waarvan ze niet altyd uitlegging kunnen geven. ‘Maar dan moeten ze my m'n stuk teruggeven’ zeg je. Zeker. Doch bewyst niet juist het dralen daarmee dat ze je stuk gaarne willen plaatsen, en zich moeite geven om 't beletsel uit den weg te ruimen? De poffertjesvrouw die altyd met sterke boter bakte, deed dat ook niet voor haar pleizier. Maar, eilieve, als ze dat nu eens aan haar stervenden man had beloofd? Of als een aandeelhouder in haar kraam belang had by 't debiet van sterke boter? Iemand zonder wien haar standje niet bestaan kon? Zelfs 'n eenhoofdige redaktie zit soms uisschen twee vuren. Vandaar dan ook dat Cato nooit redacteur van 'n tydschrift heeft willen zyn. Ook in zake inte-

griteit is onvolmaaktheid 'n eisch der natuur. Ik byv. zou als redacteur geen stuk opnemen waarin iemand gekrenkt werd aan wien ik door banden van pieteit verbonden was. En ... daarom doe ik als Cato.

Er zyn redenen van delicatesse denkbaar die de gelykhebbery tot iets afschuwelyks maken. Of nu by den Spectator zoo iets ten opzichte van uw stuk 't geval is, weet ik niet.

'Uw stuk zal er in' heeft Vosmaer gezegd. En: 'allen zyn 't met uw stuk eens, op één na. Misschien eischt het huishoudelyk reglement eenheid van stemmen.... By al zulke dingen is het streven naar waarheid of naar 't goede niet de hoofdzaak. Men moet zich behelpen met bruikbare fiktiën om zonder elkaar in 't haar te vliegen, 'n zaak ... voor beslist te houden. Het ontzien van Isings opinie is gewis op zichzelf bespottelyk, maar als onderdeel van 'n algemeene regeling kan het gewenscht zyn of althans vergeeflyk.

Ik hoop hartelyk dat uw stuk geplaatst wordt. Sommige seurkouseryen van de bekende soort vervelen me danig. Maar ... één geeseling zal niet helpen. En wees verzekerd dat er voor elk gerooid onkruidje terstond 'n ander in de plaats komt. Ook beroerdheden zyn onderworpen aan den natuur-eisch: horror vacui. Als ge bewyst dat 2 × 2 geen 5 is, komt 37 of ... wat anders, en

roept: ‘Zie je wel, ik ben de echte ware zuivere 2 × 2! Goeie morgen!
Beets, Ten Cate, Tollens ... 't onderwerp is ryk! Alleen de rymbybel levert...

> Beets seult met zynen Heer
> Hier mislyk heen en weer, enz. enz.

Ja, ‘enz.!’ Want, verbeel je, toen ik gister avend dat rympie geschreven had, overviel my de geest. En ik begon te rymbybelen, honderd uit. Als men met zoo iets begint is 't uitscheiden moeilyk. Alzoo versjes by dozynen, en toen kwam er petroleum op m'n brief, en hy zag er uit, kyk! En ik verscheurde hem (neen, dat deed ik zoo even) en zag in dat ik beter deed die rymelary voor ditmaal te supprimeeren.

N.-Ingelheim, 30 Jan. '82.

Beste Paap! Dank voor uw stuk in den Spectator. Ik voorspel u dat je nog wel eens - zegge: dikwyls! - op dat chapitre zult moeten terugkomen. Men kan niet lezen.
M'n vrouw zeide zoo even: is de charge niet te sterk?
- Neen! 't Is moeielyk zotternyen te gek voortestellen. Ik ben benieuwd naar uw behandeling van de verzenmakery. De stof is ryk.
Heere Jezis, ik heb daar weer iets van Fiel-

ding gelezen! Z'n Jonathan Wild de groote. Hoe min! Hoe onmogelyk! En ... hoe gemeen. En dat alles met pretentie op menschenkunde! En ... met 'n goed gerecipieerde pretentie: hy staat voor meester in dat vak te boek. Voor 'n meester 2^{den} rang, nu ja, maar voor 'n meester toch! 't Is ergerlyk. Wil je dat vod eens lezen? Zeker kan je 't krygen in de Stadsbibliotheek. Myn exemplaar kan ik je niet zenden. Ik heb 't tot onleesbaarheid toe, kapot gekrabd! 't Is 'n (slechte) fransche vertaling. Als je 't leest waarschuw me dan. Ik wil je dan op een en ander opmerkzaam maken. 't Is 'n mooi onderwerp voor 'n artikel in den Spectator, waarby je d.v. (hm, niet ‘deo volente’ maar: des verkiezende) je stuk kunt aansluiten aan m'n schimp tegen (den ouden) d'Israeli.

Noem me ‘Dek’. Dat is hartelyk en eenvoudig. M'n vrouw is wel, zy groet je. Wouter is 'n toonbeeld van levenslust. Hy sprudelt. O, 'n heerlyke jongen. Zoo'n kind levert veel stof tot opmerking ('n mensch op 'n zooveelste van de ware grootte.) M'n vrouw leest heel studieus den Emile van Rousseau. Erkennend dat er veel goeds in is, stemt ze my toe dat hy (R.) onnatuurlyk gekunsteld is in 't voorstaan van ‘Natuur’. Ook ziet hy geheel over 't hoofd dat de maatschappy, met al haar fouten en zotternyen ook 'n natuurprodukt is.

Dag beste jongen. Zie je kans te zorgen dat je kritiek geen nadeeligen invloed uitoefent op je karakter? Ik blyf er by dat je twintig jaar zwygen moest en met ter zyde stelling van allen lust, je moest bezighouden met studie van iets exakts. Nu is wel in zekeren zin al wat bestaat even exakt (ook letterkundery en zelfs zielkunde) maar ... nu je weet wel wat ik bedoel. Ik wou dat je m'n slaaf was. Dan zette ik je aan historische bronnenstudie. Het toepassen van je kritischen geest dáárop, zou (meen ik) nuttiger wezen dan het - soms àl te makkelyk! - neerhalen van letterkundige beroemdighedens. Je zaagt kurk. Adieu.

Dek.

25 Maart 1882.

Alzoo voortaan: jur. stud.! Ik ben zeer bly, dat ge het besluit genomen hebt niet ‘de letteren’ als vak te kiezen. Het is geen vak! Om in letterkunde iets degelyks te leveren moet men er niet in doen. Om iets uit de sloot te visschen moet men niet in de sloot gaan liggen, men moet met behoorlyk gereedschap er naast staan. Dat gereedschap bestaat in kennis en als zóódanig dient elk vak nagenoeg op gelyke wys, nl. door de oefening in onderzoeken en opmerken. Geeft dan 't lettervak zelf dit voordeel niet? Niet zoo zuiver

daar het je te veel - ja uitsluitend, want wat is de akad. letterstudie anders? - met voorgangers en modellen bezig houdt. Wie eetbare spys leveren wil, moet ingredienten verzamelen, niet: de faits et gestes van keukenmeiden van buiten leeren, of keukenmeiden zitten aankyken.

Juist de studie van ‘de Rechten’ een voornaam hoofdstuk uit de geschiedenis der menschheid, en dùs tot heden toe vol apenkool en zotterny, zal u bouwstoffen leveren om - met de gegevens die de natuur u schonk - 'n uitstekend litterator te worden. Ook tot geschiedvorscher leidt die studie op, d.i. tot het verkrygen van de gereedschappen die de bronnenzoeker noodig heeft. Het onderwyzen van geschiedenis op 'n akademie is onzin. Om iets te weten te komen van wat er alzoo gebeurd is in de wereld moet men archieven, bibliotheken, partikuliere en half-officieele dokumenten raadplegen. Tot het wegvinden dáarin is de studie van 't Rechten- en diploomwezen ('t laatste woord drukt het uit!) een onmisbare voorbereiding.

Om de paradox vol te maken, hierby de opmerking dat diezelfde Rechten-studie als voorbereiding tot Recht-spreken of wetgeverschap nadeelig is. Dit is nu voor u minder gevaarlyk, daar ge dat vak niet con amore om zichzelfs wil kiest. Wie dat doet bederft zich voor iets wezenlyks

Een echte jurist zweert by wat deze of gene gezegd heeft, en identifieert dat met Rechts begrip. 't Is hiermee juist als met de Letter .... kunde (?) De lui die in dat vak doen, verliezen alle besef van hun eigenlyke roeping. Dit of dat zal wel mooi wezen, meenen zy, want ... het staat in Maarlandt of... Janklaassen!

Dag, beste jongen. Houd je goed en wees hartelyk van ons gegroet. Woutertjen is er heel groots op dat ge nog aan hem denkt.

t.t. Dek.

N.I. 2 April '82.

De zoogenaamde hervormingen [In Indië] zyn niets dan valsch liberalistische duitenplatery, jezuitische slenters. Spreken, praten, codificeeren, kletsen over Rechten in plaats van recht-doen. De van Twisten willen wel zoo!

(Met Bl. Waanders - zie N.v.d. Dag 1 April. Vereeniging Handel en Nyv. Zitting - ben ik 't volkomen eens dat de afschaffing der Heerendiensten 'n fout is, even als 't vervangen der betrekkelyk menschlievende rottingslagen, opteleggen door een vaderlyk-patriarchaal-politie gerecht, door de zeer wreede onzedelyke gevangenisstraf. Je moet ze zien die gevangenissen! Ook treffen ze geen

doel. Al die maatregelen zyn jezuitisch-nagemaakt-liberalistische streken!)

[By dezen brief was de laatste druk van Nog-Eens-Vrye-Arbeid gevoegd].

Zeg gy my eens welke inkorrekte uitdrukkingen er in deze brochure voorkomen? Kyk heel scherp. Nooit vermydt men alle fouten, maar 't stuk is met zorg geschreven, meen ik. Zoowel in rhetorischen als polemischen zin. Ja, kritiseer 't eens met inspanning.

Iets verbeterd? [In Jndië] Eilieve, door wat? Door wien? Hoe? Door 't beloonen van den Regent van Lebak? Door 't eeren van Van Twist? Door 't pensionneeren van de Slymeringen? Door 't uitschelden van Havelaar? Door 't verleenen van de Leeuwen-orde aan Brest v. K? Door 't maken van nieuwe wetten die niet worden nagekomen?

Nieder-Ingelheim 24 Mei '84.

Wel, beste kerel, wat 'n mooi stuk! Ik haast me u dit te zeggen. ‘Dit’ dat uw stuk my zoo voorkomt.

Nu is ‘mooi’ 't rechte woord niet, dit weet ik wel. Uw satire is amusant, pittig en (dit is hoofdzaak) ze is waar. [Deze brief werd geschreven naar aanleiding van het toegezonden werkje: Bombono's, satire door Willem Paap.]

Ik heb aanmerkingen die, naar ik hoop, u van dienst kunnen zyn by 'n 2den druk. Want die zal komen, en meer. Neen, nu zeg ik meer dan ik weet, want al vind ìk uw stuk uitstekend, met nederigheid moet ik erkennen geen verstand te hebben van publiek. 't Kan wel zyn dat uw werk géén opgang maakt, omdat het goed is. Maar ook dit is niet zeker. Al zien verreweg de meesten den ernst voorby die er ligt in uw aanklacht - 'n aanklacht is het! - ze zullen 't stuk aanpryzen (of afkeurend verspreiden) omdat het zoo grappig is. M'n vrouw heeft geschaterd in haar eentje, zoodat Wouter kwam aanloopen met de vraag: ‘gut mama, waarom lach je zoo?’ Ook ik heb gelachen. Ja 't is grappig, geestig en waar, d.i. treurig.

De aanmerkingen die ik u zal mededeelen, zullen niets afnemen van den hoofd-indruk dien uw werk op me maakt. Denk niet dat ik 'n verraderlyk ‘maar’ achter de hand heb. Volstrekt niet.

Een myner aanmerkingen is dat ge eenigszins onjuist gemeten hebt by 't verdeelen der doses uwer verontwaardiging Portefeuille en De Beer krygen meer dan hun evenredigswyze toekomt.

En 2o. Sommige faculteiten, richtingen, schakeeringen en benten die van rechtswege aanspraak hadden op 'n geeseling worden met stilzwygen voorby gegaan. Dat ge de theologie, orth. en

modern, met rust laat keur ik goed. Het onderwerp is afgezaagd, ònfrisch (die reden van vrystelling had kunnen worden aangevoerd) doch daar waren:

Wysbegeerte!

Rechtspleging!

Rechtsstudie! (ook uit 'n ander oogpunt, dan 't door u gekozene).

De verzenmakery!

De hoofdartikel fabrikatie! (ik weet wel dat ge die beide laatste rubrieken aanroert, maar ik had daarvan méér willen hebben.)

en eindelyk:

Staat- en Staathuishoudkunde!

Zie, al die afdeelinkjes van de groote volksbederf inrichting hebben reden van klagen.

M'n klacht over ‘te weinig’ is 'n welsprekende toejuiching, niet waar? En, indien m'n oordeel iets waard is, wat ik geloof, komt de tegeningenomenheid waarmee ik uw stuk opnam, nog bovendien in uw voordeel. Ik houd niet van geest, geestigheid e.d. Zoo min als van hart-smart poezie. In veel opzichten gelyk ik vry precies op m'n vyand Droogstoppel, al zy 't dan uit geheel andere beweegredenen.

H'm! Ook de Khunst-beschouwers krygen hun competent deel niet! Al weer 'n klacht over ‘te weinig’.

Het even aanduiden van Korteweg is rechtvaardig en zelfs ... bekwaam. Als dit lichtpuntje niet bestaan had, hadt je 't moeten verzinnen. Gelukkig dat je de leugen van 't fingeeren niet noodig hadt. Bravo!

Maar... De B. krygt te veel. Help eens kyken, hy zal zich uit je stormram 'n piedestalletje bouwen en coram populo roepen: ‘ik ben Leentje!’

(dit nl. vertelde de oude stakkert die me, zeer gedeeltelyk, tot model van Leentje gediend had, aan 't parterre van den Schouwburg by 'n voorstelling van De Br. Daarboven of zoo iets!)

Ja: ‘ik ben Leentje!’ zal hy roepen, en: ‘word dus 39^{2e} abonné op m'n P.’

En ... ik onterf je! Want, hoe kan je de Veer overslaan, den gewerbsmässigen kletsvoorganger by uitnemendheid! Hy is typisch, en dit is De B. niet. Ja, typisch, vooral om de plomphandige manier waarop hy z'n theologisch modernismus heeft weten pasklaar te maken voor de krantlezende boeren van Ilpendam, Knollendam, Krullendam etc. Lees z'n paasch- en pinksterpreeken!

Nu ben ik toch in uitweidingen gekomen. Ik had die tot later willen bewaren, maar de vrees dat ge meenen zoudt ... nu, ik bedoel dat achterhandsche ‘maar’. Je ziet wel dat ik hoog met uw stuk loop. Ik heb medelyden met sommigen die ge ... wel niet aantast, maar toch

raakt. Die goede beste Vosmaer! Mukene, kunstzin, steenen pop, grieksch, och, 't doet me zeer. Maar ... daaraan moogt gy u niet storen.

(Dááraan storen'? Welnu, we schryven geen drie regels zonder fout. Men stoort iets. Zich aan iets storen is onzin, even gek, neen gekker, dan uw Loki's: 'ik ga me trouwen.' Kyk, ìk durf niet meer toegeven in sarkasme, omdat my alles, byna alles, onjuist voorkomt. Juist dat besef maakt me stom. Dit staat u ook te wachten, en daarom betreurde ik 't altyd dat ge zoo vroeg van stal liept. En ook dit oordeel wantrouw ik alweer. Wie wacht tot hy zeker is, de waarheid te hebben gegrepen, riskeert z'n mond te houden voor altyd! Het komt my voor dat de zotternyen, de misdadige zotternyen, die gy aan de kaak stelt, hun straf verdienen, m.a.w. dat ze inderdaad zot en misdadig zyn. Maar zoo bitter is m'n stemming dat ik, onder 't goedkeuren en toejuichen uwer executie...

(Van *de door u* uitgevoerde ... neen 'uitvoeren' exporteeren deugt niet.)

Zie. zoo leidt kritiek tot onmacht. Uit overmaat(?) van purisme weet ik niet hoe ik m'n zin moet eindigen. Voor die onmacht wilde ik u bewaren ('t kind bewaart 'n koekje voor z'n zusje. De bedoeling zal zyn: ik wilde u waarschuwen tegen 't veroorzaken van die onmacht).

Zoo bitter dan is nu m'n stemming dat ik me zelf de vraag voorleg of uw en myn oordeel over de dingen die ge afkeurt, niet even onjuist is als die dingen zelf. Wie verzekert u dat ge niet over jaren uw satire in handen nemende, zuchtend zeggen zult: ‘dat ding vond ik mooi in z'n tyd!’ Niet geloof ik dat ge ooit goed zult keuren wat ge nu zoo flink aan de kaak stelt, o neen! Maar wel is 't mogelyk dat gy inziet op musschen te hebben geschoten.

Gister had ik twee deuren en een venster aan welker sluiting iets haperde, gerepareerd. Ik moest

1º Onderzoeken wat de oorzaak was van de gebreken,

2º Iets uitvinden om die uit den weg te ruimen,

3º Het gevonden ... ‘uitvoeren’ (je ziet we kunnen de onjuistheden niet missen.)

En dat heb ik gedaan! Ik heb onderzocht, uitgevonden, gedaan! De deuren en 't venster sluiten best, best, best! Met fier zelfbewustzyn maak ik ze open en toe, alleen òm ze te openen en te sluiten. Heerlyke poezie van de feiten! Wat nu kritiek aangaat...

Kom die deuren en vensters eens zien! Ja, je zult zeer welkom wezen. Dan zal ik je een en ander zeggen over ... nu ja, over moedelooshedens. En asthmathiek ben ik ook. En 64 jaar

Maar m'n vrouw en ons lief pleegkind zyn wel. Dat is 't voornaamste. Kan je eens hier komen?

Hartelyk gegroet.

Dek.

Zeg, er had niet op den titel moeten staan; ‘Satire’. ‘Vertelling’ ware onnoozeler en dus satirieker geweest. Gut wat had je my 'n pleizier gedaan als je my door 'n paar van je slachtoffers hadt laten uitschelden! Ieder krygt tegenwoordig 'n Leeuw ... voor my niet de minste distinctie!

Nieder Ingelheim, 17 Juni '84.

Beste Paap! Uw brief is van den 10^{den}, en eerst zooeven (dinsdag ochtend) heb ik hem gelezen. In zekeren zin heb ik weinig te antwoorden. In anderen zin: heel veel. Het weinige zou zyn: precies! Juist! etc. Niet veel anders dan toestemming en bevestigende weerklank, m.a.w. ik vind uw brief zeer schoon wat, zooals ge weet, neerkomt op ingenomenheid met m'n eigen denkbeelden. (Alle weldenkenden = ieder die zoo denkt als ik.) Maar hoe anders? Zou ik de inzichten moeten roemen van iemand die a noemt wat ik voor b aanzie? Nu dan, tenzy ik mezelf voor gek verklaar, moet ik uw brief schoon vinden. Ik vind het 'n belangryk stuk, ziedaar!

Uitvoerig antwoordende zou ik erg aan 't ver-

handelen raken. 't Kon wel een heelen bundel Ideen leveren. Maar ook daarin zou volkomen instemming de hoofdinhoud zyn, weinig anders dan wat parafraze, of hier en daar wat voorbeelden ter toelichting of bevestiging. Ik sta verbaasd over de juistheid, waarmee ge m.i. (wat anders, alweer?) den spyker op den kop slaat. Aan die aandoening ben ik waarachtig niet gewoon. By 99/100 van wat ik onder de oogen kryg, roep ik verdrietig: ‘is 't nu waar of niet dat we in 'n gekkenhuis zyn?’ Deze indruk neemt hoe langer hoe meer 'n vorm van meening aan in allerstiptsten zin. Wie zoo iets den eersten keer vraagt, uit z'n bevreemding, z'n verontwaardiging, z'n woede: ‘by wyze van spreken.’ Welnu, nog niet geheel, maar byna stel ik de kwestie van niet toerekenbaarheid. Zoodra de korte afstand die me nog scheidt van 't aannemen dezer circonstance atténuante, tot nul zal zyn terug gebracht ... nu ja, dan moeten woede, verontwaardiging en verwondering vervallen. En wat zou dan daaruit weer volgen? Wel, berusting en zelfs ... godverdomme, meedoen! Is er grooter gek denkbaar, dan iemand die z'n wysheid tracht aan de markt te brengen in 'n gekkenhuis?

De vrees mezelf zoo'n testimonium insanitatis uittereiken, maakt me stom. MACHT GEZAG, GEWELD

is 't eenig middel waarvan goed gevolg te wachten is, geloof me.

Ik ben zeer bedroefd over de Nisero kwestie, en ook die zaak draagt het hare by tot wat ik nu gemakshalve: ‘moedeloosheid’ noem. ('t Is eigenlyk besef van 't vruchtelooze myner pogingen.) Ge weet hoe ik 't volk tegen den oorlog met Atjeh gewaarschuwd heb. Niemand nam er notitie van. Toen ik den brief aan den koning publiceerde wisten slechts weinigen in Holland dat er 'n Atjeh bestond. Nog herinner ik my Funke's verwondering toen ik hem de kopie voor dien brief zond. Hy kende dat land niet. 't Scheelde weinig of hy vroeg me of ik gek was. NU weet Nederland iets van Atjeh!

In de noten op den Havelaar kom ik eenige malen op de zaak terug. Altyd zonder 't minste gevolg. Moet ik nu daarop wyzen? Ook dit zou weer doodgezwegen worden. En nu komt hier iets by dat zeer verdrietig voor my is. Zie eens in de Noten (uitgaaf '75 blz. 366, of uitgaaf '81 blz. 375) die passage waar ik als'tware 'n raadseltje opgeef en de woorden slechts door de eerste letters aanduid. Die passage bevat de voorspelling van wat nu geschiedt, namelyk: verwikkelingen met Engeland over 't sluiten van de peperhavens. Welnu, 't briefje waarop ik de daar aangeduide woorden voluit schreef, kan ik

niet terugvinden, zoodat het beroep op die voorspelling nu 'n mal effect maakt. Nog altyd zoek ik naar die ontcyfering. De zin is ... nu ja, precies wat nu gebeurt!

..... dus hartelyk gegroet. Kom zoodra je kunt, en blyf zoolang je lust hebt! Adio

Uw liefh. Dek.

't Kan waarlyk zyn nut hebben als ik u spreek over de beste wys uw gaven aantewenden. Art. 1 is: geen geest. Dan volgen er eenige artk. waarin ik u geest afraad, en 't slot zal zyn 'n vermaning om u van geest te onthouden. Als misschien m'n zinnen niet rondloopen, maak ze maar in orde. Je weet: schryven en naaldemaken! Maar hoe de schryver De Groot aan die waarheid kwam, is my 'n raadsel. Misschien had hy 't van 'n naaldenmaker gehoord.

Aan de kommissie van voorber. der vereeniging ‘Nederl schryversbond.’

Myne Heeren.

Onder dankbetuiging voor de ontvangst uwer circul. d.d. 5 dezer [nam. 5 februari 1884] ten geleide der Ontwerp-Statuten eener Vereeniging: ‘Nederl. Schryversbond’ voel ik me tot myn leed-

wezen verplicht ontkennend te antwoorden op de ook my by dat schryven voorgelegde vraag: ‘of het beoogde doel (myne) sympathie kan verwerven?’ Het aanmoedigen van zoogenaamde Belletrie komt me niet wenschelyk voor.

Na beleefde groete heb ik de eer te zyn
Myne Heeren
Uw dienstwillige
Douwes Dekker.

[Hier volgt nu eene door MULTATULI in eenige bladen geplaatste advertentie.]

‘Door de lezing van’ - zegge: door het lezen der werken van - ‘MULTATULI zyn deftige heeren en aanzienlyke dames, jonge mannen en zelfs meisjes.... verzoend geraakt met wat gemeen, en gewend aan wat vuil is.’

Aldus staat - volgens de 5de aflevering van den ‘Dageraad’ te lezen in ‘De protestant, godsdienstig weekblad in vryzinnigen geest’ onder redactie der heeren Dr. I. Hooykaas, A.P.G. Jorissen, H.C. Lohr, en J.H. Maronier, predikanten te Rotterdam.

Daar dat weekblad misschien niet zoo algemeen verspreid is, als voor de daarin heerschende godsdienstig vryzinnige geest wenschelyk ware, meen ik ter bevordering van heilzame zeltkennis 'n goed

werk te doen door de *niet vuile, niet gemeene,* maar echt-vryzinnig-godsdienstige bewering van genoemde Redactie ter kennis te brengen van de velen die ze aangaat.

MULTATULI.

Nieder-Ingelheim
25 November 1884.

Aan het ‘Cercle des Étudiants Progressistes’

[in antwoord op een uitnoodiging aan MULTATULI ter bywoning van het internationale congres der studenten te Brussel.]

Messieurs,

L'état de ma santé ne me permet pas d'accepter la gracieuse invitation contenue dans votre lettre si obligeante qui porte le timbre postal du 12 de ce mois, et qui ne me parvint qu'assez tardivement. Un asthme fatiguant me rend impossible tout voyage et même presque tout déplacement.

Votre congres n'y perd rien, Messieurs, vu que mon mal m'empêcherait de prendre part à vos débats.

Permettez moi toutefois de jeter un seul mot dans l'arêne des discussions qui vont s'ouvrir. Selon moi il est temps de délivrer l'Enseignement populaire de la tutelle dégradante des gouverne-

ments. Il me semble que l'Etat représenté par tel ministre éfémère plus ou moins secondé par un simulacre ridicule de ‘représentation nationale’ doit être déclaré de la plus complète incompétence en affaire d'esprit, d'art, d'intelligence, de morale et de coeur, partant: de tout ce qui, touche à l'éducation de la jeunesse, au développement moral et intellectuel de l'humanité. Abolissons la science de par le Roi, les ‘gilden’ du savoir le règne stupide du diplôme. Proclamons la liberté illimitée de l'Enseignement.

Mais, dit-on, les cléricaux les prêtres, les Jésuites? Permettez moi de ne pas tomber en défaillance en entendant évoquer ces revenants. Je ne les crains pas, et je me plais à croire que le bon sens, délivré des chaines officielles viendra à, bout de tous ses ennemis. Du reste le vrai libéral dédaigne le secours compromettant de toute loi qui ferme la bouche à ses adversaires, ou qui entrave d'une manière déloyale et illogique la propagation de leurs idees.

Voila une opinion, Messieurs, une thèse à mettre à l'ordre du jour de votre congrès. Elle me parait pratique et urgente. Mais je vous supplie de ne pas me trahir au Procureur du Roi. N'étant diplomé par aucun Jury ministériel, je commets un délict en m'imaginant de comprendre quelque

chose et en m'arrogeant le droit de communiquer le fruit de mes méditations à de jeunes gens. En cas de poursuite judiciaire je me propose de plaider comme circonstance atténuante la certitude de ne pas être écouté. Je sais, helas! que la plupart des ‘libéraux’ - peu libéraux alors - ont trop peur du catholicisme pour accepter le combat à armes égales, tandisque selon moi ce n'est que la persécution, plus ou moins masquée par une espèce de légalité, qui fait toute la force du prêtre. Affranchissons l'Enseignement populaire de tout entrave, et... nous verrons. Magna est veritas et praevalebit!

En vous remerciant, messieurs, des sentiments flatteurs que vous avez la bonté de me témoigner, je vour offre une bonne poignée de main et mon salut cordial.

Douwes Dekker,
Multatuli.

Nieder Ingelheim, le 16 Novembre 1884.

Socrate, Aristote, Jésus Christ et quelques uns encore de cette espéce: seraient punis comme des malfaiteurs sils s'avisaient de venir enseigner l'alfabeth. Est ce assez drôle? Assez stupide? Assez illibéral?

Aan den heer J.M. Haspels.

13 Mei 1875.

Er zyn zeer voorzichtige lui die nooit bedot worden met valsch geld, omdat ze eens vooral geen zaken doen, en daarom ook geen echt geld ontvangen.

27 Sept. 1875.

Stipt genomen kan m'n blyspel niet goed worden. Ik ben nu vervuld van de behoefte aan 'n succes voor uw gezelschap, en by kunstwerken mag geen bykomende stimulans meewerken. Zoodra men iets voortbrengt om elke andere reden dan uit behoefte aan verlossing wordt het machwerk, de la facture, knoeiery!

> [Na de eerste opvoeringen van Vorstenschool in 1875 heeft MULTATULI in verschillende steden voordrachten gehouden, wat de heer J.M. Haspels hem mogelyk had gemaakt door uit vriendschap alle regelingen op zich te nemen. Hy voerde de correspondentie over de plaatsen waar MULTATULI zou optreden, hy zorgde voor zaalhuur, voor de noodige advertentien, voor de afrekening enz. enz. en gaf MULTATULI alleen een lyst van de plaatsen met de datums waarop hy present moest zyn.
> Later in de wintermaanden van 1877 op 1878 en drie daarop volgende winters is zulk een voordrachtentournée herhaald. Materieel brachten ze voordeel aan

en beantwoordden in zooverre aan het beoogde doel. Ook hadden zy het aangename dat MULTATULI tydens zyn verblyf in Holland sommige oude vrienden wederzag, en nieuwe relaties aanknoopte, waarvan eenige hem later tot steun waren. Maar ze hadden het nadeel dat hy na afloop van zulk eene 'Odyssee' zooals hy zyn zwerftochten door Holland noemde, vermoeid en overprikkeld niet instaat was om te werken, zoodat er ook nadat hy in 76 zyn laatsten bundel Ideen gesloten had, geen nieuwe geschriften meer van hem verschenen zyn.
Onder myn papieren is een bundel: 'Onderwerpen van voordrachten' met tal van nota's opmerkingen enz. Maar uit plaats-gebrek neem ik daarvan in deze uitgaaf niets op. De nu eerst volgende brief-fragmenten zyn uit dezen voordrachtentyd.]

Dinsdag [1878].

En... haal nu uw hart eens op aan 't lezen van inliggenden brief, dien ik terug verzoek.
Het schryven is van een dame van 66 jaar, een myner eerste liefden. Op m'n 19^{den} jaar was ik smoorlyk op haar verliefd, en zy hield ook van my, maar alles zeer in den deugdzame, zoodat ik eerst voor drie jaar haar te Delft ontmoetende haar den eersten kus heb mogen geven. Alzoo 'n relatie van 1839-1878, 'n idylle van 38 jarigen duurtyd! Haar brief deed me innig geuoegen, en ik heb getelegrafeerd: -'ik kom te Zierikzee, al lagen de

rails vol duivels!’ Als dat nu geen trouwe liefde is weet ik 't niet!’

17 Januari '79.

Beste trouwe kerel! Dank voor je brief. Ja, maak maar 'n plan de campagne voor m'n voordrachten. (Asjeblieft, natuurlyk!) Wat gy afspreekt zal ik nakomen. Dan moet ik omdat er 'n band is. Anders stel ik zooals nu 't geval geweest is, telkens uit.

Ja Prins Hendrik!...

Ik weet van Prins Hendrik niets dan dat een.... die tegen my schryven wou en z'n boek niet gedrukt kon krygen, door hem geholpen is. Zoover ik weet is dat het eenig voorbeeld dat 'n oranjevorst iets beschermd heeft wat naar letterkunde gelykt. Heb je dat boek van dien Buys gelezen? 't Is 'n kuriositeit, waarachtig!

Om rechtvaardig te zyn moet ik zeggen dat Prins Hendrik zeker in onwetendheid zich met dien kerel heeft ingelaten, o ja! Maar toevallig toch dat die Buys de ‘eenige man van letteren’ is met wien hy, voor zoover ik weet, zich ooit bemoeid heeft. Ook stel ik in die zaak wat prins Hendrik aangaat de bekende liefhebbery van dien Buys niet op den voorgrond, maar wel houd ik 't er voor dat-i z'n hulp verleende omdat

Buys verzekerd had my te zullen uitschelden. Op welken anderen grond kon P.H. zich genoopt voelen dien niet zeer bekenden schryver zoo buitengewoon te helpen aan 't in de wereld schoppen van een boek?

Geisenheim a/Rh.
16 December 1880.

Beste Haspels! Dank voor uw beide brieven. Dat die onderhandelingen lastig zyn, begryp ik, en ik ben u alweer zeer verplicht voor al de moeite. Ik zou er geen kans toe zien, en juist daarom is my uw harlyke hulp zoo veel waard. Het is nu eenmaal waar dat ik om 't jaar rond te komen die voordrachten houden moet, en alzoo zou ik geen raad weten als ik niet door u in de voorbereiding geholpen werd.

Van het door u opgemaakte lystje heb ik nota genomen. Misschien zyt ge wel genoodzaakt later nog een en ander te veranderen. Dit verneem ik dan wel. Ik ben er 'n beetje groots op dat er altyd stipt aan de door u gemaakte afspraken voldaan is. By plannen van zoo langen adem loopt anders zoo gauw een of ander in de war. Slechts eens ben ik door 'n misverstand om 8 uur begonnen, terwyl er half acht bepaald was.

Mocht ge op de nog opengebleven dagen nog

andere plaatsen kunnen invullen, goed! De zaak staat me zoo tegen dat ik haar alleen kan uitvoeren als ze héél moeilyk is. Met inspanning kan ik 't niet doen, er is overspanning noodig.

Wat dat vragen naar onderwerpen aangaat, ik weet niet waarover ik spreken zal. Het is ouwerwetsch en dom van de menschen zooiets vooruit te willen weten. Stel dat 'n novelle-voorlezer aankondigde: ‘Jan en Mietje of 't omgevallen schabelletje’. Wat hebben ze daaraan?

Toch wil ik trachten u instaattestellen voor Rotterdam iets te annonceeren. Maar vandaag weet ik waarachtig niet wàt? Binnen een paar dagen zal ik u wat opgeven.

Geisenheim 4 Januari 1880.

Zooals altyd zal ik al uw regelingen in dank goedkeuren en navolgen. Dit schryvende vraag ik mezelf hoe ik dit zeggen kan, daar ik me vreeselyk zwak voel. Maar ik weet by ondervinding dat de zaak losloopt als 't moet. Als ik mezelf waarneem in m'n doffe sufheid, is 't my 'n mysterie hoe ik 't er zal afbrengen. Alles moet door oogenblikkelyke opwinding geschieden en wel zoo dat de opwinding niet blykt. Dan zak ik later in mekaar, zooals dezen geheelen zomer 't geval geweest is. Ik was niet in staat tot het eenvou-

digste. Alles vermoeide my, en telkens betrapte ik my op memorieloosheid. Enfin! ik word dan ook weldra 60, en m'n leven was moeielyk.

Rott. 18 Januari. Zondag.

Beste Haspels.
Welzeker neem Veendam maar aan. Ik neem alzoo nota van 20 febr. Veendam.

23 febr. Assen.

24 febr. Groningen.

25 febr. Winschoten.

26 febr. Leeuwarden.

27 febr. Heerenveen.

28 febr. Sneek.

De week tusschen 14 Zierikzee en 20 Veendam is wel wat tydroovend. Als 't zoo uitkomt raad ik u over een of twee van die tusschendagen maar te beschikken. Nog eens: als 't zoo uitkomt!
20 Januari.
Over 't geheel echter verzoek ik u me niet te sparen, ik heb de opbrengst noodig, en kan beter veel presteeren dan weinig.

Utrecht 7 Maart 1880.

Beste Haspels! Ik heb hier vandaag rustdag gehouden. In den Bosch en te Breda was ik twee dagen achtereen laat opgebleven, en daarna had

ik den heelen Vrydag ochtend geen oogenblik rust gehad, zoodat ik te Bommel zoo moe en slaperig was dat ik waarlyk tegen m'n taak opzag. Maar toen ik op m'n post stond ging 't weer (voldoende) goed. Ik ben er groots op nooit spelgebroken te hebben. Hier gister aankomende en ook vandaag heb ik me eens behoorlyk toegelegd op systematisch uitrusten zoodat ik nu weer heelemaal frisch ben. ‘Frisch’ voor myn doen.

Dank voor uw verjaringsbrief. Gut, het is zoo gek 60 jaar oud te zyn! Ik kan er me maar niet in thuis vinden, en voor ik goed zal geleerd hebben oud te zyn, ben ik dood. Die laatste jaren gaan als 'n bliksem.

Aan mevr. Douwes Dekker - Hamminck Schepel

[In 1880 was ik niet met MULTATULI in holland. Uit zyn brieven van dien tyd volgen hier eenige korte aanhalingen.]

Rott. 15 Januari Donderdag ½ 12.

Ik heb nu gesproken:
te Rotterdam over ‘slechte tyden’

Amsterdam	‘Elke deugd heeft onechte zusters die de familie schande aandoen.
Leiden	belangrykheid 60 jarigen ouderdom.
Haarlem	Idealisme in levensopvattingen, niet

	in stryd met 'n gepast realisme en 'n flink aandurven van de waarheid.
Schiedam	Over 'n paar onjuist gebruikte en verkeerd te pas gebrachte woorden, zegswyzen en spreekwoorden’.

In weerwil van den onnoozelen titel was de laatste lezing de beste:
Wat ik morgen zal behandelen weet ik nog niet. Maar ik heb niet de minste agitatie voor 't gereedmaken van m'n voordracht.

Zutfen 31 Januari '80

Ik ben zeer wel, zeer! Er mankeert me niets. Aardig toch! Ik schryf 't je om je plezier te doen. Heb volstrekt geen medelyden met me. De uren voor de lezing (al weet ik nog m'n onderwerp niet) ben ik heel kalm en gerust, zelfs byzonder kalm.

11 febr. '80.

Ik verneem dat er van Arnhem en den Haag poging wordt gedaan om me nog eens te hooren. Haspels is flink. Hy antwoordt: O ja, als jelui me 'n volle of redelyk bezette zaal waarborgt. Tien enthousiasten vullen de zaal niet, enz.
O die Haspels is zoo trouw en goed! Nooit het minste gemaal of gezeur. Zelfs geen misverstand. Alles gaat als 'n horloge. Nu moet ook hy erkennen (en dit doet-i) dat ook ik nooit spel

breek en altyd present ben, van zessen klaar. 't Is aardig.

Deventer 1 Maart.

Te Leeuwarden waren de Bruinsma's allerliefst. Ook Ymkje was daar. De voordracht was daar goed, maar ik heb erg 't land over 'n stuk daarover in de Leeuwarder Courant. Erger kan men me niet benadeelen dan door 't plaatsen van zoo'n dor relaas. Als dàt van 'n vriend is, wat moet ik dan van m'n vyanden wachten? 't Lykt wel of de schryver daarvan my m'n voordrachten eens vooral bederven wil! De Middelburger heeft het beter ingezien! En geen woord ter kwalificatie van m'n spreken! Geen woord zelfs over 't feit dat ik 2½ uur ruim voor de vuist sprak, zonder 't minste notaatje voor me. Geen woord over styl, inkleeding, schynbare afwyking, terugkeer tot den tekst! Geen woord over 't epigrammatische, over de logische volgorde, over 't verband, over de byzondere opvatting van de meest dagelyksche dingen, over 't verrassende van sommige conclusien. Niets over dat alles! 't Is pitoyable.

Breda, Vrydagmiddag [5 Maart.]

Ik spreek tegenwoordig met 'n gemak dat niet te begrypen is. Lessenaartje of tafel heb ik niet meer noodig. Alleen 'n stoel om de linkerhand 'n plaatsje te geven. Maar als die er niet is,

zooals in den Bosch is 't ook goed. En niets brengt me van m'n stuk. Met het oog daarop is 't eigenlyk jammer dat ik nu gauw gedaan heb. Maar wel ben ik bly spoedig thuis te komen, en dat er gauw 'n eind komt aan 't eeuwige uit- en inpakken, kofferleven, logementen enz. De stormen en de regen hebben me niets gehinderd, schoon eens 's nachts door de persing van de lucht op de kletterende ramen m'n kamerdeur open vloog. We hebben vreeselyke stormen gehad en 't waait nog. Ook regent het weer.

Dat ellendige weer heeft slechten invloed op de opbrengst van m'n voordrachten. Veel menschen van buiten konden niet komen omdat alles onder water staat. By den Bosch enz. was alles 'n bare zee.

Over 'n paar dagen stuur ik je weer wat geld. Veel minder helaas dan ik gehoopt had, maar toch genoeg om tevreden te wezen, (eens aannemende dat we in Holland zyn. Anders moest ik 't ellendig noemen.)

[Zyn laatste voordracht hield hy dat jaar in den Helder Saturdag 13 Maart. Hy schreef my vandaar:]

Verbeelje reeds voor 54, 52 of 50 jaar heb ik in dit zelfde logement met m'n moeder gelogeerd. Misschien in deze zelfde kamer! Ik herinner me nog wat 'n man die als dokter voer op 'n koopvaardyschip, van Japan vertelde. En hoe 'n paar

zeeofficieren billard speelden. En hoe voornaam ik dit vond. En hoe gek ik 't vond (op de ‘barge’) dat 'n overste van de marine tot den hofmeester zei: ‘Geef hier de sla, jy hebt er geen gezicht na om sla aantemaken’. Ik begreep 't verband niet tusschen gezicht en sla aanmaken!

Hier aan den Helder is de standplaats van De Haes, vice admiraal, die te Menado by me gelogeerd heeft, en met wien ik toen redelyk bevriend was. Je begrypt dat ik hem geen teeken van leven geef. 't Zal me benieuwen of ik wat van hem hoor. Vroeger was-i 'n prettige fideele man. Maar 't is lang geleden.

Saterdagavend laat.

Hoerah, 't is gedaan! En ik heb nogal goed gesproken van avend. Er waren ± 200 menschen. Ik ben bly dat het afgeloopen is, de heele voordrachtery meen ik, en dat het van avend goed was.

Van de Haes heb ik niets vernomen, maar wel hoorde ik (na afloop van de lezing) dat-i op de voorste rei had gezeten. Ik heb hem niet gezien, en eigenlyk niemand. Misschien ook zou ik hem niet herkend hebben, daar 't 30 jaar geleden is dat ik hem zag. Ik had wel gewild dat-i teeken van leven gegeven had, maar ik wou 't niet doen.

[Van 9 Januari tot 13 Maart had MULTATULI zeven en dertig voordrachten gehouden.]

Aan den heer I.M. Haspels.

[Hier volgen thans eenige uitingen naar aanleiding van het huldeblyk dat MULTATULI omtrent dezen tyd door zyn vrienden werd aangeboden. Op blz. 136 en 165 van dezen bundel werd het reeds genoemd. Het ontstaan en verloop van deze zaak te volgen zou meer ruimte eischen dan waarover ik nog beschikken mag, maar dat de uitslag een grooten en blyvenden invloed op MULTATULI'S stemming had bewyzen o.a. de volgende brief-fragmenten.]

31 Mei 1882.

... Hoeveel die [lyfrente] bedragen zal, weet ik niet recht. Zeker is 't dat het meer zal gelyken op 'n ouwemannig pensioentje dan op 'n schitterend huldeblyk. Ook is 't zeker dat de uitslag van de zaak niet overeenkomt met m'n getob en gewurm, met de groote woorden die ik van aanhangers of geestverwanten kreeg. Evenmin met het schelden en lasteren van m'n vyanden. En ook niet met de taxatie van geloovers die my verweten (R.C. Tyd, R.C. Maasbode, Orthodoxe kerkelyke courant, orthodoxe andere bladen) dat ik de godsdienst had vernietigd. Die kerels bevallen my! Beter dan de met my gelykgezinde liberalen of vrydenkers die zoo'n wapenfeit, (geen kleintje, waarachtig!) beloonen met 'n pensioentje dat my voor gebrek lyden beveiligt. (Hoogstens! Om redelyk

te blyven leven moet ik voortgaan met vertellinkjes schryven.) Ik weet nu precies wat ik in de oogen van al die geestverwanten waard ben. Het is die armzalige taxatie die me grieft, en dit zou zoo blyven al kwam de finantieele uitslag ten behoeve van 'n ander. Maar je begrypt dat ik dit alles nu maar in 'n zeer vertrouwlyken briefaan jou zeg. Honderden en duizenden kunnen 't niet helpen en 't is my pynlyk welwillenden te grieven. Zeer velen in den lande hebben zelf moeite om 't hoofd boven water te houden. Ik mag dus geen lucht geven aan m'n wrevel. Maar waar bleven de maçons? Zy met hun allen zyn ryk, en gaven nu blyk geen hand te hebben uitgestoken ten behoeve van iemand die door hun en myn vyanden zoo hoog getaxeerd werd als tegenstander. Het omverwerpen van de godsdienst (en dit staat letterlyk in die geloovige bladen) is toch zoo'n dagelyksche zaak niet, dunkt me.

16 Juni '82.

Het huldeblyk komt nu in 't geheel neer op ± fl 20.000. Ik ben wel voor 'n millioen uitgescholden aan den eenen kant, en voor even zooveel in de hoogte gestoken aan den anderen kant. Vrome tydschriften verklaren dat ik god onttroond heb. Al is dit nu meer eer dan me toekomt, ik neem er nota van, en beweer dat zoo'n haut

fait d'armes met een pensioen van voor my zeventig gulden 's maand en voor mimi vytig schraal beloond is. En 't vernederende van de taxatie! In een woord gezegd: deze uitslag der zaak is my een zware slag! Het breekt myn toon! En dan 't besef dat ‘men’ my houden zal voor tevreden gesteld, en me nog ondankbaarheid zal verwyten als ik 't niet heel mooi vind. Wat zullen de van Twisten en consorten in hun vuistje lachen. Door die schitterende pensioneering ben ik nu voor goed geklassificeerd als 'n byna-niemendal. Ieder weet nu dat ik geen noemenswaardige party vertegenwoordig, en dat men my niet behoeft te ontzien. De behoefte aan 't leveren van vertellinkjes kopie is grooter dan ooit, en de moeilyke maar toch altyd nog bestaan hebbende uitweg om ’voordrachten te houden is my afgesneden. Alleen by inderdaad schitterenden uitslag had ik my weer in Holland kunnen vertoonen. Nu ben ik schuw, en ik voel dat ik koken zou by toejuiching.

Overigens ben ik wel. Ook m'n vrouw en ons kind. Hoe staat het met uw gezondheid? Hebt ge uitzicht op vakantie? En kom je dan hier met Dirk, Coen, vrouw, dochter, met wie je wilt? Je zulk hartelyk ontvangen worden, dat weet je. Over 't geheel echter (dit gaat u niet aan!) zal ik tot m'n grooten spyt een eind maken aan gast-

vryhedens. Met 'n inkomentje als waarop ik nu gezet ben, kan men geen glas wyn aan 'n vriend voorzetten. Zelfs om met 'n vriend te zitten praten heb ik niet genoeg, want ik moet kopie leveren! Als ik na dat huldeblyk in geldnood raakte, zou men zeggen: ‘wat 'n verkwister!’ Maar nog eens beste kerel, dit gaat u niet aan.

Dat het huldeblyk my niet instaat stellen zou groote plannen uittevoeren voorzag ik. Maar dat het ook in eenvoudig burgerlyken zin zoo armzalig zou uitvallen, neen, dat had ik niet gedacht. Ik weet nu waaraan ik me te houden heb. Laffe, flauwe, ontzenuwende, kappelmannige zuinigheid is nu de boodschap. Dat breekt me! Ik heb nu 't zelfde inkomen (zegge met dat van mimi er by) als toen ik drie en veertig jaar geleden, als negentienjarig jongetje klerk by de algemeene Rekenkamer te Batavia was. En toen gaf myn vader er my ± 80 gulden 's maands by! We weten nu wat toejuiching, opgang en god-onttroonen in Holland waard is! Voor god is 't ook niet vereerend, dat iemand die (volgens z'n aanhangers) hèm de baas was, zoo laag getaxeerd wordt.

Nieder Ingelheim, 27 Oktober 1882.

Ik heb iets gelezen van uw stryd met het pedante ‘Nieuws’. (niet ùw stuk.) Ik begryp uw woord:

vies, maar vrees dat de meesten 't niet zullen vatten, daar ze gewoon zyn alleen tast- of riekbare vuiligheid met dat praedicaat te vereeren. Zoo ook vind ik die krant (en de anderen!) onzedelyk. Dat vatten de lezers ook niet. Ze meenen dat onzedelykheid alleen in zaken van 't geslachtsleven kan worden te pas gebracht ... 'n zeer ònzedelyke dwaling, en te gekker nog omdat ze ook op dàt stuk wat de feiten aangaat nogal los over de zaak heenloopen, als ze maar in woorden 'n faux air van kiesheid in acht nemen. Wat 'n misselyke boel! En: er is niets aan te doen. Schreeuw zoo hard als ge wilt: ‘de zaak is A!’ bewerk zelfs dat zy toestemmen wat ge zegt, en meeschelden op de b-zeggers, toch roepen zy op hun beurt B, zoo hard als de besten! 't Is komiek, zoo'n ‘Nieuws’ te hooren uitvaren tegen kwakzalvery!

Mies en Woutertje zyn heel wel. Ik ook, zoolang ik rustig zit, of niet geagiteerd ben. Maar 't minste gooit my omver. Zooals ik reeds zei, ik kan zelf niet beschryven hoe onmachtig ik soms ben pour un rien.

't Lykt ondankbaar als ik, wat den uitslag van dat huldeblyk aangaat, verdrietig ben. En toch, wat zou ik me geweerd hebben, als ik had kunnen optreden op 'n wys die 't arm en ryk gemeen respect had ingeboezemd! Maar de grief over die

mislukking wordt waarlyk verzacht door zooveel offergeest en trouw als ik van sommigen ondervind, waaronder gy in de eerste plaats!

11 Augustus 1883.

Over van Andels brochure denk ik precies als gy. De welmeenende jongen doet net of m'n heele zyn zich oplost in zeker gekibbel met van Vloten. Hy verheft den aanval van dien man tot iets wezenlyks. 't Is juist zooals gy zegt: zwyg of vernietig. Dat lamme gepolemiseer is dégradant.

Buiten wat asthma voel ik me wel. Maar die stryd tegen gebrek aan harmonie tusschen willen en kunnen plaagt me. En dan de afwisseling van stemming! Soms opgewonden vurig, soms kalm redeneerend, soms afgemat, dof en krachteloos, Daarvan moet gy - artist! - ook ondervinding hebben, al zy 't dan dat uw artistieke indrukken voordurend moeten ondergaan in 't métier!

15 Februari 1884.

Van ‘De Vyand des Volks’ vernam ik reeds een en ander. Mevr. de Haas zond my de N.R.C. waarin de voorstelling besproken wordt. Ik kan me voorstellen dat Haverkorn v.R. tenrechte eenige aanmerkingen op 't stuk maakt, als stuk. Maar de inhoud uit zielkundig en maatschappelyk oog-

punt hangt niet dáárvan af? Ook Mevr. de H. zelf schreef er my over, en wel met geestdrift. (Zy is edel, moedig, trouw, solide. Ik wou dat ik 500 mannen had van haar karakter.) Ik denk dus alles goeds van Ibsen als persoon, maar vrees, of denk, dat het stadium waarin hy verkeert, niet meer 't myne is. ‘Niet meer’ zeg ik. Want hy schynt nog te meenen dat het tentoonstellen van de maatschappy iets baat. Och, dit meende ik vroeger ook! Over 20 jaar zal Ibsen de vruchteloosheid zyner pogingen inzien, tenzy hy 't geluk hebbe vervolgd te worden. Dit houdt staande, daar 't ten minste eenig blyk geeft dat de mannen en place notitie van je nemen. In Holland is dit het geval niet. Alles smoort in modder.

Wat overigens 'n stuk als dat van Ibsen aangaat, hy kan er vast op rekenen dat ⅞ der toejuichers tot de soort van menschen behoort dat hy geeselt. Hier is huichelary in 't spel, o zeker, maar toch is huichelary de hoofdfactor niet. Dat mochten ze willen! Een flinke huichelaar is iemand. Daar hoort wat toe! Neen, 't is 'n onbewust huldigen van het schoone, zonder daarby te bedenken dat die hulde 'n testimonium is van eigen beroerdheid. Als je ooit 'n drama gaat vertoonen in 'n tuchthuis, kies dan 'n stuk waarin de sentimenteelste deugd wordt geschilderd. De gauwdieven zullen

hun handen kapot applaudisseeren by den triumf van 't ‘goede’. De Clarissa Harlowe's Pamela's zyn de lievelingsheldinnen van h ..... Dàt en 't verkoopen van moraliteitspraatjes zyn de geliefdste uitwegjes om met fatsoen 'n smeerlap te wezen.

Nog eens Ibsen en zyn streven! Ik waardeer het en beklaag den man als hy nog altyd denkt met schryvery iets te kunnen bereiken. Z'n ergste vyanden, of liever de taaiste tegenstanders van z'n zaak zyn de toejuichers, de mooivinders! Myn innige overtuiging is dat er slechts één praktisch wapen is, het heet geweld. Om dat te kunnen uitoefenen is macht noodig, om daartoe te geraken: geld! Zy die er belang by hebben dat de verrotting blyft voortduren, omdat ze als drekvliegen daarop azen, dragen wel zorg dat die bron voor hun tegenstanders gesloten blyft.

14 Mei 1884.

Wat de publieke zaak aangaat, ze wordt geheel beheerscht door de fictie dat 51 man meer intelligentie en integriteit bezitten dan 49. 't Is zot, maar 't kan niet anders. Het tegendeel, dat 49 't beter weten dan 51 is zeker ook niet waar, en alzoo moeten wy wel berusten in 't onzuiver punt van uitgang dat de meerderheid het weten moet. Als men van 't schatten der opinien de

slotsommen laat afhangen, moet ook die schatting weer by meerderheid van stemmen worden vastgesteld. Dan hebben wy weer dezelfde fictie. Lood om oud yzer. Het algemeen stemrecht zal er niets aan verbeteren. Ik ben er vóór. 1° omdat dan den tegenwoordige niet-stemmers een grief ontnomen wordt. 2° omdat men zelfs in fictien consequent moet zyn. Zoodra men aanneemt dat de plompe massa - wat is de meerderheid anders? - te beslissen heeft, komt het niet te pas iemand uittesluiten. Pincoffs, van Heeckeren, van Ittersum, Nahuys, Stratenus zy allen stemden altyd mee. Waarom een tuchthuisboef niet? Waarom 'n kind niet? Waarom de vrouw niet, ja al was zy 'n hoer? Zedelyke en verstandelyke eigenschappen kunnen de eisch niet zyn, anders waren er duizenden uitgesloten, die nu onaangevochten mee stemmen.

Dat er uit dezen stand van zaken verrotting voortvloeit, is natuurlyk. Even natuurlyk als dat er maden wriemelen in bedorven vleesch. Er is van tyd tot tyd een ruwe forsche schoonmaakparty noodig - ook dìt ligt in de natuur! - en dit had ik willen doen, maar ... helaas! Geschieden zal 't! Maar hoe, wanneer, door wie of wat? Door de Pruisen? Door 'n aardbeving? Door pest?

Ik zou niet zoo moedeloos wezen als men lezen kon. Maar waarachtig, dit kan men niet! De

staaltjes heb ik voor 't grypen. Of hoe moet men 't verklaren dat het Publiek dagelyks de grofste beroerdheid onder de oogen krygt zonder dat er iets blykt van protest.

Er was op de indische begrooting zooals de welmeenende maar naïve Waanders die ingemoede had opgemaakt, een tekort. De uitgaven zouden vreesde hy 13 millioen meer bedragen dan de vermoedelyke inkomsten. De nieuwe minister die in de hoogte moest worden gestoken om de machinatie van van Rees te vergoelyken, legt 'n ándere begrooting voor. We lazen in de couranten tenbewyze dat die nieuwe grootheid - 'n stom kreatuur van van Rees! - zoo byzonder knap was: ‘het is hem gelukt - let op: “gelukt”! - het verwacht deficit tot op slechts twee millioen te verminderen’. Wel verbazend! Het staat er precies alsof hy 'n te betalen rekening van 13/mm. op 2/mm. had weten te reduceeren, en alzoo 11/mm. bespaard of gewonnen had. Dat noem ik je knap! Zoo'n minister is geld waard, en ik vind het schande dat men hem niet met tonnen 's jaars betaalt. Ja, al gaf men hem 'n millioen in 't jaar de natie zou winst behalen by zoo'n geniestreek.

Maar ... wat heeft de vent nu eigenlyk gedaan? Hy heeft den prys waarvoor hy HOOPT dat de koffi zal verkocht worden, verhoogd. Ook HOOPT

hy dat de indische belastingen hooger zullen zyn dan Waanders - met volle recht! - durfde vermoeden. Het wondert me dat men zóó te werk gaande, toch nog 'n tekortje van 2 millioen heeft overgelaten. Dit zal een bescheidenheid wezen, denk ik.

In geen blad las ik 'n enkel woord van afkeuring. Met zoo'n dom gegoochel neemt men volkomen genoegen, en zelfs wordt zoo'n kwakzalver opgehemeld. (Hy is zoo byzonder knap, zeggen ze - schrik niet! - in‘registratie’. Waar men al niet knap in wezen kan! En wat waren toch Plato, Archimedes, Aristoteles, Newton, Humboldt enz. enz. stommelingen, zy die niet knap waren in registratie en misschien ternauwernood wisten wat dat voor 'n ding was. Straks zullen wy hooren dat de maagd Maria benoemd werd tot moeder gods omdat zy zoo uitmuntte in 't sokjesbreien.

Van Rees is 'n tydgenoot van me. We waren gelyk adjunct-kommies. Hy is 'n ... ‘ambtenaar’ en was als zoodanig altyd zeer bruikbaar, d.w.z. dat hy in geen enkel opzicht uitstak. Ik geloof niet dat hy ooit iemand heeft in den weg gestaan, en dit is 'n zeer nuttige eigenschap.‘Slim’ en ‘glad’ moet hy zyn, anders had hy zich in den Haag niet zoo kunnen staande houden. By den val van Kappeyne, scheidde hy zich terstond van

dien kollega af. ‘Er was nergens gebleken, schreef hy toen, dat er by de natie begeerte was naar grondwetsherziening’. Dit gaf hem na z'n aftreding als minister, 'n wit voetje by de Kamer die - pour cause! - alles by 't oude wil laten. En 't slot van de historie is, dat hy zyn doel bereikt en G.G. geworden is niet alleen, maar zich 'n minister heeft gegeven die van hem afhangt. Hoe 't gaan zal als die Sprenger van Eyk weer opgedoekt is, kan hèm niet schelen. Hy is waar hy wezen wìl, dat is hoofdzaak! Van nobele aspiratiën, van hooge opvatting eener levenstaak, van offerzucht, of wat van dien aard ook, is by van Rees geen spraak. Z'n hoofdstreven is dat hy den boel gaande houdt en zyn rang, zyn traktement niet verliest. Bekwaam dáártoe is hy zeker. Men hoeft niet te denken dat hy ooit iets doen of laten zal dat op 'n andere berekening gegrond is.

18 Mei 1885.

Dat Robbers je is meegevallen, doet me veel genoegen, en ik herhaal wat ik vroeger schreef dat ik billykheidshalve hem niets mag verwyten.

> [Uit een brief aan den heer Mansholt blz. 218 van dit deel is gebleken dat MULTATULI in het laatst van 1881 aan de Uitgevers-maatschappy Elsevier, die zyn werken van Funke had gekocht, een voorschot had

gevraagd op nieuwe copie. Dit voorschot, fl 2000, had men hem gegeven, maar tot nu toe had hy nog niets geleverd. Natuurlyk wilde hy niet liever dan aan zyn verplichtingen voldoen ‘voordrachten mag ik nu niet meer houden, zeide hy, want die bederven me voor schryven’? maar andere zaken stonden hem in den weg. Daar waren eerst de beslommeringen en verwachtingen door het Huldeblyk-plan opgewekt die hem vervulden, en later voelde hy zich te gekrenkt en te ontstemd om tot werken te kunnen geraken. Wel poogde hy dit meermalen. Aanvankelyk was zyn plan de Wouter-geschiedenis te voltooien, maar als hy dan zyn bundels Ideen opnam, om er zich weer intewerken, overmeesterde hem telkens een bitterheid tegen zyn publiek die hem lichamelyk verzwakte, en bovendien liefde- en fantasie- doodend het voortbrengen onmogelyk maakte.
De heer Robbers, de directeur der Maatschappy, had herhaaldelyk en uit verschillende toonsleutels op afdoening der schuld aangedrongen. Uit dezen brief blykt dat MULTATULI den heer Haspels verzocht had eens met Robbers te gaan praten, en bovendien, wat vooral kenschetsend is, hoe de altyd aangename aanraking met Funke, die ons thans eerst bleek zelf ook lid van de maatschappy Elsevier te zyn, hem opwekte tot werklust. Nieuwe kopie geleverd aan den heer Robbers heeft MULTATULI niet meer. Eens is hy nog begonnen maar 't bleef by weinige blaadjes, die nu aan 't eind van deze brieven zullen worden opgenomen. Voor de Maatschappy Elsevier deed hy evenwel een gedeelte der schuld af door het leveren van correcties. Het restant

der schuld is later verrekend met my, by de betaling van het door de Maatschappy Elsevier aan my verschuldigde voor diverse werkzaamheden.]

Hy kan 't niet helpen dat de schryvery me walgt. Ook is 't zyn schuld niet dat de bouwery van dit huis me tot meer uitgaven dwong dan ik voorzien had. Hoe dit zy hy heeft recht op kopy, en hy zàl ze hebben. Ik hoop spoedig. Als ik eens 'n begin heb gemaakt zal 't wel lukken, 't Is 'm nu maar om 't doorbyten te doen. M'n weer optreden voor 't publiek ... och, je weet het wel. Misselyk!

Nu gebeurde er dezer dagen iets dat me in dit opzicht goed te-stade-komt, wat stemming aangaat. Verbeelje, m'n beste Funke, altyd anders 'n voorbeeld van flink by de hand zyn, is sedert 'n jaar ziekelyk. Na allerlei getob en gemedicineer en gereis, landde hy onlangs te Wiesbaden aan, Natuurlyk wilde hy me van daar bezoeken, maar hy was er te zwak toe, zoodat wy 'n paar maal by hem geweest zyn. 't Sneed me door de ziel hem zoo afgetakeld te zien. Tot overmaat van ramp ontving hy bericht dat z'n plaatsvervanger 'n beroerte had gekregen, zoodat hy, Funke, zwak of niet, onverwachts naar huis moest. Hy is dan ook eergister vertrokken, en ik hoop hartelyk dat hy goed moge aangekomen zyn. Z'n vrouw was

by hem, anders was z'n reizen ook onmogelyk. Maar zie, zonder opdracht van myn zy, had Mimi hem over die zaak met Robbers gesproken, en den dag voor zyn vertrek toen zy hem nog eens bezocht (ik was thuis gebleven om m'n asthma) heeft hy haar gezegd:‘Ik kan me niet begrypen dat Robbers zoo lastig en dringend is. Hy weet toch wel dat ik me voor dat geld verantwoordelyk stel, daar ik er indertyd toe geadviseerd heb, en er ook voor de helft in betrokken ben. Dek moet er zich dus niet zoo over agiteeren. Wel wou ik graag dat hy weer aan 't schryven kwam, maar niet uit angst voor R.’ Ziedaar hoe Funke is. Zoo kan ik u veel schoone trekken van hem verhalen, ook in 't zoogenaamd kleine, die my juist meer treffen omdat hy niet weten kon hoe ik ze waardeer. Funke is 'n edel mensch. Met die ongewoonheid heb ik vrede!

> [Deze laatste woorden zyn een terugslag op een voorafgaande zinsnede in dezen brief: ‘Wy zyn wel, ik op m'n asthma na, dat vervloekt lastig is, maar, zoo zeggen ze, niet gevaarlyk en Woutertje groeit gewoon goed op. Goddank! Aan ongewoonhedens heb ik den duivel gezien.]

Door die royale opvatting van de zaak heb ik nu 't zelfde voordeel alsof uw lieve pogingen gelukt waren. Dan, even als nu, moest ik dat geld aanzuiveren, maar ik kan nu, even als ik dan zou

gedaan hebben, byv. de helft bedingen en de helft laten staan tot vereffening van die schuld. Dit had ik aan R. zelf niet gaarne gevraagd, maar Funke zal er genoegen mee nemen.

En - als ik nu eindelyk aan 't leveren van kopy kom! - dat betalen van de helft is noodig om me hier boven water te houden. Daar hoort kunst en vliegwerk toe.

N. Ingelheim 24 Aug. 86.

Beste Haspels, Hartelyk dank! Dat ik niet terstond antwoordde had de oude oorzaak: lust om u uitvoerig te schryven.

Welnu, ik doe 't niet. Ik ben in 'n stemming om eindelyk (!) eens te gaan werken voor de pers. Daarom zoo kort. Hartelyk gegroet Dek.

Nieder Ingelheim 30 Aug. 85.

Beste Haspels! Na m'n kort briefje tweemaal uw hulp ontvangen! Uw hartelyke trouw is roerend. Ik zal er niet veel woorden over gebruiken. Maar wees verzekerd dat het me aandoet.

Ik voel me zeer afgemat en verdrietig, althans by buien. M'n asthma maakt me telkens onmachtig en elke beweging, elke hindernis of invallende gedachte schynt die kwaal optewekken, en daarom houd ik 't voor 'n soort van zenuwkramp

op de longen. Doch misschien is dat alle asthma. Als ik er dokters naar vraag, kryg ik 'n antwoord dat klinkt als 'n toelichting, maar my den indruk maakt dat ze 't niet weten. Sommige oogenblikken is m'n ademhaling normaal.

Ik ben te lam om veel te schryven. Wees er niet boos om beste beste kerel! Hartelyk dank en gegroet van Uw. lief h. Dek.

Aan mejuffrouw M.B.V.B. te M.

Nieder Ingelheim 9 Sept. 1885.

Uw brief, lieve Marie, was me zeer aangenaam, vooral daar ik er uit zie hoe oprecht uw hartelykheid is. 't Is me waarlyk een genot 'n blik te mogen slaan in zoo'n kokend gemoed. Maar aan den anderen kant maak ik me ongerust over de mogelyke gevolgen als uw lieve geestdrift in botsing mocht komen met de wereld. Daarom herhaal ik m'n verzoek, toch vooral niet om mynentwil uw positie of loopbaan te bederven. Houdt me asjeblieft niet voor spiessbürgerlich omdat ik hierop zoo aandring. M'n waarschuwing is de vrucht der eerlyke toepassing van veel opmerkingen.

Het brengen van offers aan overtuiging is plichtmatig en schoon, maar ‘elke deugd heeft onechte zusters die de familie schande aandoen’. Offer-

zucht nu - offerziekte liever - houd ik voor zoo'n onechte zuster. Wilt ge zorgen beste meid niet in die fout te vervallen? Je bent er te goed toe. Niet om mynentwille zullen de steenen waarmee men u werpt in brood veranderen. Uw streven om door eigen inspanning u 'n weg door 't leven te banen, is achtenswaardig, en 't is uw *n.b.l.* plicht dat plan dapper uittevoeren.

Waarlyk, ik ben geen épicier. Als er ooit werkelyk behoefte was aan 'n offer dat gy instaat zoudt zyn te brengen, ik zou 't - steunende op de oprechtheid uwer aandoenlyke uitingen - gerust van u vragen, ja, al ware het om uw leven te doen. Dan zou ik, als Jezus, zeggen: ‘Wie vader of moeder liefheeft boven my,’ etc. Maar ... zoo'n eisch moet gegrond zyn op geldige redenen. Jammer genoeg dat er in onzen prozaïschen tyd zoo zelden plaats is voor praktisch verdedigbare edelmoedigheid. (Komiek, dat m'nheer Publiek die hoedanigheid, ook de niet te verdedigen onpraktische, zoo geestdriftig toejuicht op de planken. Als ZEd. haar in de werkelykheid gewaar wordt, zelfs de echte, trekt hy z'n neus op.)

M'n heele preek komt neer op de paar woorden waarmee Cicero dikwyls z'n brieven sluit: ‘cura ut valeat.’ d.i. Zorg dat het je goed gaat! Dus meid, doe dat nu eens om my pleizer te doen,

en als 't je misschien nu of dan moeite kost, zooby uitsluiting aan je eigen belang te denken, beschouw dan die moeite als 't offer dat ik van u eischte.

Dat ik op 't laatste oogenblik u toeriep my geen boeken te zenden had z'n goede reden. Daar liggen stapels boeken, tydschriften, brieven zelfs, die ik nog lezen moet, 'n mer à boire! Ik wil uwen Max Nordau niet blootstellen aan zoo'n trage verwaarlozing. Ik kan er maar niet toe komen dien boel aantepakken. Voortdurend heb ik iets anders in 't hoofd of veel ietsen te gelyk, en dan verwarren nieuwe denkbeelden - nieuwe *vormen* slechts gewoonlyk! - m'n denkvermogen, waarmee ik heel zuinig moet omgaan. Ik denk moeielyk, en moet m'n best doen wat orde in m'n hoofd te houden. Te brengen zou juister zyn, want ook zonder Max Nordau ben ik reeds veel te gepreoccupeerd.

Wy vinden 't heel jammer dat je niet wat langer kon blyven! Ik behoef u niet te zeggen dat je hartelyk welkom wezen zult als 't u mogelyk wezen zal uw bezoek te herhalen. Je sprak van de kosten! Ja, die eischen van 't dagelyksche weten wat! In m'n jeugd, en helaas lang daarna nog, wou ik maar niet erkennen dat men daarvan afhing. Maar de ‘aard der dingen’ de ware Jehovah, laat zich niet bespotten. 't Is nu eenmaal

zoo dat we ons buigen moeten onder de meest triviale eischen van 't leven. Geen geestkracht is bestand tegen uitputting, tegen honger, tegen 'n speldeprik. Wat zyn de evangelien onvolledig! Daarin wordt Jezus nooit voorgesteld als in stryd met het banale. Hy had het geluk heel onnoozele vyanden aantetreffen, die hem toelieten z'n stryd te voeren op 't gebied van schitterende tragiek. In onze dagen, in onze maatschappy, zou men hem anders geplaagd hebben.

10 Sept.

Het vorige was gister geschreven. Vandaag ontving ik een brief uit Middelburg die me agiteert. Weet je 'r van? Dan begryp je ook m'n agitatie. M'n voornemen was eerst den gister begonnen brief aftemaken zonder dat incident aanteroeren. Maar ... c'est plus fort que moi. Voorloopig alleen m'n heel hartelyke groet en: CURA UT VALEAT!

Die waarschuwing om vooral voor uzelf te zorgen was reeds van gister, dat is voor de ontvangst van dien brief uit uwe stad.

Maar toch kon ze zeer gepast dienen als gedeeltelyk antwoord op dien brief!

Adieu beste hartelyke meid. Uw liefh....

(In huis en voor hartelyke vrienden heet ik, zooals vroeger voor m'n kinderen die de benaming uitvonden)

Dek.

Nieder-Ingelheim 12 Okt. '85.

Lieve Marie! Vind maar goed dat ik u zoo gemeenzaam toespreek, en bedenk dat ik 65 jaar oud ben, waardoor zulke familiariteitjes alle konsekwentie verliezen. Dank voor uw hartelyken brief. Dat ik niet eer antwoordde, ligt niet aan gebrek aan belangstelling, maar aan overmaat van indrukken, die me sedert dagen en weken overstelpen. Het regelen daarvan is elken dag m'n voornemen by m'n ontbytje, en gedurig brengt my de post nieuwe oorzaken ter afleiding. Le fait est dat ik tot over de ooren in dingen zit die me van streek helpen. Om tot behoorlyke afdoening te geraken, doe ik nu eerst de niet onaangename af. En daartoe behoort het antwoorden op uwen brief.

13 Oktober.

Gister werd ik gestoord door Wouter die me kwam zeggen dat het uur voor de fransche les daar was. Och, hy zou niet boos geworden zyn als ik hem vacantie had gegeven, waarlyk niet! Maar de oorzaakjes, redentjes en voorwendseltjes om geen les te nemen zyn zoo menigvuldig, dat m'n opvoedersplicht me voorschryft daarin niet te veel toetegeven. Ik liet u dus zitten om 't ‘le père, du père’ in de dorre armen te ... kruipen ('n dichter of leugenaar had ‘vliegen’ gezegd!) En na de les was m'n stemming naar den drommel.

Ge vraagt me op uw briefkaart naar de natuurlyke historie van 'n verongelukkende vlieger. Uw broers hebben gelyk. De hem door Vosmaer toegeschreven hemelvaart is 'n poetische licentie, zooals meer hemelvaarten.

[Zie ‘Idylle’ van Vosmaer in zyn ‘Vogels van diverse pluymage’.]

Uw geschenk aan Wouter is ontvangen. De deugniet zal, zou, wil, moet - weet ik 't! - u in 'n brief bedanken. Zóó is de afspraak. Of er wat van komen zal weet ik niet. Het mannetje heeft 't byster druk. De stryd die z'n plichtjes te voeren hebben tegen allerlei afleidingen is tachtig jaarlyk ernstig. Daar zyn ... nu ja, z'n lessen, maar dit is hem byzaak. Hoofdzaken zyn: die hagedis ... (hy kent 't holletje waarin 't dier verdween, en zal 't weervinden al keerde 'n geologische beroering de heele rynbedding om!) Indedaad, na wat wachtens heeft hy 't gevonden, hol en beest allebei. Ik heb alle moeite gehad 't aardige diertje zyn vryheid terug te bezorgen. Dus kan hy onder z'n kornuitjes optreden als ‘letterkundige’ en 'n werk uitgeven: ‘twee dagen onder menschen’. Ik ben benieuwd naar de recenties.

De hagedis die in Wouters gemoed den buizing buizert ... of hoe heet het beest, verving, is daaruit verdreven door twee jonge konyntjes. En hy heeft

een kanarie aan z'n vrind Heinrich gegeven. En hy hielp dezer dagen 4, 5. 6 bekende boeren aan den wynoogst. En hy berydt hun paarden, of speelde den Bacchus door à cheval in triumf op een vat zittend ons huis voorby te ryden. En hy plaagt de meid die ziek worden zou als ze niet geplaagd werd. En hy stoeit met den jongen die te lam is om mee te stoeien. En, en, en ... kortom altyd wat! Zoodat ik maar zeggen wil dat ik zal omvallen van verbazing als hy er toe komt u behoorlyk te bedanken. Dwingen wil ik hem niet.

Ge klaagt in uw brief over uzelf. Geef daarin toch niet in onbillyke maat toe. Ik heb de gegevens niet om u aantewyzen waar ge u vergist, en kan u dus slechts waarschuwen tegen overdryving van strengheid. Zeker soort van zelfvernedering is even ver van waarheid als de verwaande hoogschatting van onszelf die algemeen is. Vindt ge anderen, of de meesten hunner, vry van de fouten die ge uzelf verwyt? Waarschynlyk wel, want velen zondigen in tegenovergestelde richting, door nl. niet het moeielykste maar 't makkelykste optezoeken. Vandaar traagheid, luiheid, onverschilligheid, lamlendigheid. Is 't nu billyk uzelf 'n verwyt te maken van gebrek aan zulke fouten?

Maar afgescheiden van de mogelykheid dat ge

onjuist waardeert, verdiep u niet (moet ik zeggen: niet te veel?) in zeker soort van zelfbeschouwingen. Het definieeren van de soort die ik bedoel is moeielyk, vooral daar de les: ‘ken uzelf’ (waartoe zelfbeschouwing wel degelyk noodig is!) niet mag veronachtzaamd worden. Welnu, er bestaat een manier van autopsie (zelfkykery) die ons suf en onbekwaam maakt; iets in 't moreele wat men in 't physieke van de fakirs vertelt, die levenslang op 't puntje van hun neus zitten te kyken. De door my hier afgekeurde zelfbeschouwing staat dikwyls de zeer gewenschte zelfkennis vierkant in den weg. Juist ook òm zichzelf te leeren kennen moet men om zich heen zien. Alle eigenschappen (van menschen en dingen beide) bestaan slechts door vergelyking. Wie niet vergelykt kan niet oordeelen, en die zoo onmisbare vergelyking wordt onmogelyk gemaakt door 't staren op één punt, vooral wanneer dit punt het puntje van ons eigen neus is.

14 October.

Wouter is weer uit. Hy helpt aau 't wein keltern. Dàt is 'n pret! En de rekenles schiet er vandaag by in. Hy m'n vrouw en ik zyn wel. Ik op m'n asthma na. Zy laat u heel vriendelyk groeten. Mocht het u eenmaal gelegen komen ons optezoeken weest van uw hartelyke ontvangst verzekerd.

Ik verneem dat ‘een onzer eerste letterkun-

digen’ (zoo noemt hem de uitgever die m'n portret en autograaf vraagt) myn leven zal beschryven. Ik heb geantwoord dat niemand de daartoe noodige gegevens bezat. Ikzelf zou moeite hebben m'n leven te beschryven. Maar de man is ‘e.v.o.e.l.’ Dat beteekent denk ik dat hy de kunst verstaat (een armzalig kunstje!) over alles te schryven, onverschillig of hy er iets van weet of niet. Wat handigheid in frazenmakery, wat maar's, wat indien's, evenwel's, hoezeer's, etc. vastgeknoopt aan half of in 't geheel niet bekende, dus gegiste en alzoo verminkte feiten, en klaar is de schryvery! Publiek zal 't slikken. Van terzy verneem ik dat de kunstenmaker in kwestie Busken Huet is. Juist de rechte voor zoo'n machwerk. Ik heb er 't land over, maar er is niets aan te doen. Niets dan 't weigeren van de gevraagde autograaf, tenzy de uitgever die weigering zelf wil laten drukken in facsimilé. De weigering van m'n portret helpt niet, want het is - tot m'n groot verdriet - in den handel. Dag beste meid, houd je goed, en spreek niet te veel kwaad van je ziel. Anders doe ik je 'n proces aan. Dat je jezelf door 't leven wilt heenslaan is achtenswaardig Maar wel had ik gewenscht dat je smaak en gaven niet op muziek waren gevallen. Geenszins omdat ik niet van muziek houd, o neen! Maar voor uw gestel vind

ik de toewyding aan dat vak wat te prikkelend. Wees heel vriendelyk gegroet van uw vriend en grootpapa Dek.

Nieder-Ingelheim 1 April 1896.

Lieve arme Marie, met schrik lees ik daar in de courant het vreeselyk ongeluk dat u en de uwen getroffen heeft! Ach, uw arme ouders! Wat er van te zeggen? Troosten is maar leege klank, dit weet ik wel, maar toch... nu, een enkel woord van... deelneming! Maar wat baat het? O, ik kan me zoo in ulieder schrikkelyken toestand verplaatsen.

Groet uw bedroefde ouders, en gy, houd u goed, myn best kind. Och, wat helpt dit geschryf!

Hartelyk, gegroet van uw deelnemenden vriend

Douwes Dekker.

Als ge niet juist in deze omstandigheden by uw ouders moest blyven, zou ik u verzoeken hier te komen. Maar ge moogt hen nu niet verlaten.

Nieder Ingelheim 13 Mei 1886.

Lieve Marie. Je zult wel zeggen: nu, dat 's toevallig! maar toch is 't waar dat ik vandaag u zou geschreven hebben ook al had ik niet den Amsterdammer ontvangen die door uwe hand aan my geadresseerd is. Reeds voor 'n dag of acht had

ik u willen vragen om eenig bericht omtrent u en de uwen, maar ik bracht m'n tyd in den tuin door. Ik bond de ranken van de Laube op, en dit ging heel langzaam omdat ik zoo zwak en asthmatisch ben dat ik byna elke vyf minuten moest poozen. Dit was me in zooverre niet onaangenaam omdat het zitje daar zoo aangenaam is,'n recht peinshoekje. Die Laube wordt van 't jaar zeer mooi, en... ik hoop er u te zien. Vraag nooit vooraf belet, ge zult elken dag hartelyk welkom zyn. Wel is 't goed dat ge my van uw komst bericht geeft om voor rytuig te kunnen zorgen, want de loop naar boven is vermoeiend. Zeg s.v.p. niet: ‘O, ik kan er wel tegen!’ Dit is wel mogelyk, maar 't agiteert my als ge hygend en geëchauffeerd aankomt.

En nu regent het. Dat wil zeggen dat ik van m'n tuinierdery vakantie heb. Als ge nu meent dat ik u alzoo acht dagen lang opofferde aan die wynranken, hebt ge maar half gelyk, d.i. ongelyk. Want juist by 't in ordemaken van 't ‘Waltershäuschen’ (zoo heet het prieeltje waarop de groene gang uitloopt) dacht ik er dikwyls aan of je 't zitje daar niet aardig zou vinden! M'n (zoo leuterig!) werken in den tuin gaat je dus wel degelyk aan, en als je klaagt over achterstellung, vind ik je een ondankbaar mensch.

Och, ik wou 'n makkelyken vroolyken toon aan-

slaan, en 't gaat niet. Wat al smart in de wereld! Hoe hebt gylieden 't gemaakt na die catastrophe? Is uw papa reeds weder in z'n gewonen doen? En jy zelf, beste meid? Zie dat had ik u willen vragen, en dit vraag ik nu. Dat vergeten onmogelyk is, weet ik wel, maar toch is 't waar dat de ons geslagen wonden in likteekens overgaan. Schryt me hoe je 't maakt, vertel me iets van uw gemoedsleven, en als ik daarop niet of niet terstond antwoord.... schryf 't niet toe aan onhartelykheid. Uw bezoek heeft my zulke prettige herinneringen nagelaten.

Ik verwacht dezer dagen bezoek van den heer Zürcher die uit Parys komt, kersversch van de Kunstbeschouwing. Kent ge hem, d.h. als kunstkritikus? Hy behandelde in 't Nieuws v.d. Dag herhaaldelyk de tentoonstellingen in Arti, en onlangs gaf hy in dat blad z'n eerste artikel over den Salon in den Louvre. Universeeler man heb ik nooit gezien. Hy spreekt maleisch als 'n bataviaan, zonder ooit in Indie geweest te zyn. Hy teekent, schildert, portretteert. (Hy komt dan ook nu hier om m'n protret te maken, voor den tweeden keer reeds. 't Is curieus om hem te zien werken. By fusain-teekening werkt hy telkens met ... z'n duim. Hy componeert, hy spreekt italiaansch, voor zoover ik er over kan oordeelen, zeer goed. Hy doet aan

latyn, grieksch, hebreeuwsch, gothisch, keltisch, en nog meer, Hy heeft m'n Vorstenschool in duitsche verzen vertaald. (Die ik niet mooi vind. Maar ze zyn zachts zoo goed als veel verzen die door anderen wèl mooi worden gevonden.) En by dat alles is hy tegenover my ten minste, zoo kinderlyk zacht en inschikkelyk, ik ben soms lastig, weet je, dat ik er puur verlegen mee ben.

Als hy nu hier komt, zal ik zeker weer veel aantemerken hebben op z'n kunstbeschouwing. Ik ben namelyk zeer kettersch in dat opzicht, zeer afwykend van den vorm. Misschien schrikt ge als ik u zeg dat ik Rafael niet hoog stel, en dat ik me liever verdiep in de kunstwaardeering van 'n paar net afgewerkte laarzen dan van dantische verzen. Veroordeel me niet te spoedig, kind! Om niet al te ver mistegrypen in 't beoordeelen van m'n standpunt, verzoek ik u daarby achtteslaan op Idee 30, schoon dat nu by die laarzen maar zeer van verre te pas komt.

Op letterkundig gebied is tegenwoordig 'n beroering! 'n geschreeuw! 'n lawaai van belang. En 't komt me voor dat zwygen 'n kostelyk recht is... waarvan ik dan ook met groote ingenomenheid gebruik maak. O, die lieve stille Laube!

Nieder-Ingelheim 29 Juni '86

Wees er niet boos om beste meid, dat ik eerst

nu eenig teeken van leven geef op uwen brief van 26 mei, en 't onlangs ontvangen beschreven kaartje... gut hoe nieuw-ouwerwetsch! Maar mooi vind ik die modegenre eigenlyk niet. Wel is de naam lief die er op gedrukt is, en de regeltjes dìe er bygevoegd zyn. Dank voor uw belangstelling! Neen, ziek ben ik eigenlyk niet, maar frisch en fleurig ook niet. En te Amsterdam ben ik niet geweest. Ik heb Holland niet gezien sedert de begrafenis van m'n besten Funke. Dat was meen ik in October. Zeer dikwyls vernam ik dat ik hier of daar me zou vertoond hebben, zonder dat ikzelf daarvan de minste kennis draag. Vele jaren geleden is me gebleken dat iemand zich voor my uitgaf. Of dit nog zoo is, weet ik niet. Om dat aardigheidje met succes te dryven, moet men òf te doen hebben met menschen die me volstrekt niet kennen of er uitzien als 'n spook. En hoe maakt zoo'n grappenmaker 't met spreken? Of... ja, zoo zal 't wezen, hy zal meenen me natebootsen door allerlei dingen voor den dag te brengen die op 't lystje van ‘de liberalen’ staan. Nu, wie hem dan voor my aanziet, weet van my even weinig als van liberalisme. (Ik kan 't woord niet schryven zonder ergernis!)

Zou je wel gelooven dat ik - in weerwil van m'n volslagen atheismus - eigenlyk meer lyk

op 'n behouder dan op 'n ‘liberaal’ van de thans heerschende soort? Ik ben vóór orde, vóór gezag, tegen vaccinedwang, tegen staatsonderwys en dit alles omdat die meeningen my voorkomen inderdaad liberaal te zyn. Zoo ben ik ook royalist, niette verwarren met aanbidder van Willem III. Zoo trek ik in 't proces van m'n vriend Nieuwenhuis, party voor de rechters die hem veroordeelden. Ze hebben hun (machinaal-stomme) rechtersplicht gedaan. De wet is nu eenmaal zoo. Alle wetten tegen hoon, laster e.d zyn aartsdom, maar ... rechters worden betaald om die wetten uittevoeren. Waar zou 't heen als men dat volkje het recht toekende oordeel te hebben? Daartoe zyn ze dan ook niet opgeleid, en daarom zyn advokaten zoo ongeschikt voor wetgevers. De (zoogenaamde) studie - met permissie! - van 't bepaalde, staat het begrip van wat er zou moeten bepaald worden, vierkant in den weg.

Heeremenschen, wat 'n zwaar opdehandigheid in 'n brief aan 'n jong meiske! Ik zal me beteren.

Ge schryft me over uw poging om door werken den slag te boventekomen die u en de uwen getroffen heeft. Daarop laat ge volgen: ‘maar ik kon niet!’ Toch zult ge later daarin wel slagen, beste meid, en dit is te hopen want arbeid is inderdaad het beste wapen tegen smart Dat ge aanvankelyk daarby geen baat vindt, begryp ik

wel, maar dit is geen reden om 't plan op te geven, want niets is zoo instaat onze zedelyke kracht te vermeerderen dan inspannend werken, Toch heb ik hierby 'n opmerking die misschien op u van toepassing is. 't Gebeurt wel dat wy ons vergissen in de soort van arbeid die hier dienen kan. (Ik ken deze fout by ondervinding.) De praktische mogelykheid van uitvoering is er by noodig. Het tellen en weer tellen van 'n klein getal steentjes is degelyker dan de poging om te weten hoeveel sterren er aan 't firmament staan. Dikwyls kiezen wy uit traagheid 'n onmogelyk te bereiken doel, ons opdringende dat het verhevener is, ten einde ons een voorwendsel ter vergoelyking van 't mislukken te menageeren. Zoo zal 'n leerling die te lui is om z'n ‘sommen’ te maken zich verdiepen in 't zoeken van de cirkelkwadratuur. Nog eens, ik ken die kwaal, en dit erkennende staat het my 'n beetje minder leelyk u daartegen te waarschuwen, niet waar?

Behalve de hier bedoelde algemeene neiging tot afdwaling in de keus van arbeid, bestaan er by sommigen nog byzondere oorzaken om daarin toetegeven. Die oorzaken vertoonen zich meestal als spotvormen van iets goeds. Het zyn: modephilanthropie inplaats van echte ware nuchtere menschenliefde; 't streven naar poezie in klank, vorm,

ziekelyk gevoel, woordenpraal, onmogelykhedens, gezocht paradoxismus etc. etc. eet. inplaats van de ware poezie die de werkelykheid ontleedt en 't schynbaar uiteenloopende samenvat (analyse en synthese) waarop alles neerkomt dat den mensch adelen kan.

O, er zyn zeker nog meer onechte zusters van 't goede die ons in den weg staan om den arbeid te kiezen welken wy noodig hebben ter versterking! Ook daarvan weet ik te spreken. Wees er dus niet boos om als ik u vraag of ook in u misschien trainbuben (keizer Adolf in ‘Millioenen-Studien’) de krygsmacht van 't gemoed belemmeren? Mag ik u waarschuwen tegen opgaan in muziek?

Het verwondert myzelf dat ik deze vraag richten moet tot iemand die de muziek beoefent als vak. By dilettanten komt ze zeer dikwyls te pas, maar gewoonlyk bederft het beroep de inspiratie. Om met bergen te dweepen moet men ze slechts van zeer ver [gezien hebben. De bergbewoner zelf dweept met kreutzers en groschen. Ditzelfde heb ik vaak by beoefenaars der muziek waargenomen, en over 't geheel by artisten van beroep.

By u schynt het vakproza die werking niet - of: nog niet? - gehad te hebben. Dit prouveert voor de echtheid uwer voorkeur... en voor uw hart! Maar of die richting van uw gemoed de ware is om te komen tot den zielevrede dien ge zoekt, moet ik

betwyfelen. Ik waarschuwde tegen 't: opgaan in muziek. Dit is verderfelyk, zooals alle opgaan. ‘Gy zult by brood en vleesch alleen niet leven’ is er gezegd. Dit is zeer juist, maar eilieve mag ik er niet byvoegen: ook niet by galm?’

Geen bestaan zonder beweging, Geen beweging zonder wryving. Maar... voortdurende wryving baart op onze ziel de aandoening die ten laatste overgaat in ongezonde kitteling. Het toegeven dáárin acht ik gevaarlyk, vooral in verband met andere medewerkende aandoeningen.

Ik houd zeer veel van muziek. Maar, lieve meid, ik geef geen raad naar m'n smaak, maar naar m'n oordeel. Het is geheel iets anders: veel van muziek te houden, dan de muziek te willen gebruiken als versterkend geneesmiddel. Dát kan alleen arbeid leveren. Maar, zeg je, ik beoefen de muziek als arbeid, en dus...

31 Juni.

Hier brak ik eergister af. Och ik heb nu geen lust m'n preek voorttezetten. Om 't kort te maken ik erken dat studie in muziekgeschiedens (de uiten inwendige) voorzeker 'n arbeid is, o ja! Toch weet ik niet of dit de soort van werk is die u dient.

Komiek dat ik juist over muziek dezer dagen 'n brief uit Belgie ontving. Ik begryp niet recht wat de schryver wil. Ik heb ergens gespot met

componisten die ziel-indrukken meenen mee te deelen door 't nabootsen van natuurgeluiden. M'n Belg schynt te meenen dat ik DE muziek daarvan beschuldig, en verzekert me lang en breed dat er componisten zyn die hun genie op andere wys openbaren. 't Is alsof ik na aanmerking te hebben gemaakt op 'n verkeerdheid, ten antwoord kreeg: ge vergist u, want er zyn menschen die daaraan niet schuldig zyn.

Dag beste meid! Groet de uwen en houd je goed.
Uw vriend Dek.
(Myn huisnaam dien ik u aanbeveel.)

Onze Wouter bezoekt sedert eenigen tyd de school, 'n gedwongen fraaiigheid! Ik eet me op van woede. By die liefelyke instelling van verplicht onderwys is men geen baas meer over z'n eigen kind. Het is 'n gruwel! En dat wil men - ‘de liberalen!’ - in Holland ook invoeren? Alva zou zich lang bedacht hebben voor hy zoo 'n maatregel zou hebben durven invoeren. Onderwys ‘van staats wege’! Maar weet men dan niet dat die ‘staat’ 'n heterogeen, veranderlyk dom mechanismus is? Regeering moet beperkt worden tot het onmisbaar noodige, evenals elk noodzakelyk kwaad. En die malle socialisten willen alles aan dien staat opdragen, tot de verdeeling van de

arbeids vruchten toe! 't Komt me voor dat ik in een gekkenhuis leef. Hoe Domela Nieuwenhuis die overigens zoo'n verstandig man is, kan meedoen aan die dwaasheid, is me 'n raadsel. Maar datzelfde zeg ik van zoovelen die - overigens niet onwys - er 'n godsdienstje op nahouden dat tegen de Rede strydt.

Nieder Ingelheim 4 Aug. 1886.

Lieve Marie! Wees niet boos dat ik niet eer antwoordde op uw brief van 24 Mei. Ook zonder den nu ontvangeden zou ik je zeker geschreven hebben vooral omdat uw stemming verdrietig was, maar ik wachtte op een kalm uurtje, en die zyn zeldzamer dan menig voorbyganger by 't zien van ons zoo rustig gelegen huiske wel denken zou. Daar woont 'n kluizenaar, meen ik te hooren zeggen, die der wereld afgestorven is. 't Lykt er niets naar! 't Is hier heel druk. Altyd wat innerlyk gemoedsleven aangaat, en sedert vele weken ook naar 't uitwendige. 't Is komiek hoe er by zoo 'n eenvoudige levenswyze zooveel bereddering kan bestaan. Telkens wàt. En men moet daarby letten op de eigenaardigheid dat juist de eenvoud en dat afgezonderde zoo 'n byzondere gevoeligheid opwekt ook voor 't schynbaar kleine. Ik heb 't in orde houden van m'n Laube in den steek moeten

laten. Ja, ik heb 't inderdaad heel druk gehad en nog.

Toch had ik best nu of dan u 'n paar woordjes kunnen schryven, maar ik vatte de zaak niet licht op, want het komt me voor dat je eenigszins onwel bent, beste meid, en ik kon 't met mezelf niet eens worden hoe ik u moest antwoorden. Er is 'n verstoring van evenwicht in uw gemoed die my 'n beetje ongerust maakt.

En, by de oorzaken die me zoolang deden zwygen, had ik waarlyk m'n eigen ongesteldheid niet moeten overslaan, ofschoon ik ook dat niet het belangrykste noem. Ik hoest 's nachts byna zonder ophouden, en 't schynt wel dat de daardoor veroorzaakte vermoeienis m'n asthma nog erger maakt. Als 't asthma is, iets waarover de geleerden 't niet eens zyn. In sommige oogenblikken kan ik best ademhalen, en op eens by de minste beweging of aandoening meen ik te stikken.

En... dat alles over mezelf, en niets over u, m'n... patientje? Toch niet, kind. Het is misschien goed voor u dat uw aandacht en belangstelling 'n beetje worden afgetrokken van eigen leed. Het oude: ‘ken uzelf’ is goed, o ja, maar evenals veel waars, moet deze maxime met oordeel worden toegepast. Overdreven, eenzydige, byna had ik gezegd: egoiste Selbstschau kan in ziekelykheid ontaarden. Niet dat ik je daarvan beschuldig,

maar ik waarschuwje tegen het toegeven in zelfpyniging. Wacht er u wel voor, je eigen smart op 'n voetstuk te zetten. Om je daarin te helpen kan ik je verzekeren dat die afgodery allerbanaalst is, en men zich zeer zou vergissen als men meende iets byzonders te kweeken, te vertroetelen, te... aanbidden. In 't laatst der vorige en 't begin van deze eeuw - de bekende Werther-periode - speelden tranen, met obligaat hart smart 'n groote rol. De anders volstrekt niet onverdienstelyke Feith - ik stel hem in veel opzichten ver boven Bilderdyk die met minachting op hem neerzag - nu, Feith heeft er druk aan gedaan. Hy laat z'n helden en heldinnen schreien zonder dat iemand ter wereld begrypen kan, waarom? Thans nog, nadat in de z.g.n. litteratuur - ik kan dit woord niet schryven zonder weerzin! - nadat die mode in de schryvery is afgeschaft...

Och, 't mocht wat! Onze sonnetten-fabrikanten huilen er weer dapper op los!... nu dan, boekenmode of niet, nog steeds is 'n wel geconditionneerde smart by velen bien portée. 't Kleedt 'n mensch. Het moet ook als protest gelden tegen de... alledaagsche tevredenheid van Mr. Prudhomme. Maar men vergeet dat de zielenridderorde die men daardoor zichzelf meent uittereiken nog alledaagscher is dan Prudhomme's dikbuikig welvaren. Boven-

dien, de stemming van dien man is waar. De hoogheid die men meent te ontleenen aan factice treurigheid is ònwaar.

Nu ben jy aan 't woord.

- Wat? Ik, gemaakte smart? Heb ik niet inderdaad reden - meer dus dan ‘oorzaak’ of ‘aanleiding’ dingen die gewoonlyk verward worden - reden dus tot innige droefenis?

Ja, myn lief kind, dat heb je! En dit zou je hebben ook zonder den slag die u en de uwen getroffen heeft. Die wond zal in lidteeken overgaan. We zyn te zwak, te onvolkomen georganiseerd om zùlk 'n ramp voortdurend met dezelfde levendigheid te blyven voelen. Ook ik heb eens 'n zeer beminden broeder door 'n ongeluk verloren. Hy verdronk op z'n 16e jaar in de Noordzee. Welnu, na dien slag heb ik 46 jaar geleefd. Als ik aan hem denk is 't met stillen kalmen, nauwelyks pynlyken weemoed. Meer niet. Toch was ik toen ik 't bericht ontving, in 1840, als 'n razende. Of 't niet schooner ware - niet zoozeer in 't individueel karakter, maar in 't algemeen menschelyk organismus - dat we bezweken na 't ontvangen van zoo 'n slag, laat ik daar. 't Is 'n feit, niet dat wy de smart overwinnen - 't mocht wat! - maar dat de smart ons ten laatste met rust laat. Wie 't niet gelooft, wachte maar! Men wachte een

week, 'n maand, 'n jaar, 'n leven ... alles gaat voorby.

Alles, ook andere pyn. Ik zou 'n onbekwaam zielendokter en uw vertrouwen onwaardig zyn, als ik niet iets van uwen toestand begreep, lief kind, zonder dat ge my nu juist al de symptomen uitdrukkelyk hadt meegedeeld. En wat ik daarvan opmerk bezwaart me meer, dan 't toch zoo noodlottig overlyden van uw broeder. Dat ongeluk, hoe verschrikkelyk ook, kan flinker genoemd worden. Ge kunt en moogt er u over uiten. En ook zonder uiting, gy weet dat ieder de zwaarte van den slag beseft. Er is harmonie tusschen uw aandoeningen daarover, en de indrukken die uw smart - zwygende of uitgesproken - by anderen opwekt. Die harmonie, dat zedelyk rym, bevredigt, of althans daardoor wordt u irritatie bespaart, wat niet het geval is by zeer veel aandoeningen van anderen aard.

De toon van dezen brief is pedant, rhetorisch, wysneuzig. Ik lyk Abeilard wel. (Kent ge hem? 't Eenige dat ik op Heloïse heb aantemerken is dat ze haar vol hart wegschonk aan zoo 'n boekerigen drogen Klaas.) Ja, ik schryf schoolmeesterachtig. Maar kind, is dat m'n plicht niet, waar ik te doen heb met 'n vulkaantje als gy? Ziedaar dan ook weer 'n toelichting van m'n dralen. Ik mocht u niet terloops antwoorden! Maar ik erken dat daar-

aan niets ware verloren geweest als ik nu in dezen met inspanning geschreven brief niet iets degelyks doe of voorstel. 'n Paar dingetjes van secondair belang kan ik wel noemen, maar er is meer noodig.

- ‘M'n hemel, wat mankeert er dan aan me?’ vraag je. Als je hier waart zou ik die vraag beantwoorden door je een en ander in je brieven te wyzen dat van onwelzyn getuigt. Maar 't schriftelyk behandelen is te lankdradig. De hoofdeigenschap van wat ik nu kortheidshalve je kwaal zal noemen, heb ik reeds aangeduid: ‘gebrek aan evenwicht.’ Je hoofd, je hart, je physiek, de omstandigheden van 't leven, de eischen der maatschappy - hoe ongegrond soms ook, zy komen voor in 't algemeen zyn, gehoorzamen aan den onverbiddelyken aard der dingen, en hebben dus aanspraak, niet op eerbied, maar op: ontzag - nu dat alles warrelt in je gemoed dooreen. Gooi 'n paar trainbuben (Mill. Studien) de deur uit. Hoe kan ik dat, vraag je? Als ik nu by je was en *au fait* van je dagelyksch leven, zou ik om je in de bedoelde richting aan den gang te helpen, waarschynlyk kunnen wyzen op eenige byzonderheidjes.

Wen je kwakerachtige stiptheid aan, vermyd het buitengewone, wacht je voor 't valsch-verhevene, e.d.

Maar omdat ik nu niet by je ben, en uit de verte m'n wyzigheid moet toepassen, ziehier iets,

al is 't weinig. Schryf me styf, pedant, korrekt. Dwing je tot orde in je redeneering, tot stipten zamenhang der gedachten. Voorzeker zal dit je by je vurig gestel moeielyk vallen. Nu, om die moeilykheid is 't hier juist te doen. Wilt ge my liever niet schryven, pas dan die methode toe op andere dingen. Geniale slordigheid is uit den booze.

Tracht voorts - dit kan je wel! - de meest dagelyksche bezigheid te poetiseeren. Ja, dit kan je, en met het oog op 't welzyn der uwen dat zooals altyd op 'n reeks van kleinigheden gegrond is, zal je die taak zelfs makkelyk vallen. Bedenk dat uw vader recht heeft op 'n heele dochter, en dat je met verbrokkeling van je gemoed hem, als uzelf... te kort doet.

Ge wilt werken, hard werken, schreef je in den brief van Mei. Dat plan was goed. maar ik vrees dat je by 't kiezen van de soort uwer bezigheid... nu ja, denk aan m'n opmerking over sterren, en... steentjes tellen. Divageeren is geen reizen, droomen geen doen, ondergaan van indrukken geen handeling. Iemand die naar de cirkelkwadratuur zoekt, mag niet zeggen dat i aan wiskunde doet, daar juist de wiskunde leert dat die verhouding niet te vinden is.

Ziedaar 'n paar raadgevinkjes over dingen die ik van secondair belang noemde, en dit niet omdat ze

onbelangryk zyn, maar omdat juist je ‘kwaal’ die er door verdreven moet worden, je de opvolging moeilyk maakt. Laat me nu iets zeggen dat je wel kunt opvolgen. Althans zoo meen ik.

Weet je papa dat je aan me schryft, en ik aan u? Onlangs verzocht ik je hem van my te groeten. Heb je dat gedaan? Is hy misschien een vyand of tegenstander van me? Meen niet dat ik dit kwalyk nemen zou. O, in 't minst niet. Ik kan me dat best voorstellen, beter, byv. dan onverschilligheid. Maar hoe dit zy uit je brieven maak ik op dat hy 'n achtenswaardig mensch is. Welnu, word in den uitgestrektsten zin van 't woord z'n vriendin. Open hem uw hart. Deel hem uw verdriet, uw bezwaren, uw (verydelde?) wenschen mee. Houd niets achter, niets! Dat hy tevens arts is, maakt zoo'n toenadering nog te wenschelyker. Lief kind, misschien, ja waarschynlyk, is ook lichamelyk zeker regime aantebevelen. Je bent physisch niet sterk, en de stof loopt gevaar onder te gaan in de stormen van 't gemoed.

Dit verwyzen naar je vader heeft ook daarom zooveel vóór, wyl die verhouding - hoe zal ik me hier uitdrukken? - nu dan omdat ze minder kittelend is dan de aanraking met anderen. Ik geloof dat je my liefhebt, en dit is zeer goed, je hebt er gelyk in want ik ben 'n goed mensch

Maar juist dat liefhebben brengt 'n soort van opwinding mee die nadeelig voor je wezen kan. Je hebt, figuurlyk gesproken, meer behoefte aan zoete melkspap dan aan alkohol. Het huiselyke eenvoudige onromantische van den innigen omgang met je papa zal gunstig werken, beter althans dan de hartelyke opgewondenheid die in je lief gemoed wordt opgewekt door myn stryd met de wereld, en myn zeer byzondere omstandigheden. Ik lyk je uit de verte te mooi toe, en dat prikkelt, juist iets alzoo wat vermeden moet worden.

Nu weet ik wel dat volkomen openhartigheid tusschen ouders en kinderen zeldzaam is, en dat jy byv. sommige indrukken met meer gemak aan my dan aan je papa zoudt kunnen meedeelen, maar lieve, ziedaar nu juist de moeilykheid die ik je vriendelyk verzoek te overwinnen. Je zult er je goed by bevinden.

Hoogstwaarschynlyk heb je je papa niets nieuws te vertellen, maar misschien zal 't hem nieuw zyn dàt je 't vertelt, dat je hém kiest tot vertrouwde van wat je kwelt.

Meen overigens niet dat deze raad 'n stilzwygende uitnoodiging is om niet aan my te schryven. Volstrekt niet. Ga daarmee voort, beste meid, als ik maar weten mag dat er iemand in uw nabyheid is die beter dan ik voor uw welzyn kan

zorg dragen, en dat die iemand je vader is.

Ziezoo, de pedanterigheid is uit! Ik heb vandaag 't ryk alleen, daar m'n vrouw met Wouter naar Mainz is waar ze allerlei kommissies te doen heeft. Ze moest daartoe 'n vryen dag kiezen tusschen de logés van gister en overmorgen in. Dat de heer De W.H. niet komt spyt me zeer. Ik houd veel van hem en had zeker vandaag of morgen naar Nauheim geschreven waar ik dacht dat hy zich bevond. Spreekt ge hem dikwyls of nu en dan? Zoo ja, groet hem zeer van my.

Verbeelje meid, als een der middelen die ik noodig heb tegen myn kwaaltjes - ik heb er zoo eenige! - gebruik ik 't schaken. Daar heb ik nu maar eventjes vyf partyen te-gelyk aan de hand, of eigenlyk vier, want één heb ik al glorieus gewonnen. Het gaat nl, per correspondentie drie te Amsterdam en twee te Utrecht. Eiken morgen by m'n ontbytje - als ik nog niet spreken kan, weet je? - bedenk ik m'n zet. Dat is my 'n groot genoegen. Nú moet je weten dat ik volstrekt geen sterke speler ben uit de hand. Maar by correspondentie kan ik door geduld aanvullen wat me aan genie-igheid mankeert. En ... geduld heb ik! Dagelyks prys ik de goeie natuur dat ze me daarvan ten minste voorzien heeft. Overigens ben ik niet tevreden met m'n deel, volstrekt niet!

Nieder Ingelheim 20 Oktober 86.

Hoe lang is 't nu al, lieve Marie, dat ik de eereschuld onbetaald liet, u te antwoorden op uw zoo hartelyken brief van 29 augustus. Ik voel schaamte by 't schryven van dien datum. Maar och, beste meid, m'n schryftafel, m'n gemoed (en eigenlyk m'n heele leven!) is zoo vol dat ik maar niet kan komen tot afdoen, ook van 't noodige. Wie hier ons huiske ziet liggen, zal wel denken ‘Hoe rustig moet het daar zyn!’ In zekeren zin is dit waar, maar in hoofdzaak volstrekt niet. Want het eigenlyk leven bestaat in gemoedsbeweging, en daaraan is hier overvloed, 't Zou niet te pas komen u over alles te schryven dat me bezig houdt - 't zou ook niet kunnen! - geloof maar dat m'n lang wachten met schryven uit preoccupatie voortkwam, en niet uit dorheid. Bovendien bemerk of weet ik dat je - hoe zal ik 't uitdrukken? - ik wou zeggen dat je lydt, maar dit is wat al te romanachtig. Nu dan, ik gebruikte reeds vroeger de uitdrukking: ‘er is gebrek aan evenwicht in je gemoed’ en daar ik dit zoo jammer vind mag ik je niet zonder toespraak laten. Maar wel bezwaart het me dat ik niets degelyks voor je doen kan. Ziedaar trouwens 'n smart die ik van kindsbeen af gekend heb. Met ... malle zelfverheffing wou ik me altyd op-

dringen dat op my de verantwoordelykheid rustte van alles wat verkeerd of droevig was. In de Woutergeschiedenis laat ik dat kind gedurig naar Afrika verlangen, waar hy 'n paar dozyn koninkryken bezitten wou OM GOED TE DOEN. Nu, ten onrechte meenen sommigen dat ik in dien Wouter mezelf schilder. Dat is volstrekt het geval niet, Verbeelje hoe me dit grieven moet, daar in dat geval die juffr. Pieterse 't portret myner moeder wezen zou. M'n wrevel daarover is een van de redenen dat ik afbrak en niet dan met groote moeite er weer aan zal kunnen voortgaan. Hoe onwaar evenwel die meening is, toch spreekt het van zelf dat er in dat Wouter-verhaal soms dingen voorkomen die in werkelyk gebeurde toestanden wortelen. Dit nu is met die zucht om wat te zeggen te krygen in Afrika 't geval. In m'n jeugd had ik eens gelezen hoe onmenschelyk die koninkjes daar met hun onderdanen omgaan, en ik kon niet slapen van ... medelyden, denk je? Nu ja, dat ook, maar m'n hoofd-indruk was schaamte dat ik dat maar zoo toeliet. Als of ik geroepen was de wereld te hervormen.

Dat die hoogmoed 'n fout was... O, de ondervinding heeft 't me wel geleerd! Maar ik meen dat er leelyker fouten zyn!

Nu, meid, je bent noch zwart noch zelfs bruin,

ook heeft tot nog toe niemand je vermoord. Maar dat je verdriet hebt, en dat dit me zeer spyt, is waar. Ik raadde je reeds vroeger aan je hart heel vertrouwelyk openteleggen voor je papa. Als geneesheer moet hy psycholoog wezen, en hierby komt dat het huiselyke der verhouding tusschen vader en dochter den kop indrukt aan valsch romantismus dat wel eens 'n rol speelt in gemoederen die te hoog staan voor 't ordinaire, voor 't banale.

Of die uitdrukking ‘te hoog’ juist is, weet ik niet. Laat me dan zeggen: die afkeerig zyn van 't banale. In zekeren zin komt de soort van 't voorwerp of van de bezigheid waarmee wy te doen hebben er niet op aan. Alles hangt af van de wys waarop wy de zaken laten weerspiegelen in ons gemoed. De zoo vaak gebruikte spreekwys ‘dat of dat is maar zooals je 't opvat’ meestal slechts als stopwoord gebruikt, kàn 'n diepen zin hebben. Een boekhouder die tevreden is over z'n jaarlyksche balans, 'n huismoeder die haar boeltje bereddert, zie, 't is mogelyk dat ze daarby fyner opwekkend genot smaken, inderdaad poetischer voelen, dan menschen die, schynbaar, zich verdiepen in iets hoogers, O, er is zooveel valsche verhevenheid, en dat valsche is 't platste van alle platitudes.

Aan die verkeerde opvatting heeft de romanlitteratuur en de verzen-makery veel schuld. Ook 't opgaan in muziek ... och, daarover schreef ik je al. Meen toch niet dat ik tegen DE muziek ben, o, neen! Maar men moet baas blyven over z'n denkvermogen en z'n ziel niet laten afdryven op de harmonie der tonen.

Je vroeg me eens of ik dat stuk van Van Deyssel over styl en uitdrukking mooi vind? Hoor eens, ongemeen wàs 't. Maar 't kwam me gezocht voor, en 't ratelde wat veel. Zooals 't daar nu ligt is er iets heel eigenaardigs in, maar de schryver moet het daarby laten. Als-i voortging, als hy in dien styl - juister: in die voorbedachtelyk aangenomen manier, iets dat men als 'n pruik kan op- of afzetten zonder dat de ziel er iets mee te maken heeft - nu, als hy in die manier een boek schreef zou men 't heel gauw vermoeid uit de hand leggen. Toch blyft het stuk zelf 'n aardig kunstje. En dit is 'n veroordeeling. Want kunstjes is geen ‘kunst’.

N. Ingelheim 10 Dec. 1886.

Lieve beste Marie, per kaart dankte ik reeds met 'n enkel woordje den vriendelyken Sintnikolaas die dit maal geen oude leelyke bisschop is, maar 'n lief hartelyk meisje.

Je bent wel goed zoo trouw aan my te denken! En wat 'n keurig beeldje is die ‘Bertha’. Dank je wel, beste meid! Op 't oogenblik ligt ze nog tusschen twee deelen van Bayle. Ik gis dat ge dien zonderlingen (zeer geleerden!) schryver niet kent, en ik noem hem nu maar om daaraan de opmerking vastteknoopen hoe onsmakelyk ‘geleerdheid’ is als ze zich bepaalt tot boekerig weten. Dit nl. is by Bayle in dubbelen zin 't geval. Niet alleen dat hy - zooals meer gebeurt - al z'n kennis uit boeken gehaald heeft, maar hy schynt ook te meenen dat het boekenmaken hoofdzaak in de wereld is. Wie wat DOET, stelt hy lager dan wie wat beschryft. Natuurlyk zegt hy dit niet uitdrukkelyk, maar overal straalt die verheffing van schryvery door. Nu hy heeft dan ook wat geschreven! Dat er veel onnoodigs by is spreekt vanzelf! En ... op 't oogenblik doèt hy wat: hy plet ‘Bertha.’ Zoo zieje dat zelfs dorre geleerdheid, mits in zwaren folioband, nuttig wezen kan.

Lief kind, het is immers niet onmogelyk dat we je weder eens hier zien? Ik kan niet beoordeelen welke plichten u tehuis binden. Zoodra je evenwel, wat u betreft, komen kunt reken dan hier eens vooral op 'n allerhartelykste ontvangst. Er zyn beschouwingen die minder voor 'n brief dan voor mondeling onderhoud geschikt zyn.

Het is zeer moeielyk zich juist uittedrukken, zeg ik ergens in m'n Ideen, en er gaat geen dag om zonder dat de ondervinding my aan die zoo eenvoudige waarheid pynlyk herinnert. Dagelyks verwonder ik me - meestal met ergernis - over de plompe slordigheid waarmee men omgaat met iets zoo kostbaars als ‘de gedachte.’ Voor de meesten schynt het er niet op aantekomen wat ze zeggen. By mondeling verkeer kan men terstond z'n meening toelichten, als ons blykt dat we onduidelyk of dubbelzinnig geweest zyn. Maar behalve dit, zyn er nog andere oorzaken die de gedachtenwisseling in brieven belemmeren. Men weet nooit waar schryvery belandt! Ik heb daarvan treurige ondervinding. Nog dezer dagen heb ik iemand moeten berispen omdat hy 'n passage uit 'n brief van my in de Courant liet zetten. Hy meende dat dit mocht ‘omdat ik zoo eerlyk was.’ D. w.z. omdat ik die regels eenmaal geschreven had in een brief kon ik er ook niet tegen hebben dat ze gedrukt werden! Een vreemde redeneering! Van 'n oneerlyk mensch had hy 't dus niet mogen doen? Hoe dom niet intezien dat uiting zoo dikwyls de kleur der stemming aanneemt jegens de persoon tot wie ze gericht is, en dat het er niet op aan zou komen die stemming bloot te stellen voor 'n grof publiek

O, m'n lief kind, behoef ik je nog te zeggen dat deze opmerking u niet aangaat? Maar ook zonder uw wil, je kunt niet weten waar 'n brief later terecht komt.

Onlangs moest ik schryvery van my in druk zien, van de jaren 1842 en 1854, dat is van 44 en 32 jaar geleden! 't Was in de zoogenaamde levensbeschryving van my door Busken Huet. De man wist nagenoeg niets van m'n leven, maar dat kan zoo'n métier-schryver, zoo'n artikelfabrikant niet schelen. Als hy van de oneindig veel gegevens die noodig wezen zouden, er maar 'n paar of ½ dozyn weet, lapt hy 't ontbrekende er maar tusschen, luk-raak of 't juist is. En zie, hy was in 't bezit gekomen van 'n paar brieven (aan 'n derde nl. die geen recht had ze hem aftestaan) en van 'n bundel geschryf uit m'n jeugd, *die my ontstolen is*! Ik weet niet door wien, en ook niet hoe Busken Huet in aanraking is gekomen met den dief. Hy moet echter geweten hebben dat ze gestolen waren. Over die zaak zou ik alweer veel te zeggen hebben dat ik liever mondeling behandel. Toen ik begon te schryven was ik van plan een en ander wat uitvoerig te behandelen. En zie, eenmaal 't chapitre aanroerend over het gevaar van ... briefschryven, voel ik me verlamd.

11 December

... en 't werd donker ook. En daarna weer andere beletselen. Wouter was de jacht gevolgd, en ik werd ongerust over z'n uitblyven. Hy heeft er natuurlyk dolle pret in, en schoon ik afkeer heb van jagen - ook wel 'n beetje van de lui die er géén afkeer van hebben! - laat ik hem in zulke dingen vry, in de hoop dat hy zelf zal leeren inzien hoe grof dat genoegen is. Dat de hazen moeten gedood worden spreekt vanzelf. Anders zouden zy - even als alles wat niet wordt gestoord in uitbreiding - de overhand nemen, maar van dat dooden 'n uitspanning te maken vind ik afschuwelyk. Een slachter kan zich nog beroepen op de noodzakelykheid z'n brood te verdienen, en ook 'n beul heeft zoo 'n vergoelyking voor z'n beroep. Wat kan zoo 'n jachtliefhebber voorwenden ter verdediging van z'n smaak? En als er nog gevaar by was, of zelfs vermoeienis! Mevrouw van Erlanger (de ryke van Erlanger is jachtpachter hier) zit op 'n stoeltje te wachten tot de dry vers haar de hazen onder schot brengen! Zoo ‘jaagt’ de keizier van Duitschland ook op wilde varkens. Ze worden in 'n omheining gedreven, en Z.M. die zeer veilig op 'n stoeltje zit, schiet ze op z'n gemak dood. Is 't niet verachtelyk? En dan komt er in de courant hoeveel stuks wild

Z.M. heeft neergelegd, en dat gaat voor iets roemryks door!

M'n asthma plaagt me vreeselyk. Niet voortdurend even erg, maar soms zóó dat ik meen te stikken, 't Is zonderling dat ik maar niet kan te weten komen wát eigenlyk de buien veroorzaakt. Nu eens komt het me voor dat ik geen koude kan verdragen, dan weder voel ik me benauwd in de warmte. Maar over 't geheel kryg ik de aanvallen na beweging, en dit is zeer lastig. Na 't aan of uittrekken van 'n kleedingstuk moet ik poozen om m'n adem terugtekrygen. En ik die, kort geleden nog zoo vlug in m'n bewegingen was! Ook vergeet ik telkens m'n kwaal, en spring vlug op om dan terstond er aan herinnerd te worden. Dan ben ik eenigen tyd onmachtig, soms zeer lang...

Aan Dr. H.C. Muller.

Nieder Ingelheim, 22 Aug. '83.

Beste Muller! Uw postkaart doet me aan! Ziedaar nu de onwaarde van schryvery. Kon men schooner brief schryven? Aan kopyloon is die postkaart geen kwart penning waard. Hartelyk dank aan u drieen die hem afzonden en aan hen allen

die u opdroegen me zoo vriendelyk te behandelen.

> [De hier bedoelde briefkaart moet een uitnoodiging bevat hebben van de vereeniging de Dageraad, waarvan Dr. Muller toen president was, tot bywoning van het vrydenkers congres dat te Amsterdam zou gehouden worden.]

Maar beste kerels, ik kan waarlyk niet komen. Ik ben zeer belemmerd in m'n bewegingen. Zoo gaarne wilde ik ook de tentoonstelling zien, maar ook dat kan niet. Och, spaar me de uitlegging. Ze is verdrietig.

Maar zonder den ellendigen kathegorischen imperatif die me hier vasthoudt, zou 't de vraag zyn of ik geschikt ben voor byeenkomsten, debatten, oratien en feestelykheid. Misschien niet, doch hierover behoef ik niet natedenken: *ik kan niet!*

Hoe kan iemand ontslagen worden uit het KERK-verband daar die kerk door geen persoon, door geen collegie, vertegenwoordigd wordt? By 't katholicisme is dit anders. Paus en concilie hebben stem. Vandaar dan ook dat die kerk kracht uitoefent. De heel- of halfbakken protestanten zyn machteloos. Zie eens, ze durven niet eens den minister aan, die Poppink strafte omdat hy zich schuldig maakte aan gebrek aan eerbied voor dien Tetzel! Het stuk van den Dageraad over die zaak is, meen ik, best geschreven, maar ik verwonder me dat ook daarby

m.i. de hoofdzaak uit het oog is verloren, namelyk dat de onderwyswet zelf 'n onding is. Ik laat daar of Poppink tegen die wet handelde ... misschien niet eens. Me dunkt dat hy nog al flauwtjes party trok voor Luther, flauwer dan hy eigenlyk tegenover protestanten kan verantwoorden. En hy spaarde de katholieken door niet hun kerk, doch de misbruiken in die kerk te laken. Maar, eilieve, wat is dat voor 'n wet die zulke kwestien kan in 't leven roepen? Eerbied voor 't gevoelen van andersdenkenden is onzin. Men neemt een gevoelen al of niet aan, maar ‘eerbiedigt’ wat EER verdient, en dit is met 'n ‘gevoelen’ nooit het geval. Een gevoelen ontzien (respicere) kan te pas komen. Ik ontzie Bismarck (en den ingelheimschen agent van policie) omdat ik 't kortste end trek als ik met een hunner in conflikt kom. Ik ontzie den waan der krankzinnigen als ik in 'n gekkenhuis ben, omdat ze met hun allen de macht hebben my 'n kool te stoven. Ik ontzie 't plebs by 'n processie, omdat m'n hoed, 2, 3 mark kost.

Maar EERBIED? Dank je wel! Laat ons die aandoening bewaren voor: goede trouw, offerwilwilligheid (waar offer noodig is!) oprechtheid, eerlykheid, moed, enz.

De onderwyswet is 'n domheid, 'n politieke fout, 'n

schandelyke tyrannie,'n gruwel! Tot op zekere hoogte ben ik in m'n oordeel over dat prul geheel aan den kant der styf-orthodoxen en Jezuiten. Dat die heeren eigenlyk beoogen zelfde macht in handen te krygen die ze nu den staat misgunnen, weet ik wel, en daartegen zou ik me verzetten (als ik kon. Want ik heb niets intebrengen, wat zeer jammer is!) Maar zóóver zyn we nog niet. We leven onder de macht van haagsche pausjes, haagsche consielietjes. Poliepen! Knip er wat af, 't groeit weer aan. Die verkiezingen? Lood om oud yzer! Verandering in 't stelsel van kiezen? 't Geeft niets! Misschien zou 't, doch dan ook maar voor korten tyd, baten, de groepeering der stemmen iets natuurlyker te maken. Doch dan ook bleven wy overgeleverd aan de kranteschryvers en na weinig tyd zouden de door 't gansche land gekozenen zich aan een klieken tot 'n focus van bederf. Men meene niet dat, zoogenaamde politieke partyschap die heeren verdeelt. Dat is 't spelletje dat ze in 't publiek spelen pour se donner un genre. Als ‘kamerleden’ verdeelers van den buit, zyn ze homogeen. ‘Geen vreemde eenden in den byt’ is hun parool. De eenling die onder hen verdwaald rakende, zou trachten zichzelf te blyven, wordt dood verklaard en kan niet den minsten invloed uitoefenen, 't Is 'n verrotte boel! Er is 'n Cromwell noodig, iemand die 't: Weg

met die voddery!’ uitspreekt. Nu dit is geen kunst. Maar 't moet zoo kunnen gezegd worden dat de ‘geachte leden’ er naar luisteren en hun biezen pakken. Cromwell wist op wien hy rekenen kon.

Neem zulke opmerkingen niet aan als: politiek regeeringssysteem. God bewaar me! Medicyn is geen voedsel. By kanker is de eisch niet dat men den patient 'n leefregel voorschryve die voor den gezonde past. Er moet gebrand en gesneden worden. Na 't slagen van die kuur is 't hygienisch dieet van later zorg.

Wouter is gister met ons naar de kermis geweest, zegge: duitsch kermisje, de mainzer Messe. Hy heeft het geraamte van 'n walvisch gezien, en 'n Zoeloe, of twee, sakkerloot! Diese Leute haben gar keine Religion! verzekerde de explicateur. (Hèm keek de Religion de oogen uit, en ook Publiek was er vol van, dat spreekt.) De entree was 10 pf. Ik dacht er aan me voor 9 te laten kyken. Maar ik wou die bruinen stakkerts geen afbreuk doen De walvischman had de Religion gehad z'n skelet hier en daar met wat traan te begieten. Z'n tent rook naar Nova-Zembla. Al die religions-menschen foppen elkaer zoo hard ze maar kunnen. Dat men kwakzalvert kan ik begrypen. Maar dat twee of meer kwakzalvers er in slagen elkander vice-versa te bedriegen, komt me vreemd voor. Nog altyd

lachen de auguren niet als ze elkaer aankyken. Dit deed ook Cicero zelf niet, als hy 'n anderen ‘orator’ ontmoette, 't Voegde dus hem niet, dien auguren hun strak gelaat te verwyten.

Adieu, hartelyk gegroet, en geloof dat het me zeer spyt niet te kunnen komen.

t.a.v.

Dek.

N. Ingelh. 27 Aug. 1883.

Waarde Muller! Met schrik las ik hedenochtend in 't ‘Nieuws’ de annonce: Multatuliana [Namelyk dat er gedurende het congres een tentoonsteling van Multatuliana zou gehouden worden.] Reeds in 't algemeen heb ik 'n afkeer van alles wat naar vertooning gelykt, maar vooral na den ‘schamelen’ afloop van dat z.g.n. Huldeblyk, komt my 'n zoodanige expositie ongeraden voor. Men maakt het den Van Vlotens en dergelyk volkje wat al te gemakkelyk den spot te dryven met m'n onmacht, en 't ergste is dat ik hun nog moet gelyk geven op den koop toe. Ik zelf vind iets belachelyks in de onevenredigheid tusschen m'n willen en kunnen. Ook vooral tusschen m'n werkelyken toestand en de betuigingen die sedert jaren tot me kwamen, en nog dagelyks aanhouden.

Wilt ge my een genoegen doen? Adverteer

dan dat bedoeld plan op myn verzoek is opgegeven. Maar dit vraag ik alleen aan u. Met dien heer W. wil ik in geenerlei wys in aanraking komen. Ik heb hem alzoo niets te verzoeken.

[Uit een brief van 19 Sept. 1883.]

Ik vrees dat uw oordeel over den uitslag - laat me liever zeggen: 't effekt - van 't congres, wat rooskleurig is. Afgescheiden van de behandelde onderwerpen is 't congreswezen aan 't dalen in de algemeene opinie. De klad komt er in. En vreemd is 't niet. Er is iets van anderen aard noodig. Het streven naar openbaarheid kan z'n nut gehad hebben maar ik geloof dat we om iets te bereiken moeten teruggaan tot ... afsluiting, tot concreteering. Bepaalde voorstellen kan ik niet doen omdat ik de eventueele medewerkers niet ken. Meen niet dat ik van egyptische tempelsluiting of van geheimzinnigheid houd. Ook niet dat ik dit aanbeveel als algemeen stelsel. Maar na de prostitutie van openbare gedachtewisseling, zegge: onbekookte woordvragery, debatgekibbel, redegevoer, stemgeknoei, motiegegoochel .... alles met meer of min accompagnement van ydele toejuiching, zegge geschreeuw, zie, na dat alles stem ik voor ... verandering van

systeem. Als ik de boosaardigste tyran was, zou ik volkomen vryheid van schryven, spreken en vergaderen geven. Ja, onbegrensd, zeker zynde dat m'n volkje zich doodschryven, doodbabbelen en doodvergaderen zou.

Dit is dan ook 't rechtstreeksch gevolg van 't parlementair stelsel. De engelsche Lords wisten wel wat ze deden toen ze voor 't ‘Volk’ die vryheid eischten. Geen volk wordt meer uitgezogen dan 't engelsche. Zie eens de traktementen van de bisschopen en de geaccumuleerde kapitalen der landbezitters! Ook Bismarck wist het wel. Hy gaf den duitschers twee parlementen, twee fontanellen op kracht en denkvermogen! De volkeren zyn uilig genoeg zich tevreden te toonen, als ze maar praten mogen!

Nieder Ingelheim 8 Januari '84.

Waarde Muller! Dank voor uw N. Jaarsgeschenk! Ja, de zaak van Kaspar Hauser interesseert me nog altyd. Dat wil wat zeggen, als men er by bedenkt dat m'n belangstelling in die cause célèbre dagteekent van 1828 of 29! Ik herinner me nog altyd duidelyk den indruk dien 't eerste bericht dat omtrent die zaak ons bereikte, op my maakte, en hoe ook beziggehouden (en erger dan dat!) door dingen die me van meer naby raakten, nooit

verloor ik den neurenberger vondeling uit het oog. Het ophelderen van die mysterie stond op de lange lyst myner desiderata, zoolang ik nog meende eens aan 't afdoen daarvan te kunnen beginnen, 't Spreekt vanzelf dat ik sedert twee jaar die lyst verscheurd heb. Daarop stonden belangryker posten, o zeker! Byv. het uitroeien van de zeer verderfelyke geloovery en de daarmee in innig verband staande verbetering van den toestand des volks. Ook dàt moet ik opgeven by gebrek aan medewerkers. Er gaat my 'n rilling door de leden als ik 't woord ‘geestverwant’ hoor. Ik weet wat dit aan deze zyde van de lyn die ons van orthodoxen, anti-revolutionnairen, clericalen etc. scheidt, te beduiden heeft!

(Niet als hoofdmoment, o neen, maar beiläufig hier even de opmerking dat de ‘Dageraad’ zonder protest 'n lofrede op den ... etc. van Vloten heeft opgenomen. Dit deden ook andere bladen en herhaaldelyk las ik dat z'n roem (of zoo iets) voornamelyk gegrond was op z'n Onkruid onder de Tarwe, d.i. op z'n zwartmaken van my en m'n edele vrouw!)

Neen, volstrekt niet als hoofdzaak roer ik dit aan. De rol die v. Vl. in myn leven en streven gespeeld heeft in zoo miniem dat ik zelts 'n beetje boos ben geworden toen, eerst Loffelt, daarna van Andel zich de moeite gaven my tegen dien man

in bescherming te nemen. Die verdedigingen baarden den schyn dat hy m'n voorname tegenstander was, juist wat hy beoogde, namelyk. Maar basta daarvan. Ik haalde 't slechts aan als indice van m'n onmacht. Ge begrypt immers dat het ophemelen van dien onbeduidenden kerel slechts ten doel heeft my te grieven? En al ben ik nu daarvoor onverschillig wat de zaak zelf betreft, als bydrage tot de waardeering van de krachten waarop ik zou kunnen rekenen, zyn me zulke teekenen kostbaar, 't Zou zotterny zyn in zee te steken met 'n vaartuig dat lek is, of 'n bemanning waarop niet te rekenen valt.

Nog eens, meen niet dat ik my de apotheose van dien man zoo aantrek. Sedert jaren wyzen àlle symptomen denzelfden weg uit. Ik ben overtuigd van m'n onmacht. En 't is altyd iets, te weten hoe men staat.

Maar jammer is 't! Want er viel veel te doen. Te ‘doen’ zeg ik, in tegenstelling van praten, redeneeren, debatteeren, oreeren, polemiseeren, etc. Dat alles helpt niet. Het heeft z'n tyd gehad. Ik meende sedert ± 40 jaren te weten wat er geschieden moest. (Neen, sedert byna 30 jaar. De voorafgaande 10 jaar besteedde ik aan wakker worden en recueillement.

Het is in die verdrietige overtuiging van onmacht

dat ik te hooi en te gras iets opmerk van wat jongeren (van velerlei kleur) zoo al pogen. Ik hoor van Hobbel, van Betz, van D. Nieuwenhuis. En ik lees kamersverslagen. (Hm, ook in die verrotte tweede kamer - delenda! - zyn lui die belangstelling affecteeren in de publieke zaak. Grappig!) Kortom, de nagalm van allerlei gepraat bereikt me. M'n indruk? Wel, 't is me of ik 'n troep aspirant-wiskundigen hoor kibbelen of twee maal twee vyf is, of drie of zes en 'n half of niemendal of wat anders! Ik stik in minachting.

Ziedaar de reden van m'n zwygen. M'n uitgever by wien ik in 't kryt sta, en die dus m'n meester is, maant me. Ik zal trachten vertellinkjes te schryven, 'n kinderachtig bezigheidje, dunkt me, voor iemand die volgens getuigenis van drie verschillende organen der kerkelyke richting ‘God onttroond’ heeft. Ja, zoo zeiden de Kerkelyke Courant de Tyd en de Maasbode. Lieve, goede, edelmoedige vyanden! In hun oog schyn ik iets te zyn, terwyl m'n geestverwanten...

Waarom dit alles? Wel, ik ontvang daar een nommer van ‘Recht voor allen’ en ik wilde u voorbereiden op de vraag: ‘Wat gaat my dat aan?’ M.i. zyn die socialisten povere staathuishoudkundigen, geen haarbreed wyzer dan prof. Buys en Schultze-Delitsch. Misschien onnoozeler nog. En

hun bestryders? Staan ze hooger, staan ze lager? Dat weet ik niet! Wat baat het kiezen tusschen 3 en 5 als men zich de vraag stelt: wat is 2 × 2?

Myn positie als voorganger is onhoudbaar. Erger nog: 't is geen positie. ‘Voorgaan’ veronderstelt: ‘volgen’ en volgers heb ik niet. Althans hun aantal is evenmin noemenswaard als hun invloed of kracht.

De geloovers kunnen me niet gebruiken omdat ik misselyk ben van hun god en Jezus. De ‘vrydenkers’ - de aanvallen tegen deze benaming vind ik ongegrond - de ‘vrydenkers’ vatten hun roeping op alsof discipline onteerend ware. In dit opzicht laat hun ‘denken’ veel te wenschen over aan ‘vryheid’. Vrye gedachten leiden tot de slotsom dat tucht 'n eerste voorwaarde is tot geslotenheid, en dat men slechts door aaneensluiting overwinnen of zelfs iets bereiken kan. Het pausbegrip is 'n logische noodzakelykheid.

Arme jonge overtuigde, hartelyk welmeenende stryder! Ge zult niets bereiken. Met deernis zie ik 't gewurm van zooveel welmeenenden aan, die, zich afscheidende van de ‘leer’ (op elk gebied!) niet inzien dat ook de para-doxie haar eischen, regels, systeem vordert!

Nog eens, wat moet ik met dat ‘Recht voor allen’ doen? Die arme Nieuwenhuis! Ik heb redenen

om hem voor 'n braaf man te houden, en betreur de ydelheid van z'n pogingen. Hy zal op drie manieren geslagen worden. 1°. Door de bezitters. 2°. Door z'n zoogenaamde geestverwanten die hem slechts eeren zullen zoolang hy kans ziet de verplichting der maatschappy te bepreeken om ieder 't noodige te verschaffen. Hiermee zal hy wel uitscheiden zoodra hy inziet dat daarby behoort opgegeven te worden *waar dat noodige vandaan moet komen?* Voeding op de school? Magnifiek! Ik ga nog verder en zeg: voeding overal! Voeding op straat, op stoepen, op gootplanken, in de lucht, op je beddeplank, op bestekamers als je dat verkiest. En waarom voeding alleen? Me dunkt als we aan 't begeeren zyn en 't maar voor 't zeggen hebben, moeten me wat royaler wezen! Alzoo óók allerlei ànder genot. Waarom dragen de kinderen der armen geen batisten hemdjes, geen broekjes van fluweel, geen schoentjes met diamanten gespen? En ander pleizier! By elke school eisch ik een korps muzikanten, werklui die op hun beurt moeten geamuzeerd, gevoed, gekleed worden door... ja door wie? De aardrykskunde zal voortaan gedoceerd worden in sneltreinen, 1 kl. met sleeping cars en restaurant. Voor wiskunde graaft de ‘Maatschappy’ ten behoeve van elk kind, 'n Archimedes op - (hm, de Archimedessen zelf

petitioneeren juist om verkorting van hun werkuren!) De sterrekunde... nu ja, die beoefenen de jongelui voortaan op pleizierreisjes naar de maan.

‘Wie zal dat betalen?’ Zoo luidt het oude liedje, en de vraag is zoo gek niet! Ook ik doe haar!

Met niet-socialisten heeft D.N. de fout gemeen, deze eenvoudige vraag over 't hoofd te zien, en 2°. altyd geld, ruilmiddel tot inkoop van genotsmiddel, conventioneel speelfiche te verwarren met de aanteschaffen genotsmiddelen-zelf. By verdeeling van kapitaal - om nu niet te spreken van den korten duur der daardoor verkregen zoogenaamde gelykheid - zou er geen lood vleesch, geen kruimel brood meer zyn dan nu. Neen, er zou van een en ander minder zyn, en dit zou duren tot de bezitting van velen weder in weinige handen was overgegaan.

Karel Marx! Herhaaldelyk ben ik begonnen z'n werken te lezen. De man schryft slecht, doch juist slecht op 'n manier die sommigen doet denken dat-i flink op de hoogte is. Hy doet - even als de mannen en place - in frazen. En terdeeg! ‘Het kapitaal, myne heeren... Ei! Ik begryp zelfs dat ‘HET’ niet. En om dat kapitaal te bestryden ‘het’ kapitaal, moeten de werklui zich vereenigen, geld by eenbrengen en dus... kapitaal vormen!

Geen volgers! Och, wat zouden de Dageraders

van me zeggen als ik kwam vertellen dat ik 'n tegenstander ben van staats-onderwys? A plus forte raison van: leerplicht!

Myn eisch is - en dit vind ik liberaal - VRYHEID VAN ONDERWYS!

Ja, haal daaronder zooveel strepen als 't papier maar toelaat! Dit: ‘Vryheid van onderwys!’ zou ik van de daken willen verkondigen. En je zwygt vraagt ge? Och, men luistert niet. Ja, de Dageraadsmannen zouden schrikken - my met steenen werpen misschien! - als ik met myn program voor den dag kwam. Misschien zouden ze my voor een verkapten Jezuiet aanzien.

Zooeven zei ik dat D.N. op drieërlei manier zich geslagen zal vinden. Ik weet niet of ik die drie manieren opnoemde. (Als ik myn brief overlees verscheur ik hem heelemaal) 1°. Door de clique die hy bestrydt. 2°. Door z'n eigen overtuiging zoodra hy inziet dat z'n ziekelyke filanthropische denkbeelden geen steek houden. (De beoogde beneficia moeten ergens vandaan komen: de natuur der dingen is stipt in haar boekhouding!) en 3°. Door 't volkje dat hy bevoordeelen wil. Daarin zal hy z'n ergste vyanden vinden. 't Plebs wordt altyd beul van z'n weldoeners (van hen die beoogden 't wel te doen.) Don Quichot werd gesteenigd door de galeislaven die hy verlossen wou.

23 November 1884.

Jammer dat ge - zooals ge schryft - de studie der talen, vergelykend opgevat, wat hebt laten varen. Alles is in alles. De wording en de geschiedenis der woorden leveren zeer dikwyls bydragen tot de ontwikkelingsgeschiedenis der mensheid. Uitdrukking en indruk gaan hand aan hand, en brengen afwisselend elkaar voort. Van u juist is 't verlaten van dit arbeidsveld jammer, omdat uw werkkring om den broode u meer dan anderen - my byv. - de gelegenheid aanbiedt tot de studie van wat hier noodig is. Ik wou dat je m'n slaaf was. Dan veroordeelde ik je tot het byeenbrengen van bouwstoffen.

En... en... en... ik verbood je - hm, als 'n amsterdamsch gymnasium curator! - voor 'n jaar of wat, alle bemoeienis met socialistery. Onze beste D. Nieuwenhuis heeft u naar waarheid gezegd dat hy de zaak heeft laten rusten, toen-i hier was. Juist! Op een en ander dat ik in 't midden bracht heeft hy niet geantwoord. Och, hy is te kort hier geweest. Ik stel z'n hart op hoogen prys en 't spyt me dat ik z'n inzichten niet deelen kan. Hy vergist zich naar ik geloof. (Die laatste drie woorden zyn eigenlyk een mal toevoegsel. 't Spreekt immers vanzelf dat we by alles wat we zeggen een ‘S.E. & O.’ denken)

24 November.

En toen werd het donker. En nu is 't ook alweer niet heel licht meer. Komt, laat ons 'n Bond stichten om die korte dagen te verlengen. Wat meer daglicht komt òns wenschelyk voor, en dus zal de Natuur wel zoo goed zyn...

Om wàt te doen? Ze kan niets veranderen!

Zoo ook in den maatschappelyken toestand. Neen, niet geheel. Maar verbetering is niet te verwachten van de voorgeslagen middelen. Ik beweer dat de socialisten (komt ‘de’ hier tepas? Zyn ze homogeen? Het tegendeel zou weldra blyken als men hun alle uiting vry liet. Dan kregen wy terstond een repetitie van den Babelschen torenbouw!)

Nu, voor zoover men den socialisten 'n bepaalbare richting kan toekennen, meen ik, dat zy even ver van 't spoor zyn als de lui die nu 't heft in handen hebben...

Neen, schryven over maatschappelyke toestanden wil ik niet. Als ik schryven kàn moet ik kopie leveren aan m'n uitgever by wien ik in 't kryt sta. Bovendien: pour se disputer il faut être d'accord. Ik sta in m'n beschouwingen op 'n geheel ander standpunt dan byv. gy en Nieuwenhuis. Volgens my is de tyd van redeneeren, betoogen, bewyzen voorby. Er is handeling noodig. En daartoe

had ik willen overgaan als me niet uit den afloop van die armzalige Huldeblykzaak was duidelyk gemaakt dat ik geen degelyke party aan m'n kant heb. Men heeft me een te leesbaar testimonium van onmacht uitgereikt, dan dat ik zonder krankzinnigheid...

donker alweer!

Ik wou dan zeggen dat ik geen lust heb te velde te trekken zonder troepen waarop ik rekenen kan. Die heb ik niet!

25 Nov. 84.

Neen, ik heb geen zin in 't behandelen, briefsgewys van de sociale toestanden. Ik houd niet van debat. Zelden of nooit heb ik daarvan goede vrucht gezien. Met kwaadwilligen is 't boter aan de gal gesmeerd (galg zeggen de lui) en welwillenden, zy die oprecht naar waarheid streven en geen hatelyk pleizier hebben in 'n woordentournooi, nu, die komen vanzelf terecht. Ik houd D.N. voor oprecht en welwillend. Dit ben ik ook. En hierom ben ik zeker dat een van ons beiden eenmaal ipso motu tot den anderen zegt: je hebt gelyk. Toch zou daartoe noodig zyn dat D.N. precies wist wat m'n meening was. 't Is moeielyk dit uitteleggen. De bitterheid van m'n stemming staat de juistheid myner uitdrukkingen in den weg.

Voor 't oogenblik kan ik alleen zeggen dat socialismus, voor zoover ik daaraan 'n bepaalde beteekenis kan toekennen, want, zooals de meeste ismen, is 't 'n vaag begrip, althans ik ben niet zeker van den zin dien ik aan 't woord moet hechten... nu, ik ben geen socialist! Vriendelyk dank voor gelykstelling met iedereen, in moreelen en intellectueelen zin. En wat gemeenschap van goederen aangaat, waar ieder evenveel bezit, heeft niemand wat. Een lotery met louter pryzen kan niet bestaan. De ‘aard der dingen’ (Jehovah) kan niet meer leveren dan ze heeft, enz.

Maar ik heb sympathie voor 't streven der socialisten, voor zoover ze oprecht verbetering bejagen. (Zeker zyn er ook onder die lui de noodige Tartuffes. Dat vuil is overal.)

Ik zeide u reeds dat m'n standpunt (welks genesis heel duidelyk te verklaren wezen zou) geheel anders is dan 't uwe of dat van D.N. Hoe zal ik dat uitleggen zonder verhandeling? Een parabel alzoo, al claudiceert ze. De vraag is of ze mank gaat in 't kardinale?

Op zeker vaartuig bestond de état-major uit.. min achtbare lieden. (‘Verrotting in den staat’ zei ik. Thorbecke noemde 't ‘Contagium in de politieke atmosfeer.’ We willen 't verschil deelen en zeggen dat in den Haag 'n gemeen troepje op 't kussen zit.)

Dat troepje hooggeplaatsten alzoo behartigde niet het belang van schip en bemanning, maar deed z'n eigen zaakjes.

De equipage werd slecht, ja byna niet gevoed.

Nu zegt N. ‘Die menschen moeten beter eten hebben’

Ik: Wel zeker, als 't kàn (wat de vraag is!) Doch in allen geval moet de troep schelmen overboord, die alle verbetering, ook, al slaagden wy in 't vinden van middelen daartoe, òf in den weg staan, òf - als ze huns ondanks bereikt ware - ten eigen bate zouden aanwenden.

2e. Parabel. In 'n broodfabriek zyn ratten en muizen.....

Nu ja, ik had de kat willen zyn. Maar m'n ‘geestverwanten’ vonden me daartoe niet goed genoeg.

Je ziet wel dat bitterheid my de uiting belet!

15 Augustus '86.

Neen, socialist ben ik niet! Ik kan 't program van die party niet onderschryven, en dit is jammer voor my misschien, voor hen iets zekerder.

Wel heb ik sympathie met den wrevel der ontevredenen, d.i. dien gevoel ik met hen. Maar ik beweer dat ze zich vergissen, zoowel in 't aanwyzen van den vyand die te keer moet worden

gegaan als in de middelen die ze aanwenden. Ils jouent le jeu de l'ennemi. Prud'homme en Cartouche, de bourgeois satisfait en de Schinderhannessen op 't kussen, zyn hun dank schuldig. Ze versterken door hun ondoordacht handelen de tegenparty. Niemand zal dit - na 't amsterdamsch conflict byv. - ontkennen.

Meen niet dat ik by 't afkeuren der taktiek van de ontevredenen, zoetemelkpapächtige zachtheid predik. Integendeel! Ik lyk meer op Danton, Robespierre of zelfs op Marat, dan op Lamartine die in '48 ter inwyding van z'n politieke loopbaan afschaffing doordreef van de doodstraf voor politieke misdryven. ('n Politiek misdryf is 't bestelen, bedriegen, vermoorden van duizenden in plaats van die mishandeling toetepassen op 'n enkele.)

My komt zachtmoedigheid jegens misdadigers in 't groot ongeoorloofd voor, en als ik de macht had, waarnaar ik uit bestwil en niet uit kinderachtige eerzucht, minder nog uit smaak, want ik houd niet van publiekerigheid...

Ja, als ik de macht had gekregen waarnaar ik uit bestwil gestreefd heb, zou ik honderde koppen hebben laten vallen. Misschien duizenden.

Maar men - m'n ‘geestverwanten’ - hebben dat niet gewild. Bien leur fasse! Ik ben er wee van.

De socialisten - dat malle ‘de’. Er zyn er

geen twee die aan 't zelfde lyntje trekken! - staan nog minder dan andere staatkundige partyen op de hoogte om de onmisbaarheid intezien van 't leerstuk der onfeilbaarheid. (Er is veel te leeren van de alleen zalig makende kath. kerk, of laat me liever zeggen: van de Natuur aan wie die kerk de kunst heeft afgezien!) Zy - de socialisten - meenen hun doel te bereiken zonder 't ééne onwrikbare punt van uitgang welks gemis alle krachtsinspanning ydel maakt. Archimedes had gelyk. Juist andersom dan de eisch is, meenen ze hun doel - en welk doel! - te bereiken door versplintering van kracht, door aan jan en alleman het recht toetekennen van meepraten - ‘meestemmen’ heet het, geloof ik, in 't jargon van den dag - door intelligentie, taktiek, geestkracht, kennis van zaken, oordeel, alles wat tot bestemmen en bereiken van 'n groot doel noodig is, aantelengen met het lang nat van vergaderingen, babbelclubs, debatgeklets en dergelyke verlammende gewone (of huis-) oefeningen van beroerdheid. Bah!

Ja, alle raderen willen veer zyn. En de voorgangers spiegelen dit als mogelyk, als gewenscht als praktisch voor!

Niet alleen dat ik niet socialist ben, ik ben anti socialist. De socialisten willen den ‘Staat’ almachtig maken, ik dring aan op de, meest mo

gelyke inkrimping der bemoeienis van 't noodzakelyk kwaad dat men ‘Regeering’ noemt. Zy houden zich voortdurend bezig met het voorslaan en doordryven van nieuwe wetten, ik beweer dat men zich hoofdzakelyk moest bezighouden met afschaffing van wetten. Zy blyken te smachten naar verzwaring van juk, ik eisch, binnen de grens van 't mogelyke: vryheid. Zy staan 'n wreede ongelykheid voor, door de meest ongeëvenredigde verhoudingen, behoeften en aanspraken naar één stupiden maatstaf te bepalen, ik dring op gelykheid aan door, in overeenstemming met de wenken der onfeilbare magistra Natuur, ieder te geven - d.i: toetelaten dat ieder zich op billyke wyze verschaffe - wat hem past en toekomt. Zy willen 't licht der beschaving verzwakken, ja: doven, door 't bevorderen van niet teruggekaatste uitstraling, ik wensch dat licht behouden en versterkt te zien door concentratie. Zy willen alle kans op winst in de levenslotery vernietigen door 't ongerymd afschaffen van de Nieten, ik wil de schelmen straffen die sedert zeer lang, ja, voortdurend, de pryzen stelen, en dit - behoudens gedeeltelyke verandering van personeel - zullen blyven doen als de socialisten aan 't roer komen.

Speciaal-bepaalde aanwyzingen sla ik over. En ook publiceer ik die niet. Ik bedank er voor

wegwyzer te spelen voor lui die niet loopen willen, en die later zouden zeggen dat myn aanwyzingen niet deugen, omdat zy niet verkozen zich intespannen tot het volgen van den aangewezen weg!

Wie tegenspraak meent te ontdekken in m'n betuiging dat ik geen ‘zachtmoedigheid’ predik (zooals de uilige babbelaar Quack byv.) en m'n aandringen op ‘vryheid’, m'n afkeer van tyrannie, verliest uit het oog dat er onderscheid is tusschen medicatie en diëet. Wat noodig kan zyn tot het uitroeien van verrotting, wordt niet voorgeschreven als hygienisch regime voor den reconvalescent of den genezene. Dit is duidelyk, dunkt me.

En noch als heelmeester, noch als hygienist beweer ik 'n arcanum te bezitten. Maar veel - iets althans! - is er te verbeteren. En dit is van 't socialistisch program niet te verwachten. Integendeel! De verkondigers van dat stelsel leiden de aandacht af van den focus der kwaal die ze meenen te bestryden, en de dieven die 't volk uitplunderen zyn hun grooten dank schuldig. De ganzen hebben 't kapitool gered, en Heemskerk c.s. hebben den betrekkelyk rustigen tyd dien ze te gemoet gaan te danken aan 'n paling. Toen god de wereld geschapen en aan Adam gevraagd had: ‘is er nu misschien nog

iets waarmee ik je plezieren kan?’ antwoordde de slimmert: ‘hm, ja, 'n onhandig vyandje zou me wel schikken.’

En 't geschiedde alzoo. De Heer - goedig als altyd - schiep de socialisten.

Basta!

Aan den heer I Zürcher.

Nieder Ingelheim 5 Jan. 86

Waarde Zurcher! Grooten dank voor Kees de Bruin, want hy is 't, hy, de beroemde, dien ge my zendt, en niet 'n ter nauwernood bekende reiziger, zooals ge schynt gemeend te hebben. Ik ben er zeer bly mee. Aangehaald wordt hy dikwyls, ook byv. door Valentyn die zelfs nu en dan van hem dieft maar nooit had ik iets van hem in eigendom bezeten. Wat ge my nu zendt is z'n tweede reis Die duurde 7 jaren, (over Rusland en Perzie naar Java, en nagenoeg over den zelfden weg terug.) De eerste reis had, zooals my uit het voorbericht blykt, 19 jaren geduurd!

Zoo even noemde ik hem ‘beroemd’. Dit is wat te veel gezegd. Zeer bekend is hy, althans by 't deel van publiek dat zich met zulke dingen bemoeit, maar om ‘beroemd’ te zyn - zooals hy verdient! - zou... dat publiekdeel wat grooter

moeten zyn. Sonnetten... parlez moi ce ça! Jammer dat 's mans portret dat volgens den inhoudwyzer by 't boek behoord heeft, er door 'n Vandaal is uitgescheurd.

Ik heb reden om als vry zeker aantenemen dat het my gezonden Exemplaar behoord heeft aan den Hertog van Brunswyk. Aan dien potentaat nl. droeg De Bruin dit werk op, en 't boek is verguld op snee. 't Is niet te denken dat 'n ander Ex. zoo fraai zou ausgestattet zyn. Ook is er 'n fragment van inschrift in dat dien weg schynt uittewyzen. Alzoo alweer: habent sua fata libri. Van libellum mag ik niet spreken by 't behandelen van zoo'n wichtig boek met reusachtige platen. Het gezicht van Spahan is ± 2 meter lang! Wat 'n arbeid.

En hoe schoon is de druk!

Nog eens ik ben u zeer dankbaar voor dit geschenk. Moeielyk had de wakkere bekwame De Bruin ergens kunnen aanlanden waar hy hartelyker gerecepieerd werd, n'en déplaise de Seremissimus aan wien hy z'n werk opdroeg. Of Lessing dit Exempl. niet gemist heeft?

Zondag,

Wel kerel, wat hebt ge u geweerd! Grooten dank voor alles. Winkler Prins hierby terug.

Ik zie dat hy I. heet. De oude Braga-man heet A. Alzoo kan er jeugd liggen in z'n dwaasheid. Maar al of niet jong, 't is erg. Of steekt er edelmoedigheid achter? Speelt hy den beschonken Heloot om de jonge lui te genezen die zich te buiten gaan aan delirium-sonnetticum? He, let eens s.v.p. op de wys waarop de pers (met permissie!) zich van dat bundeltje afmaakt.

Maar wat spreek ik van de pers? Zyn niet de meeste sonnetten van den laatsten tyd even zot? En zyn de vervaardigers van die vodden behoorlyk onder handen genomen? Immers neen. Even zot? Ja. Maar men moet erkennen dat W.P. 'n andere manier van zotheid uit z'n snaren haalt. (Vergeving voor ‘snaren’.) Leve de Gids op blz. 72. Van dien man is iets te maken.

Dat de uitdrukking over de neus van 't kind van Tollens was, wist ik wel. Hy zegt: (ik meen naar Claudius)

> ‘En... hebt ge Vaders neus niet recht,
> Heb toch 'n hart als hy.’

Ik nu vind die tournure niet slecht, volstrekt niet! En niet in 't belachelyk maken van zoo 'n uitdrukking ligt de verdienste van ‘Grassprietjes’, maar in 't geeselen van den doorgaanden toon, 't zoeterige, huisbakkene, misselyk-naive van zulke poetery, en vooral in 't publiceeren daarvan.

M'n asthma is de laatste dagen erg lastig. Daar kwam by dat de hoest me geen nachtrust gunde. Ik voelde me doodaf. Daarom ben ik er nu maar toe overgegaan wat morphine te nemen. Dat helpt. Ik slaap nu 's nachts en 't schynt wel of dat ook m'n asthma dragelyk maakt.

Ons huisnummer? 94? Ik meen ja.

Wat ik 'n hekel aan schryven heb!

Hoe hebt ge dat huisnummer opgespoord? 't Zal toch na m'n jeugd wel veranderd wezen. Maar wat kan 't u schelen? Ge zyt toch niet van plan, na m'n dood zulke dingen als wetenswaardigheden..... ajakkes!

Nieder Ingelheim 7 feb. 86.

Beste Zürcher, Briefkaart, brief en 't werk van Friedlein over 't cyferen der Gr. en Romeinen ontvangen. Hartelyk dank!

.....

Dat werk van Dr. Friedlein is magnifiek. Juist wat ik hebben wilde. Dank je wel. Al erkent hy dat er veel onopgehelderd blyft, deelt hy evenwel 'n schat van kennis mee, die me zeer aantrekt. Met zoo 'n werk kan men twintig jaar cellulair zitten zonder verveling... nu ja, dat kan men ook zonder zoo 'n werk. Maar er steekt verbazend veel scherpzinnigheid en studie in, dat 's zeker!

Als nieuwste snufje in zake: khunst-beschouwing heeft D. de Lange 't woord ‘sapryk’ uitgevonden (althans gebruikt) om precies te doen weten hoe de heer Quast piano speelt. 's Mans aanslag is flink. (‘flink’ is bien porté tegenwoordig en schittert in de advertentien naast ‘net’) ‘flink’ alzoo. Z'n toon is krachtig... Dat is te begrypen by zoo 'n flinkheid van ‘aanslag’. Denk eens: flinkigheid van ‘aanslag’ zonder krachtigheid van ‘toon’. Alzoo flink en daardoor krachtig, maar helaas, die flink aangeslagen krachtige toon mist ‘het sapryke dat men zoo gaarne hoort’.

Die ‘men’ is 'n schalk, 'n lekkerbek, 'n luilekkerlander, 'n zielevetweider! Et de dire dat by zoo 'n eerbiedwaardige voorkeur de sapperdemagies (of groentjes?) hoe langer hoe zeldzamer worden! Als nu die fameuze krachtig flinke Quast zich maar terdeeg toelegt op wat hem nog ontbreekt, dan kan ‘men’ eerlang z'n hart ophalen.

Ook ik vind veel schoons in den kl. Joh. van V. Eeden. Schoons genoeg om de acht dagen arrest die ik hem (in gedachte slechts, helaas!) oplei voor 't begaan van ‘een sonnet’ in gemoede meen te moeten verzwaren tot driemaal zoolang provoost zonder acces op water en brood.

Veel schoons, zéér veel! Ziedaar den indruk dien 't stuk op me maakt. Maar met m'n beoordeeling

ben ik niet gereed. Ik lees moeielyk, schwerfällig.

En z'n ‘Grassprietjes’. Ik weet wel dat we daarover spraken en schreven, maar eilieve, de vreemdigheden houden niet op. Daar heeft 'n ongenoemde in den ‘Dageraad’ dat aardige boekje gekritizeerd (of hoe moet ik het noemen? ‘behandeld’ dan) als of hy 't aanzag voor 'n ernstig stuk! Ik althans begryp er anders niets van. M. was niet vreemd van 't denkbeeld dat de bedoeling was 'n kritiek-parodie te leveren. Zoo ja, dan had de schryver 't er wel mogen by zeggen, 't Is schemerachtig, en er valt weer uit te leeren dat men zich in zekere kringen van aardigheden onthouden moet. Zoo 'n ‘kring’ heet hier: het koninkryk der Nederlanden.

De jonge gids-mannen zullen wel doen Z.M. den koning eens flink en krachtig (zegge: sapryk) te pryzen over z'n vaderlandsliefde en d.g. deugden. Overwegende nl. dat de jongelui tegenwoordig den spot dryven met den roem der Vaderen, met de ware gelooven, met den bekenden zeewoeker, etc. etc. etc. heeft Z.M.'n juffer uit Engeland laten komen die z'n spruit in al die dingen zal onderrichten. Ze dweept, hoor ik, met Bato's erf, met de hollandsche keuken, met lange pypen en den tocht naar Chattam. Haar hoofdgebed is 't: ‘Wien neerlandsch bloed’ dat ze heel sapryk zingt.

Ge schryft dat ik ‘tevreden’ zal zyn met de boeken die ge my zenden wilt. Nu, 't zou er maar aan mankeeren dat ik niet tevreden was! Maar, beste kerel, dat mag zoo niet voortgaan, noch ten opzichte van boeken die ge voor my opsnort, noch ook wat inlichtingen en ophelderingen betreft! Tyd is op zichzelf al geld, maar als men dan èn tyd èn geld tegelyk offert, zou de zaak in 't honderdloopen. Gy zult 'n dertig jaar lang na my 't leven te torschen hebben en zyt verplicht uzelf te sparen voor den stryd dien dat kosten zal. 't Zal u later weinig baten dat ge zooveel aan my ten koste legt. Ik mag dat zoo niet laten doorgaan. De korte beschryving die ge van uw stemming geeft is me zeer duidelyk. Daar is veel liefelyks in, o zeker, maar ik vrees zoo dat het u later berouwen zal, niet droogstoppelig genoeg tegen zulke poetische indrukken gestreden te hebben. We zyn materie, leven in 'n wereld van materie, en moeten aan materieele behoeften voldoen. Niet ik, helaas, zal u later kunnen bystaan als de Kampf ums Dasein zich voor u verplaatst naar allerlaagst terrein! Wat dan? Ware ik tot macht gekomen, dan zou er 'n schoone plaats voor u open zyn geweest, 'n werkkring volkomen beantwoordende aan uw neigingen, kennis en talenten. Maar zonder my als stichter eener

akademie, zooals ik me die had voorgesteld in den tyd toen ik nog hoopte, zal er weldra geen plekje wezen waarin ge past. Plicht en belang wyzen u den weg dien ge moet inslaan. De trompet blaast: ‘verzamelen!’ Er moet eenheid komen in uw streven op straffe van treurige déceptie. Qui trop embrasse mal étreint, denk daaraan.....

M'n preek over 't geen ik als uw plicht beschouw, is 'n... sapryke bravigheid van me, want zoowel de boeken die ge my bezorgt, als de inlichtingen die ik van u kryg zyn me zeer veel waard. Maar 't zou onbillyk zyn als ik me beklaagde over de noodzakelykheid van 'n schotje te schieten voor uw weldaden. Immers, wie kan aanspraak maken op zooveel vrygevigheid? Als 't maar de vraag was wat 'n mensch graag hebben en weten wilde, zou er geen eind zyn aan de verlanglysten. Men zou eindigen met de maan te vragen, om eens te zien of de van ons afgewende punt van die gedrochtelyke figuur in de kuil past van den Oceaan waar Atlantis zou kunnen gelegen hebben. (Ik gis ja.)

Zou je wel gelooven dat ik nu al moe ben van dezen brief? O, dat oud worden is ellendig. En te moeten sterven zonder z'n levensdoel bereikt te hebben! Hartelyk gegroet van

Uw liefh. Dek.

N.I. 24 febr. '86.

Beste Zürcher! De kist is er. Wat 'n schat! Gisteravend heb ik me tot lang na 12 vermaakt met 'n slechts gedeeltelyke en nog oppervlakkige inspectie, en zeker zou ik er op dit oogenblik weer mee bezig zyn als niet Wouters Lehrer my de huiskamer ‘verleidete’. Straks als de man weg is ga ik weer aan den gang. Wat 'n massa! En toch - als ik de discretie ten uwen opzichte 'n oogenblik terzy zet -niets te veel! Ik ben gourmet in oude boeken, en geniet van 't overvloedige als van iets noodigs. Nog eens, ik heb by lange na nog niet alles goed gezien. Verbeelje iets toevalligs. Gistermorgen in Bilderdyks ‘Gesch. des Vaderlands’ een verwyzing van Tydeman naar ‘De Jonge, Geschiedenis van 't Ned. zeewezen’ lezende, dacht ik: wat zou ik graag dat werk hebben! En zie, dat is er by! Ge kunt er op aan dat ik daarvan geen letter ongelezen laat, vooral ook om m'n zeer tranchant ongunstige meening over marine zaken. Ja, nòg ongunstiger is die opinie dan m'n beoordeeling van vechthistories over 't algemeen. Hoe dit zy, De Jonge is 'n kostbaar werk, voor zoover ik 't beoordeel naar de aanhalingen die ik er uit las.

En m'n lieve goeie sentimenteele, en toch dikwyls ferme, ouwerwetsche, en toch zoo vaak

meer dan modern-liberale, Lafontaine? Ik had die boeken wel 'n zoen willen geven. Maar wat is één zoen voor zooveel banden! En de plaatjes! Ja, er zyn van Chodowiecky by, en onder de ‘Leistungen’ van anderen zyn de meesten uit zyn school, en dáárom is 't my te doen. Ge zegt zoo beteekenis vol: ‘de door u zoo gewaardeerde Chodowiecky,’ Eilieve, 't is me niet te doen om den artist als zoodanig. Neen, maar ik ben zoo bevriend met z'n Amaliaas, Emiliaas, Juliaas en de rest. En met z'n tuin- park- en boschpartytjes waarin de held die aa's om den hals valt. En met z'n rechtlynige tafeltjes, ledikantjes en venstertjes die de huiselyke tafreeltjes omgeven. Om nu niet te spreken van de ‘steken’ zyner door en door biedere majoors! Ik ben nu in staat u 'n ‘steek’ te laten zien... kyk! Et dire dat ik zoo 'n meubel in 1833-34 met verrukking aanschouwde! Maar de velerlei aa's vind ik nog lief, en de monstersteek die zoo byzonder erg gek is, is niet van Chodowiecky. Er zyn van velerlei merk, ook hollandsche waaronder goede, redelyke en bespottelyke.

En Stedman over Suriname! Ook dat werk (dikwyls aangehaald) had ik lang gewenscht te bezitten. M'n vader noemde het dikwyls, en bladerende vond ik reeds daarin 'n paar passages die

ik me herinner hem te hebben hooren vertellen. Hy nl. was in de west geweest toen Stedman's naam of boek daar nog populair was.

Het lykt nu wel of Göthe's gezegde: Was man sich in der Jugend wünscht, hat man im Alter die Fülle - 'n mal praatje overigens, en dat eerst recht onbegrypelyk wordt als men de van hem gevorderde opheldering leest! op my nu eenigszins van toepassing kan gemaakt worden. Nooit byv. had ik gedacht zooveel Lafontaine's te bezitten. Tot m'n innige schaamte zie ik dat er titels onder zyn die ik niet kende. Ik heb alzoo 66 jaar geleefd zonder alles van m'n ouden vriend gelezen te hebben. Dat is lang. En te denken dat er nog meer werken van hem zyn die den weg niet wisten te vinden naar Bom's verkooping... daarvoor zyn geen woorden. Maar ik wil niet sterven voor ik zeker ben al zyn Juliaas in my te hebben opgenomen, voor ik my verdiept heb in àl z'n ledikantjes, prieeltjes en zielstoestanden... neen, de bedsteedjes en boschjes zyn van de teekenaars. Nu ook die!

‘Fusain’ 'n woord dat ik niet kende heb ik in Littré opgezocht en gevonden. By die gelegenheid viel m'n oog op de afleiding van 't latynsch praeteritum fui dat hy (ik denk ten rechte) verklaart uit het grieksch en sanskrit. Best. Hy had dus wel notie

van andere etymologie dan byv. dat dieu in 't spaansch dios is.

Bilderdyk spreekt van menisoen en zegt: dit was waarschynlyk de kwaal die wy loop, roode loop noemen. (Waarom hy dit gist, laat-i raden.) En dan geeft hy als afleiding: 't komt van μηv = mensis. Hierover later als Büttner weg is. Het deel van Bilderdyk is beneden.

Büttner is weg, nu schei ik uit, dat begryp je. Ik ga naar m'n kist!

Hartelyk gegroet. Dek.

Aan dr. A. Gorter.

[Hier volgt de laatste door MULTATULI geschreven briefkaart; de facsimile komt voor in het multatulinommer van den Dageraad van februari 1892.]

[14 februari '87]

Wel, beste kerel, ik was bly uw hand te zien, en zoo mooi geschreven! Dat belooft veel goeds? Och, ik hoop zoo hartelyk dat ge heelemaal beter wordt. Gods vinger is duidelyk in dit alles. Hy sloeg u met die kwaal om u praktisch onderricht te geven in 't genezen van anderen.

Wat de schaakparty aangaat, ook ik brand van

strydlust. M'n allervriendschappelykst plan is, u te verpletteren. Om te beginnen.
2) S.g 1 - f 3... S. b 8 - c 6.
Dat je nu nog niet verpletterd bent, weet ik wel, maar dat komt 'n beetje later.
Zeg, als ge u te pynlyk voelt laat dan toch asjebl. de party wachten.

[Hiermede is dit werk voltooid. Vooral by de uitgaaf dezer laatste brieven is veel dat toch belangryk was ter zyde gelegd. Soms heb ik uit een geheele reeks brieven aan een persoon een enkele slechts opgenomen, soms een paar korte uittreksels, soms niets. De keus was dikwyls moeilyk. Maar er was een grens aan deze uitgaaf, en om tot een eind te komen moest er gekozen worden. In verband met het doel, soms aarzelend, soms overtuigd, heb ik gekozen naar myn beste weten.
Ik meende evenwel hier nog eenige blaadjes onvoltooide copie te moeten laten volgen, die na MULTATULI'S overlyden, 19 februari 1887, op zyn schryftafel werden gevonden. Ze zyn geschreven in 't najaar van 1886.]

Eenige onbekenden.

Van een onbekende.

Mejuffrouw!

Sedert lang hebbende uitgezien naar eene gelegenheid om met UWED in aanraking te komen, zag ik my door onbekendheid met uw adres gedurig in dien wensch teleurgesteld. Ten einde raad waag ik het nu dit schryven zonder adres op de post te doen, in de misschien ongegronde hoop dat eenig gelukkig toeval UWED in het bezit daarvan stellen zal. Uwe hulp, mejuffrouw, is my onontbeerlyk. Moge dit tot verschooning strekken van de stoutheid waarmede ik die beleefdelyk inroep.

Vergun my, de moeielykheid waarin ik verkeer, eenigszins uitvoerig te behandelen, opdat het UWED blyken moge hoe onberispelyk stevig de grondslagen zyn waarop myne wanhoop berustende is.

Ter zake dan. Hy is lui, pedant en ziekelyk.

Dat hy in het min gewenscht bezit van deze eigenaardigheden verkeerde moet UWED, naar ik gissen durf, sedert vele jaren bekend zyn. Van lieverlede evenwel heeft hy zich veroorloofd daarby eene nieuwe kwaal optedoen, die nauwelyks minder afkeurenswaardig is: hy wordt oud. Boven en behalve dat alles - alsof het nog niet genoeg ware. Mejuffrouw! - misschien moest ik zeggen ten gevolge van dat alles: hy houdt zyn woord niet.

Alsnu van eenen handelsvriend vernomen hebbende, dat UWED gewoon is zich met's mans zaken intelaten, neem ik de vryheid u van een en ander kennis te geven, met vriendelyk maar dringend verzoek, het noodige te verrichten om uwen pupil op den goeden weg te brengen. Van myne oprechte dankbaarheid kan UWED zich verzekerd houden, en ik heb de eer met alle achting te zyn.
de onbekende.

Van Fancy.

Uw brief, lieve eenige onbekenden is terecht, en Mama draagt my de beantwoording op. Heel in den beginne namelyk - gylieden noemt dat: *onlangs*, naar ik meen - is Mama in den echt getreden met den heer Logos, en van die verbintenis ben ik de sappige vrucht, indien 't een

eerbare juffrouw geoorloofd is zich zoo onbeschroomdbotanisch uittedrukken. Volgens 'n familie-overlevering waren ze van de wieg af voor elkander bestemd. Maar de zaak had veel voeten in de aard, omdat zy elkaar wat na in den bloede bestonden. Er was dispensatie noodig. Zytgy gehuwd, eenige onbekenden? Zoo neen, doet het niet. Ge kunt u niet voorstellen hoe omslachtig die kunstbewerking is. Er zyn allerlei papieren by noodig, doopceelen, geboorte-akten, bewyzen van af kondiging, toestemming van ouders en voogden... o, er is geen eind aan! Mocht ge soms een hulponderwyzer tegenkomen neemt dan heel beleefd al uw hoeden af. Tien tegen één dat-i getrouwd is, en dus al die akeligheden als 'n held heeft doorgestaan. En nu noemde ik nog alleen de kalamiteiten van papier. 't Huwelyk heeft nog heel andere bezwaren, maar die sla ik over omdat het in 'n meisje mooi staat *d' ignorer ce qu'elle sait*, zooals Molière zegt. Toen Papa me laatst verzocht 'n schoon hemd voor hem gereed te leggen, hield ik my alsof ik hem niet verstond, en bracht hem met het onnoozelste gezicht van de wereld 'n schoteljen aardbeien. Zoodat ik maar zeggen wil, heeren, dat ge als deftige menschen u heel gerust met my kunt inlaten. Ik ben de fatsoenlykheid zelf.

Maar om nu op dat huwelyk terugtekomen,

waarnaar ge zoo belangstellend vraagt. Van al die dokumenten hadden m'n ouwelui niemendal. Gedoopt waren ze niet, en geboren ook niet. Ook ontbrak het hun ten-eenen-male aan de gebruikelyke voorouders die permissie moeten geven. Dat dokument was alzoo ook niet te krygen. Maar dispensatie werd gegeven omdat de minister, na lang mikroskopisch onderzoek, niet den minsten graad van bloedverwantschap kon ontdekken. De weinigen alzoo die m'n ouwelui voor broer en zuster aanzagen hadden zich - volgens den minister - vergist. Maar dat was niet genoeg. Holland in last over die andere stukken. Wat deden ze? Op eenmaal traden ze als gehuwd voor den dag, en ze lachten iedereen uit die de wettigheid hunner verbintenis in twyfel trok. Ja, meer nog, zy beweren dat ze altyd getrouwd geweest zyn. Toch blykt ons telkens dat velen, in weerwil der herhaalde advertentien, daarvan nog altyd geen kennis dragen. En weer anderen geven voor het huwelyk als onwettig te beschouwen. Maar dit meenen ze niet. Het is maar om Papa te plagen die veel vyanden heeft. Ook Mama is - in uw land vooral, beste onbekenden, maar dit kunt gy niet helpen - Mama is ten uwent nooit zeer populair geweest. Ik geloof dat men dikwyls haar niet te best verstond, en - zooals 't dan gaat -

men wreekt zich over eigen tekortkoming op 'n ander. Daarom werd Mama uitgekreten voor lichtzinnig, door de velen die uitsteken in zwaarzinnigheid, en voor oppervlakkig door al de menschen die hun gewoon verblyf houden in aard-middelpuntelyke diepte. En dan de praatjes dat het huwelyk myner ouders zoo byster ongelukkig wezen zou. 't Is heusch niet waar! In 't beste huwelyk komt wel eens iets voor, dat minder pleizierig is dan de bruidsdagen, maar één bui maakt geen winter. Over 't geheel kan ik u verzekeren dat m'n ouwelui vriendelyke goede wezens zyn, die nooit 'n vlieg kwaad doen. En ze leven heel wel met elkaar. Dit moogt ge gerust overzeggen.

Hoe dit alles zy, ik - vrucht - ben er nu eenmaal, en heb geen lust me wegtestoppen. Meenen sommigen dat ik er niet had mogen wezen, ik zal my met hemelsche gelatenheid in dat vooroordeel schikken.

Mama heeft het zeer druk, waarde heeren, en ze belast my met het afdoen van verdrietige zaken, het departement waartoe de moeilykheid behoort die u aanleiding gaf tot het schryven van uw wanhopenden brief. Ik ben daartoe byzonder geschikt, meent ze, vooral omdat ik nooit een haarbreed afwyk van het te behandelen onderwerp. Een myner zusters die onlangs een koninkryk te her-

vormen kreeg en toen begon met onderwys te geven in lezen aan de lui die zich verbeeldden die kunst te kennen... nu, nu, nu, Papa was er zoo heel boos niet om. Maar anderen meenden dat ze afdwaalde. En nooit zal iemand dit van my zeggen. Reeds nu houd ik my ten volle overtuigd dat ge hieraan niet twyfelt. En al ware dit nog niet het geval, dan zult ge weldra... neen, 't is ondenkbaar.

Een tweede eigenschap die ik my zelf durf toekennen met maagdelyke zedigheid is dat ik nooit iemand plaag. Zoo even sprak ik van al de vliegen die niet door m'n ouwelui mishandeld zyn, en dit brengt me op 't denkbeeld, u te vragen of ge wel eens last hebt gehad van een hunner die 't in zyn kop had gezet 'n volkplanting te stichten op uw neus? O, myne heeren, hoe onrechtvaardig zoudt ge zyn, als ge my tot zoo iets in staat achtte! Voor ik me aan 'n ongebondenheid van dien aard schuldig maakte... ik gruw van de gedachte! Welke ellendeling heeft dien laster 't leven geschonken, uitgebroeid, opgekweekt, de wereld ingezonden?

't Is te misdadiger omdat juist ik, minder dan ieder ander neiging voel uw neus te omgonzen en te bevolken, ik die juist 'n byzonder dankbaar gevoel voor u koester. Ge zyt m'n weldoeners, myne heeren. Sedert eenigen tyd namelyk verkeer

ik in de verveel- hyg- drang- smacht- en hooptyd die by jonge meisjes op de levensperiode der korte rokken volgt. Ik wil van hier, ik wil landen en volkeren zien, ik wil spanning, stryd, wryving. Ik verkies niet langer te leven zonder ongeluk, smart, en vertwyfeling. Zie, waarde heeren, daarom was my uw brief zoo welkom. Gy kunt my helpen aan de heerlykheden die ik najaag. Als ge maar wilt!

De zaak is... neen, antwoordt eerst of ge wilt? Intusschen noem ik me hoogachtend

de dochter van m'n Mama.

Van den onbekende.

Mejuffrouw!

Met alle genoegen zyn wy bereid UWED een dienst te bewyzen als dit in ons vermogen is. Maar eilieve, hy is lui, pedant, ziekelyk en oud. Daarover wenschten wy iets te hooren. Hy houdt zyn woord niet. Dàt wilden wy veranderd zien.

Uw schryven was ons byzonder aangenaam, o zeer! En duidelyk... o, als kristal! Maar om u de waarheid te zeggen, we begrypen niet alles even goed. Mogen wy ons aanbevelen voor eenige opheldering.

Ik heb de eer te zyn
de uitgever.

Van Fancy.

Ge vraagt opheldering en steelt m'n hart! Opheldering is juist m'n *fort*. Ik zal terstond aan 't ophelderen gaan. Uw oogen zullen er van schemeren. Ook zonder uw verzoek zou ik dat gedaan hebben. Het is m'n vaste gewoonte altyd alles optehelderen, misschien wel omdat Mama me persoonlyk gezoogd heeft. Die minnen! Allemaal gekheid! Ze brengen dingen in 't bloed en in de hersens die 'r niet in hooren. Daar hebt ge nu byv. Jupiter. Van heel deftige afkomst, was-i bestemd de wereld te regeeren, of althans 't brokje dat gylieden daarvan kent. Wat gebeurt? Hy zoog aan 'n geit, en wat kwam er van? Hy kreeg 'n langen baard, en werd zoo bang als 'n wezel. Hebt ge ooit 'n god zoo lamlendig den hemel zien ruimen? We hebben hem hier, maar hy loopt voor spot van de straatjeugd langs den melkweg. De keus van een min is van hoog belang, zegt Mama. Ze moet in de eerste plaats van 't vrouwelyk geslacht zyn. En dit is lang nog niet alles.

Als *ik* verkeerd gezoogd was, zou ik nu verzuimen u behoorlyk te antwoorden op uw verzoek. Ook zou 't er dan verkeerd gaan uitzien met de ophelderingen waarin ik zoo byzonder sterk ben.

In de eerste plaats m'nheer, droog uw tranen af.

Vervolgens: lui, pedant, ziekelyk en oud zegt ge? En hy houdt z'n woord niet? Ja, dat komt er van als men den tydgeest miskent. Hy schynt te meenen dat men nog altyd 'n menschenleven mag zoekbrengen aan 't uithollen van een boomstam. Als ge hem eens naar de landswerf zondt? Of leg hem de begrootingen van de Marine voor den neus. Hy zal daaruit zien hoe vlug men tegenwoordig meer millioenen weet optemaken dan er vroeger vuursteenen werden stomp gekrast op 'n heelen boomstam. Onder uw voorouders, m'nheer, was er een die begon 'n schuit te maken toen z'n eerste liefde nog in weifelende wording verkeerde, en vóór hy er mee klaar was - met de schuit - was z'n achterkleinzoon al driemaal gescheiden van tafel en bed. Misschien verkiest ge daaruit optemaken dat in die dagen de liefde 'n sneller verloop had dan tegenwoordig? O, neen! De liefde is gebleven wat ze was, maar de scheepsbouw is zoo byzonder vooruitgegaan. Al wedyverend met vrouwelyke-deugdbeschutting, heeft men 't boudoir de kunst afgezien zich door keurslyven onneembaar te maken. Men pantsert zich, pantsert zich... geen vyand of deugdbelager kan er in. En zinken ze niet veel vlugger dan in vroeger dagen? Ik vertrouw op uw belezenheid, m'nheer,

om my de moeite te sparen van 't aanhalen der woorden van den profeet: ‘'t was wis 'n rimplig wyf van driemaal dertig jaren’ die op 't denkbeeld kwam... heldenmoed aan onbewegelyke voorzichtigheid te paren. Zeker denkt ge hierby aan Themistokles en z'n houten muren... zonder korset.

Ook ik draag er geen. Kunt ge 't merken aan m'n schryven? Ze zeggen dan ook dat ik terdeeg krom zit als ik me op m'n gemak voel. M'n gouvernante - ze was na-familie van Numa Pompilius - heeft er my dikwyls over beknord. Maar och, in prettige conversatie zooals nu met u... ik ben zeker dat gy er niet aan hecht! En ook sommige anderen vinden 't zoo leelyk niet. ‘Als er maar plaats blyft voor vleugels’ zeggen ze. Nu, die wil ik toch niet hebben. Ik zeide u al dat ik op heel andere plannen zit te broeien, waaraan gy me helpen zult. Voelt ge u bedreven genoeg in de nederlandsche taal - vroeger noemden we dat: hollandsch - om voor my een advertentie optestellen? Zie, waarde heer, dat is 't waarmee ge my 'n dienst kunt doen. Ik begryp hoe aangenaam u dit wezen zal. Zou 't niet gedistingeerd staan als ge my laat verzekeren dat ik *net* ben? Zwyg er van dat ik wel eens krom zit, en dat het huwelyk van m'n ouders door sommigen tot

'n question wordt gemaakt. Salaris is geen hoofdzaak als maar de behandeling... neen, ook dat komt er niet op aan. Maar *net* moet de betrekking wezen, want ik verlang naar akeligheid. Ge zult eer met my inleggen.

Van Fancy.

Daar heb ik nu drie maanjaren gewacht op antwoord, en 't komt niet. Is er dan geen nettigheid meer te plaatsen? Zyt ge boos?

Daar schiet me als 'n bliksem te binnen dat ge my iets gevraagd hebt en dat ge my niet wilt helpen voor ik antwoord. Nu, ik zal 't haastig afdoen.

Lui, zegt ge? Ik schreef u immers al dat hy in de steenperiode thuishoort. Wat kan men van zooiemand verlangen? Wees beleefd, en noem hem kontemplatief. Overigens, wy hier houden hem niet voor luier dan de maan die alles bekykt, en daarvan zwygend het hare denkt. Ook dit is gezegd door den wysneus die voorspeld heeft wie de scheepskorsetten zou uitvinden. We denken voor 't naast dat onze pupil ‘t halve Rond bespiedt.’ Misschien zoekt-i Philis. Dàt zal de reden zyn van z'n zwygen. Komaan, wees inschikkelyk. Mocht het u vervelen te wachten tot-i de eene

halve bol heeft afbespied, troost u dan met de hoop dat er maar één tweede helft is. En kan ik intusschen door m'n onderhoudend schryven u den tyd wat korten, met genoegen.

En pedant? dit mag ik wel, als de kwaal maar van de goede soort is. Wie over de pedanterie van anderen klaagt, moet eens beproeven zich 'n paar weken pedant aantestellen. Hy zal ondervinden dat het 'n zware taak is. O, vermoeiend! *N'est pas pédant qui veut*, m'nheer. ‘Doe 't my eens na!’ zei de man die z'n neus had afgebeten. En ook is 't soms lastig *niet* pedant te wezen en zich onnoozel genoeg voortedoen om niet by sommigen voor onbehoorlyk wys doortegaan. Daarvan zal ik u nu eens 'n geschiedenis vertellen, maar spreek er niet over, want de familie leeft nog. Een stekelbaarsje zou op visite gaan by 'n wurm, en moest voor die gelegenheid z'n schubbetjes afleggen om z'n gastheer niet te ontstemmen. Het stond zoo geleerd, vonden de wurmen. 't Beestje heeft kou gevat en hoest er nog van.

Of wilt ge liever iets uit den voortyd? Ik herinner my als van gister, hoe uw voorvaders de neuzen optrokken toen 'n heetgebakend genie kwam beweren dat 2 × 2 gelyk was aan vier. Zoo'n nieuwigheid was onverdragelyk, zeiden zy. Thans vindt men, wel-is-waar, overal sommigen die blyk

geven dat ze dit byna weten, maar nog worden ze aangegaapt als kermismonsters door de velen die in hun zieltjes geen plaats hebben voor zulke kolossale waarheden. Over z'n pedanterie alzoo voor heden genoeg, schoon er over dit onderwerp nog veel te zeggen valt. Misschien later.

Ziekelyk. Neen, dat is hy niet! Hy ziet er wel naar uit, maar 't is foppery. Zet hem eens te-paard, en aan 't hoofd van 'n duizend man of wat, als ge zooveel mannen kunt byeen krygen, en ge zult zien! Of geef hem 'n vloot.... zonder korsetten, of .... daar zullen we 't hebben! Misschien wil hy Paus worden! Kies hem eens by gelegenheid, en let op of-i niet terstond z'n krukken weg werpt.

Misschien ook zyn er nog andere middelen. Mama zal er wel iets op weten. Neen waarde Heer, ziekelyk is-i niet.

En oud? Man, waar haalt ge den laster van daan? Uit 'n almanak? Uit registers van den burgerlyken stand? Uit couranten? 's Is in uw oog wat lang geleden dat-i geboren werd, nu ja, maar ... oud? Dan moest ge Papa eens zien! Die bestaat veel langer dan onze vriend, en is nog altyd in 't best van z'n jaren. Ook m'n moeder. Ze werd geboren toen er verschil begon te komen tusschen links en rechts, en nog altyd is ze zoo frisch als ik. Wat ernstiger, nu ja

maar ik geloof dat ze zich zoo houdt omdat het nu eenmaaal de gewoonte is dat 'n moeder zich deftiger gedraagt dan de dochter. My ziet ze graag fleurig, vroolyk, dartel en speelsch. En dit ben ik nogal. Daarom dan ook gaf ze my uw brief te beantwoorden, dien we hier heel grappig vonden. We hebben hagelsteenen gelachen om uw meening dat onze vriend oud wezen zou. Met welke maat meet ge toch? Oud? Hy staat - zooals gy en al wat is - op den ondeelbaren stip die 't eeuwig verleden scheidt van de eeuwige toekomst. Weet ge niet hoeveel er reeds geschied was voor hy kwam? Ternauwernood had hy tyd en gelegenheid daarvan iets te weten te komen - met behulp myner ouders die hem in de les namen - en hy zou reeds oud zyn? Wacht 'n paar oogenblikken geef eens acht hoe jong hy wezen zal over honderd jaar, over duizend! Van denzelfden leeftyd als de Bethlehemsche zuigelingen. Dat zult ge zien. Uw chronologie is zonderling daar beneden. Maar man, mensch, onbekende, wat Mama maakt wordt niet oud. Wist ge dàt niet?

Nu, ze neemt uw vergissing goedig op. Goedig is ze altyd, maar nu byzonder omdat uw laatste klacht haar wel 'n beetje bezwaart. Dat breken van z'n woord, waarlyk, beste m'nheer, 't is háár

schuld niet. Als ge wist hoe druk ze 't heeft! Overal Bulgaryens te bevredigen, overal Maatschappyen te redden, overal dynastien gaande te houden... dat is 'n getob! En nu sprak ik nog niet eens van nieuwe richtingen in letterkunde, en van Jazon Kuiper's heldentocht ter verovering van 't gulden vlies der rechtzinnigheid! Man, als ge alles van naby wist, ge zoudt laten liggen wat ligt, en hier komen om ons te helpen. Wat al ontevredenheid, verzet, oproer, overal! Zelfs de zon klaagt. Hy zegt...

Waarom toch maakt gylieden dat ding tot 'n wyfje? Ik weet van zeer naby dat hy mannelyk is. We zyn buren.

Hy klaagt over miskenning van z'n verdienste, over gebrek aan promotie. 't Is 'n ware schande zegt-i, dat hy 't na zóó langen diensttyd nog maar gebracht heeft tot planeet. Hy beweert namelyk aanspraak te hebben op centraalrang. Ge ziet dus wel dat hy 'n mannetjen is. Die soort van wezens willen altyd hooger op. Pas zyn ze korporaal of ze hunkeren naar de strepen van serjant. Als men hun zin deed, waren ze al luitenant voor 't Papa schikt den heelen boel uit elkaar te laten spatten om 't heelal 'n nieuw leventje te laten beginnen. Ja, zoo zyn die zonnen! Dat men hen op aarde aanziet voor wat stevigs, voldoet hun

ydelheid niet. Ze willen hooger op, ze willen meer zyn! De hofdouding die om hen draait is hun te gering, en 't ergert hen dat zyzelf met dat troepje mee draaien om wat anders. Om wat anders dat ook alweer 't midden niet is, dat óók wentelt om iets van meer gewicht. En dat andere wil ook centraaltje spelen, met even weinig recht. En al die ontevredenen roepen hun kameraadjes by elkaar en eischen, verbeelje: Algemeen Stemrecht. ‘Ze zullen 't hebben’ zegt Papa.*)

[M'n vader heeft makkelyk profeteeren. Hy zelf maakt wáár wat-i voorspeld heeft. Toen de Atlantis uit de korst van uw bolletje spatte...

Gylieden daar beneden meent, geloof ik, dat het ding verzonken is? O, neen, 't is opgevlogen en warrelt rond, en 't kan wel zyn dat gy 't eenmaal terugkrygt. Ik herinner me dat geval heel levendig. Wat 'n schok, wat 'n bons, wat 'n spektakel! En Vader zei: ‘help nu eens kyken, wat 'n getob ze zullen hebben om Amerika terug te vinden.’ Nu, dat is waar geworden. We kregen er medelyden mee, en 't heeft heel wat overleg gekost om 'n Columbus samentestellen die bruikbaar was voor 't doel. Gy menschen weet niet hoe moeilyk het is, 'n mensch te maken waar wat aan is. De voorbereiding is heel omslachtig. Billioenen voor-

*) Hier sluiten twee brokstukken aan. Eerst laat ik het kortere tusschen haakjes met kleinen letter volgen, en vat daarna den tekst weder op.

ouders moeten zoo worden uitgekozen en by-een gebracht dat de vochtmenging, de hersens, de omstandigheden ... och, m'nheer de uitgever, 't is zoo moeilyk. Vooral voor Mama. Want m'n Vader ... nu, die neemt het makkelyk op. Hy laat alles z'n natuurlyken gang gaan.

Voor wy 'n bruikbaren Columbus klaar hadden, leden onze pogingen herhaaldelyk schipbreuk. 't Hielp niet of wy aziatische stammen derwaarts zonden, of wy herhaaldelyk den weg lieten wyzen door Yslanders, 't moest worden zooals m'n vader gezegd had: 'n lastige tobbery! En toen Columbus eindelyk 'n beetje bruikbaar was, hadden we nog 'n schelmstukje noodig om hem er heen te krygen. M'n moeder moest hem influisteren dat daar ergens in 't westen 'n brok van Indië lag! Hy ging er goedmoedig op los. Wat we gelachen hebben toen die bisschop hem voorspelde dat-i van de aarde zou vallen als-i over den rand kwam! Dat was in die dagen *theologische* waarheid.]

Algemeen Stemrecht! ‘Ze zullen 't hebben’ zegt Papa. En hy zegt dit omdat...

Voor ik u nu kan uitleggen, m'nheer de uitgever, waarom Papa 't hun klakkeloos toezegt, ben ik zoo vry u te vragen of gy een liefhebber zyt van spekpannekoeken, en tevens of liever voornamelyk, of ge die spys voor schadelyk houdt: 1°. in 't algemeen? 2°. in byzondere gevallen, by voorbeeld, *a*) als de patient nog niet gespeend is.

b) als hy lydt aan chronische geestverstomping of abnormale gal-afscheiding? *c*) als hy op sterven ligt?

Op deze vragen uw geëerd antwoord afwachtende, noem ik my groetend
de dochter van m'n Mama,

Van een uitgever.

Mejuffrouw!

Beleefdelyk dank zeggende voor de moeite die UWED zich geeft om my te schryven, voel ik my evenwel verplicht UWED in alle bescheidenheid op nieuw medetedeelen dat ik uit uw schryven niet recht wys kan worden. Ik wil gelooven dat de schuld hiervan aan my ligt, maar neem nogmaals de vryheid UWED vriendelyk te verzoeken den curandus van Mevrouw uwe Mama tot zyn plicht te brengen. Uw bittere spotterny met Schokland - want het is duidelyk dat dáárop die uitweiding over 't zoogenaamd Atlantis doelt - redt de eer niet van mynheer uw broeder of met welk ander woord de verwantschapsgraad in uw eenigszins vreemdsoortige familie moge worden aangeduid.

Pedanterie eene deugd? My wel. Onze vriend niet lui, niet ziek, niet oud? Best. Kandidaat voor den pauselyken stoel? Ook goed, maar mee kiezen

doe ik niet omdat ik gereformeerd ben. Paardryden? Ik heb er niet tegen, als UWED maar niet van my vergt dat *ik* hem op zoo'n beest zet, daar ik hem liever aan z'n schryftafel zag. Een leger kan ik hem niet verschaffen daar we tegenwoordig onze militaire macht hoog noodig hebben in zake: binnenlandsche beroerten. En ook aan een vloot kan ik uw beschermeling niet helpen, wat dan ook ronduit gezegd niet binnen de grenzen van m'n vak ligt. Uwe vraag naar die platte spys, uw mededeelingen over al die zonnen, en nog een en ander in uw schryven komt me voor, eenigszins aftewyken van 't onderwerp dat ik de eer had met *uwed* te behandelen. Ik vraag nog eens of uw pleegbroeder - of met welken naam dan ook die vreemdsoortige familie betrekking behoort genoemd te worden - zyn woord moet houden of niet? En tevens of niet Mevrouw uwe Mama voor zyn fouten verantwoordelyk is?

Die advertentie wil ik wel voor u opstellen. Maar eerst voldoening aan myn verzoek!

Van Fancy.

Tuut, tuut, tuut ... wees niet driftig. Wie gelooft, maakt zoo 'n haast niet. *Tout vient à point à qui sait attendre*. Leven is; wachten. De eerste

koning van Egypte was zeventien centen scheerloon schuldig aan z'n barbier. De chirurg werd dringend, en liep den stoep van 't paleis plat. Maar gedurig werd hy afgescheept met verwyzing naar betere tyden. Heel eindelyk bleef de schuld nog 'n tydje lang onbetaald, en vervolgens ook, tot dat de zaak ten laatste vastroestte in onveranderlykheid. En wat denkt ge dat de gevolgen waren? Die barbier werd de geduldigste man van heel Egypte, en nog op den huidigen dag wordt hy in dit land als 'n heilige vereerd. Lacht het u niet toe, met 'n roode letter in den Almanak te staan naast Luther, Calvyn, Zwingli, en andere doorluchtige verbeteraars van 't geloof? Zyt ge niet 'n beetje ondankbaar jegens m'n pleegbroeder - ja juist, iets van dien aard is hy - dat ge over hem klaagt terwyl hy zich zoo aftobt met niets doen om u tot 'n heilige te maken? Wat wilt ge meer? Is 't niet een streelend gevoel, dat men u aanbidden zal lang nadat men zal hebben afgeleerd uw naam te spellen? Om dien geduldigen barbier aanteroepen moet men niezen. Denk eens hoe verrukkelyk 't voor u wezen zal, nog vereerd te worden lang nadat de organen waarmee men thans verkouden is of psalmen zingt, zullen afgedankt zyn, en vervangen door wat anders!

Als Papa me niet verboden had verzen te ma-

ken, zou ik in-staat wezen uw geluk te bezingen op rym. In-plaats dáárvan haast ik my, u de opheldering te geven die ge zoo dringend verlangt. Ik bedoel de aantooning van 't verband tusschen Algemeen Stemrecht en Spekpannekoeken.

Er lag eens 'n man ziek. Hy was allerziekst, doodziek en byna dood. Toen de dokter geen raad meer wist, vertelde hem de vrouw van den patient dat de byna-doode in z'n goeden tyd zoo byzonder veel had gehouden van spekpannekoeken, en:

- Och, dokter, zei ze, als ik *die* eens voor hem bakte?

- Geef hem spekpannekoeken! riep de arts.

En de vrouw aan 't bakken! En ze zette den zieke haar baksel voor. En hy at...

Of-i beter geworden is, weet ik niet.

En daar nu m'n Papa zegt dat ze Algemeen Stemrecht hebben zullen, zal 't gebeuren ook. Daarom wilde ik van u weten m'nheer of spekpannekoeken wel zoo heel nadeelig zyn voor 'n zieke als er toch geen kans is op herstel?

My vleiende als nu voldoende aan uwe begeerte voldaan te hebben, bied ik u m'n welgemeende groete aan.

Van Iedereen.

Mejuffrouw!

Ik ben zoo vry u te doen opmerken dat UWED in 't minst niet heeft voldaan aan myn verzoek. Daar UWED de verantwoordelykheid uwer Mama erkent, meen ik te mogen eischen dat zy hem dwinge zyn woord te houden. By herhaalde teleurstelling zou ik my genoodzaakt zien UWED iets onaangenaams aantedoen. Ik verlang niet naar heiligheid, maar naar kopie. Is dit duidelyk?

Overigens heb ik de eer, enz.

Van Fancy.

Onaangenaamheden? Bedreigingen? Man, ge moest Mama kennen! En Papa! En de heele familie! Maar dat ge niet heilig wilt worden heeft z'n goede zy. Ik zou 't ook niet willen. 't Is 'n droog vak. Verbeeld u, daar altyd in 'n hoek te staan, telkens uitgeschilderd te worden (en 't lykt nooit!) allerlei verdrietige mededeelingen aantehooren, (ge begrypt dat er duizendmaal meer gebeden dan gedankt wordt,) en nooit 'n vinger te kunnen uitsteken zonder Papa's wil. Jammer dat ge niet katholiek zyt, en daarom 't meeren-

deel van die heiligen niet goed kent, anders zou ik u geschiedenissen kunnen verhalen die 't *métier* in 'n bedroevend daglicht stellen. Maar by de Egyptenaars hadden ze 't beter. Ze mochten naar verkiezing ossen worden, of in kevers en katten kruipen. De barbier naar wien ge zoo belangstellend vraagt, is wèl af. Maak u over hem geen zorg. De tegenwoordige heiligen hebben zooveel speelruimte niet. Wist ge dat Maria Stuart zoo verliefd geweest is op den H. Sebastiaan? Hy was er niet ongevoelig voor, en deed niets dan vloeken: ‘god vergeef me de zondeloosheid!’ Maar 't hielp niet. Hy wàs 'n pop en bleef 'n pop, en zy - baloorig - ging den verkeerden weg op. En als nu de heiligen onder elkander maar wat gezellig waren. Maar neen, niets daarvan! Ze kunnen elkander luchten noch zien, want niets is onverdraagzamer dan ongerepte deugd. Wist ge dat? St. Joris ligt overhoop met Bellona over de juiste afmeting van poetslappen en andere strategische kwestiën. Sinte Cecilia schryft vinnige artikels in de courant tegen Polyhymnia over 't invoeren van den doedelzak in de hemelsche kooren. Vulkaan spuwt vuur en vlam tegen de donderheiligen die vervalschte bliksems rondventen. Papa heeft hem laten zeggen dat-i hem keizer van Rusland zou maken als-i z'n gemak niet hield,

en sedert dien tyd houdt zich de arme god wat bedaarder.

Zoo ziet ge, m'nheer de uitgever, dat ook in den Hemel niet alles zoo rooskleurig is als wel eens verteld wordt door sommigen die er nooit geweest zyn. En 't is my 'n waar genoegen u daarvan een en ander meetedeelen om u 't berusten in aardsche moeilykheden wat makkelyker te maken. Mama heeft me dit zeer uitdrukkelyk opgedragen. O, zy heeft slag van troosten. *Zy!* Waarschynlyk waart gy er niet by toen Sokrates stierf? Ge hadt dien glimlach moeten zien, die kalme tevredenheid moeten voelen ... neen, 't was meer dan dat, hy was gelukkig! Dat heeft *Zy* gedaan!.....

Observez, madame, que la grandeur des héros véritables n'est nullement atténuée par le récit de leurs faiblesses, voire même de leurs vices.
Prosper Mérimée.

Errata en noten.

Deel I tot 1846	blz. 24 staat: het departement van uitvoer en vervoer van producten, dit moet zyn: het departement van producten en civiele magazynen.
Deel I tot 1846	blz. 29 en 30 staat: secretaris Nieuwenhuis, dit moet zyn: Nieuwenhuyzen.
Deel VI 1862/'63	blz. 241 reg. 9 staat: grafgedichten, dit moet zyn: grafgedachten.
Deel VIII 1867	blz. 174 staat: ‘Voor vier dagen schreef ik een brief aan Rochussen.’ Bedoelde brief van 27 Nov. 1867 is gepubliceerd in de Gids van 25 Mei 1895, blz. 372.
Deel IX tot 1875	blz. 27 reg. 10 en blz. 35 reg. 18 staat: Juni, dit moet zyn Juli.
Deel IX tot 1875	blz. 280 reg. 7 staat: larcine, dit moet zyn lascive.

Deel X tot 1887	blz. 41 2de Noot. Van de brieven aan dr. Tiele is gaande weg nog zeer veel gesupprimeerd.
Deel X tot 1887	blz. 273 staat: 30 Aug. 85, dit moet zyn: 30 Aug. 1886.
Deel X tot 1887	blz. 283 staat: 1 April 1896, dit moet zyn: 1 April 1886.